МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет

НАУКОВІ ЗАПИСКИ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Філологічні науки

Випуск XXV

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

УДК 81:82–1/9:82.091:821.161.2 **ISSN 2412-933X**
Н 34 **DOI 10.32782/2412-933X**

РЕЦЕНЗЕНТИ:
Бондарева О. Є. – доктор філологічних наук, професор (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка)
Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 8 від 27.11.2025 р.)

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення:
Рішення № 1386 від 25.04.2024. Ідентифікатор медіа – R30-04381

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Бердянський державний педагогічний університет
(вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл., 71100, bdpu.zp@gmail.com, 061-289-12-06)

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 920 від 26 червня 2024 року (додаток 6).
Спеціальність: В11 – Філологія (за спеціалізаціями)

Періодичність: 3 рази на рік

Редакційна колегія:
Ольга Харлан (головний редактор) – доктор філологічних наук, професор (Бердянський державний педагогічний університет); **Оксана Гальчук** – доктор філологічних наук, професор (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка); **Юлія Герасименко** – ккандидат філологічних наук, вчитель англійської мови в середній школі, Cabot Learning Federation (Великобританія); **Олена Павленко** – доктор філологічних наук, професор (Маріупольський державний університет); **Наталія Рула** – кандидат філологічних наук (Бердянський державний педагогічний університет); **Фелікс Штейнбук** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний лінгвістичний університет); **Анжеліка Шульженко** – кандидат філологічних наук (Бердянський державний педагогічний університет); **Ірина Школа** – кандидат філологічних наук, доцент (Бердянський державний педагогічний університет).

Н 34 **Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки** : зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ, 2025. Вип. XXV. 190 с.

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам мовознавства та літературознавства. Висвітлено проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу, когнітивної лінгвістики, лексикології та фразеології. Досліджено проблеми часопросторових вимірів літератури, поетики художнього тексту, теорії літератури і порівняльного літературознавства.

Мови публікації: українська, англійська, болгарська, німецька, польська, французька.

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор

© Бердянський державний педагогічний університет, 2025
© Автори статей, 2025

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Berdiansk State Pedagogical University

SCIENTIFIC PAPERS OF BERDYANSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Philological sciences

Issue XXV

Publishing house
“Helvetica”
2025

UDC 81:82–1/9:82.091:821.161.2 **ISSN 2412-933X**
H 34 **DOI 10.32782/2412-933X**

REVIEWERS:
Bondareva Olena, Doctor of Philological Sciences, Professor (Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University)
Zymomria Ivan, Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University)

It is published according to the resolution of the Academic Council of Berdiansk State Pedagogical University (protocol № 8 of 27.11.2025)

Registered by the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1386 as of 25.04.2024. Media Identifier – R30-04381

Media entity – Berdyansk State Pedagogical University (Schmidta Str., 4, Berdyansk, Zaporizhzhia Region, 71100, bdpu.zp@gmail.com, 061-289-12-06)

Professional registration (category «B»): Decree of MES No. 920 (Annex 6) dated June 26, 2024. Specialty: B11 – Philology (with specializations)

Frequency: 3 times a year

Editorial Board:
Olga Kharlan (editor-in-chief) – Doctor of Philological Sciences, Professor (Berdyansk State Pedagogical University); **Oksana Halchuk** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University); **Yuliia Herasymenko** – Candidate of Philological Sciences, Secondary English Teacher, Cabot Learning Federation (United Kingdom); **Olena Pavlenko** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Mariupol State University); **Nataliia Rula** – Candidate of Philological Sciences (Berdyansk State Pedagogical University); **Felix Shteynbuk** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Kyiv National Linguistic University); **Anzhelika Shulzhenko** – Candidate of Philological Sciences (Berdyansk State Pedagogical University); **Iryna Shkola** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Berdyansk State Pedagogical University).

N 34 **Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Philological sciences.** Berdiansk : BSPU, 2025. Issue XXV. 190 p.

The collection contains research papers dedicated to the topical issues of literary criticism and linguistics. The questions of literature theory, comparative studies, the history of Ukrainian literature, development of tendencies, styles and genres of domestic and foreign literature and poetics of fiction are considered. The problems of cognitive linguistics, grammar, vocabulary and sociolinguistics are dealt with.

Publication languages: Ukrainian, English, Bulgarian, German, Polish, French.

The authors assume responsibility for the contents of articles and accuracy of citation

© Berdiansk State Pedagogical University, 2025
© Authors of the articles, 2025

ЗМІСТ

Altgauz Oleksandr. THE NARRATIVE STRUCTURE OF ONLINE NEWS: COGNITIVE MODELS AND PRAGMATIC FUNCTIONS....9

Головко Людмила, Кремінська Інна. СПЕЦИФІКА ЧАСОПРОСТОРУ В РОМАНІ «ДИКИЙ МЕД» Л. ПЕРВОМАЙСЬКОГО....15

Голомідова Леся. ПОЕТИКА ФРАГМЕНТАРНОСТІ В ОПОВІДАННІ РОБЕРТА МУЗІЛЯ «ЧОРНИЙ ДРІЗД»....23

Голопич Інна, Оверчук Олена, Перцева Вікторія. ПРОЄКТНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ: РОЗВИТОК МОВНИХ НАВИЧОК ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ....32

Гуцуляк Світлана. ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ....42

Дейна Людмила, Ірклієнко Анна. ФУНКЦІЙНІ ПАРАМЕТРИ СИНТАКСИЧНИХ ЕКСПРЕСЕМ У РОМАНІ МАКСА КІДРУКА «КОЛОНІЯ»....50

Казаков Ігор, Ледняк Юлія, Піскунов Олександр. МЕТАМОДЕРНИЙ ЕТИЧНИЙ ВИМІР РОМАНУ ІЄНА МАК'ЮЕНА «СПОКУТА»....57

Карпа Романа. РОМАН МЕДЛІН МІЛЛЕР «ЦИРЦЕЯ» У ФОКУСІ ЛІТЕРАТУРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ....65

Клак Оксана. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ АНОРМАТИВИ В МОВЛЕННІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ....71

Коваленко Андрій, Ткаченко Юлія. РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЩОДО ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ ЛЮДСТВУ....79

Комісаров Костянтин, Русо Аліса. КОСМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА....88

Комісаров Костянтин, Тхоревська Анна. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ, СЛЕНГ І НЕОЛОГІЗМИ ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА У ПРОЦЕСІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЯПОНСЬКИХ ВІДЕОІГОР (НА МАТЕРІАЛІ ВІДЕОІГОР «GENSHIN IMPACT» ТА «HONKAI: STAR RAIL»)....97

Куліш Владислава. ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ СЕМІОТИЧНИХ КОМПОНЕНТІВ МЕДІАДИСКУРСУ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ВІЗУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ....103

Марчишина Алла, Скрипник Анатолій. ЕКСПРЕСИВНА СТИЛІСТИКА НАУКОВОГО ТЕКСТУ....110

Певсе Андрея, Олаг Наталія. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ТА УГОРСЬКОЇ МОВ У ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОМУ Й КРАЇНОЗНАВЧОМУ ВИМІРАХ....119

Піскунов Олександр, Роман Вікторія. ПОРІВНЯЛЬНИЙ ПІДХІД У ПЕРЕКЛАДІ: ВІД АНАЛІЗУ ТЕРМІНІВ ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ МЕНТАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ....125

Podhurska Inna, Horiainova Viktoriya. THE FEMALE FIGURE AT THE HEART OF THE GOTHIC TRADITION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF WORKS BY SHIRLEY JACKSON AND LAURA PURCELL....133

Рибачківська Людмила. СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ ТЕЛЕСКОПІЗМІВ З ОНІМНОЮ ОСНОВОЮ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ....140

Рябокінь Наталія. СПЕЦИФІКА ПОНЯТЬ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА АЛЮЗІЇ В ЛІНГВІСТИЦІ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ....148

Тараненко Ксенія, Косенко Ірина. МОВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОМОВ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО (2022–2024)....155

Філіпчук Марія, Онуфрійчук Ганна. ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....162

Харчук Лілія. АНГЛОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЕНЕРГЕТИКИ: МІЖ ІННОВАЦІЄЮ ТА ТРАДИЦІЄЮ.....169

Яо Сяо Сяо. ОСОБЛИВОСТІ ЧИТАЦЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНОМОВНИХ РЕТРОДЕТЕКТИВНИХ БЕСТСЕЛЕРІВ.....180

CONTENTS

Altgauz Oleksandr. THE NARRATIVE STRUCTURE OF ONLINE NEWS: COGNITIVE MODELS AND PRAGMATIC FUNCTIONS.....9

Holovko Liudmyla, Kreminska Inna. THE SPECIFICS OF CHRONOTOPE IN L. PERVOMAYSKY`S NOVEL "WILD HONEY".....15

Holomidova Lesia. THE POETICS OF FRAGMENTATION IN ROBERT MUSIL'S SHORT STORY "THE BLACKBIRD".....23

Golopych Inna, Overchuk Olena, Pertseva Viktoriia. PROJECT-BASED METHODS OF LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE: DEVELOPMENT OF LANGUAGE SKILLS AND CRITICAL THINKING.....32

Hutsuliak Svitlana. INTERNET RESOURCES AS A SUPPORT FOR TEACHER OF UKRAINIAN LITERATURE.....42

Deina Liudmyla, Irkliienko Anna. FUNCTIONAL PARAMETERS OF SYNTACTIC EXPRESSIVES IN MAX KIDRUK'S NOVEL "COLONY".....50

Kazakov Igor, Lednyak Yuliya, Piskunov Oleksandr. THE METAMODERN ETHICAL DIMENSION OF IAN MCEWAN'S NOVEL "ATONEMENT".....57

Karpa Romana. MADELINE MILLER'S NOVEL ***CIRCE*** IN THE FOCUS OF LITERARY ANTHROPOLOGY.....65

Klak Oksana. LEXICAL-SEMANTIC ABNORMALITIES IN THE SPEECH OF HIGHER EDUCATION STUDENTS.....71

Kovalenko Andrii, Tkachenko Yuliia. IMPLEMENTATION OF COMMUNICATIVE STRATEGIES IN THE ENGLISH-LANGUAGE MEDICAL DISCOURSE OF THE WORLD HEALTH ORGANIZATION ON GLOBAL THREATS TO HUMANITY.....79

Komisarov Kostiantyn, Ruso Alisa. SPACE TERMINOLOGY IN MODERN JAPANESE LANGUAGE AS A TRANSLATION PROBLEM.....88

Komisarov Kostiantyn, Tkhorevska Anna. PHRASEOLOGISMS, SLANG AND NEOLOGISMS AS AN ISSUE OF TRANSLATION IN THE PROCESS OF JAPANESE VIDEO GAME LOCALIZATION (BASED ON "GENSHIN IMPACT" AND "HONKAI: STAR RAIL").....97

Kulish Vladyslava. EXTERIORISATION OF SEMIOTIC COMPONENTS OF MEDIA DISCOURSE IN THE ENGLISH-LANGUAGE VISUAL SPACE.....103

Marchyshyna Alla, Skrypnyk Anatolii. EXPRESSIVE STYLISTICS OF AN ACADEMIC TEXT.....110

Pevse Andreya, Olah Nataliia. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE UKRAINIAN AND HUNGARIAN LANGUAGES IN PROFESSIONAL-COMMUNICATIVE AND COUNTRY-STUDIES DIMENSIONS.....119

Piskunov Oleksandr, Roman Viktoriia. A COMPARATIVE APPROACH IN TRANSLATION: FROM TERM ANALYSIS TO THE RECONSTRUCTION OF MENTAL MODELS.....125

Podhurska Inna, Horiainova Viktoriya. THE FEMALE FIGURE AT THE HEART OF THE GOTHIC TRADITION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF WORKS BY SHIRLEY JACKSON AND LAURA PURCELL.....133

Rybachkivska Liudmyla. WORD-FORMATION MODELS OF ONYM-BASED TELESCOPISMS IN MODERN ENGLISH DISCOURSE.....140

Riabokin Nataliia. SPECIFICITY OF THE CONCEPTS OF INTERTEXTUALITY AND ALLUSION IN LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES.....148

Taranenko Kseniya, Kosenko Irina. LINGUISTIC AND COMMUNICATIVE ANALYSIS OF VOLODYMYR ZELENSKYY'S SPEECHES (2022–2024).....155

Filipchuk Mariia, Onufriichuk Hanna. TRANSFORMATION OF LANGUAGE UNITS IN THE CONTEMPORARY LANGUAGE LANDSCAPE OF THE WORLD.....162

Kharchuk Liliia. ENGLISH BORROWINGS IN UKRAINIAN ENERGY TERMINOLOGY: BETWEEN INNOVATION AND TRADITION.....169

Yao Xiao Xiao. READER RECEPTION OF UKRAINIAN-LANGUAGE RETRO DETECTIVE BESTSELLERS.....180

УДК 81'42:316.77:070
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-1

THE NARRATIVE STRUCTURE OF ONLINE NEWS: COGNITIVE MODELS AND PRAGMATIC FUNCTIONS

Altgauz Oleksandr
Postgraduate Student at the Department of English Philology
and World Literature named after professor Oleg Mishukov
Kherson State University
ORCID ID: 0009-0001-2206-0261

This article presents a comprehensive study of the narrative structure of online news through the framework of cognitive models and pragmatic functions. The theoretical foundation combines insights from cognitive linguistics, which explains the role of schemata and idealized cognitive models in meaning construction, with pragmatic approaches to discourse analysis that reveal the communicative goals of journalistic texts. A review of scholarly literature demonstrates that headlines and other small-format elements of online journalism serve not only as informational devices but also as influential cues that elicit emotional responses, activate cognitive schemata, and guide interpretation.

The methodology integrates corpus analysis of online news articles, automated annotation of narrative and pragmatic features, and experimental research into audience responses. Particular attention is given to individual cognitive dispositions that shape differences in how readers perceive dramatization, emotional intensity, and simplified causal structures.

The findings indicate that these strategies substantially increase engagement and shareability in digital environments, yet simultaneously diminish trust and critical evaluation of content. The study concludes that online news has a dual nature: it relies on familiar cognitive models to facilitate rapid meaning-making, while pragmatically oriented toward capturing attention, persuading audiences, or achieving commercial success. The implications of the research extend to journalism practice, where ethical headline design and transparent narrative strategies can foster credibility, and to media literacy, where awareness of cognitive and pragmatic mechanisms can strengthen critical reading skills. Ultimately, this work underscores the need for balancing communicative effectiveness with epistemic responsibility in the evolving digital media landscape.

Key words: *online news, narrative structure, cognitive models, pragmatic functions, headlines, media discourse, misinformation.*

Альтгауз Олександр
аспірант другого року навчання кафедри англійської філології
та світової літератури імені професора Олега Мішукова
Херсонський державний університет

НАРАТИВНА СТРУКТУРА ОНЛАЙН-НОВИН: КОГНІТИВНІ МОДЕЛІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ

У статті здійснено комплексне дослідження наративної структури онлайн-новин крізь призму когнітивних моделей та прагматичних функцій. Теоретичною основою роботи стали положення когнітивної лінгвістики, які пояснюють роль схем та ідеалізованих когнітивних моделей у формуванні смислів, а також прагматичний підхід до аналізу дискурсу, що розкриває комунікативні цілі журналістських текстів. Огляд наукової літератури засвідчив, що заголовки й короткі формати онлайн-журналістики є не лише інформаційними,

а й впливовими елементами, здатними викликати емоційний відгук, актуалізувати певні когнітивні схеми та спрямовувати інтерпретацію читача.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні корпусного аналізу онлайн-новин, автоматизованого анотування наративних та прагматичних ознак і експериментального вивчення реакцій аудиторії. Особливу увагу приділено індивідуальним когнітивним характеристикам читачів, що зумовлюють відмінності у сприйнятті драматизації, емоційної насиченості та спрощених причинно-наслідкових структур.

Отримані результати доводять, що такі стратегії значно підвищують залученість і поширюваність новин у цифровому середовищі, однак водночас знижують рівень довіри та критичності у ставленні до змісту. Зроблено висновок, що онлайн-новини мають подвійний характер: вони активізують знайомі когнітивні моделі для забезпечення швидкого доступу до смислів, але прагматично орієнтовані на досягнення ефекту уваги, переконання чи комерційного успіху. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення журналістської практики, розроблення стандартів відповідальної комунікації та розвитку медіаграмотності в умовах цифрової інформаційної екосистеми.

Ключові слова: *онлайн-новини, наративна структура, когнітивні моделі, прагматичні функції, заголовки, медіадискурс, дезінформація.*

Introduction. Digital news environments prioritize immediacy, ease of scanning, and emotional resonance. These platform affordances have reshaped the ways narratives are constructed: headlines must capture attention within moments; lead paragraphs compete for readers' limited focus; and multimedia elements, hyperlinks, and interactive features transform traditional narrative continuity. To understand the effects of these narrative choices, it is necessary to integrate insights from two research domains: cognitive models, which describe how readers structure and access knowledge and event schemata, and pragmatic functions, which examine how language accomplishes social and communicative goals. This paper synthesizes theoretical frameworks and recent empirical findings to explain how online news narratives engage readers' cognitive schemata to achieve pragmatic objectives, such as dramatization, persuasion, or signaling verification. Building on cognitive-pragmatic accounts of discourse and contemporary studies of online journalism, it argues that narrative structures in digital news function as interactional systems combining cognitive cues with strategic pragmatic design.

Literature Review. Cognitive Models and Narrative Comprehension. Research on cognitive models in discourse draws on foundational work by Fillmore on frames and Lakoff on idealized cognitive models (ICMs). These frameworks conceptualize narratives as organized mental representations activated during reading, allowing audiences to interpret events through familiar schemata like "crisis–response" or "scandal–denial". Cognitive linguistics demonstrates that news stories utilize such schemata to maintain coherence, enabling readers to infer missing information and assign causal relations even when reports are incomplete [12, p. 124]. More recent work in cognitive pragmatics emphasizes how narrative structures in media texts guide attention, memory, and theory-of-mind processes, influencing how readers interpret actors and events [7, p. 8].

Pragmatic Functions of News Discourse. Pragmatic analyses complement cognitive perspectives by examining communicative goals in journalism. Headlines, for example, operate as independent speech acts that convey propositional content while simultaneously serving persuasive, evaluative, and attention-directing roles [8]. Recent studies confirm that headlines do more than summarize; they orient readers toward evaluative positions through presupposition and implicature [7]. In digital contexts, strategies such as dramatization and sensational framing are increasingly prevalent, with headlines optimized for clicks and social sharing [8].

 DOI 10.32782/2412-933X

Narrative Features of Misinformation and Online News. The prevalence of online misinformation has intensified research into narrative effects on credibility and virality. Hamby et al. [6, p. 10] show that false news often relies on simplified causal chains, emotionally charged language, and vivid dramatization–techniques that align with easily accessible cognitive models, facilitating rapid dissemination. Similarly, Vosoughi, Roy, and Aral [11] found that false news spreads more quickly than verified content due to its novelty and emotional appeal. These studies suggest that pragmatic pressures in digital media reward narrative simplicity and affective engagement, sometimes at the expense of accuracy.

Reported Discourse and Perspectivization. Reported speech is another key narrative device. Piazza [9] notes that both direct and indirect quotations perform functions beyond attribution: they dramatize events, present multiple perspectives, and foreground or background responsibility. Comparative studies indicate that direct quotes enhance vividness and immediacy but may reduce credibility among analytically oriented readers [6, p. 9]. These findings underscore that discourse-level pragmatic choices shape both comprehension and trust.

Digital Platform Affordances. Online journalism differs from print not only in speed but also in multimodal and interactive features. Hyperlinks, embedded media, and interface design affect narrative coherence, creating fragmented yet interconnected pathways through content [10]. While such affordances can enhance storytelling, they may disrupt sequential comprehension, necessitating novel cognitive strategies for integrating dispersed narrative elements.

Synthesis. The literature indicates convergence: cognitive models explain how readers interpret narrative cues, while pragmatic analyses reveal why journalists employ them. In digital news, these dimensions interact to produce compressed, dramatized, and emotionally resonant narratives optimized for rapid consumption. Yet, the same strategies may compromise credibility and distort comprehension, highlighting the need for integrative research that examines the interplay of cognition and pragmatics in online news.

Methodology. To investigate the interplay between cognitive models and pragmatic functions in online news, this study adopts a mixed-methods approach integrating corpus analysis, controlled experimental procedures, and reader-profiling. This strategy aligns with contemporary multi-method research in both journalism studies and cognitive pragmatics, allowing for examination of large-scale textual patterns alongside fine-grained audience responses.

Corpus Compilation

A balanced corpus comprising approximately 6,000 online news articles was constructed. Sampling was stratified according to genre (hard news versus soft features), platform type (legacy outlets versus digital-native sources), and veracity (verified reporting versus fact-checked misinformation). Metadata collected for each article included headline classification, narrative markers (such as reported discourse and temporal sequencing), and multimedia features. This methodology mirrors recent protocols in online-journalism prototyping and narrative research.

Computational Annotation

Automated natural language processing (NLP) pipelines were employed to annotate key narrative features, including dramatized reported speech, causal connectors, affective language, headline compression, and framing devices. Reliability was ensured through manual coding of a randomly selected subset of 500 articles, targeting a Cohen's kappa > 0.75. This hybrid approach reflects established procedures in computational pragmatics for reconciling model predictions with human judgments.

Experimental Manipulation

Controlled stimuli were designed to systematically vary single narrative or pragmatic features–for example, headline framing (dramatic versus neutral), discourse type (direct versus indirect),

or emotional intensity of adjectives (high versus low). Participants' responses were measured across perceived credibility, immediacy, sharing intention, and recall. Baseline schema activation was assessed prior to exposure, following recent experimental designs in fake-news and headline research.

Reader-Profiling and Cognitive Measures

Participants' individual differences in analytical reasoning (via the Cognitive Reflection Test, CRT), need for cognition, and digital news consumption habits were captured to examine moderating effects. Prior research indicates that cognitive dispositions influence susceptibility to misinformation and the interpretive effort exerted by readers.

This mixed-methods framework enables linking textual strategies (pragmatic choices) to cognitive activation and behavioral outcomes, combining corpus-level pattern observation with individual-level processing analysis. Triangulating corpus analysis, computational annotation, and controlled experimentation allows for both macro- and micro-level insights into how narrative and pragmatic cues interact in online news discourse.

Corpus Construction and Sampling Details

The corpus included 6,000 online news items drawn from legacy media outlets (e.g., *The Guardian*, *The New York Times*), digital-native platforms (e.g., *BuzzFeed News*), and repositories of fact-checked misinformation (e.g., PolitiFact, Snopes). Sampling ensured coverage from 2022 to 2024, including 1,000 articles per outlet type across hard news, soft news, and opinion pieces. This stratified approach facilitated comparative analysis between mainstream reporting and misleading narratives.

Annotation of Narrative Features

Narrative elements were identified using a hybrid approach combining automated detection and manual verification. Reported discourse (direct versus indirect quotations) was first extracted through syntactic parsing and then validated in 500 articles (Cohen's kappa = 0.82). Headline structures were coded for pragmatic functions such as presupposition (e.g., "Government admits failure in policy") and dramatization (e.g., "Shocking revelations shake parliament"), consistent with established headline typologies.

Experimental Manipulation

A between-subjects experiment with 320 participants randomly assigned to four versions of a news item examined the cognitive and pragmatic effects of narrative variation:

– Version A: neutral headline, indirect discourse ("Minister stated that the reforms would continue")
– Version B: neutral headline, direct discourse ("Minister: 'The reforms will continue'")
– Version C: emotive headline, indirect discourse ("Minister insists reforms will continue")
– Version D: emotive headline, direct discourse ("Minister: 'We insist the reforms will continue'")

Dependent variables included perceived credibility (7-point Likert scale), recall of factual information, and intention to share via social media.

Reader Profiling and Cognitive Assessment

Participants also completed the CRT and a Media Habits Inventory to evaluate how reasoning ability and news consumption patterns moderated the impact of narrative and pragmatic cues. Preliminary findings indicated that participants with higher CRT scores perceived emotive headlines as less credible, whereas frequent social-media users were more likely to share content regardless of credibility assessments.

Results. Headlines as Schema-Activators: Headlines featuring compressed causal propositions and affective markers reliably prime readers' event schemata, generating higher

 DOI 10.32782/2412-933X

immediate engagement (clicks and brief dwell time) compared with neutral headlines. Small-format analyses highlight headlines as self-contained communicative units with significant pragmatic impact.

Dramatization Effects: Dramatized reported discourse, including direct quotations and vivid detail, enhances perceived immediacy but can reduce credibility among analytically minded readers. Conversely, low-effort consumers are more likely to share such content, explaining the persistence of sensational narrative structures despite credibility trade-offs.

Narrative Simplicity and Shareability: Articles with simplified causal chains and emotive framing demonstrate higher shareability across both factual and misleading reporting, exploiting common idealized cognitive models (ICMs) and reducing cognitive load, thereby facilitating rapid dissemination.

Cognitive Moderation: Analytical reasoning (CRT scores) reduces susceptibility to dramatized cues and increases sensitivity to source reliability, while habitual news consumers display nuanced patterns of trust or disengagement depending on perceived outlet credibility.

Multimodal Affordances: Hyperlinks, embedded videos, and captions act as narrative anchors or detours, influencing how readers construct event models. Interactive elements can either enhance exposition or fragment narrative continuity, contingent on design choices.

These results reveal a recurring tension: pragmatic incentives such as attention and shareability favor narrative strategies that activate readily accessible cognitive models, whereas epistemic goals like accuracy are best supported by structures promoting analytic processing.

Conclusins. News content is not a neutral reflection of events; it represents a constructed narrative shaped by readers' mental templates (cognitive models) and journalists' communicative objectives (pragmatic functions). In digital environments, where attention is scarce and sharing is instantaneous, strategies that simplify, dramatize, and emotionally charge information are effective in engaging audiences but can impede accurate comprehension. Headlines and reported discourse act as pivot points, activating schemata that influence memory, interpretation, and sharing behavior. Individual differences in reasoning and media habits further modulate these effects.

Practical Implications: Readers should approach sensational headlines, emotionally vivid quotations, and compressed causal claims with critical scrutiny. For journalists and platform designers, clarity, transparent timelines, and coherent narrative structures can sustain both engagement and informational accuracy. Understanding the interplay between cognitive and pragmatic mechanisms offers actionable strategies for improving public information environments and fostering media literacy.

Bibliography:

1. Bednarek M., Caple H. Why do news values matter? Towards a new methodological framework for analysing news discourse in critical discourse analysis and beyond. *Discourse & Communication*. 2014. Vol. 8, No. 2. P. 135–157. URL: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/09579265135160414

2. Dor D. On newspaper headlines as relevance optimizers. *Journal of Pragmatics*. 2013. Vol. 35, No. 5. P. 695–721. URL: https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00134-0

3. Fagerjord A., Storsul T. Questioning convergence: The case of multimedia journalism. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*. 2017. Vol. 48, No. 2. P. 227–248. URL: https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2007-02-05

4. Fillmore C. J. Frame Semantics. In: The Linguistic Society of Korea (ed.). *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin, 2009. P. 111–137.

5. Gibson R., Zillmann D. Exaggerated versus representative exemplification in news reports: Perception of issues and personal consequences. *Communication Research*. 2008. Vol. 25, No. 6. P. 635–654. URL: https://doi.org/10.1177/009365098025006002

6. Hamby A., Kettle K., Gunaratna S. Sensational stories: The role of narrative characteristics in real and fake news. *Journal of Experimental Psychology: Applied*. 2024. Vol. 30, No. 1. P. 1–15. URL: https://doi.org/10.1037/xap0000456

7. Ifantidou E. Newspaper headlines, relevance and emotive effects. *Pragmatics and Society*. 2023. Vol. 14, No. 1. P. 1–20. URL: https://doi.org/10.1075/ps.22044.ifa

8. Kuiken J., Schuth A., Spitters M., Marx M. Effective headlines of newspaper articles in a digital environment. *Digital Journalism*. 2017. Vol. 5, No. 10. P. 1300–1314. URL: https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1279978

9. Piazza R. A pragmatic cognitive model for the interpretation of verbal–visual communication in television news programmes. *Language and Cognition*. 2016. Vol. 8, No. 2. P. 263–289. URL: https://doi.org/10.1017/langcog.2015.31

10. Van Dijk T. A. Discourse and Power. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008. 254 p.

References:

1. Bednarek, M., & Caple, H. (2014). Why do news values matter? Towards a new methodological framework for analysing news discourse in critical discourse analysis and beyond. *Discourse & Communication, 8*(2), 135–157. https://doi.org/10.1177/09579265135160414 [in English].

2. Dor, D. (2013). On newspaper headlines as relevance optimizers. *Journal of Pragmatics, 35*(5), 695–721. https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00134-0 [in English].

3. Fagerjord, A., & Storsul, T. (2017). Questioning convergence: The case of multimedia journalism. *Tidsskrift for Samfunnsforskning, 48*(2), 227–248. https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2007-02-05 [in English].

4. Fillmore, C. J. (2009). Frame semantics. In The Linguistic Society of Korea (Ed.), *Linguistics in the morning calm* (pp. 111–137). Hanshin. [in English].

5. Gibson, R., & Zillmann, D. (2008). Exaggerated versus representative exemplification in news reports: Perception of issues and personal consequences. *Communication Research, 25*(6), 635–654. https://doi.org/10.1177/009365098025006002 [in English].

6. Hamby, A., Kettle, K., & Gunaratna, S. (2024). Sensational stories: The role of narrative characteristics in real and fake news. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 30*(1), 1–15. https://doi.org/10.1037/xap0000456 [in English].

7. Ifantidou, E. (2023). Newspaper headlines, relevance and emotive effects. *Pragmatics and Society, 14*(1), 1–20. https://doi.org/10.1075/ps.22044.ifa [in English].

8. Kuiken, J., Schuth, A., Spitters, M., & Marx, M. (2017). Effective headlines of newspaper articles in a digital environment. *Digital Journalism, 5*(10), 1300–1314. https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1279978 [in English].

9. Piazza, R. (2016). A pragmatic cognitive model for the interpretation of verbal–visual communication in television news programmes. *Language and Cognition, 8*(2), 263–289. https://doi.org/10.1017/langcog.2015.31 [in English].

10. Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Palgrave Macmillan. [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 26.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 821.161.2-31Пер7Дик.09
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-2

СПЕЦИФІКА ЧАСОПРОСТОРУ В РОМАНІ «ДИКИЙ МЕД» Л. ПЕРВОМАЙСЬКОГО

Головко Людмила
кандидат філологічних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри історії української літератури
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: 0000-0001-5948-7747

Кремінська Інна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри історії української літератури
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: 0000-0002-0918-0357

Війна як соціальний катаклізм відбирає дім, спокій і спричиняє розставання, приневолює людину до існування в дорозі, змушує вийти за межі звичного особистого простору. Особливістю художньої концепції роману «Дикий мед» Леоніда Первомайського (1963) є поєднання ідеологічної та філософсько-психологічної ліній, що визначають його естетику. Письменник демонструє залежність долі індивіда від загальної державної політики, зображуючи її деструктивний вплив на особистість. У творі мілітарна тема, порушена у зв'язку з мотивами пошуку щастя, кохання, є одним із засобів індивідуалізації персонажа, унаявнює різність людських доль у вирі історичних перипетій. Автор транслює ідеологічні міфи, проте специфіка осмислення епічного часопростору, мотивіки засвідчують тяжіння митця до формотвірних елементів, властивих скоріше модернізму, ніж соцреалізму, тож ідеться про характерний для цього періоду стильовий синтез (подібно романам «Люди зі страху» Р. Андріяшика, «Диво» П. Загребельного» тощо).

Важливого значення в сюжеті набуває опозиція «дорога – дім»: твір розпочинається відрядженням героїні й закінчується віднайденням спокою, щастя в онучці Саші, названій на честь репресованого чоловіка. Уже в першому реченні своєрідного прологу до «Дикого меду» образ перебутого сполучається з дорогою. Спогади пов'язують жінку з постатями її минулого життя, надаючи існуванню Варвари повноти й стабільності. Мотив межі буквалізується фронтовою реальністю, зокрема опозицією «свій – чужий (ворог)», водночас ідеться про моральні кордони персонажів. Земля як місце онтологічної битви добра і зла ототожнюється з міфологемою Матері; небо ж конотується мотивами лету, крил, духовного бачення індивіда. Також домінантні в просторовій організації образи землі й неба конотовані героїчним мотивом «окопної правди». На тлі воєнного конфлікту розгортається внутрішня драма жінки, тож ліризм, маркований настроєвістю, надає побудові твору цілісності. У романі сучасність обрамляє події минулого, при цьому важливого значення набуває історичний час, конкретизований знаковими для радянського суспільства датами.

Ключові слова: *Л. Первомайський, художній час, художній простір, поетика, міфопоетика, інтертекстуальність, ліризм.*

Holovko Liudmyla
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of History of Ukrainian Literature
V.N. Karazin Kharkiv National University

Kreminska Inna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of History of Ukrainian Literature
V.N. Karazin Kharkiv National University

THE SPECIFICS OF CHRONOTOPE IN L. PERVOMAYSKY`S NOVEL "WILD HONEY"

War, as a social cataclysm, robs individuals of home and peace, and causes separation; it forces a person to exist on the road, compelling them to transcend the boundaries of their usual personal space. A distinctive feature of the artistic concept of Leonid Pervomaysky's novel "Wild Honey" (1963) is the combination of ideological and philosophical-psychological lines that define its aesthetics. The writer demonstrates the dependence of an individual's fate on overall state policy, portraying its destructive impact on the personality. In the novel, the military theme is raised in connection with the motifs of seeking happiness and love, which contribute to the individualisation of characters, manifesting the variety of human fates amidst historical upheavals. The author transmits ideological myths, yet the specific nature of the epic chronotope's conceptualisation and the motifs testify to the artist's gravitation towards form-shaping elements more characteristic of modernism than of socialist realism. This points to a stylistic synthesis, which is typical of this period (similarly seen in novels such as R. Andriyashyk`s "People of Fear" and P. Zahrebelnyi's "The Miracle", etc.).

The opposition of "road vs. home" acquires significant importance in the plot: the novel begins with the heroine's journey and ends with her finding peace and happiness in her granddaughter, Sasha, named in honour of her repressed husband. In the very first sentence of the prologue to "Wild Honey", the image of the past is associated with the road. Memories connect the woman with the figures of her past life, giving Varvara's existence a sense of fullness and stability. The motif of "the border" is literalised by the frontline reality, specifically the opposition of "our own vs. the enemy", while also referring to the characters' moral boundaries. The earth is conceptualised as the place of an ontological battle between good and evil and is identified with the mythologeme of the Mother; the sky, in turn, is associated with the motifs of flight, wings, and an individual's spiritual vision. Furthermore, the images of earth and sky, dominant in the spatial organisation, are linked to the heroic motif of "trench truth". Against the backdrop of the military conflict, a woman's internal drama unfolds, and the characters` experiences and moods provide the literary work's structure with integrity. In the novel, the present frames the events of the past, with historical time specified by dates significant for Soviet society, acquiring crucial importance.

Key words: *L. Pervomaisky, artistic time, artistic space, poetics, mythopoetics, intertextuality, lyricism.*

Вступ. Роман «Дикий мед» Л. Первомайського написаний безпосереднім учасником Другої світової війни в статусі кореспондента. Як зазначає В. Дончик, твір, опублікований 1963 року, належить до воєнної прози «другої хвилі», яку вирізняє «художня топографія війни», «відмова від схематичного типу ворога» і поглиблене розуміння «категорії особистої відповідальності» [4, с. 69]. Певними формальними рисами текст тяжіє до модерністської поетики, проте змістовими – до соцреалізму, ілюструючи зміни в літературному каноні, зокрема звернення до формального різноманіття інших напрямів. Ускладненість

 DOI 10.32782/2412-933X

романної композиції дисонує подекуди однозначному трактуванню концепції персонажа, проблематики, маніфестованими офіційним «художнім методом». Проте, на думку Л. Тарнашинської [13], саме поетика стає своєрідним простором умовної свободи митців у часи суворого ідеологічного контролю. Для прози другої половини ХХ століття, що залишається в межах радянського дискурсу, характерне посилення уваги до національного наративу (П. Загребельний «Диво», Р. Андріяшик «Люди зі страху» та ін.). Друга світова війна як кризова подія спричиняє зміни в культурній площині, зокрема відбувається переакцентуація, а отже, повернення в літературі до проблеми суб'єкта з показом, фактично «стенографуванням» внутрішнього життя особи, що було властиво естетиці модернізму (М. Коцюбинський, М. Хвильовий, О. Турянський, В. Підмогильний та ін.). Форма художнього твору з погляду семантики є важливим кодом до оприявнення ідеї неоднозначності існування людини в ситуації двоїстості світу для авторів радянської доби.

Літературознавці В. Агеєва [1], С. Борисенко [2], В. Іванисенко [6], Л. Каніболоцька [7], Л. Новиченко [10], О. Шпильова [14], І. Лівицька [8], Л. Наріжна (Головко) [9] та ін. звертають увагу на поетику роману Л. Первомайського «Дикий мед». Особливістю його художнього світу є жанрова експериментальність [13, с. 413], поєднання ліричного та реалістичного способів відображення дійсності, що «визначають оригінальність, філософське тонування його творів і передбачають процесуальний підхід до художнього характеру, що стає домінантою його психологізму» [8, с. 143], а також «незвичайна наповненість характерів і подій підтекстом, значимість, що виростає до символіки» [6, с. 41]. На думку В. Агеєвої, роман вирізняє «фрагментарна, човникова» композиція [1, с. 251], що не є відкриттям соцреалістичної прози й засвідчує стильовий синкретизм епосу цього періоду. Л. Каніболоцька пише «про різноманітність прийомів і способів викладу сюжету» [7, с. 27], які зумовлені і специфікою композиції, і ускладненим хронотопом. Л. Головко, досліджуючи художній світ прози Л. Первомайського 1960–1970-х років, аналізує концепцію персонажа і мотивну організацію творів, зокрема хронотоп дороги як сюжетотвірний і символічний елемент [9]. Окрему увагу літературознавиці звертають на оприявнення в романі деміфологізаторської лінії «ідеологічних міфів» [13, с. 422], соціальних міфів [3], «ревізії тоталітарного досвіду» [5, с. 316], оскільки твір «закріплює катарсисну модель винятково в системі совєтських цінностей» [5, с. 316].

Мета статті – проаналізувати часопросторову своєрідність художнього світу роману «Дикий мед» Л. Первомайського, зумовлену концепцією персонажа й наративною структурою, що формують особливе бачення дійсності.

Методи та методики дослідження. Проблема часопростору в мистецтві натепер є порівняно дослідженою (Г. Е. Лесінг, Г. Башляр, Н. Копистянська, Н. Тамарченко та ін.). Теоретики літератури відзначають важливість художнього часу й простору як жанротвірних аспектів роману, його цілісності, для сюжетно-композиційної своєрідності; зауважують взаємозалежність цих категорій і взаємопов'язаність із системою персонажів у картині світу твору.

Результати та дискусії**.** Авторське жанрове визначення роману «Дикий мед» – «сучасна балада» – передбачає ускладнену композицію твору, в якому превалює ліризм і внутрішній сюжет над зовнішнім. Історичний часопростір роману Л. Первомайського окреслено кінцем липня 1943 року, асоційованим із підготовкою до Курської битви. Післявоєнні події є своєрідним часовим кільцем, що концентрують увагу на зіставленні пережитого й теперішнього, на значенні травматичного досвіду для персонажів і впливу на їхню подальшу долю, оприявнюючи ідею непередбачуваності й контрастності буття. Таке розташування епізодів свідчить про порушення хронології нарації й сюжетно-композиційну інверсію, що

акцентує сутнісне й найважливіше в житті головної героїні Варвари Княжич. Усеприсутність наратора виконує важливу функцію організації подієвого тла, пов'язуючи сцени й часові площини в художнє ціле, зокрема сучасність і «серпневу ніч тисяча дев'ятсот тридцять сьомого» [11, с. 86], події кінця липня 1943 року, що розпочинаються «двадцять другого червня о четвертій ранку» [11, с. 218].

У воєнній прозі образ дороги є важливим сюжетотвірним компонентом, що уможливлює показ галереї персонажів у кризових ситуаціях, географії катастрофи, масштабів її наслідків для буття людини й країни. Автор поєднує цей просторовий образ із часовим суміщенням, пов'язаним із мотивом пам'яті, реалізованим складним наративом роману. Дорога Варвари втілює вплив влади на особисту долю: мотив переміщення знакує індивідуальну й державну катастрофи – арешт чоловіка, що спричинив її втечу з міста через загрозу ув'язнення, діяльність воєнної фотокореспондентки в статусі «дружини ворога», загибель Лажечникова як нездійснену історію кохання. Повоєнні професійні поїздки унаявнюють відсутність особистого життя, її неприв'язаність до дому. Відрядження Княжич на крижину, з якого розпочинається роман, мислиться як продовження попередніх подорожей, що знову й знову занурюють її в тривожне минуле.

Дослідники неодноразово зазначали, що аналізованому твору властиві психологізм і ліризація, оскільки для наратора важливішими стають відтворення настроїв, відчуттів, плину думки, розмірковування, ніж подієва динаміка. Стан «внутрішнього неспокою» [13, с. 441], сумнівів персонажів, що характерний більшою мірою ліричним текстам, переважає в настроєвій площині аналізованого епічного твору. Тривога героїні, котра переживає чимало кризових ситуацій, виявляє її страх перед можливим душевним болем і демонструє її зосередженість на особистісному досвіді, що зумовлює в романі суб'єктний час і його уповільнення: «Почуття часу зникло. Можливо час зовсім зупинився, паралізований залізним пеклом, що намагалося поглинути Варвару, можливо, він пролітав з неймовірною швидкістю» [11, с. 204]. Вона вкотре занурюється в проживання подій воєнного часу, тож речі сьогодення слугують містком до її минулого. Мотив тривоги конкретизований у «Дикому меді» ситуаціями репресій і війни, проте в післявоєнний час він показаний у зв'язку із самотністю й пошуком щастя, неможливістю досягнути відчуття гармонії. Як показано у творі, ідеологія не рятує Варвару від тривоги, не стає її прихистком, як для Сербіна; навпаки, вона руйнує її сімейне щастя. Хоча автор і вводить епізод із відвідуванням героїнею будинку Леніна, коли жінка втікала з маленькою дочкою від можливого арешту, проте він, скоріше, апелює до розвінчання культу Сталіна, протиставлення образів цих керманичів, що характерно для радянської культури другої половини XX століття.

Справжнім прихистком для персонажів стають їхні спогади – простір пам'яті. Так, згадки про щасливе довоєнне сімейне життя, про Лажечникова надають їй сил для існування. Кореспондент, поет Павло Берестовський у «записках» докладно, із топографічною точністю описує маршрут відходу останньої роти захисників Києва, душа якого «вже покинула» місто його дитинства [11, с. 192], тому урбаністичний простір сприймається мертвим. У зображенні відступу особливої функції набуває хронологія окупації Києва, за допомогою чого вибудовується історія «катастрофи» міста, що також уносить ефект документальності й посилює емоційну напругу цих сцен. Разом із тим персонажів об'єднують думки про майбутнє, наприклад, Берестовський «давно уже жив майбутнім, як і кожний того літа» [11, с. 54].

Мотиви минулого й «шляхів» порушено в сильній позиції твору – першому реченні, конотуючись образами сонця, неба («блакитному просторі» [11, с. 3]), лету, моря, криги.

 DOI 10.32782/2412-933X

Лейтмотив дороги як сюжетотвірний увиразнюється образом польоту, що у вступній частині роману пов'язується з післявоєнною подорожжю героїні на північ, під час якої вона пригадує свої «шляхи»: наратор вербалізує важливі події, що матимуть подальше розгортання у фабулі. Об'єднані спільним лихом окупації Києва, люди долучаються до «потоку відступу» [11, с. 282], які «повільно просувалися по дорозі суцільним потоком» [11, с. 283]. Світ «перетворився в широку пустелю» [11, с. 45], якою вона тепер простуватиме самотньо, тож у творі наявне традиційне поєднання мотиву дороги й одинокого подорожнього – вільнонайманої фотокореспондентки Варвари: «Я не люблю їздити в гурті. Хоч самій і важче, і страшніше…» [11, с. 385]. Не дарма для Павла Берестовського випадкова зустріч із героїнею осмислюється як схрещення шляхів. Мотив дороги є сюжетотвірним для низки текстів письменника, наприклад, у повісті «Нічний автобус».

«Небезпечні дороги» є однією з тем роману, що буквалізується в сюжетній лінії відступу з Києва, спогадах «про трубіжське болото», фотографуванні «тигру», дорозі, де героїня була вперше поранена і яка вела до окопу бронебійників Гулояна й Шрайбмана тощо. Водночас ідеться про топографічний хронотоп, який поєднується із психологічним, що за допомогою мотиву пригадування постає як особистісний, внутрішній простір. Війна є тією ситуацією, що оприявнює чи створює особисті катастрофи для персонажів (смерті, зради, розставання тощо), а також формою втечі, морального порятунку для людини, зокрема в контексті ідеології (наприклад, образи майора Сербіна й Варвари). Зміни шляхів для Варвари, Берестовського маркують певні етапи й знакові моменти їхнього життя. Мотив кордону набуває символічного значення, що втілює конфлікт «зовнішніх обставин» і «внутрішніх сил» людини, тож «стратегічний рубіж» паралелізується до морального порогу, який є індивідуальним для кожної особи. Так для генерала Костецького – це його смертельна хвороба; для лікаря Ковальчука – це позашлюбні стосунки з медсестрою Ольгою; для Варвари й Лажечникова – почуття до померлих коханих і невисловленість сокровенного; для Берестовського – ставлення до Пасєкова, який двічі врятував йому життя й водночас є причиною особистої трагедії в стосунках із дружиною Анею; для Савичева – рішення не втручатися в долю сина Володі. Отже, вибір персонажа оприявнюється в ідеологічній, соціальній й психологічній площинах.

Вступна частина мотивно перегукується з фабулою, зокрема лету, фіксації миттєвості буття, пам'яті, пошуків щастя, тиші й звуків стихії, що в основній частині відображають інший історичний час, тож такий повтор акцентує увагу на переважанні в ідейно-тематичній площині філософської проблематики твору. У романі «Дикий мед» мотиви, як і в ліриці, експлікуються, семантично варіюються і подекуди набувають символічного значення. Концептуальна важливість певного мотиву з розвитком сюжету може змінюватися, тому конкретний образ у поетиці автора має символіко-міфологічний потенціал. Літак часів мирного життя змінюється образом воєнного в першому ж розділі твору, де Варвара знайомиться з Володею – сином генерала Савичева, до якого вона їхала виконувати завдання. Їхній політ, що розпочинається зі сміхом, обертається на жорстоку битву в небі, що окреслює ідею контрастності буття. Особливого трагізму мотив лету набуває у зв'язку із загибеллю єдиної дитини Савичева й Катерини Ксаверівни. Образ неба стає важливим місцем подій, що також знакує смертельну загрозу для персонажів і за допомогою якого письменник розширює танатологічний простір.

Квартира Варвари показана як місце пам'ятних речей, незмінних під впливом часу й важливих в історії спогадів героїні, наприклад, килимок із ведмедицею й ведмежатами, який пам'ятає ще маленьку Галочку, «роздушена» тахта, вкрита «старим витертим килимом…» [11, с. 273], круглий стіл, «скатерка на столі та сама, біла у синіх квітах» [11, с. 381], абажур,

розмальований нею власноруч, комірчина, де зберігаються негативи тощо. Інтер'єр демонструє побутову відчуженість жінки, акцентуючи увагу на наважливості для неї світу речей після пережитого, що також вписується в соцреалістичну концепцію побутового аскетизму. Таке вміння поєднувати глибокий психологізм та ідеологічну вивіреність вирізняє творчість Л. Первомайського, зокрема роман «Дикий мед», що, можливо, і сприяло його публікації в умовах радянської цензури. Наприклад, дружина ворога народу, яка здійснює подвиг «простодушного героїзму» [11, с. 310], москвичка з українським прізвищем Княжич; віддання, справедливий генерал-майор Костецький, стоїчний у хворобі, вірний товариш, через що «його перевели зі штабу корпуса на полк» і мав «пониження по службі, – тільки перед самою війною про обох згадали, обидва вони дістали призначення за своїми здібностями» [11, с. 35].

Дім героїні показано як центр макрокосмосу, що «стоїть на твердому ґрунті, вписаний темним кристалом в нічне небо, під ним колишеться чорне черево океану, під ним надійна земля, безмірно щедра земля…» [11, с. 8]. З арештом чоловіка цей простір втрачає функцію єднання сім'ї почуттям щастя; тільки з народженням онуки Саші увиразнюється його значення як місця, де мешкають представники різних поколінь. Натомість для Берестовського дім, який він відвідує напередодні окупації Києва, асоційований з відчуженням у стосунках із дружиною. Війна знищує відчуття захищеності, перетворюючи безпечний простір на «задимлені коробки будинків без вікон і дверей…» [11, с. 17]. У зв'язку з образом Лажечникова актуалізується мотив сирітства, перебування в притулку, що повторюється і в долі його сина Юрія. Варвара розстається не тільки з найріднішими, але і з домом, який заступають різноманітні тимчасові помешкання-прихистки, уразливі до небезпеки, і тривале виснажливе існування в дорозі або «в чужій хаті» [11, с. 13], що змінюються немов у калейдоскопі історичного часу: сіни Аниськи, хата генерала Савичева, «та землянка…» [11, с. 11], де вона відчула щастя, окоп бронебійників, «господарство Костецького», бліндаж, воронка з німцем тощо. Разом із тим вони виринають у спогадах героїні залежно від суб'єктного часу, асоціативного плину її роздумів про минуле. Уразливість простору, його вимушена обмеженість як утілення мотиву тісноти контрастує з безмежністю неба й пам'яті людини як вияву свободи індивіда.

Висновки. Роман «Дикий мед» Л. Первомайського містить дати, покликання на знакові історичні періоди совєтського періоду, тож виокремлюються три основні часові площини: до війни, під час і після. За допомогою відступів, «записок», рефлексій, спогадів, екскурсів у минуле розширюється часовий план епічного твору. Історичний час роману, що оприявнює героїчну лінію, поєднується із суб'єктним відчуттям хроносу.

На початку твору наратор порушує мотиви, що розгортаються в основній частині, акцентуючи на важливих подіях минулого. Так створюється художня картина дійсності, де долю людини показано на тлі історичної катастрофи, тож внутрішній світ, сутнісне й особисте, оприявнюється крізь соціально-історичне. Як низка локацій, об'єднаних травматичним досвідом, зображується топос дороги, де відбуваються зустрічі й зупинки, різні за семантичною значущістю й роллю в розвитку сюжету. Насиченість роману просторовими образами, наприклад, дорога, ліс, поля, місто, село, окопи, бліндажі тощо, зумовлюється як тематикою тексту, так і своєрідністю викладу художнього матеріалу, де лінія спогадів виявляє в романі часову інверсію. Поєднання різних часових площин, зчеплених асоціативним зв'язком пам'яті, ускладнює композицію і унаявнює унікальність внутрішнього світу персонажів, травмованих досвідом репресій і війни. Твору мілітарної тематики другої половини XX століття властиві ідеологічні наративи, що, з одного боку, передбачають концепцію

 DOI 10.32782/2412-933X

персонажа, дотичну соцканону, із другого – автор, використовуючи формальні досягнення інших напрямів, демонструє психологію особи, її інтроверсійність, що посилено жанровим підзаголовком «сучасна балада» як маркером ліризму.

Отже, своєрідність поетики письменника виявляється в індивідуалізації часопростору, його зміщеннях, метафоризації хронотопу, концептуальній ролі топосу природи, філософських роздумах про пошуки щастя.

Література:

1. Агеєва В.П. Пам'ять подвигу (Українська воєнна проза 60–80-х років) ; АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т.Г. Шевченка ; відп. ред. Л. М. Новиченко, ред. В. І. Горбик. Київ : Наук. думка, 1989. 269, [1] с.

2. Борисенко С. «Дикий мед» Л. Первомайського. *Черкаська правда.* 1963. 8 жовт. С. 3.

3. Головко Л.Г., Кремінська І.М. Соціальний міф у романі «Дикий мед» Леоніда Первомайського. *Актуальні питання гуманітарних наук* / ред.-упоряд. М. Пантюк та ін. Дрогобич, 2025. Вип. 84. Т. 1. С. 202–208.

4. Дончик В.Г. Український радянський роман : Рух ідей і форм. Київ : Дніпро, 1987. 429 с.

5. Захарчук І.В. Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму) : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 406 с.

6. Іванисенко В.П. Уроки творчого життя. *Первомайський Л.С. Твори :* в семи томах. Київ : Дніпро, 1968. Т. 1 : Поезії ; упоряд. С.Е. Пархомовського ; вст. ст. д-ра філол. наук В.П. Іванисенка ; ред. кол. : С.О. Голованівський та ін. ; ред. тому І.Ф. Драч. С. 5–44.

7. Каніболоцька Л.С. Динаміка внутрішнього життя (Із спостережень над прозою Л. Первомайського). *Рад. літературознавство.* 1975. № 2. С. 21–28.

8. Лівицька І.А. Психологізм прози Леоніда Первомайського : теоретичний аспект ; рец. : Г.Д. Клочек та ін. Кіровоград : Вид-во ПП «Поліграф-Терція», 2007. 163 с.

9. Наріжна Л.Г. Художній світ прози Л. Первомайського 1960–1970-х рр. : концепція героя і мотивна організація : дис. …канд. філол. наук : 10.01.01. Харків, 2009. 197 с.

10. Новиченко Л.М. Український радянський роман (Стислий нарис історії жанру) ; АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т.Г. Шевченка ; рец. : член-кор. АН УРСР Є.С. Шабліовський, д-р філол. наук С.А. Крижанівський. Київ : Наук. думка, 1976. 130, [1] с.

11.Первомайський Л.С. Дикий мед. *Первомайський Л. С. Твори :* в семи томах. Київ : Дніпро, 1985. Т. 4 : Дикий мед. Сучасна балада ; прим. С.А. Крижанівського ; ред. кол. : С.О. Голованівський та ін. ; ред. тому П.А. Загребельний. 487 с.

12. Сидоряк М.М. Відстань до людини : літературно-критичний нарис ; ред. Р.Ф. Самбук. Київ : Рад. письменник, 1966. 184 с.

13. Тарнашинська Л. Сюжет Доби : дискурс шістдесятництва в українській літературі XX століття. Київ : Академперіодика, 2013. 678 с., 4 с. іл.

14. Шпильова О.В. Творчість як неспинне самопоновлення (Леонід Первомайський). *Самотоможність письменника. До методології сучасного літературознавства* ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; відп. ред. Г.М. Сивокінь. Київ, 1999. С. 105–134.

References:

1. Aheieva, V. P. (1989). Pamiat podvyhu (Ukrainska voienna proza 60–80-kh rokiv) [The Memory of the Deed (Ukrainian Military Prose of the 60s–80s)]. *Naukova dumka*. [in Ukrainian].

2. Borysenko, S. (1963, October 8). "Dykyi med" L. Pervomaiskoho ["Wild Honey" by L. Pervomaiskyi]. *Cherkaska pravda*, 3. [in Ukrainian].

3. Holovko, L. H., & Kreminska, I. M. (2025). Sotsialnyi mif u romani "Dykyi med" Leonida Pervomaiskoho [Social Myth in the Novel "Wild Honey" by Leonid Pervomaiskyi]. M. Pantiuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, & I. Zymomria (Eds.). *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* (Vol. 1, Issue 84, pp. 202–208). *Drohobych – Drohobych Publishing*. [in Ukrainian].

4. Donchyk, V. H. (1987). Ukrainskyi radianskyi roman: Rukh idei i form [The Ukrainian Soviet Novel: The Movement of Ideas and Forms]. *Dnipro – Dnipro Publishing*. [in Ukrainian].

5. Zakharchuk, I. V. (2008). Viina i slovo (Militarna paradyhma literatury sotsialistychnoho realizmu): monohrafiia [War and Word (Military Paradigm of Socialist Realism Literature): Monograph]. *PVD "Tverdynia"*. [in Ukrainian].

6. Ivanysenko, V. P. (1968). Uroky tvorchoho zhyttia [Lessons of Creative Life]. L. S. Pervomaiskyi, *Tvory v semy tomakh* (Vol. 1, pp. 5–44). *Dnipro – Dnipro Publishing*. [in Ukrainian].

7. Kanibolotska, L. S. (1975). Dynamika vnutrishnoho zhyttia (Iz sposterezhen nad prozoiu L. Pervomaiskoho) [The Dynamics of Inner Life (From Observations on the Prose of L. Pervomaiskyi)]. *Radianske literaturoznavstvo*, (2), 21–28. [in Ukrainian].

8. Livytska, I. A. (2007). Psykholohizm prozy Leonida Pervomaiskoho: teoretychnyi aspekt [Psychologism in the Prose of Leonid Pervomaiskyi: Theoretical Aspect]. *PP "Polihraf-Tertsiia"*. [in Ukrainian].

9. Narizhna, L. H. (2009). Khudozhnii svit prozy L. Pervomaiskoho 1960–1970-kh rr.: kontseptsiia heroia i motyvna orhanizatsiia [The Artistic World of L. Pervomaiskyi's Prose of the 1960s–1970s: The Concept of the Hero and the Motive Organization] [Unpublished doctoral dissertation]. *Kharkiv – Kharkiv National University*. [in Ukrainian].

10. Novychenko, L. M. (1976). Ukrainskyi radianskyi roman (Styslyi narys istorii zhanru) [The Ukrainian Soviet Novel (A Concise Outline of the Genre's History)]. *Naukova dumka*. [in Ukrainian].

11. Pervomaiskyi, L. S. (1985). Dykyi med [Wild Honey]. L. S. Pervomaiskyi, Tvory v semy tomakh. *Works in Seven Volumes.* Zahrebelnyi P. A.; Holovanivskyi S. O. (Eds.). Dnipro – *Dnipro Publishing.* [in Ukrainian].

12. Sydoriak, M. M. (1966). Vidstan do liudyny: Literaturno-krytychnyi narys [Distance to Man: Literary-Critical Essay]. *Radianskyi pysmennyk*. [in Ukrainian].

13. Tarnashynska, L. (2013). Siuzhet Doby: dyskurs shistdesiatnytstva v ukrainskii literaturi XX stolittia [Plot of the Era: The Discourse of Sixtiers in Ukrainian Literature of the XX Century]. *Akademperiodyka*. [in Ukrainian].

14. Shpylova, O. V. (1999). Tvorchist yak nespynne samoponovlennia (Leonid Pervomaiskyi) [Creativity as Continuous Self-Renewal (Leonid Pervomaiskyi)]. H. M. Syvokin (Ed.), *Samototozhnist pysmennyka. Do metodolohii suchasnoho literaturoznavstva – Writer's Self-Identity. Towards the Methodology of Modern Literary Studies* (pp. 105–134). *Institute of Literature of Taras Shevchenko, NAS of Ukraine – Institute of Literature of Taras Shevchenko, NAS of Ukraine*. [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 29.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 821-32.09(436) Музіль
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-3

ПОЕТИКА ФРАГМЕНТАРНОСТІ В ОПОВІДАННІ РОБЕРТА МУЗІЛЯ «ЧОРНИЙ ДРІЗД»

Голомідова Леся
старший викладач кафедри міжнародних комунікацій
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
ORCID ID: 0000-0002-2148-5049

У статті здійснено спробу дослідити поетику фрагментарності у творах малої прози австрійського письменника Роберта Музіля, зокрема в оповіданні «Чорний дрізд». Окреслено актуальність дослідження, яка зумовлена необхідністю комплексного вивчення цього художнього прийому як ключового елемента мистецького світобачення прозаїка. Використовуючи комплексний методологічний підхід, виділено прийом фрагментарної незавершеності, який – у контексті трансформації традиційного реалістичного наративу – формує фундаментальну основу художньої прози митця. У цьому ключі увагу приділено багатогранним функціям фрагмента крізь призму авторського відображення кризи свідомості, ідентичності та мови. Систематизовано та узагальнено результати літературознавчих досліджень, які вказують на особливості деструктивної, тематичної фрагментарності в прозі письменника. На прикладі оповідання «Чорний дрізд» окреслено можливості фрагмента, котрі, як і в романтичній традиції, поєднують семантичну відкритість із внутрішньою завершеністю, набуваючи нового, екзистенційного значення та символізуючи розпад внутрішнього світу індивідуума в епоху модернізму. Увиразнено способи реалізації авторських концепцій «інший стан» («der andere Zustand») та «поєднання» («die Vereinigung»), які стають центральними в парадигмі образо- та жанротворення Р. Музіля. Підкреслено значення символічних образів (чорний дрізд, соловей, двійник), які функціонують як метафоричні маркери втраченої єдності. Доведено, що ці образи увиразнюють непереборну прірву між уламковою, фрагментованою реальністю й прагненням досягти ідеальної цілісності «Я-особи». Зроблено висновок, що Р. Музіль використовує фрагментарність не тільки як стилістичний прийом, але й як засіб для філософського осмислення кризи особистості в епоху модернізму.

Ключові слова: *мала проза, проза Роберта Музіля, жанр, оповідання, фрагмент, фрагментарність.*

Holomidova Lesia
Senior Lecturer, Department of International Communications
State University “Uzhhorod National University”

THE POETICS OF FRAGMENTATION IN ROBERT MUSIL’S SHORT STORY “THE BLACKBIRD”

The article undertakes an exploration of the poetics of fragmentation in the short prose of the Austrian writer Robert Musil, with a particular focus on the short story “The Blackbird”. The study’s relevance is outlined, stemming from the need for a comprehensive examination of this artistic device as a key element of the author’s creative worldview. Using a comprehensive methodological approach, the research identifies the technique of fragmentary incompleteness, which, in the context of the transformation of the traditional realistic narrative, forms a fundamental basis for the artist’s

prose. In this regard, attention is paid to the multifaceted functions of the fragment through the prism of the author's reflection on the crisis of consciousness, identity, and language.

The article systematizes and summarizes the findings of literary scholarship that point to the specifics of destructive, thematic fragmentation in the writer's prose. Using "The Blackbird" as an example, the study outlines the fragment's potential, which, as in the Romantic tradition, combines semantic openness with internal completeness, yet acquires a new existential significance and symbolizes the disintegration of the individual's inner world in the era of modernism. The paper highlights the ways in which Musil's concepts of "the other state" (der andere Zustand) and "the union" (die Vereinigung) are realized, becoming central to his image and genre formation. The significance of symbolic images (the blackbird, the nightingale, the double) is underscored, as they function as metaphorical markers of a lost unity. It is demonstrated that these images emphasize the insurmountable chasm between fragmented reality and the striving to achieve the ideal wholeness of the "I-person". The conclusion is drawn that Musil uses fragmentation not only as a stylistic device but also as a means for a philosophical exploration of the crisis of the individual in the modernist era.

Key words: *short prose, Robert Musil's prose, genre, short story, fragment, fragmentation.*

Вступ. Мала проза Роберта Музіля (1880–1942) – самобутнє явище в австрійському письменстві першої половини XX століття. Її унікальність зумовлена творчою історією, авторською інтенцією, жанрово-стильовим синтезом, а також неоднозначною критичною рецепцією [12].

Упродовж понад століття, що минуло від смерті письменника, низка його творів малої та мінімалістичної прози залишається не досить вивченою, особливо щодо її поетики й тематики. У цьому ключі особливого вивчення потребує авторська схильність до фрагментарного й колажного змісто- та формотворення. Йдеться не тільки про стилістичний прийом, але й про відображення глибинних філософських і психологічних ідей у межах переходу від класичного цілісного наративу до розірваного, поліфонічного тексту, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Методи та методики дослідження. Фрагментарність як художній прийом у творчості майстрів слова кінця XIX – початку XX століть стала наслідком інтенсивних змістоформальних експериментів. Цей підхід ознаменував перехід від реалістичної традиції до модерністичної, де головною метою, як зазначав український літературознавець Іван Денисюк, було викликати в читача «струс, шок, імпресію почуття новизни, незвичайності, зміни» [4, с. 180]. Ці процеси охопили європейську літературу і, зокрема, знайшли виразне відображення в австрійській малій прозі. Саме твори австрійських митців сформували унікальну структуру змісту та форми. Як підкреслює в праці «Австрійська мала проза XX століття: Художня світобудова» дослідник Іван Зимомря, «афористична стисліть та ємність змістового навантаження, зовнішня фрагментарність і внутрішня смислова завершеність, поєднання філософського і гумористичного начал – усе це сприяло охопленню з боку австрійських митців масиву проблем і суперечностей тогочасного суспільства» [5. с. 133].

Моменти перелому в багатонаціональній імперії, зокрема занепад традиційних цінностей, втрата ідентичності, питання кризи мови та моралі відобразилися в літературі модерну через застосування прийому фрагмента. В епічній структурі він фігурує не просто як незавершений текст, а свідомий художній засіб, який символізує розпад особистості та її конфлікт із соціумом, закладаючи основи для поетики фрагментарності, колажу та монтажу. Такі автори, як Петер Альтенберґ (1859–1919), Артур Шніцлер (1862–1931), Гуго фон Гофманісталь (1874–1929), Карл Краус (1874–1936), а також Роберт Музіль демонструють, що фрагмент – це не просто «жанр, головна ознака якого – семантико-композиційна відкритість (незавершеність) у поєднанні з одночасною закритістю (завершеністю)» [6, с. 602].

 DOI 10.32782/2412-933X

Адже йдеться про нову форму цілісності, яку вибудовує сам реципієнт у процесі інтерпретації художнього твору.

Прикладом вимушеної фрагментарності в площині «тотальної незавершеності» постає головний твір Р. Музіля – роман «Людина без властивостей» («Der Mann ohne Eigenschaften», 1931/32). Його фрагментарну структуру дослідники розглядають як навмисний художній прийом для відображення картини світу в міжвоєнний період [9; 10]. У працях «Література екзистенції. Літературна психопатографія та її соціальне значення в ранньому експресіонізмі» («Literatur der Existenz. Literarische Psychopathographie und ihre soziale Bedeutung im Frühexpressionismus», 1977), «Література експресіонізму» («Literatur des Expressonismmus», 2002) німецький літературознавець Томас Анц підкреслив, що Р. Музіль створює «лабораторні умови» для перевірки ідей, а його тексти – це не відображення реальності, а її моделювання з метою пізнання. Вони часто мають параболічну структуру, де конкретна ситуація вказує на загальну проблему [9].

У контексті жанрових взаєпроникнень і трансформацій дослідники творчості Р. Музіля підкреслюють есеїстичний характер прозового полотна, де фрагменти стають засобом естетико-філософського аналізу та рефлексії, а незавершеність – це концептуально індивідуально-авторська риса (Т. Гаррісон, Дж. Ґрілл, Т. Мегіґан). Отже, значення фрагмента як одного з ключових елементів формотворення окреслюють американські дослідники Дженез Грілл у монографії «Світ як метафора в романі Роберта Музіля «Людина без властивостей»: можливість як реальність» («The World as Metaphor in Robert Musil's The Man without Qualities: possibility as reality», 2012) і Томас Гаррісон у статті «Есеїстичний роман і спосіб життя: «Людина без властивостей» Роберта Музіля» («The Essayistic Novel and Mode of Life Robert Musil's The Man without Qualities», 2016). Як доказ розроблення унікального письменницького методу Р. Музіля шляхом фрагментарності Дж. Грілл наводить його неопубліковані матеріали – тисячі сторінок експериментів, чернеток і редакцій, які не були опубліковані. Ці фрагменти свідчать, що його головний проєкт, роман «Людина без властивостей», є чимось набагато більшим, ніж просто спробою створити цілісний художній твір [13]. На думку Тіма Мегіґана, фрагментарність у творах австрійського письменника – це не тільки формальний прийом, а глибоко осмислена стратегія, яка дала змогу автору досліджувати складні питання етики, естетики та пізнання епохи модернізму. У монографії «Роберт Музіль і питання науки: етика, естетика і проблема двох культур» («Robert Musil and the Question of Science: Ethics, Aesthetics, and the Problem of the Two Cultures», 2020) Т. Мегіґан розглядає фрагментарність як відповідь автора на розрив між науковим і художнім способами пізнання. Замість спроби об'єднати ці дві сфери Р. Музіль пропонує нову естетику, яка виникає саме у площині фрагмента, де точність науки зустрічається з чуттєвістю мистецтва. Таким чином, фрагмент постає місцем етичного вибору та творчого пошуку письменника [15].

У цьому аспекті варто виділити, що фрагментарність у романі Р. Музіля не означає цілковитої відмови від жанрово-стильової традиції, вона радше підкреслює трансформаційний потенціал романної прози. Втім, попри значну кількість наукових праць на цю тему, літературознавчі студії все ще оминають увагою чинник фрагментарності з погляду інтертекстуальної рецепції творів письменника. Так само недостатньо досліджено її роль та можливості в розкритті індивідуально-авторських концепцій «інший стан» («anderer Zustand») та «поєднання» («die Vereinigung») як пошуків виходу з кризового стану. Знаковими в цьому ключі цикли новел «Поєднання» («Vereinigungen», 1911) і «Три жінки» («Drei Frauen», 1924), а також маловідомі прозові зразки зі збірки «Прижиттєва спадщина» («Nachlaß zu Lebzeiten», 1936). Мотиви та теми тут тісно переплітаються з філософією,

естетикою і психологізмом. Отже, фрагментарність постає особливим художнім прийомом письменника, зумовленим кризою цілісного пізнання та пошуком нової, багатогранної форми вираження.

Дослідження має на *меті* проаналізувати поетику фрагментарності в окремих творах малої прози Р. Музіля, виявити її естетичні, філософські та психоаналітичні функції, а також окреслити специфіку фрагмента як модусу мислення в літературі модернізму. *Об'єктом* дослідження є прозовий твір Р. Музіля із зібрання «Прижиттєва спадщина» «Чорний дрізд» («Die Amsel», 1936).

Теоретичну основу становлять елементи герменевтики, структуралізму та філософської естетики, що дозволять розглядати зразки малої епічної форми письменника не тільки як літературні артефакти, а й як філософські рефлексії епохи австрійського модернізму.

Результати та дискусії. Принцип фрагментарності у прозі Р. Музіля є не тільки стилістичним прийомом автора, а й фундаментальною основою його художнього мислення та світосприйняття. Тому аналіз творів малої прози письменника неможливий без звернення до історії виникнення цього концепту в літературі німецькомовного простору. Фрагмент як літературне явище давно вийшов за межі жанрових конвенцій: він зримо трансформувався від часу свого виникнення до доби модернізму та постмодернізму, а його поетика в літературі Австрії набуває нової актуальності.

Ключовий етап формування фрагмента як літературного жанру в'яжеться з німецьким романтизмом, зокрема з творчістю Фрідріха Шлеґеля (1772–1829) та Новаліса (1772–1801). У часописі «Атенеум» Ф. Шлеґель запропонував концепцію «універсальної поезії», прагнучи «створити оригінальне поєднання різноманітних сфер знання – поезії, філософії та науки – так, щоб зробити філософію поетичною, а поезію філософською, а до того ж зблизити науку та мистецтво» [7, с. 72]. Опубліковані в 1798 році «Атенські фрагменти» («Athenäums Fragments», 1798) Ф. Шлегеля та зібрання афоризмів і коротких оповідань «Квітковий пилок» («Blüthenstaub», 1798) Новаліса ілюструють ідею про те, що уривчаста думка може містити зерно цілісної філософської системи.

У літературі Віденського модерну фрагмент, власне, як елемент жанрової парадигми, знову виходить на перший план, але вже з іншим ідеологічним змістом. Він постає не тільки естетичним, а й соціально-філософським інструментом для відображення кризи, розпаду цілісної картини світу «Я-особи» та втрати ідентичності. У цьому сенсі, спираючись на думку німецького критика Теодора Адоно (1903–1969), автор не створює цілісний наратив, він розташовує поруч фрагменти (цитати, факти), дозволяючи істині проявитися у проміжках між ними [8]. Хоча німецькі дослідники Вальтер Беньямін (1892–1940) і Теодор Адорно не створювали прямих теорій щодо жанрових можливостей фрагмента, їхні праці є стрижневими для розуміння цього явища. Ідеться, зокрема, про такі тексти В. Беньяміна, як «Поняття критики мистецтва у німецькому романтизмі» («Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik», 1920) і «Вулиця з одностороннім рухом» («Einbahnstraße», 1928), та праці Т. Адорно – «Minima Moralia», (1950) і «Теорія естетики» («Ästhetische Theorie», 1970).

Самобутнім зразком для дослідження поетики фрагментарності у творах малої прози Р. Музіля є збірка «Прижиттєва спадщина». Сама її назва є оксюмороном, адже Nachlass (*нім.* спадщина, що зазвичай залишається після смерті) тут з'являється zu Lebzeiten (*нім.* за життя). Уже це підкреслює експериментальний та принципово незавершений характер текстів збірки.

Прикладом деструктивної, тематичної фрагментарності постає оповідання «Чорний дрізд». Твір складається з трьох епізодів із життя протагоніста-оповідача Ацвай, які, на

 DOI 10.32782/2412-933X

перший погляд, не пов'язані між собою, а об'єднані символічним образом птаха – чорного дрозда. Тут автор вільно переміщує оповідь у часі та просторі, а кожен з епізодів є незавершеним: історія з дитинства обривається, військовий епізод залишає героя в стані шоку, а фінальне «просвітлення» – втеча головного героя до «іншого стану» – не приводить його до конкретних висновків чи змін у житті. Розповідаючи кожну з цих історій, автор підкреслює притаманну їм незавершеність. До прикладу, цитата з третьої історії: «Ich habe sie seither nicht mehr von mir gelassen, und mehr kann ich dir nicht sagen; das ist die dritte Geschichte, wie sie enden wird, weiß ich nicht» [16, с. 154]. / «З того часу я більше її не випускав, і більше я тобі не можу сказати; це – третя історія, як вона закінчиться, – я не знаю» (переклад – *Л.Г.*).

У контексті розгортання сюжету прийом незавершеності виступає не тільки поєднанням абсолютно різних за змістом фрагментів, а також ілюструє одну з ключових проблем модернізму – кризу мови («Sprachkrise», «Sprachskepsis») [17]. Адже, на думку дослідників, криза мови для Р. Музіля була всеосяжною. Вона стосувалася не тільки ірраціональних переживань (Б. Пайк), а й раціонального осмислення (Д. С. Лафт) та історико-культурологічного контексту (Ж. Ле Рідер), які звичайна мова вже не могла адекватно описати. Цей метод демонструє, що екзистенційний досвід не піддається повному вербальному вираженню. Таким чином, незавершеність стає авторською рефлексією на неспроможність традиційної мови описати нову, розколоту реальність сучасної людини, що ілюструє цитата з діалогу між Ацвай та Аайнс: «…wenn ich den Sinn wüßte, so brauchte ich dir wohl nicht erst zu erzählen. Aber es ist, wie wenn du flüstern hörst oder bloß rauschen, ohne das unterscheiden zu können!» [16, с. 154]. / «…якби я знав сенс, мені, напевно, не довелося б тобі розповідати. Але це так, неначе ти чуєш шепіт чи просто шум, не маючи змоги розрізнити!» (переклад – *Л.Г.*).

Р. Музіль відходить від традиційної сюжетної побудови з чіткими етапами розвитку дії, надаючи перевагу наративу, що складається з уривків спогадів, візій та внутрішніх монологів героя [2]. Образ Ацвай (Адва) репрезентується письменником як уособлення розколотої свідомості «Я-особи» і підсилюється авторським мотивом «поєднання» шляхом введення у тканину тексту образа двійника – Аайнс (Аодин): «Sie verachteten sich seither gegenseitig und untrennbar, verloren einander aber wieder aus den Augen» [16, с. 133]. / «Відтоді вони зневажали один одного нерозлучно, але знову втратили одне одного з поля зору» (переклад – *Л.Г.*). Йдеться не про фізичну копію, а проєкцію іншого, нереалізованого «Я». Зустріч із другом дитинства (двійником) руйнує цілісність особистості Ацвай, перетворюючи його життя на серію уривчастих спроб віднайти втрачену єдність.

Фрагментарність діалогів, що є свідомим авторським прийомом, створює атмосферу відчуження і перешкоджає комунікації. Головний герой ізольований у власному світі переживань, які неможливо передати раціональними засобами. Тому розповідь другові виглядає своєрідною спробою скласти докупи уламки пам'яті: «…als sie endlich für kurze Zeit abermals zusammengeführt wurden, erzählte Azwei das nun Folgende in der Art, wie man vor einem Freund einen Sack mit Erinnerungen ausschüttet, um mit der leeren Leinwand weiterzugehen [16, с. 133–134]. / «…коли доля знову звела їх на короткий час, Адва виклав другові ці історії таким способом, наче хотів повністю спустошити мішок спогадів, щоб отримати можливість рухатися далі, не обтяжуючи себе минулим» (переклад – *Л.Г.*).

У кожній з історій Р. Музіль демонструє, що пам'ять не є цілісним і надійним архівом минулого, а радше своєрідним калейдоскопом яскравих, але ізольованих відчуттів та образів. Крізь їх призму письменник майстерно поєднує протилежні почуття: страх і захоплення, загрозу й збудження, раціональне та містичне. У цій палітрі почуттів відображаються

основні ідеї майстра слова про «інший стан» як вихід за межі звичайного, логічного й буденного життя. До прикладу, репрезентуючи пережитий досвід у період війни, автор вкладає філософське осмислення психологічної реакції людини на межі життя і смерті, що виявляє ірраціональну, та все ж істинну площину людського буття: «…ich war in Verbindung mit diesem Laut und zweifelte nicht im geringsten daran, daß etwas Entscheidendes mit mir vor sich gehen wolle. Kein einziger Gedanke in mir war von der Art, die sich in den Augenblicken des Lebensabschiedes einstellen soll, sondern alles, was ich empfand, war in die Zukunft gerichtet; und ich muß einfach sagen, ich war sicher, in der nächsten Minute Gottes Nähe in der Nähe meines Körpers zu fühlen» [16, с. 144–145]. / «...я відчував нерозривний зв'язок із цим звуком, не маючи жодного сумніву в тому, що на порозі мого життя стоїть щось вирішальне. Замість думок, які повинні приходити в моменти прощання з життям, мої відчуття були спрямовані виключно в майбутнє; і я просто зобов'язаний сказати, я був абсолютно переконаний, що вже за мить відчую присутність Бога поруч з моїм тілом» (переклад – *Л.Г.*).

Спроба Ацвай відтворити власне життя, посилаючись на спогади з різних етапів – від дитинства до зрілості, – тільки увиразнює мозаїчну та фрагментарну структуру оповідання, об'єднувальним компонентом якої постає чорний дрізд (соловей). Цей символічний образ також функціонує в рамках поетики фрагментарності. Його спів виступає своєрідним каталізатором містичного досвіду для Ацвай. Проте цей досвід не дає жодних відповідей. На тлі незавершеності кожного з епізодів він слугує миттєвим, ірраціональним прозрінням, яке неможливо інтегрувати в повсякденну реальність. У тексті автор репрезентує ірраціональне крізь призму внутрішніх діалогів протагоніста: «In einem solchen Augenblick, siehst du, ist man auf die natürlichste Weise bereit, an das Übernatürliche zu glauben; es ist, als ob man seine Kindheit in einer Zauberwelt verbracht hätte. Ich dachte unverzüglich: Ich werde der Nachtigall folgen. Leb wohl, Geliebte! – dachte ich – Lebt wohl, Geliebte, Haus, Stadt ...! Aber ehe ich noch von meinem Lager gestiegen war, und ehe ich mir klar gemacht hatte, ob ich denn zu der Nachtigall auf die Dächer steigen oder ob ich ihr unten in den Straßen folgen wolle, war der Vogel verstummt und offenbar weitergeflogen» [16, с. 138]. / «У таку мить, бачиш, можна найприродніше повірити в надприродне; це так, неначе ти провів дитинство в чарівному світі. Я одразу ж подумав: я піду за солов'єм. Прощавай, кохана! – подумав я – Прощавай, кохана, будинок, місто…! Проте я ще не встиг підвестися з ліжка і вирішити, чи хочу я піднятися до солов'я на дахи, чи хотів би я слідувати за ним вулицями, як птах замовк і, мабуть, полетів» (переклад – *Л.Г.*).

Звуки солов'їного співу об'єднують розрізнені фрагменти буття протагоніста, проте не склеюють їх. Він вказує на існування якоїсь вищої, трансцендентної цілісності, яка все ж залишається недосяжною для людського пізнання. Фінальний акорд пташиного співу, як і сам образ чорного дрозда, не слугують сюжетною розв'язкою твору. Вони тільки підкреслюють прірву між уламковою реальністю та ідеальною цілісністю ідентичності головного героя: «…ich bin nie im Leben ein so guter Mensch gewesen wie von dem Tag an, wo ich die Amsel besaß; aber ich kann dir wahrscheinlich nicht beschreiben, was ein guter Mensch ist» [16, с. 154] / «…ніколи в житті я не був такою доброю людиною, як з того дня, коли в мене з'явився чорний дрозд; проте я, мабуть, і не можу описати тобі, що ж таке хороша людина» (переклад – *Л.Г.*).

У цьому руслі варто зазначити, що модифікації творів малої прози письменника з погляду оригінальної презентації образної системи демонструють поетику фрагментарності не як формальний експеримент, а як єдино можливий спосіб зобразити кризу модерної «Я-особи», розкол в її свідомості, втрату цілісного світогляду та нездатність осягнути власну екзистенцію.

 DOI 10.32782/2412-933X

Висновки. Аналіз малої прози Р. Музіля, зокрема оповідання «Чорний дрізд», дає змогу дійти висновку: фрагментарність як стилістичний прийом увиразнює фундаментальний модус художнього мислення австрійського письменника. Цей підхід став результатом модерністських експериментів, які трансформували традиційний реалістичний наратив у поліфонічний відкритий текст.

Поетика фрагментарності у творах Р. Музіля є багатогранною. Вона відображає кризу свідомості, ідентичності та мови, яка втрачає здатність адекватно описати ірраціональний досвід і нову, розколоту реальність. Фрагмент, як і в романтичній традиції, поєднує семантичну відкритість із внутрішньою завершеністю, набуваючи нового, екзистенційного значення та символізуючи розпад внутрішнього світу індивідуума в епоху модернізму. Символічний образ чорного дрозда та мотив двійника (Аайнс) виступають інтертекстуальними елементами, які вказують на можливість досягнення трансцендентної цілісності. Проте в авторській концепції «іншого стану» та «поєднання» така перспектива відтворює прірву між фрагментарною реальністю та ідеальним станом цілісної «Я-особи».

Література:

1. Голомідова Л. Алегорія страждань у творі малої епічної форми «Клейкий папір для мух» Роберта Музіля. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки.* 2018. Вип. 15. С. 197–204.

2. Голомідова Л. Жанрова поліфонія оповідання Роберта Музіля «Чорний дрізд». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2018. № 37. Т. 1. С. 102–106.

3. Денисюк І. Жанрові проблеми новелістики. *Розвиток жанрів в українській літературі XIX – початку XX ст.* : зб. наук. пр. ; відпов. ред. М. Яценко. Київ, 1986. С. 6–49.

4. Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 томах, 4 книгах. Львів, 2005. Т. 1: Літературознавчі дослідження. Книга 1. 432 с.

5. Зимомря І. Австрійська мала проза XX століття: художня світобудова : монографія. Дрогобич-Тернопіль : Посвіт, 2011. 396 с.

6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / голова ред. А. Волков Чернівці, 2001. 636 с.

7. Смірнов А. Німецький романтизм як історичний і філософський феномен: спроба інтерпретації. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2024. Том 14. С. 66–78.

8. Адорно Т. Теорія естетики. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 518 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Adorno_Teodor/Teoriia_estetyky.pdf?

9. Anz Th. Literatur der des Expressionismus. Stuttgart, Springer-Verlag, 2002. 260 S.

10. Anz Th. Literatur der Existenz: Literarische Psychopathographie und ihre soziale Bedeutung im Frühexpressionismus. Stuttgart, J.B. Metzler, 1977. 223 S.

11.Benjamin W. Gesammelte Schriften. V·I. hrsg. von Ralf Tiedemann. Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 1982. URL: https://monoskop.org/images/3/3e/Benjamin_Walter_Gesammelte_Schriften_Band_5_Das_Passagen-Werk.pdf. (дата звернення: 22.09.2025).

12. Eibl K. Die dritte Geschichte. Hinweise zur Struktur von Robert Musil Erzählung Die Amsel. Poetica. 1970. Vol. 3. S. 455–471.

13. Grill G. The world as metaphor in Robert Musil's. The man without qualities: possibility as reality. 2012. URL: https://dokumen.pub/the-world-as-metaphor-in-robert-musils-the-man-without-qualities-9781571135384.html (дата звернення: 22.09.2025).

14. Illner N. Aktiver Passivismus – Eine Form des Lebens und Schreibens in Robert Musils Roman «Der Mann ohne Eigenschaften». 2022. URL: https://library.oapen.org/bitstream/id/7a96d2fb-0072-40bf-b5e7-a541ee040323/9783839464991.pdf (дата звернення: 22.09.2025).

15. Mehigan T. Robert Musil and the Question of Science: Ethics, Aesthetics, and the Problem of the Two Cultures. 2020. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781787446755_A42902342/preview-9781787446755_A42902342.pdf (дата звернення: 22.09.2025).

16. Musil R. Nachlaß zu Lebzeiten. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2017. 154 S.

17. Wittgenstein L. Tractatus logico-philosophicus. URL: https://people.umass.edu/klement/tlp/tlp-ebook.pdf. (дата звернення: 22.09.2025).

References:

1. Holomidova, L. (2018). Alehoriia strazhdan u tvori maloi epichnoi formy “Kleikyi papir dlia much” Roberta Muzilia [The Allegory of Suffering in Robert Musil’s Short Fiction “The Flypaper”]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu.* Ser.: Filolohichni nauky, 15, 197–204. [in Ukrainian].

2. Holomidova, L. (2018). Zhanrova polifoniia opovidannia Roberta Muzilia “Chornyi drizd” [Genre polyphony in Robert Musil’s short story “The blackbird”]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiia, 37(1), 102–106. [in Ukrainian].

3. Denysiuk, I. (1986). Zhanrovi problemy novelistyky [Genre problems of novellas]. Rozvytok zhanriv v ukrainskii literaturi KhIKh – pochatku KhKh st.: zb. nauk. pr. /vidpov. red. M. Yatsenko. Kyiv, 6–49. [in Ukrainian].

4. Denysiuk, I. (2005). Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi [Literary and Folkloristic Works]: u 3 tomakh, 4 knyhakh. Lviv, T. 1: Literaturoznavchi doslidzhennia. Knyha 1, 432. [in Ukrainian].

5. Zymomria, I. (2011). Avstriiska mala proza XX stolittia: khudozhnia svitobudova [Austrian Short Prose of the 20th Century: Artistic World-Building]: monohrafiia. Drohobych-Ternopil: Posvit, 396 p. [in Ukrainian].

6. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva (2001). [A Lexicon of General and Comparative Literary Studies] / holova red. A. Volkov Chernivtsi. [in Ukrainian].

7. Smirnov, A. (2024). Nimetskyi romantyzm yak istorychnyi i filosofskyi fenomen: sproba interpretatsii [German Romanticism as a Historical and Philosophical Phenomenon]: An Attempt at Interpretation. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihiieznavstvo*, 14, 66–78. [in Ukrainian].

8. Adorno, T. (2002). Teoriia estetyky [The Theory of Aesthetics]. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko “Osnovy”, 518 Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Adorno_Teodor/Teoriia_estetyky.pdf? [in Ukrainian].

9. Anz, Th. (2002). Literatur der des Expressionismus [Literature of Expressionism]. Stuttgart, Springer-Verlag, 260 p. [in German].

10. Anz, Th. (1977). Literatur der Existenz: Literarische Psychopathographie und ihre soziale Bedeutung im Frühexpressionismus [Literature of Existence: Literary Psychopathography and Its Social Significance in Early Expressionism]. Stuttgart, J.B. Metzler. 223 p. [in German].

11.Benjamin, W. (1982). Gesammelte Schriften [Collected Writings]. V·I. hrsg. von Ralf Tiedemann. Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main. Retrieved from: https://monoskop.org/images/3/3e/Benjamin_Walter_Gesammelte_Schriften_Band_5_Das_Passagen-Werk.pdf [in German].

12. Eibl, K. (1970). Die dritte Geschichte. Hinweise zur Struktur von Robert Musil Erzählung Die Amsel [The Third Story: Notes on the Structure of Robert Musil’s Narrative “The Blackbird”]. *Poetica*, 3, 455–471. [in German].

13. Grill, G. (2012). The world as metaphor in Robert Musil’s The man without qualities: possibility as reality. Retrieved from: https://dokumen.pub/the-world-as-metaphor-in-robert-musils-the-man-without-qualities-9781571135384.html [in English].

14. Illner, N. (2022). Aktiver Passivismus – Eine Form des Lebens und Schreibens in Robert Musils Roman “Der Mann ohne Eigenschaften” [Active Passivism – A Form of Life and Writing in Robert Musil’s Novel “The Man Without Qualities”]. Retrieved from: https://library.oapen.org/bitstream/id/7a96d2fb-0072-40bf-b5e7-a541ee040323/9783839464991.pdf [in German].

15. Mehigan, T. (2020). Robert Musil and the Question of Science: Ethics, Aesthetics, and the Problem of the Two Cultures. Retrieved from: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781787446755_A42902342/preview-9781787446755_A42902342.pdf [in English].

16. Musil, R. (2017). Nachlaß zu Lebzeiten [posthumous papers of a living author]. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 154 p. [in German].

 DOI 10.32782/2412-933X

17. Wittgenstein, L. (1922). Tractatus logico-philosophicus. Retrieved from: https://people.umass.edu/klement/tlp/tlp-ebook.pdf [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 29.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

УДК 378:811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-4

ПРОЄКТНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ: РОЗВИТОК МОВНИХ НАВИЧОК ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Голопич Інна
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-1831-9752

Оверчук Олена
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-4859-0452

Перцева Вікторія
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-5203-761X

У статті розглянуто доцільність упровадження проєктних методів у вивчення української мови професійного спрямування як ефективного засобу розвитку мовних навичок і критичного мислення здобувачів вищої освіти. Встановлено, що проєктна діяльність є важливим інструментом інтеграції мовної, дослідницької та рефлексивної компетентностей. З'ясовано, що реалізація проєктів сприяє формуванню аналітичного, креативного й логічного мислення, необхідного для сучасного фахівця. Наголошено, що дидактична ефективність проєктної методики досягається за умов дотримання структурно-етапної організації освітнього процесу. Підкреслено, що навчальний проєкт повинен мати дослідницьку спрямованість, міжпредметний зміст і практичну цінність результату. Констатовано, що проєктна форма сприяє підвищенню внутрішньої мотивації здобувачів освіти до вивчення фахової мови через особистісну залученість у процес пізнання. Зауважено, що особливого значення набуває застосування цифрових інструментів і мультимедійних ресурсів, які підвищують інтерактивність проєктів. Визначено, що в процесі реалізації проєктів здобувачі освіти формують навички критичного осмислення мовних явищ і розуміння їхньої соціальної природи. Підкреслено, що лінгводидактична специфіка проєктів забезпечує тісний зв'язок теоретичних знань із практичним їх застосуванням. З'ясовано, що тематичне наповнення проєктів повинне відповідати актуальним суспільно-мовним тенденціям. Наведено приклади успішної реалізації міжпредметних і творчих проєктів, зокрема дослідження фахової мови в цифровому просторі, створення словників, аналіз мови медіа. Встановлено, що проєктна діяльність сприяє розвитку автономії, ініціативності та пізнавальної активності здобувачів освіти. Констатовано, що участь у проєктах формує академічну доброчесність, комунікативну культуру й уміння аргументувати власну позицію. Зауважено, що інтеграція проєктної методики в освітній процес формує нову модель мовної освіти, орієнтовану на компетентнісний, особистісний

і соціокультурний підходи. Підкреслено, що поєднання мовного аналізу з цифровими практиками відповідає сучасним викликам освітнього середовища. Узагальнено, що впровадження проєктних методів є стратегічно важливим для підвищення якості гуманітарної підготовки у вищій школі.

Ключові слова: *проєктні методи, українська мова професійного спрямування, критичне мислення, мовна компетентність, вища освіта, лінгводидактика.*

Golopych Inna
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities and Ukrainian Studies
Kharkiv National University of Internal Affairs

Overchuk Olena
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Humanities and Ukrainian Studies
Kharkiv National University of Internal Affairs

Pertseva Viktoriia
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities and Ukrainian Studies
Kharkiv National University of Internal Affairs

PROJECT-BASED METHODS OF LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE: DEVELOPMENT OF LANGUAGE SKILLS AND CRITICAL THINKING

The article examines the appropriateness of implementing project-based methods in the study of the Ukrainian language as an effective tool for developing language skills and critical thinking among higher education students. It has been established that project activities serve as an important instrument for integrating linguistic, research, and reflective competencies. It has been found that the implementation of projects contributes to the development of analytical, creative, and logical thinking essential for modern professionals. It is emphasized that the didactic effectiveness of project methodology is achieved through adherence to a structured, step-by-step organization of the educational process. It is highlighted that an educational project should have a research orientation, interdisciplinary content, and practical value in its outcomes. It has been stated that the project format enhances students' intrinsic motivation to learn the language through personal engagement in the learning process. It is noted that the use of digital tools and multimedia resources plays a crucial role in increasing the interactivity of projects. It is defined that during project implementation, students develop skills in critically interpreting linguistic phenomena and understanding their social nature. It is underlined that the linguodidactic specificity of projects ensures a strong connection between theoretical knowledge and its practical application. It has been revealed that the thematic content of projects should align with current socio-linguistic trends. Examples of successful implementation of interdisciplinary and creative projects have been provided, including research on language in the digital space, the creation of glossaries, and media language analysis. It has been established that project-based learning fosters student autonomy, initiative, and cognitive engagement. It is confirmed that participation in projects cultivates academic integrity, communicative culture, and the ability to argue one's own position. It is remarked that the integration of project methodology into the educational process shapes a new model of language education focused on competency-based, personal, and sociocultural approaches. It is emphasized that the combination of linguistic analysis with digital practices responds to the current challenges of the educational environment. It is

summarized that the implementation of project methods is strategically significant for improving the quality of humanities education in higher education institutions.

Key words: *Project-based methods, Ukrainian language, critical thinking, language competence, higher education, linguodidactics.*

Вступ. Проблема вдосконалення методів навчання української мови професійного спрямування залишається однією з провідних у сучасній педагогіці, оскільки ефективність освітнього процесу безпосередньо залежить від застосування інноваційних технологій, що сприяють формуванню комунікативної компетентності здобувачів освіти. З огляду на це особливої актуальності набуває використання проєктної методики, яка завдяки своїй інтегративній природі дозволяє поєднувати теоретичні знання з практичними навичками. Водночас, попри значну кількість досліджень, присвячених теоретичним аспектам проєктних технологій, залишається недостатньо вивченим їх вплив на розвиток особистісних і професійних компетенцій здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що проблематика застосування проєктних методів у навчанні української мови професійного спрямування є предметом активного наукового інтересу. Зокрема, Л. Галаєвська обґрунтовує науково-методичні засади використання методу проєктів, що створює теоретичну базу для подальших практичних розробок у цій галузі [3]. Водночас А. Попович зосереджується на прикладних аспектах упровадження проєктних технологій, що демонструє їх ефективність у формуванні мовних компетенцій [8]. Крім того, О. Мельник та Г. Буткалюк підкреслюють роль проєктних технологій у розвитку особистісних компетенцій студентів, що свідчить про їхній внесок у цілісне професійне становлення [7]. У цьому контексті Н. Голуб та С. Цінько розглядають проєкти як засіб формування інформаційної компетентності майбутніх учителів-філологів, що розширює функціональне застосування методу [4]. Г. Бондаренко наголошує, зокрема, на значущості методу проєктів для підвищення методичної компетентності викладачів, що відображає актуальність удосконалення педагогічної майстерності [2]. Натомість І. Демешко розглядає впровадження проєктної методики в курсі «Практикум з української мови», що вказує на її ефективність у навчальній практиці [5]. Своєю чергою С. Сторожук акцентує увагу на особливостях застосування проєктних технологій у навчанні письма, підкреслюючи їхню роль у професійному розвитку студентів-філологів [9]. І. Кучеренко також досліджує розвиток мовленнєвої компетентності здобувачів освіти, що підтверджує цілісність і взаємозв’язок у використанні проєктних методів [6]. Г. Бондар розкриває роль проєктної діяльності у формуванні іншомовної професійної компетентності здобувачів освіти немовного ЗВО, що свідчить про широку сферу застосування цього підходу [1].

Таким чином, останні наукові здобутки підтверджують актуальність й ефективність використання проєктних методів у навчанні української мови професійного спрямування.

Метою дослідження є обґрунтування доцільності використання проєктних методів у процесі вивчення української мови професійного спрямування як ефективного засобу розвитку мовних навичок здобувачів вищої освіти та формування критичного мислення.

Методи та методики дослідження. У статті застосовано комплекс взаємопов’язаних методів, що дало змогу ґрунтовно проаналізувати проблему проєктних методів вивчення української мови професійного спрямування: аналіз наукової літератури (аналіз теоретичних засад проєктних методів, особливостей їх використання в різних освітніх контекстах); порівняльний метод (виявлення спільних і відмінних рис у наявних підходах до проєктних методик); описовий метод та метод педагогічного спостереження (під час вивчення

 DOI 10.32782/2412-933X

української мови професійного спрямування курсантами Харківського національного університету внутрішніх справ).

Результати та дискусії. У сучасному освітньому процесі проєктні методи набувають дедалі більшого значення, оскільки ґрунтуються на розвитку креативного мислення, умінні орієнтуватися в інформаційному середовищі, самостійно структурувати знання та застосовувати їх в освітньому процесі. Метод проєктів передбачає активне залучення здобувачів освіти до пізнавальної діяльності шляхом виконання індивідуальних або колективних завдань, які передбачають постановку проблеми, пошук її розв'язання, аргументацію вибраних рішень та публічне представлення результатів. Варто зазначити, що навчальний проєкт може бути інтегрований у зміст занять з української мови професійного спрямування, що забезпечує послідовне формування мовних, соціальних і комунікативних компетентностей [3, с. 108].

З огляду на цілісність освітнього процесу та необхідність підвищення якості мовної освіти відповідно до міжнародних стандартів особливої уваги потребує технологічне забезпечення розвитку критичного мислення й мовленнєвих умінь засобами проєктної діяльності. У цьому контексті важливим чинником ефективності є унікальність кожного проєкту, яка досягається через реалізацію особистісно значущих цілей самих здобувачів освіти. Це своєю чергою передбачає формування вміння самостійно оцінювати мовні явища, аргументувати власну позицію, здійснювати рефлексивний аналіз мовлення як свого, так і чужого, що прямо корелює з цілями розвитку критичного мислення.

Проєктна технологія як форма організації пізнавальної діяльності є ефективною за умов дотримання дидактичних принципів, як-от:

– наявність проблемного завдання, яке має дослідницький характер, передбачає міжпредметну інтеграцію знань і потребує самостійного аналізу джерел;

– практична та пізнавальна цінність очікуваного результату, орієнтованого на застосування в реальних комунікативних ситуаціях;

– послідовна структуризація діяльності відповідно до логіки проєктування – від вибору теми до публічного представлення результатів;

– використання елементів дослідницької методики, зокрема аналізу мовного матеріалу, формулювання гіпотез, перевірки мовних закономірностей на основі емпіричних спостережень;

– створення умов для самостійної постановки пізнавальних завдань, побудови мовних експериментів, апробації та вдосконалення висунутих версій;

– високий рівень самостійності здобувачів у виконанні мовних і метамовних дій;

– активна діяльність викладача, яка полягає в методичному супроводі, консультуванні, спрямуванні пошукової діяльності;

– отримання конкретних матеріальних результатів, які можна використати в подальшому навчанні, зокрема у вигляді посібників, відеоматеріалів, мультимедійних презентацій, глосаріїв або тематичних альманахів [2, с. 104–105].

Застосування проєктного методу у вивченні української мови професійного спрямування надає широкі можливості для інтеграції змістових і діяльнісних компонентів навчання. Наприклад, реалізація проєкту «Живе слово мого краю» передбачає дослідження лексичних одиниць локального мовного середовища (діалектизмів, фразеологізмів, мовних маркерів ідентичності) з подальшим їх описом, систематизацією та представленням у вигляді глосарію або інтерактивного лінгвістичного мапування. Така діяльність активізує мовну практику здобувачів освіти та формує навички роботи з джерелами, критичного осмислення мовних явищ, виявлення мовних тенденцій та соціолінгвістичних закономірностей.

Інший приклад – міжпредметний проєкт «Українська мова у цифрову добу», в межах якого здобувачі освіти досліджують роль мови в інтернет-комунікації, аналізують особливості мовлення в соціальних мережах, порівнюють стилістичні й граматичні особливості текстів різних форматів (пости, блоги, меми) та розробляють рекомендації з мовного етикету в онлайн-спілкуванні. У такий спосіб проєктна діяльність стає інструментом поглибленого вивчення функціональних стилів, норм літературної мови та засобом розвитку мовної рефлексії.

Системне впровадження проєктних методів у процес вивчення української мови професійного спрямування забезпечує формування мовних навичок та сприяє розвитку аналітичного мислення, уміння аргументовано відстоювати власну позицію, здійснювати оцінювання мовних процесів. Усе це підвищує рівень сформованості важливих компетентностей здобувачів освіти.

У контексті трансформації освітнього процесу в закладах вищої освіти впровадження проєктних методів сприяє формуванню комплексу інноваційних умінь, що відповідають сучасним вимогам до професійної підготовки. Зокрема, йдеться про здатність майбутніх фахівців виявляти інтерес до освітнього процесу, вибирати види діяльності відповідно до індивідуальних потреб, усвідомлювати їх суспільну цінність, а також здійснювати рефлексивне оцінювання особистісних змін, досягнутих у процесі проєктної практики. Важливим аспектом є також уміння досліджувати умови здійснення діяльності, аналізувати її ефективність і встановлювати особистісне ставлення до змісту й результатів роботи [9, с. 371].

Розвиток указаних умінь безпосередньо пов’язаний з формуванням комунікативних і творчих компетентностей. Перед початком реалізації проєктної діяльності здобувачі освіти повинні опанувати такі навички, як пошук й аналіз інформації з фахової літератури, критична інтерпретація змісту прочитаного, коректне використання наукових джерел, побудова власної аргументації під час обговорення мовних проблем. Ці вміння є основою для самостійного виконання проєктних завдань, зокрема тих, що орієнтовані на вивчення й аналіз мовних явищ сучасної української мови професійного спрямування, як-от зміни у вживанні фемінітивів, варіативність синтаксичних конструкцій або стилістичне навантаження юридичних текстів.

Ініціативність, пізнавальна активність, а також здатність до самостійного прийняття рішень під час реалізації проєктів формують умови для розширення навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Стійкий мотиваційний інтерес, зумовлений науково-професійною спрямованістю завдань, сприяє посиленню внутрішніх стимулів до навчання. У таких умовах особистість не потребує зовнішнього спонукання, а рівень автономії пізнавальної активності суттєво зростає [5, с. 43]. Таким чином, у процесі проєктної діяльності відбувається засвоєння мовного матеріалу та розвиток здатності до самостійного інтелектуального судження, критичного осмислення інформації, аргументованого формування власної позиції.

Змістовне наповнення проєктів, орієнтованих на вивчення української мови професійного спрямування у вищій школі, надає змогу реалізувати принципи міждисциплінарності та практикоорієнтованості. Наприклад, під час виконання проєкту «Мова українських медіа: між нормою і тенденцією» здобувачі освіти здійснюють порівняльний аналіз публікацій з різних інформаційних ресурсів, визначаючи відхилення від літературної норми, семантичні трансформації сталих зворотів, мовну маніпуляцію тощо. У межах такого проєкту відбувається здобуття лінгвістичних знань та формування аналітичного мислення, здатності виявляти причинно-наслідкові зв’язки між мовними формами й соціальними процесами.

 DOI 10.32782/2412-933X

Це дає змогу розглядати проєктні методи як ефективний засіб реалізації компетентнісного підходу у викладанні української мови професійного спрямування, зокрема щодо формування таких наскрізних умінь, як комунікативна грамотність, академічна доброчесність, інтерпретація тексту й обґрунтування висновків на основі лінгвістичних чинників.

Розвиток мовленнєвої компетентності здобувачів освіти забезпечується впровадженням цілісної технологічної системи, яка охоплює сукупність методів, прийомів, форм і засобів навчання. Зміст і структура цієї системи реалізуються під час аудиторних занять шляхом залучення здобувачів освіти до активної навчальної діяльності, зорієнтованої на вироблення стійких мовленнєвих умінь. Такий метод навчання виконує функцію важливого організаційного чинника на всіх етапах викладацької діяльності – від прогнозування освітнього процесу, конструювання лінгводидактичної моделі заняття, в якій визначаються мета, засоби та способи взаємодії, – до його реалізації у формі суб'єкт-суб'єктної міжособистісної взаємодії. Завершальним етапом такого підходу є педагогічна рефлексія, яка забезпечує можливість порівняння очікуваних результатів із фактичними досягненнями здобувачів освіти [6, с. 332].

В умовах дистанційного навчання проєктні методи набувають особливої значущості, оскільки дозволяють зберігати високий рівень залученості здобувачів освіти у процес формування мовних знань і умінь, підтримуючи принципи академічної мобільності й цифрової компетентності. Зокрема, в межах навчальних дисциплін мовного спрямування доцільним є використання таких форм презентації результатів проєктної діяльності, як доповідь із наступним обговоренням, що містить проблемні запитання, аргументовану критику й аналіз; моделювання фрагмента заняття з української мови професійного спрямування з подальшим його коментуванням; виступи, спрямовані на аналіз сучасного досвіду вищої школи; опрацювання ситуаційних завдань; рольові ігри, що імітують засідання методичних об'єднань або організацію заходів фахового спрямування. Усі зазначені форми можуть реалізовуватися в індивідуальному та в парному або груповому форматі, що сприяє розвитку комунікативної культури, здатності до співпраці й уміння аргументувати власну позицію [4, с. 83].

Проєктна діяльність, організована відповідно до принципів лінгводидактики, створює сприятливі умови для інтеграції мовних знань з умінням їх практичного застосування. Зокрема, під час виконання проєкту «Сучасний словник української правничої лексики» здобувачі освіти самостійно добирають терміни, вжиті у фаховому мовленні, систематизують їх, досліджують семантичні зв'язки між ними, укладають словникові статті та представляють результати у формі мультимедійного продукту. У такий спосіб відбувається закріплення лексико-граматичних знань та розвиток аналітичного, критичного та дослідницького мислення.

Крім того, ефективною формою реалізації проєктного методу у вивченні у вищій школі української мови професійного спрямування є створення авторських навчальних фрагментів. Наприклад, здобувачі освіти укладають власні завдання до теми «Варіативність української мови в сучасному медіапросторі», моделюють заняття з використанням автентичних джерел, зокрема дописів із соціальних мереж, аналізують їх на відповідність нормам літературної мови, формулюють мовні правила та створюють дидактичний матеріал. Це посилює рефлексивну компетентність і навички трансформації інформації відповідно до навчальної мети.

Серед типів освітніх проєктів, що виявляють високу ефективність у формуванні мовної і комунікативної компетентності здобувачів освіти, доцільно виокремити дослідницькі, практико-орієнтовані й творчі. Дослідницькі проєкти передбачають самостійний пошук,

осмислення та систематизацію інформації з метою розв'язання поставленої проблеми. Практико-орієнтовані – спрямовані на застосування теоретичних знань у реальних або змодельованих практичних ситуаціях, що сприяє формуванню прикладних умінь. Творчі проєкти спрямовані на розвиток внутрішнього потенціалу особистості, здатної до створення оригінального продукту, зокрема текстів художнього чи публіцистичного характеру [7, с. 98].

На заняттях з української мови професійного спрямування для здобувачів вищої школи зазначені типи проєктів реалізуються через інтегровану діяльність, що охоплює різні форми мовної практики. Так, під час вивчення теми «Стилістичні засоби сучасної української мови» було реалізовано груповий проєкт «Довідник мовних засобів професійного спілкування правоохоронця». Кожна група курсантів отримала завдання опрацювати теоретичний матеріал з конкретного стилістичного засобу (юридичні терміни, іншомовні слова та їхні відповідники в українській мові), створити зорову опору у формі інфографіки або відеопрезентації, підібрати приклади вживання цих засобів у професійному мовленні, розробити комплекс вправ і тестових завдань для перевірки засвоєння матеріалу. Такий проєкт сприяв глибшому розумінню лінгвістичного змісту вивченого та активізував критичне мислення здобувачів освіти шляхом рефлексії над мовними практиками в професійній сфері.

Проєктна діяльність, реалізована в межах освітнього процесу, охоплює аудиторну та значну позааудиторну роботу. Її змістовне наповнення передбачає самостійний пошук релевантної інформації, участь у міждисциплінарних консультаціях (особливо в процесі реалізації міжпредметних проєктів), а також взаємодію з викладачем-куратором проєкту. Учасники проєктних груп організовують колективну роботу над систематизацією матеріалів, їх попередньою апробацією і підготовкою до захисту. Таким чином, ефективна організація проєктної діяльності передбачає чітке планування в межах аудиторних годин та поза ними. Підбір джерел і матеріалів, що слугуватимуть основою для створення проєкту, має бути здійснений до початку безпосередньої реалізації проєктного задуму [1, с. 123].

Доцільно також передбачити можливість поетапної атестації результатів роботи над проєктом. Наприклад, під час вивчення теми «Мовні кліше в офіційно-діловому стилі» здобувачі освіти спочатку добирали приклади з електронних листів, що побутують у ЗВО, після чого створювали альтернативні зразки документів із дотриманням норм української мови. На кожному етапі викладач здійснював консультаційний супровід, що забезпечувало поступове формування аналітичних і редакторських умінь.

Проєктна діяльність у процесі вивчення української мови професійного спрямування у вищій школі реалізується через кілька послідовних етапів, кожен з яких має чітко визначену методичну мету і забезпечує поступове формування в студентів лінгвістичних, комунікативних і критико-аналітичних навичок. На першому, підготовчому етапі, викладач вибирає актуальні стилістичні теми, які відповідають як програмним вимогам курсу, так і пізнавальним потребам здобувачів вищої освіти. Враховується рівень їх мовної підготовки, інтереси, уподобання, а також можливість міждисциплінарного узагальнення. Значну увагу приділено відбору тем з елементами дослідницької проблематики, що здатні викликати інтелектуальну зацікавленість і мотивувати до самостійного аналізу [8, с. 137].

На наступному, пошуково-планувальному етапі, здобувачі освіти поступово переходять від ознайомлення з темою до формування цілісного бачення дослідження. Робота поділяється на два рівні – теоретичний і практичний. На теоретичному рівні здійснюється вивчення наукової літератури, осмислення понятійного апарату, визначення методологічного інструментарію. На практичному рівні студенти знайомляться з ілюстративним

 DOI 10.32782/2412-933X

матеріалом, за потреби опрацьовують фахові тексти, в яких виявляються досліджувані стилістичні явища.

У контексті проєктного вивчення української мови професійного спрямування особливо ефективними виявляються завдання, пов'язані з аналізом мови засобів масової інформації. Наприклад, під час роботи над темою «Офіційно-діловий стиль у цифровому просторі» здобувачі освіти досліджували мову електронних звернень до державних установ, порівнювали дефініції в офіційних листах та в електронній комунікації, формулювали рекомендації з урахуванням норм української літературної мови. Це сприяло як поглибленню мовної компетентності, так і формуванню критичного ставлення до мовних трансформацій.

На основному виконавському етапі здобувачі реалізують власну дослідницьку програму: аналізують мовний матеріал, здійснюють стилістичне тлумачення мовних одиниць, добирають приклади до проєкту, формують його теоретичну й практичну частини. У процесі самостійної роботи вони навчаються застосовувати мовні знання в контексті завдання та структурувати мовний матеріал відповідно до типу проєкту: від класифікаційного – до аналітико-синтетичного. Зокрема, студенти можуть створити мультимедійну презентацію на тему «Функціонування мовних кліше в офіційно-діловому стилі», в якій подадуть структуровані приклади мовних одиниць із сучасних зразків документації.

Завершальний презентувально-рефлексійний етап передбачає представлення результатів роботи, їх публічний захист та обговорення. Презентація проєктів зазвичай здійснюється з використанням цифрових технологій, що відповідає потребам сучасного освітнього процесу та дозволяє реалізувати інтерактивний формат взаємодії. Захист супроводжується відповідями на запитання, обґрунтуванням вибору теми, методів, джерел, оцінюванням ефективності застосованих прийомів аналізу. Особливу роль відіграє етап рефлексії, у межах якого здобувач порівнює очікуваний результат із реальним та формулює власні висновки щодо подальших напрямів навчально-дослідницької діяльності.

Результати проєктної роботи узагальнюються на підсумковому етапі, під час якого викладач аналізує процес реалізації та результати проєктів, оцінює мовні та критичні вміння здобувачів, виявлені в процесі роботи, визначає труднощі, що виникли, і пропонує шляхи їх подолання. Цей етап також передбачає планування наступної проєктної діяльності, зокрема участь у науково-практичних конференціях, мовознавчих конкурсах тощо [8, с. 137].

Таким чином, поетапна реалізація проєктної методики в процесі вивчення української мови професійного спрямування у вищій школі сприяє створенню умов для розвитку аналітичного й творчого потенціалу майбутніх фахівців, а також формуванню сталих навичок дослідницької діяльності в мовному середовищі. Вона інтегрує мовні знання зі здатністю до рефлексії, критичного осмислення мовної дійсності й самостійного прийняття лінгвістично вмотивованих рішень.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що проєктні методи у вивченні української мови професійного спрямування у вищій школі виступають ефективним засобом інтеграції мовних знань і дослідницьких умінь, забезпечуючи формування мовленнєвої компетентності й аналітичного, критичного та креативного мислення. Послідовна реалізація етапів проєктної діяльності – від визначення проблеми до презентації результатів – сприяє розвитку здатності здобувачів освіти самостійно структурувати навчальний матеріал, здійснювати його стилістичний і функціональний аналіз, моделювати мовні ситуації з урахуванням реальних комунікативних контекстів. Практична орієнтованість проєктів, зокрема дослідження мовних явищ у цифровому просторі або аналіз мови медіа, створює умови для реалізації міждисциплінарного підходу та формування

важливих академічних і професійних компетентностей. Участь у таких формах діяльності активізує пізнавальний інтерес, посилює мотивацію до вивчення української мови професійного спрямування, стимулює самостійну рефлексію над мовною практикою та усвідомлення її соціального значення. Запропонована методична система дозволяє розвивати індивідуальний лінгвістичний потенціал здобувачів освіти та формувати нову модель мовної освіти, зорієнтовану на компетентнісні, особистісні та соціокультурні цілі.

Література:

1. Бондар Г. Роль проектної діяльності у формуванні іншомовної професійної компетентності студентів немовного ЗВО. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. № 1(5). С. 118–125.

2. Бондаренко Г. Метод проектів як засіб удосконалення методичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2012. № 24 (2). С. 102–109.

3. Галаєвська Л. Науково-методичні засади використання методу проєктів у навчанні української мови. *Проблеми сучасного підручника* : Міжнародна науково-практична конференція. 2022. С. 105–109.

4. Голуб Н.М., Цінько С.В. Проєкти як засіб формування інформаційної компетентності майбутнього вчителя-філолога. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя).* 2020. № 4. С. 76–86.

5. Демешко І. Використання проектної методики в курсі «Практикум з української мови». *Наукові записки.* 2015. Випуск 141 (11). С. 42–45.

6. Кучеренко І.А. Розвиток мовленнєвої компетентності у студентів під час вивчення української мови. *Scientific research in the modern world. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada*. 2023. С. 329–337.

7. Мельник О.А., Буткалюк Г.В. Проектні технології як засіб формування особистісних компетенцій студентів. *Подільський науковий вісник*. 2019. № 2 (10). С. 94–99.

8. Попович А. Проектні технології в навчанні української мови. *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, педагогічний факультет, кафедра теорії та методик початкової освіти ; редкол.: Н.В. Бахмат, Н.В. Гудима, О.В. Ковальчук. Київ : Міленіум, 2020. Випуск 3. С. 135–138.

9. Сторожук С.Д. Проектні технології у навчанні письма студентів-філологів: суть та особливості використання у навчальному процесі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2016. № 2(12). С. 367–373.

References:

1. Bondar, H. (2021). Rol proektnoi diialnosti u formuvanni inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti studentiv nemovnoho ZVO [The role of project-based activities in shaping foreign language professional competence of students at non-linguistic higher education institutions]. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*, 1 (5), 118–125. [in Ukrainian].

2. Bondarenko, H. (2012). Metod proektiv yak zasib udoskonalennia metodychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy ta literatury [The project method as a means of improving the methodological competence of future teachers of Ukrainian language and literature]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogical Sciences. Pedahohichni nauky*, 24 (2), 102–109. [in Ukrainian].

3. Halaievska, L. (2022). Naukovo-metodychni zasady vykorystannia metodu proiektiv u navchanni ukrainskoi movy[Scientific and methodological foundations for using the project method in teaching the Ukrainian language]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka:* Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, 105–109. [in Ukrainian].

4. Holub, N. M., Tsinko, S. V. (2020). Proiekty yak zasib formuvannia informatsiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia-filoloha [Projects as a Means of Developing the Information Competence of a Future Teacher-Philologist]. *Naukovi zapysky. Seriia "Psykholoho-pedahohichni nauky"*, 4, 76–86. [in Ukrainian].

 DOI 10.32782/2412-933X

5. Demeshko, I. (2015). Vykorystannia proektnoi metodyky v kursi “Praktykum z ukrainskoi movy” [The use of the project method in the course Ukrainian Language Practicum]. *Naukovi zapysky*, 141 (11), 42–45. [in Ukrainian].

6. Kucherenko, I. A. (2023). Rozvytok movlennievoi kompetentnosti u studentiv pid chas vyvchennia ukrainskoi movy[Development of speech competence in students during the study of the Ukrainian language]. *Scientific research in the modern world. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada*, 329–337. [in Canada].

7. Melnyk, O. A., Butkaliuk, H. V. (2019). Proektni tekhnolohii yak zasib formuvannia osobystisnykh kompetentsii studentiv [Project technologies as a means of developing students’ personal competencies]. *Podilskyi naukovyi visnyk*, 2 (10), 94–99. [in Ukrainian].

8. Popovych, A. (2020). Proektni tekhnolohii v navchanni ukrainskoi movy [Project-based technologies in teaching the Ukrainian language]. *Suchasni tekhnolohii pochatkovoi osvity: realii ta perspektyvy:* zbirnyk naukovykh prats. Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiienka, pedahohichnyi fakultet, kafedra teorii ta metodyk pochatkovoi osvity, 3, 135–138. [in Ukrainian].

9. Storozhuk, S. D. (2016). Proektni tekhnolohii u navchanni pysma studentiv-filolohiv: sut ta osoblyvosti vykorystannia u navchalnomu protsesi. [Project-based technologies in teaching writing to philology students: essence and features of use in the educational process]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia “Pedahohika i psykholohiia”. Pedahohichni nauky*, 2 (12), 367–373. [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 29.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

УДК 373.5.091.33:821.161.2]:004
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-5

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Гуцуляк Світлана
кандидат філологічних наук, асистент кафедри української літератури
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0009-0000-6929-2572

Об'єктом аналізу статті є інтернет-ресурси, які вчитель української літератури може використати для підвищення кваліфікації, підготовки до уроку та власне на уроці – як зачіпку для уваги школярів, мотиваційний «хук», джерело інформації, платформу для дослідницьких проєктів тощо. Актуальність дослідження визначається суттєвими та незворотними змінами у змісті й формі освіти, зумовленими як поступальним розвитком суспільства – цифровізацією в контексті глобальних цифрових трансформацій, так і необхідністю адаптуватися до виняткових обставин під час пандемії та війни. Нині освітня спільнота фокусує увагу на діагностиці, компенсації та превенції освітніх втрат, які пов'язують з онлайн-навчанням. Ідеться і про боротьбу за читацьку грамотність, до чого спонукають незадовільні результати PISA – 2018 та PISA – 2022. У статті здійснено спробу систематизувати стек помічних для педагога-словесника онлайн-ресурсів, згрупувавши їх за такими категоріями, як: загальнопедагогічні, літературні й довколалітературні онлайн-курси; освітні платформи; освітні медіа; електронні бібліотеки; літературні (культурні) медіа або відповідні сторінки в медіа з широким тематичним охопленням; літературні, освітні й мистецькі подкасти; книжкові блоги на YouTube і в соцмережах; сайти-блоги вчителів; блоги видавництв; сайти періодичних видань; сайти культурно-освітніх товариств та установ; інноваційні проєкти. У кожній групі названо від двох до восьми актуальних джерел. Їх список можна продовжити, але пропонована класифікація не претендує на вичерпність, а радше окреслює орієнтири в перенасиченому й динамічному цифровому середовищі. Подальші дослідження варто спрямувати на розроблення конкретних методик з інтеграції цих ресурсів у навчальний процес та систематичне оновлення переліку з урахуванням розвитку освіти й інтернет-простору.

Ключові слова: *цифровізація, викладання української літератури, інтернет-ресурси для навчання, освітні медіа, книжковий блог.*

Hutsuliak Svitlana
Candidate of Philological Sciences,
Assistant at the Department of Ukrainian Literature
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

INTERNET RESOURCES AS A SUPPORT FOR TEACHER OF UKRAINIAN LITERATURE

The object of analysis in this article is the range of online resources that a teacher of Ukrainian literature can use to improve his professional skills, prepare for the lesson and for teaching in the classroom – as attention-grabbers, motivational «hooks», information sources or platforms for research projects, etc. The relevance of this study is determined by significant and irreversible changes in the content and form of education, caused both by the progressive development of society – digitalization within the context of global digital transformations, and by the need to adapt

to exceptional circumstances during the pandemic and the war. Currently, the educational community is focused on diagnosing, compensating for and preventing educational losses associated with online learning. The study also addresses the struggle for reading literacy, prompted by unsatisfactory results of PISA 2018 and PISA 2022. The article attempts to systematize a set of online resources useful for teacher of Ukrainian literature, grouping them into the following categories: general pedagogical, literary and literature-related online courses; educational platforms; educational media; electronic libraries; literary (cultural) media or dedicated sections in media with broad thematic coverage; literary, educational and artistic podcasts; book blogs on YouTube and social networks; teacher blogs, publishing house blogs, periodical publication websites, websites of cultural and educational societies and institutions; innovative projects. Each group includes between two and eight relevant sources. While the list could be expanded, the proposed classification does not claim to be exhaustive, but rather outlines guidelines in an oversaturated and dynamic digital environment. Further research should focus on developing specific methods for integrating these resources into the educational process and on systematically updating the list, taking into account the ongoing development of education and the online space.

Key words: *digitalization, teaching of Ukrainian literature, online learning resources, educational media, book blog.*

Вступ. За останні 5–10 років український педагог як носій «розумного, доброго, вічного» пережив суттєву трансформацію, ставши, коли вдатися до метафори, цифровим носієм або ж, за сучасною термінологією, цифровим учителем. Це відбулося в умовах цифровізації нашого суспільства як природного складника глобальних процесів цифровізації. Однак бустерним бачиться період дистанційного навчання внаслідок пандемії та війни, який усе ще не завершився, а може, й не завершиться в традиційному розумінні. За словами авторок дослідження «Шкільне дистанційне навчання літератури: від можливості до необхідності» Таміли Яценко й Олександри Міщенко, «такого стрімкого впровадження, яке відбулося із дистанційним навчанням, не було із жодною технологією навчання» [18, с. 20]. Нині в центрі уваги освітньої спільноти – діагностика, компенсація і превенція освітніх втрат, пов'язаних з онлайн-навчанням. Ідеться і про боротьбу за читацьку грамотність, до чого, зокрема, спонукають незадовільні результати PISA – 2022, а саме – удвічі більше відставання від інших країн у порівнянні з 2018 роком [10]. Формально ми перебуваємо в кінці першого етапу цієї боротьби, згідно з МОНівською «Стратегією розвитку читання на період до 2032 року "Читання як життєва стратегія"», в якій наголошено на кількох ключових тезах: що впровадження «Стратегії» є «необхідною умовою забезпечення національної безпеки України» [14] і що «актуалізація теми читання у школах є критично важливою темою для української освіти» [14]. У документі простежується погляд на проблему не-читання як проблему що-читання (апелюємо до назви оглядової статті Ірини Троскот 2015 року [17]), звичайно, в значенні недостатнього обсягу випуску книжкової продукції чи недостатнього доступу до неї – і паперової, і цифрової. Утім, варто звернути увагу й на інший бік проблеми, пов'язаний із потребою здійснювати вибір, орієнтуватися в уже наявному контенті. Причому це стосується як книжкових видань, так і ресурсів про книжки, які, власне, є об'єктом нашої студії.

На початку 2000-х, міркуючи про природу знання в добу постмодернізму, Ростислав Семків прозірливо зостановився над двома взаємопов'язаними викликами, як-от: однаковий доступ до інформації для кожного (що видозмінює дотеперішні правила конкурентності) і надмірне поглинання (але не засвоєння) інформації, перенасичення нею [16, с. 10, 14]. Якщо звузити контекст до освітнього, то йдеться про чи не найбільш обговорювані нині питання: яка роль учителя в епоху штучного інтелекту та як створити умови

для ефективного формування ключових компетентностей учнів? Часткову відповідь на них можна відчитати в міркуваннях французького філософа Жана-Франсуа Ліотара про те, що «стратегією поведінки і територією конкуренції в "постмодерному стані" […] є "перекомбінація даних", "об'єднання серій даних, які раніше існували відірвано"» [16, с. 10]. До «перекомбінації», на наш погляд, варто долучити верифікацію і добір даних. Ця стаття має продемонструвати практичний аспект добору інформації, пропонуючи стек матеріалів, що з великою ймовірністю (за результатами апробації в академічному середовищі, на уроках, проведених майбутніми вчителями в межах методичних курсів) будуть ефективними як у підготовчій роботі педагога, так і в процесі навчання на уроці української літератури в школі. Більшість із того, що буде названо нижче, інваріантне щодо навчального формату та не є продуктом «дистанційки», хоч і могло стати відкриттям саме в зазначений період з огляду на загальну тенденцію до активного використання комп'ютерних технологій.

Методи дослідження. Це дослідження, виконане з використанням загальнонаукових підходів (аналіз, синтез, порівняння, систематизація) та – опосередковано – методу спостереження, має на меті виконати роль навігаційного орієнтира в масиві інформації, представивши добірку помічних для вчителя української літератури інтернет-ресурсів, здійснити їх ідентифікацію та класифікацію, намітити педагогічний потенціал. Подібні спроби вже здійснювалися: Алла Михайлова розробила алгоритм аналізу інтернет-видань і продемонструвала його в дії на основі кількох електронних ресурсів для вчителя української мови [8]; Олена Семеног і Марина Ольховик прагнули «окреслити змістове та методичне забезпечення формування культури роботи майбутніх учителів української мови і літератури з інтернет-текстом на заняттях з курсу методики навчання української мови» [15] та зупинилися, зокрема, на жанровій специфіці інтернет-текстів; Ольга Мітчук і Дар'я Харамурза – схарактеризували і класифікували популярні інтернет-ресурси про літературу та книговидання [9]. Крім того, є низка тематичних науково-популярних онлайн-статей із ширшим чи вужчим ракурсом: «Літературні подкасти, або Де говорять про книжки?» Дар'ї Черкової, «Де читати й слухати про дитячу літературу: ресурси, які допоможуть вибрати книжки дітям» Вікторії Медвідь і Віталіни Макарик, «#на_почитай: 9 сайтів про літературу» Юлії Формос тощо. Готовий список літературних сайтів можна отримати у «Вікіпедії», але не структурований, дещо мінімалістичний (усього 7 позицій), не зовсім актуальний і не прокоментований (приміром, «ЛітАкцент» уже кілька років не оновлюється) [4].

Результати та їх обговорення. Зосереджуючись на аналізі актуальних і безкоштовних (за винятком окремих сервісів) інтернет-ресурсів, які можуть мати практичну цінність (як у площині самоосвіти, так і в межах організації освітнього процесу) для вчителя української літератури, виокремлюємо такі їх типи:

1. Онлайн-курси – загальнопедагогічні, літературні й довколалітературні: *«Лайфхаки з української літератури», «Мовити. Мотиви», «Знай свою Україну. Різдво», «Цифровий учитель», «Very Verified 2.0: онлайн-курс із медіаграмотності»* на платформі «EdEra», *«Осмислені й переосмислені», «Як навчати в цифровому світі»* – на «Prometheus», *«Наздоженемо: курс про подолання освітніх втрат з української мови та літератури»* – на «О.університет». Серед їхніх «бонусів» – участь авторитетних, упізнаваних персон (приміром, у лекційному проєкті «Осмислені й переосмислені» про українських класиків розповідають Віра Агеєва, Ростислав Семків та Олексій Сінченко [11]), різножанровий формат (у «Very Verified 2.0» дають змогу опановувати нові знання через відео й тексти, інфографіку, комікси, інтерактивні тести тощо [20]), отримання сертифікату після завершення (від кількох годин до 1 кредиту ЄКТС).

 DOI 10.32782/2412-933X

2. Освітні платформи *«Всеосвіта», «На Урок»* – це багатоцільові майданчики, такі собі педагогічні всесвіти, що функціонують як новинні вебсайти, лабораторії й бібліотеки навчальних розробок, простір для проведення конкурсів та олімпіад, курсів для підвищення кваліфікації тощо. «Всеосвіта» також позиціонує себе як онлайн-ринок, де зацікавлені можуть продати / придбати авторські освітні продукти [7]. Сюди ж зараховуємо більш сфокусовану щодо контенту платформу *«Всеукраїнська школа онлайн»*, що забезпечує доступ до базових навчальних матеріалів (великої бібліотеки відеоуроків, тестових завдань) із відстеженням прогресу.

3. Освітні медіа: *«Нова українська школа», «Освіторія-медіа», «Вчися. Медіа»*. І «Всеукраїнська школа онлайн», і «О.університет», і «Освіторія-медіа» є проєктами громадської спілки «Освіторія», серед заслуг якої – заснування Національної премії «Global Teacher Prize». Нещодавно в новинному розділі «Освіторії-медіа» з'явилася стаття про вихід книги лауреата цієї премії, вчителя української мови та літератури Артура Пройдакова «Ну хто так робить?! Як навчити дитину вчитися» [6]. Подкаст «Дофамін для освіти» за його участі (на тему «Як зараз вчити учнів української мови та літератури») можна прослухати на сайті «НУШ», також тут є покликання на подкаст «Вчися вухами» (обидва аудіоподкасти, як і саме медіа, – проєкти ГО «Смарт освіта»), для якого кілька років тому педагог записав п'ять уроків. А в цьогорічному матеріалі (в розділі «Статті») Артур Пройдаков, поруч з учителькою та військовою Юлією Бондаренко і заступником директора УЦОЯО Василем Терещенком, розмірковує над проблемою усвідомленого читання школярів [5]. Показово, що навіть звернення до постаті конкретного педагога (не фігури класика чи окремої теми) здатне підсвітити факт тривалої присутності й жанровий спектр контенту, розрахованого передусім на вчителя української літератури, на зазначених ресурсах. «Вчися. Медіа» – наймолодше з них, створене на початку 2025-го, однак на старті викликає довіру завдяки професійному бекґраунду журналістів, більшість із яких працювали в медіа «НУШ».

4. Електронні бібліотеки: *«УкрЛіб», «Чтиво», «Diasporiana», «Читанка», «Електронна бібліотека "Україніка"», «Мислене древо», «Ізборник»*. Частина з них вузькоспеціалізовані: приміром, в «Ізборнику» містяться тексти давньої української літератури, а в «Читанці» – дитячі книги, переважно видавництва «Веселка», опубліковані в радянський час або в 90-х. Натомість у «Чтиві» зберігається майже 90 тисяч матеріалів: художня, наукова, навчальна література, публіцистика. «УкрЛіб», попри те, що має розділ із творами зарубіжних авторів, іменує себе бібліотекою української літератури. Платформа користується незмінним попитом у школярів і студентів, пропонуючи, крім традиційного повнотекстового формату творів, їх аналіз, аудіокниги, скорочені версії й перекази. Так, для роману «Тигролови» Івана Багряного є скорочений варіант (передбачається, що прочитання займе майже 2 години), переказ (46 хвилин), а також стислий (13 хвилин) і дуже стислий переказ (9 хвилин) [3]. Як повідомляє редакція (в рубриці «ЗНО – НМТ»), ідеться про те, аби «освіжити та поновити власні спогади про текст твору завдяки можливості читати твір до ЗНО скорочено» [12]. Із 2022 року виключно як архів функціонує літературний сайт «ЛітАкцент», а це означає, що за натхненням для розмови з 11-класниками все ще можна прийти в рубрику «20-ті LIVE з Яриною Цимбал».

5. Літературні (культурні) медіа *(«Читомо», «Буквоїд», «Сенсор»)* **або відповідні сторінки (теми) в медіа з широким тематичним охопленням:** *«Суспільне Культура»*, *рубрика «Культура» на сайтах «Український тиждень» і «Радіо Свобода», літературна тематика в межах різних рубрик – на «Збручі» та «Локальній історії»*). «Читомо» – це провідне українське онлайн-медіа про читання, засновник численних спецпроєктів, герой публікацій «The Financial Times», «The Fix», «The Guardian» тощо, історія якого може

слугувати потужним мотиватором для творчої молоді, адже все почалося з бакалаврської роботи двох студенток-журналісток [13]. На «Буквоїді» варто відзначити рубрики, які поповнюються регулярно – «Ре: цензії», «Події», «Видавничі новинки» та «Чат», що не оновлюється вже майже 15 років, однак увесь цей час зберігає живі, невідредаговані діалоги письменників зі своїми читачами. Це розмови з молодшими чи зовсім молодими Юрієм Андруховичем, Сергієм Жаданом, Юрієм Іздриком, Іреною Карпою, Вахтангом Кіпіані, Андрієм Курковим, Андрієм Любкою, Олесем Ульяненком [19].

6. Літературні, освітні, мистецькі подкасти *(«Коли ми говоримо про книжки», «ПереФарбований лис», «Запах Слова», «Станція 451», «Взяла і прочитала», «Книгосховище», «Kult: Podcast», «Вчися вухами»)* різняться масштабом (від кількох до понад сотню епізодів), форматом (аудіо, відео, текстовий), фокусом (українська література в контексті культури, в компаративному аспекті, крізь призму освітянських цілей, психологічний дискурс літератури тощо), колом творців (психологиня, комік, літературний критик, освітяни, журналістка тощо), перебувають на різних етапах існування (завершені й активні), але водночас мають спільну мету, що є надметою для педагога, – зацікавити літературою, залучити до читання.

7. Книжкові блоги на YouTube і в соцмережах: *«Непозбувний книгочитун», «Перехресні стежки», «Коли ми говоримо про книжки», «З'їж книгу», «Peake-week Papers», @iryna_pobidash.* З одного боку, це простір для розмови про різницю між аматорською та професійною критикою чи розмивання такої різниці, а ще – книжкова бульбашка, спільнота однодумців. Але не менш важливо, що книжковий блогер як ідея, не обмежена окремою особистістю, може стати справжнім кумиром для учнів – хтось, хто багато читає, зокрема й українську літературу, причому зазвичай задля задоволення, а не з примусу, креативно висловлюється про прочитане, тримає руку на пульсі літературних новин, видає книжки, вручає і отримує премії, започатковує широкі дискусії, тож впливає на громадську думку, зрештою, заробляє. А ще він фізично присутній у літературному просторі та досяжний для підписників, коли мандрує книжковими фестивалями, модерує зустрічі, сам стає героєм таких зустрічей, бере інтерв'ю в письменників і видавців, дає інтерв'ю, організовує книжкові клуби тощо.

8. Сайти-блоги вчителів: *Блог учителя української мови та літератури Тетяни Шинкаренко, Блог вчителя української мови та літератури Шевченко Світлани.* За відповідним пошуковим запитом у Google відкривається велика кількість результатів – сайтів, сайтів-блогів чи сайтів-портфоліо педагогів-словесників. Однак ціла низка пропонованих ресурсів виявляються так званими «сайтами-привидами» – проєктами, які з часом були покинуті. Це, очевидно, сигнал про брак ресурсів (часових, організаційних, мотиваційних тощо) для тривалого підтримання і розвитку подібних ініціатив. Водночас високі показники відвідуваності актуальних блогів свідчать про попит на навчально-методичний контент: «Проєкти», «Заходи», «Теорія літератури», «Завдання online», «Методична робота», «Презентації до уроків», «Матеріали до уроків», «Досягнення», «Нормативна база» [1] (названо рубрики Блогу учителя української мови та літератури Тетяни Шинкаренко) тощо.

9. Блоги видавництв *(«Видавництво Старого Лева», «Yakaboo», «Vivat», «Creative women publishing», «Ранок»)* – це, звісно, маркетингова історія, хоча й не завжди доступна чи пріоритетна для видавництв. Ті, хто ведуть блог, використовують його як майданчик для інформування про нові надходження, презентації книг, видавничі плани. У статтях незрідка експлуатується формат тематичних добірок на кшталт топу книг на літо чи топу продажів. Найбільш затребуваними жанрами залишаються інтерв'ю та рецензії, тож це також місце для зустрічі з улюбленими письменниками і критиками.

 DOI 10.32782/2412-933X

10. Сайти періодичних видань *(«Літературна Україна»*, *«Українська літературна газета», «Всесвіт», «Критика», «Золота пектораль»)* є інструментом привернення уваги до друкованої версії часописів і водночас розширення її комунікативного потенціалу. Вони дають змогу оперативно реагувати на актуальні події, поширювати анонси, інтегрувати мультимедійний матеріал (аудіо- й відеозаписи інтерв'ю, лекцій, презентацій), отримувати зворотний зв'язок через статистику переглядів, реакції, коментарі. В освітньому контексті перспективними видаються дослідницькі проєкти, пов'язані з історією української періодики, вивченням внеску письменників в її розвиток.

11. Сайти культурно-освітніх товариств, установ *(PEN Ukraine, НСПУ, Український інститут книги, Муніципальна бібліотека ім. А. Добрянського, Дім Франка, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України)* насамперед виконують репрезентативну функцію, окремі – публікують новинні й аналітичні матеріали, рецензії, огляди, надають інформацію про літературні проєкти і премії, але не тільки. Так, рубрика «Публікації» сайту PEN Ukraine править за невелику електронну бібліотеку зі статтями, інтерв'ю, есеями, віршами; архів-музей запрошує на віртуальні 3D-екскурсії меморіальними кабінетами класиків; а на сайті Муніципальної бібліотеки ім. А. Добрянського розміщено проєкт «Література рідного краю на допомогу шкільній програмі: 5–11 клас».

12. Інноваційні проєкти *«Українська література в коміксах»* та *«Будинок Слово»* вирізняються концептуальною оригінальністю й естетичною привабливістю. Перший, підтриманий Українським культурним фондом, подає сюжети шкільних творів у графічному форматі, з елементами гумору й іронії. Крім «паспорту» твору (час написання, рід, жанр, тема, ідея, проблематика, герої тощо), передбачені додаткові посилання – на повну та скорочену текстові версії, аналітичні матеріали (на «УкрЛіб»), екранізації. Другий проєкт – «Будинок Слово» – незамінний для опрацювання теми «розстріляного відродження». Хронологія подій, літературна мапа, спогади й фото того часу не лише переносять на 100 років тому, а й народжують мрію відвідати мирний Харків, завітати до Харківського літературного музею, щоби ознайомитися з багатою колекцією та пограти в авторську настільну гру «Будинок "Слово"».

Висновки. Пропонуючи систему інтернет-матеріалів на допомогу вчителю української літератури, це дослідження окреслює орієнтири в цифровому середовищі, яке швидко трансформується. Очевидно й те, що «простого скеровування учнів/учениць до інтернет-ресурсів під час формування читацької компетентності недостатньо» [2, с. 135]. Тож перспективи подальших досліджень убачаємо в розкритті педагогічного потенціалу зазначених матеріалів, аналізі конкретних способів їх залучення в освітній процес, а також у перегляді цього переліку з часом.

Література:

1. Головна. Блог учителя української мови та літератури Тетяни Шинкаренко. URL: https://ta-v.blogspot.com (дата звернення: 19.08.2025).

2. Дячок С. Формування читацької грамотності школярів на уроках літератури в умовах дистанційного навчання. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2021. Вип. 8. С. 128–139.

3. Іван Багряний – Тигролови: стислі перекази. *Укрліб.* URL: https://www.ukrlib.com.ua/styslo/book.php?bookid=24 (дата звернення: 19.08.2025).

4. Категорія: Українські сайти про літературу та книжкову сферу. *Вікіпедія.* URL: https://surl.lu/eizpqk (дата звернення: 19.08.2025).

5. Кречетова Д. «Ми вчимо літератури, але не читанню». Як допомогти дітям читати усвідомлено. *Нова українська школа.* URL: https://nus.org.ua/2025/05/02/my-vchymo-literaturi-ale-ne-chytannyu-yak-dopomogty-dityam-chytaty-usvidomleno (дата звернення: 19.08.2025).

6. Кричковська Г. «Ну хто так робить?! Як навчити дитину вчитися»: Артур Пройдаков написав книгу, її можна передзамовити. *Освіторія Медіа.* URL: https://osvitoria.media/news/nu-hto-tak-robyt-yak-navchyty-dytynu-vchytysya-artur-projdakov-napysav-knygu-yiyi-mozhna-peredzamovyty (дата звернення: 19.08.2025).

7. Литвиненко Л. Що таке Всеосвіта. *Всеосвіта.* URL: https://vseosvita.ua/blogs/shcho-take-vseosvita-99940.html (дата звернення: 19.08.2025).

8. Михайлова А. Інтернет-видання для вчителів української мови. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика.* 2014. Вип. 39. С. 232–239.

9. Мітчук О., Харамурза Д. Літературна критика в онлайн-медіа. *Scientific collection «Interconf».* 2021. № 78. С. 199–208.

10. Освітні втрати учнів в Україні та світі зросли: результати міжнародного дослідження якості освіти PISA – 2022. *Освітній омбудсмен України.* URL: https://eo.gov.ua/osvitni-vtraty-uchniv-v-ukraini-ta-sviti-zrosly-rezultaty-mizhnarodnoho-doslidzhennia-iakosti-osvity-pisa-2022/2023/12/05/ (дата звернення: 19.08.2025).

11. Осмислені й переосмислені. *Prometheus.* URL: https://prometheus.org.ua/prometheus-free/osmysleni-ta-pereosmysleni (дата звернення: 19.08.2025).

12. Перелік творів для підготовки до ЗНО / НМТ 2025. *УкрЛіб.* URL: https://www.ukrlib.com.ua/zno/ (дата звернення: 19.08.2025).

13. Про нас. *Читомо.* URL: https://chytomo.com/pro-nas/ (дата звернення: 19.08.2025).

14. Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2023 року № 190-р). *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 19.08.2025).

15. Семеног О., Ольховик М. Формування культури роботи майбутніх учителів української мови і літератури з інтернет-текстом. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія.* 2024. Вип. 5. С. 54–61.

16. Семків Р. Фраґменти: есеї. Київ : Смолоскип, 2001. 88 с.

17. Троскот І. Проблема не-читання як проблема що-читання. *Український тиждень.* URL: https://tyzhden.ua/problema-ne-chytannia-iak-problema-shcho-chytannia (дата звернення: 19.08.2025).

18. Яценко Т., Міщенко О. Шкільне дистанційне навчання літератури: від можливості до необхідності. *Українська мова і література в школі*. 2020. № 4. С. 20–29.

19. Online Чат. *Буквоїд.* URL: https://bukvoid.com.ua/chat/ (дата звернення: 19.08.2025).

20. Very Verified 2.0: онлайн-курс із медіаграмотності. *EdEra.* URL: https://study.ed-era.com/uk/courses/course/6177 (дата звернення: 19.08.2025).

References:

1. N. a. (n. d.). Holovna [Home page]. *Bloh uchytelia ukrainskoi movy ta literatury Tetiany Shynkarenko [Blog of teacher of Ukrainian language and literature Tetyana Shynkarenko]*. URL: https://ta-v.blogspot.com/ [in Ukrainian].

2. Diachok, S. (2021). Formuvannia chytatskoi hramotnosti shkoliariv na urokakh literatury v umovakh dystantsiinoho navchannia [Formation of reading literacy of schoolchildren in literature lessons in distance learning conditions]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia: Pedahohichni nauky*, 8, 128–139 [in Ukrainian].

3. N. a. (n. d.). Ivan Bahrianyi – Tyhrolovy: stysli perekazy [Ivan Bahryanyi – Tiger Hunters: concise summarries]. *UkrLib.* Retrieved from: https://www.ukrlib.com.ua/styslo/book.php?bookid=24 [in Ukrainian].

4. N. a. (n. d.). Katehoriia: Ukrainski saity pro literaturu ta knyzhkovu sferu [Category: Ukrainian websites about literature and the book industry]. *Vikipediia.* Retrieved from: https://surl.lu/eizpqk [in Ukrainian].

5. Krechetova, D. “My vchymo literatury, ale ne chytanniu”. Yak dopomohty ditiam chytaty usvidomleno [“We teach literature, but not reading”. How to help children read consciously]. *Nova ukrainska shkola.*

 DOI 10.32782/2412-933X

Retrieved from: https://nus.org.ua/2025/05/02/my-vchymo-literaturi-ale-ne-chytannyu-yak-dopomogty-dityam-chytaty-usvidomleno/ [in Ukrainian].

6. Krychkovska, H. “Nu khto tak robyt?! Yak navchyty dytynu vchytysia”: Artur Proidakov napysav knyhu, yii mozhna peredzamovyty [“Who does that?! How to teach a child to learn”: Artur Proydakov wrote a book, it can be pre-ordered]. *Osvitoriia Media.* Retrieved from: https://osvitoria.media/news/nu-hto-tak-robyt-yak-navchyty-dytynu-vchytysya-artur-projdakov-napysav-knygu-yiyi-mozhna-peredzamovyty/ [in Ukrainian].

7. Lytvynenko, L. Shcho take Vseosvita [What is Vseosvita?]*. Vseosvita.* Retrieved from: https://vseosvita.ua/blogs/shcho-take-vseosvita-99940.html [in Ukrainian].

8. Mykhailova, A. (2014)/ Internet-vydannia dlia vchyteliv ukrainskoi movy [Internet publications for teachers of Ukrainian language]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Zhurnalistyka*, 39, 232–239 [in Ukrainian].

9. Mitchuk, O., Kharamurza, D. (2021). Literaturna krytyka v onlain-media [Literary criticism in online media]. *Scientific collection “Interconf”,* 78, 199–208 [in Ukrainian].

10. N. a. (n. d.). Osvitni vtraty uchniv v Ukraini ta sviti zrosly: rezultaty mizhnarodnoho doslidzhennia yakosti osvity PISA – 2022 [Educational losses of students in Ukraine and the world have increased: results of the international study of the quality of education PISA 2022]. *Osvitnii ombudsmen Ukrainy.* Retrieved from: https://eo.gov.ua/osvitni-vtraty-uchniv-v-ukraini-ta-sviti-zrosly-rezultaty-mizhnarodnoho-doslidzhennia-iakosti-osvity-pisa-2022/2023/12/05/ [in Ukrainian].

11. N. a. (n. d.). Osmysleni y pereosmysleni [Meaningful and reinterpreted]. *Prometheus.* Retrieved from: https://prometheus.org.ua/prometheus-free/osmysleni-ta-pereosmysleni/ [in Ukrainian].

12. N. a. (n. d.). Perelik tvoriv dlia pidhotovky do ZNO / NMT 2025 [List of works for preparation for the ZNO / NMT 2025]. *UkrLib.* Retrieved from: https://www.ukrlib.com.ua/zno/ [in Ukrainian].

13. N. a. (n. d.). Pro nas [About us]. *Chytomo.* Retrieved from: https://chytomo.com/pro-nas/ [in Ukrainian].

14. N. a. (n. d.). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku chytannia na period do 2032 roku “Chytannia yak zhyttieva stratehiia” ta zatverdzhennia operatsiinoho planu yii realizatsii na 2023–2025 roky (rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2023 roku № 190-r) [On approval of the Strategy for the development of reading for the period until 2032 “Reading as a life strategy” and approval of the operational plan for its implementation for 2023–2025 (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 3, 2023 No. 190-r)]. *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy.* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text [in Ukrainian].

15. Semenoh, O., Olkhovyk, M. (2024). Formuvannia kultury roboty maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury z internet-tekstom [Formation of a work culture of future teachers of Ukrainian language and literature with Internet text]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Seriia: Filolohiia*, 5, 54–61 [in Ukrainian].

16. Semkiv, R. (2001). Fragmenty: esei [Fragments: essays]. Kyiv: Smoloskyp, 88 p. [in Ukrainian].

17. Troskot, I. Problema ne-chytannia yak problema shcho-chytannia [The problem of not-reading as a problem of what-reading]. *Ukrainskyi tyzhden [Ukrainian Week]*. Retrieved from: https://tyzhden.ua/problema-ne-chytannia-iak-problema-shcho-chytannia/ [in Ukrainian].

18. Yatsenko, T., Mishchenko, O. (2020). Shkilne dystantsiine navchannia literatury: vid mozhlyvosti do neobkhidnosti [School distance learning of literature: from possibility to necessity]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 4, 20–29 [in Ukrainian].

19. N. a. (n. d.). Online Chat. *Bukvoid.* Retrieved from: https://bukvoid.com.ua/chat/ [in Ukrainian].

20. N. a. (n. d.). Very Verified 2.0: onlain-kurs iz mediahramotnosti [Very Verified 2.0: an online course on media literacy]. *EdEra.* Retrieved from: https://study.ed-era.com/uk/courses/course/6177 [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 22.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

УДК 821.09.161.2"19/20"(092)КІДРУК
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-6

ФУНКЦІЙНІ ПАРАМЕТРИ СИНТАКСИЧНИХ ЕКСПРЕСЕМ У РОМАНІ МАКСА КІДРУКА «КОЛОНІЯ»

Дейна Людмила
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0003-1593-1337

Ірклієнко Анна
учитель української мови і літератури
Приватний заклад загальної середньої освіти «Чайківська гімназія “Юнік Скул”»
ORCID ID: 0009-0004-2977-0954

У запропонованій статті досліджено синтаксичні засоби експресивності в романі Макса Кідрука «Колонія». Установлено, що аналіз експресем у межах антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства дає змогу простежити особливості індивідуального авторського стилю та розкрити способи реалізації прагматичного потенціалу художнього дискурсу. Визначено, що експресивність у художньому тексті постає засобом передачі суб’єктивного ставлення, створення емоційної напруги та занурення реципієнта в сюжет. У центрі аналізу перебувають синтаксичні експресеми, які концентрують виражальний потенціал мовних одиниць і створюють експресивну площину дискурсу. Здійснено огляд теоретичних підходів до визначення експресивності та її ролі у формуванні індивідуальної та колективної картини світу.

Метою дослідження визначено комплексний аналіз функційних параметрів синтаксичних експресем у романі «Колонія». Методом суцільної вибірки нагромаджено релевантний фактичний матеріал, а описовий, індуктивний, контекстуальний і дистрибутивний аналізи дали змогу встановити комунікативне значення експресивних конструкцій. З’ясовано, що найбільш продуктивними у творі є парцеляція, ампліфікація, тавтологія, обірвані, питальні та окличні речення, а також невласне пряма мова. Доведено, що ці засоби сприяють моделюванню внутрішнього стану персонажів, увиразненню сюжетних колізій і створенню напруженої атмосфери.

Результати дослідження засвідчують, що використання синтаксичних експресем у романі «Колонія» має системний характер і сприяє реалізації основних завдань художнього мовлення: інтенсифікації смислів, емоційній експресії та посиленню комунікативної ефективності. Отримані висновки поглиблюють уявлення про експресивний синтаксис і відкривають перспективи подальших студій у сфері лінгво- та прагмастилістики.

Ключові слова: *експресивність, експресивний синтаксис, ідіостиль, комунікативний вплив, художній дискурс.*

Deina Liudmyla
PhD in Philology,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
ORCID ID: 0000-0003-1593-1337

Irkliienko Anna
Teacher of Ukrainian Language and Literature,
Private Institution of General Secondary Education “Chaiky Gymnasium “Unique School”
ORCID ID: 0009-0004-2977-0954

FUNCTIONAL PARAMETERS OF SYNTACTIC EXPRESSIVES IN MAX KIDRUK’S NOVEL “COLONY”

The proposed article examines the syntactic means of expressiveness in Max Kidruk’s novel “Colony”. It is proven that the analysis of expressives within the anthropocentric paradigm of modern linguistics makes it possible to trace the features of an individual author’s style and to reveal the ways of realizing the pragmatic potential of literary discourse. Expressiveness in the artistic text is also defined as a mean of conveying subjective attitude, creating emotional tension and immersing the recipient in the plot. The focus of the analysis is on syntactic expressives, which concentrate the expressive potential of language units and create the expressive dimension of a discourse. A review of theoretical approaches to the definition of expressiveness and its role in the forming both an individual and collective world view is carried out.

The aim of the study is defined as a comprehensive analysis of the functional parameters of syntactic expressives in the novel “Colony”. Relevant factual material is collected through the method of continuous sampling, while descriptive, inductive, contextual and distributional analyses make it possible to determine the communicative significance of expressive constructions. It is clarified that the most productive means in the novel are parcellation, amplification, tautology, fragmentary sentences, interrogative and exclamatory sentences, as well as free direct speech. It is shown that these means not only contribute to the modeling of the internal state of the characters, but also enhance narrative dynamics and create an atmosphere of tension.

The results of the study demonstrate that the usage of syntactic expressives in the novel “Colony” is systemic in nature and contributes to the implementation of the main tasks of literary discourse: intensification of meanings, emotional expression and enhancement of communicative effectiveness. The obtained conclusions expand the understanding of expressive syntax and open up prospects for further studies in the field of linguistic and pragmatic stylistics.

Key words: *expressiveness, expressive syntax, idiolect, communicative impact, literary discourse.*

Вступ. Антропоцентричний підхід у сучасному мовознавстві є однією з провідних парадигм, що визначає напрями розвитку лінгвістичних досліджень кінця ХХ – початку ХХІ століття. Він уможливлює аналіз мовних явищ не лише як автономної системи знаків, а і як динамічних інструментів пізнання, комунікації та самовираження, що формує індивідуальну і колективну картину світу, оскільки зосереджує увагу на людині як мовцеві, інтерпретаторі та носієві культури, що знаходить відображення у вивченні мови крізь призму когнітивних, психологічних, соціальних і культурних чинників. У межах антропоцентричного підходу особливої уваги набувають ті мовні категорії, які безпосередньо відображають індивідуальність мовця та його емоційний світ. Однією з них є експресивність, що репрезентує взаємозв’язок певних інтра- та екстралінгвальних аспектів мовлення й дає змогу простежити, як мова відображає емоційно-оцінні та індивідуально-особистісні параметри людського досвіду. Експресивність постає як потужний інструмент комунікації, що не лише передає інформацію, а й формує емоційний вплив, виражає суб’єктивне ставлення мовця до дійсності та співрозмовника. Її вивчення уможливлює глибше розуміння ролі мовних засобів у конструюванні смислів, виявленні культурних цінностей і специфіки комунікативної поведінки, що узгоджується з ключовими положеннями антропоцентричної парадигми.

У термінологійному визначенні поняття «експресивність» солідаризуємося із С.Я. Єрмоленко, яка витлумачує її як «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення і до повідомлення, і до адресата» [4, с. 170]. Імпонує нам і потрактування мовознавиць І.А. Пуленко та Т.П. Сазикіної, які формально-змістовий план означеної категорії дефінують як «об'єктивно наявні мовні засоби, що спрямовані на збільшення прагматичного потенціалу тексту з метою інтенсивного впливу на його сприйняття реципієнтом та викликають в останнього певну / потрібну інтелектуальну та емоційну реакцію» [3, с. 185]. Позаяк інтерпретаційною точкою відліку антропоцентричних досліджень є лінгвоперсона та її інтенції, то цілком справедливою вважаємо й тезу, яку обстоюють М.О. Вінтонів, Т.М. Вінтонів, Ю.В. Мала: «Експресивність – це здатність виражати психічний стан мовця. Вона тісно пов'язана з категорією емоційної оцінки, з вираженням емоцій загалом. Уважають, що багато експресивних засобів, зокрема й тропи та фігури мовлення, генетично пов'язані з особливостями побудови висловлення в емоційно забарвленому (афективному) мовленні» [1, с. 104].

Вивчення експресем у художньому дискурсі спричинене іманентною природою письменницького мовлення, яка полягає у створенні такого художнього образу, який матиме бажану іллокутивну силу уможливити реалізацію задуманого перлокутивного ефекту на читача. Саме з цієї причини, «витлумачуючи сутність експресії як семантичної категорії, зазвичай наголошують на її функції впливу. Аспект впливу та переконання як підґрунтя експресії зазвичай пов'язаний з посиленням зображальної сили сказаного чи написаного» [1, с. 112]. Найуніверсальнішою вважаємо типологію експресем відповідно до мовних рівнів (ярусів), згідно з якою зазвичай вирізняють графічні, фонетичні, словотвірні, лексичні, фразеологійні, морфологійні та синтаксичні засоби експресивності тексту. Наша увага в межах пропонованої розвідки зосереджена на вивченні останніх, оскільки вони вбирають у себе виражальну силу одиниць нижчих рівнів і разом із ними, синтезуючись, формують експресивну площину дискурсу.

Методи та методики дослідження. Для проведення окресленого дослідження на матеріалі роману «Колонія» Макса Кідрука [2] методом суцільної вибірки нагромаджено фактичний матеріал із контекстами синтаксичних експресем. Описовий та індуктивний методи дали змогу сформувати комплексне уявлення про функційні й змістові параметри вибраної категорії, а методи контекстуального й дистрибутивного аналізу вможливили релевантне витлумачення засобів експресивного синтаксису в дискурсивних умовах.

Результати та дискусії. Прагматичний підхід до аналізу синтаксичних експресем сприяє визначенню їх комунікативного значення, використання їх автором як засобу впливу на читача, співвіднесеності з поведінкою та діяльністю персонажів.

Єдиної, виструнченої класифікації синтаксичних засобів експресивності мовознавча наука натепер не має, одначе більшість мовознавців (зокрема, Т.І. Вавринюк, Н.В. Гуйванюк, В.А. Чабаненко) зараховують до таких одиниць вставні й вставлені, парцельовані й приєднувальні структури, риторичні й нериторичні звертання, риторичні запитання, окличні й питальні, називні, неповні й обірвані речення, градацію й ампліфікацію, антитезу, тавтологію, пряму мову та ін. Варто зазначити, що в романі «Колонія» Макс Кідрук використав не всі відомі нам типи синтаксичних експресем.

Одним із найпродуктивніших засобів експресивного синтаксису в художньому дискурсі загалом і в «Колонії» зокрема є парцеляція, в якій автор надає більшої ваги кожній виділеній частині, фокусуючи на них увагу читачів: *Джейк повернув до Кроудера планшет*

 DOI 10.32782/2412-933X

і прогорнув кілька супутникових знімків. ***Якесь поселення. Брудне озеро. Скупа рослинність. Вузькі путівці***; *<…> незважаючи на висоту, тут усе ж є хмари.* ***Сірі й безтілесні, наче привиди;*** *Я раніше літав на Нью-Йорк і постійно над таким заморочувався.* ***Особливо вночі.*** Завдяки синтаксичному відокремленню фрагментів письменник зупиняє нашу увагу на кожному окремому кадрі, створюючи відчуття напруги до начебто звичайного опису місцевості, даючи читачеві можливість краще уявити кожний елемент, усвідомити, що це місце не привабливе та комфортне, а навпаки. У такий спосіб Макс Кідрук виокремлює важливі деталі, створює паузи, підкреслює інтригу й нарощує емоційне напруження, передає хаотичність і неспокій думок персонажів, відтворює їхній емоційний стан: *Ведмежий, трясця його матері, капкан.* ***На Марсі****; Телефонуй Іванові. Хай вилітає до Мазурського.* ***Негайно****; Ти знаєш мене.* ***Еландона****.* ***Свою сестру****. Це вже на три людини більше за нікого; Йому трохи покращало, тремор стишився, хоча до справжнього полегшення було далеко.* ***Мало. Недостатньо***.

Парцеляція дає змогу авторові скерувати увагу читачів на ті самі речі, на яких зосереджені самі персонажі. Наприклад, у реченні *Вона пригадала, як викладачка квантової теорії поля у Берклі, розповідаючи про нейтрино, підносила над головою руку з випрямленим пальцем і стверджувала, що кожної секунди її пучку протинають шістдесят мільярдів нейтрино. Джейлін глипнула на крайню фалангу вказівного пальця.* ***Шістдесят мільярдів. Щосекунди з***а допомогою цього засобу Макс Кідрук підкреслює не лише надзвичайно велику кількість, а й той факт, наскільки це вражає персонажку, що водночас має вразити й читача. А в реченнях на кшталт: *Вуглекислота тут ні до чого. У її крові немає вуглекислого газу.* ***Взагалі;*** *Мені не подобається, який вона має вигляд.* ***Не лише тут. Усюди*** автор, виокремлюючи конструкції *Взагалі*, *Не лише тут. Усюди*, підкреслює абсолютність і категоричність висловлювання. Це також надає тексту додаткової емоційної насиченості та напруги. Усе це є можливим, «оскільки парцельовані сегменти завжди різко акцентовані та рематизовані» [1, с. 216].

Ще одним засобом експресивного синтаксису в романі «Колонія» є повтор, оформлений здебільшого в парцельовані структури. Такими є, зокрема, репліки персонажів, що демонструють шок, сумнів, роздратованість героїв тощо, як-от: *Лічильник показував* ***вісімнадцять тисяч зіткнень. Вісімнадцять тисяч!*** Цей засіб експресивного синтаксису також використано в романі як фіксатор уваги читача: *Алара перевірила значення зовнішньої температури:* ***-72°C****. Брови з'їхалися на переніссі.* ***Мінус сімдесят два!*** Письменник за допомогою повтору транслює, наприклад, знервованість і роздратування професорки Тельми, яку розбудили посеред ночі, однак не повідомили нащо: ***Що, чорт забирай, відбувається?*** *<…> – Погляд перестрибнув на Джейлін, тоді на Стеллана. А тоді Тельма повторила: –* ***Що, чорт забирай, відбувається?!*** Повтор в аналізованому дискурсі може функціювати як у діалогах, демонструючи яскраво виражені реакції на події, так і в невласне прямій мові, передаючи внутрішній стан людей. Тавтологією автор науково-фантастичного роману досягає й ефекту нагнітання: *Джейлін не розуміла, з якого дива цей період вважають білою ніччю, коли насправді все довкола* ***сіре****:* ***сірий*** *і через те неначе підгнилий лід,* ***сірі*** *станційні будівлі,* ***сірі*** *мазки хмар над головою; Тобто в* ***тисячу – тисячу!*** *– разів більше за норму*.

Формально близьким до тавтології, але іншим за стилістичною й функційною природою є анадиплозис як синтаксична експресема, що полягає в повторенні на початку наступного речення останнього слова/фрази попереднього речення: *А тоді, кружляючи,* ***підійматиметься. Підійматиметься*** *і зникатиме аж до двадцять третього березня наступного року; Лічильник показував* ***вісімнадцять тисяч зіткнень. Вісімнадцять тисяч!***

Такий прийом дає змогу досягти ефекту хвилеподібної оповіді, тримаючи увагу читача сконцентрованою на іллокутивних змістових акцентах.

Слід також зауважити, що Макс Кідрук за допомогою засобів експресивного синтаксису вибудовує образи своїх персонажів. Наприклад, для Тельми Барретт, вісімдесятирічної докторки наук, характерні риторичні запитання як прояв зверхності та зневаги до співрозмовника: ***– Ти знаєш, котра година?*** *Джейлін Зиркнула на смартлет на лівому зап'ястку. – За чверть одинадцята. – Я не запитувала, котра година, пришелепо, я питала, чи ти усвідомлюєш, що отакій порі… – Тельма махнула рукою. – Що йому потрібно?*;– ***Ти ще тут?*** *– Тельма обсмикнула халат, підперезалася*; ***Ви п'яні?*** *– Тельма закотила очі. – Це збій. Ми не отримали би таких результатів, навіть якби поряд із Сонячною системою рвонула наднова».*

Натомість докторові Стеллану Янгу притаманно виражати свої емоції за допомогою лайливих вигуків: *А, до біса*; *Твою маму…*; *Чорт!*; *Та ну тебе….* Прикметно, що вульгарні або нецензурні вислови автор часто використовує у формі і нечленованих речень, і вставних словосполучень: *От лайно!*; *Бляха!*; *Розтуди його!*; *Свята срака!, А хай йому!; Йосип драний на кобилі, вона серйозно?; ... гумовою грушею, а й зачати, трясця вашій матері, дітей!; Ох, чорти б тебе вхопили, Тайроне…*

Схарактеризувати особистості персонажів авторові дають змогу й обірвані речення. Під час начебто дискусійної розмови між Ґораном Загарією та директоркою Руедою кожна репліка героїні є не закінченою, усіченою. У такий спосіб автор передає одночасно внутрішню силу Загарії та розгубленість директорки перед цим чоловіком: *– Як бачите… – почала пані Руеда; – Ні, але…; – Пане Загарія, ви не…; – Пане Загарія, річ же не в тім…; – Пане Загарія, я не можу з вами пого…; – Пане Загарія ви не….* Крім того, усічення репрезентує незавершеність думки через відволікання, розгубленість, здивування, пригнічений емоційний стан, під тиском інших або під впливом зовнішніх обставин, додає напруги чи інтриги, змушує читача бажати продовження, завершення, оскільки «основною й найважливішою функцією незакінчених речень є експресивізація викладу для образного відображення дійсності та активізації сприйняття інформації аудиторією» [1, с. 223]: *Джерело не тут, воно в космосі, й… – Тельма стиснула крісло так, наче силкувалася відламати шматок. – І це не джерело; Я хочу зрозуміти, чи ми встигнемо добігти до конвертоплана якщо ну…; Гадаю, вам відомо, що Лейтенант Б'яджіотті подав до суду на керівництво агенції «Фронтекс» через… через те, що…; Хто? Хто міг… кому це….*

У романі «Колонія» досить потужним експресивним засобом є й окличні речення. Макс Кідрук використовує їх для передання сильних емоцій персонажів: захват, гнів, здивування, паніка. Такі речення допомагають читачу зрозуміти внутрішній стан героя та відчути ці емоції разом із ним. Також за допомогою окличних речень акцентується увага читача на важливих деталях, оскільки такі речення важко проігнорувати: *Я не знаю! – повторила вона. – Я все життя дивилася на небо. Я не знаю, що такого має статися в ядрі, щоби звідти вилетіло стільки нейтрино!*

Часто автор вдається до невласне прямої мови. Цей прийом письменник використовує як засіб вираження глибинних психічних процесів у свідомості своїх персонажів. При цьому зберігаються лексичні, синтаксичні, а також інтонаційні особливості чужого висловлювання, манера говоріння мовця, але це передано від імені автора-оповідача. За допомогою невласне прямої мови Макс Кідрук занурює читачів у потік свідомості персонажів, репрезентує їхні переживання, сумніви, враження. Це створює ефект реальності героя і допомагає читачеві краще зрозуміти його характер, мотивацію поведінки, здатність аналізувати ситуацію: *Мервін перевів погляд назад на Рекса.* ***Якщо зламалася система***

 DOI 10.32782/2412-933X

керування вектором тяги в одному з дорсальних двигунів, чому його ніхто не ремонтує? *Втім, питати про це вголос він не став*. Також автор використовує цей прийом для створення багатогранних образів своїх героїв, відтворення їхнього внутрішнього світу: *Ронну пересмикнуло від того, як він говорив про дитину.* ***Плід. Плід, чорт забирай! Тайрон і Кіана чекали на доньку, дівчинку, тож яким імбецилом треба бути, щоб називати її плодом?*** *І лише потім мозок сприйняв слово «умертвив».* ***Дитина мертва?*** *Ронна мимоволі приклала руки до грудей.* У цьому фрагменті, використовуючи невласне пряму мову, автор дає можливість читачу зазирнути за лаштунки динамічного потоку свідомості Ронни, зрозуміти її реакцію, обурення і шок. За допомогою таких функційних спроможностей невласне прямої мови письменник має здатність впливати на читачів, керуючи їхнім сприйманням подій і персонажів.

Ще одним часто вживаним засобом експресивного синтаксису в аналізованому романі є ампліфікація. Автор використовує її для створення більш яскравих образів, посилення емоційного впливу. Наприклад, у реченні: ***Скляні очі, розгублені погляди, міцно стиснуті губи*** *– ніхто насправді не уявляв, що це означає* деталізація описів підсилює емоційний вплив на читача та допомагає передати стан тривоги. А в діалозі: *–* ***Ми не дотягнемо! До Ентеббе понад двісті кілометрів! – Заспокойся!*** *– Відкарбувала Алара. –* ***Не дотягнемо!*** ампліфікація окличних речень стає синтаксико-стилістичним засобом відтворення стану паніки, критичности, серйозности й небезпечности ситуації. «Загалом окличні речення вирізняються серед інших типів особливо підвищеною емоційністю. Для них характерне висування на перше місце того елемента, з яким пов'язаний його підвищено емоційний зміст» [1, с. 248]. На особливу увагу заслуговує фрагмент із нагромадженням підрядних речень умови, які оформлені в парцельовані конструкції, що надає словам персонажа роману максимальної переконливости, помітно впотужнює функцію впливу: *– Раптом що станеться, ми не можемо сісти в сідло й поскакати геть, бо щойно ти вийдеш за цю стіну без скафандра, ти здохнеш. – Фінн тицьнув у стіну кабінету. – Якщо метеорит влучить у станцію регенерації води, ти здохнеш. Якщо ми не запасемо достатньо кисню, ти здохнеш. Якщо пилова буря затягнеться, а ми не подбаємо про харчі, ти здохнеш.*

Подеколи Макс Кідрук комбінує засоби експресивного синтаксису, імовірно, для употужнення бажаного іллокутивно-перлокутивного ефекту, а також із метою максимального емоційного занурення читача в сюжет, для нагнітання атмосфери напруження, інтриги, загадковости, репрезентації знервованости персонажа тощо. Як-от ампліфікація питальних речень у невласне прямій мові: *Вони вирішили, що вирощування органів на орбіті нерентабельне? Це через клостридію? Якось пов'язано з тим хлопцем, якому не встигли доправити серце?; Зоїн батько. Як?.. Чому?.. Звідки в нього гроші, щоб відправити доньку на Марс? І чому він сам залишився на Землі?; Щось не те, – буркотів старий. – І хто такі вони? як вони дізналися про плиту? І навіщо було прилітати, а потім одразу вшиватися? Щоб повалити один MPS-маркер? Маячня якась; Від цих думок груди перетискало, неначе дротами, проте позбутися їх Ронна не могла. Як довго Кентон протягне без теломіду? Два роки? Три? І що буде з проєктом після того, як Коротун… ну, не зможе виконувати свої обов'язки? Чи варто вже шукати заміну? Але чи захоче він передавати справи наступнику, розуміючи, що йому недовго ряст топтати? Тисячі запитань перемішалися, й Ронна не знаходила відповіді на жодне*. Використаний письменником прийом комбінування експресем дає змогу відтворити стан розгубленості та тривоги, зобразити перед читачем яскравий образ внутрішнього конфлікту. Крім того, нагромадження питальних речень демонструє швидкий потік болючих питань у свідомості

персонажа, що створює відчуття напруги й тиску. Водночас кожне наступне питання підсилює драматизм оповіді.

Автор роману «Колонія» Макс Кідрук, дбайливо піклуючись про розвиток і динаміку сюжету, активно послуговується не лише лексико-стилістичним, а й синтаксико-стилістичним інструментарієм української мови, чільне місце в якому посідають засоби експресивного синтаксису, які спонукають реципієнтів художнього твору глибше зануритися в сюжет, об'ємніше сформувати образ персонажів, дають змогу їм вірити та співпереживати. Найбільшу продуктивність в аналізованому дискурсі виявили парцеляція, ампліфікація, тавтологія, обірвані речення, невласне пряма мова, окличні й питальні синтаксеми.

Висновки. Отже, використання різних типів синтаксичних експресем сприяє формуванню багатоплановості художнього дискурсу, увиразненню індивідуальної авторської манери, поглибленню психологізму та динамізації сюжету. У романі «Колонія» Макса Кідрука спостерігається системність і взаємодоповнюваність синтаксичних конструкцій, які виконують інтегральну функцію у відтворенні смислової та емоційної насиченості тексту.

Перспективним убачається подальший аналіз експресивних засобів на матеріалі інших прозових творів сучасних українських авторів, що дасть змогу окреслити типологію функційних параметрів експресем у різних жанрових різновидах. Подальші студії можуть бути спрямовані й на зіставлення експресивного синтаксису в українській та зарубіжних літературах, що вможливить виявлення універсальних і специфічних рис художнього мовлення в глобальному культурному контексті.

Література:

1. Вінтонів М.О., Вінтонів Т.М., Мала Ю.В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.

2. Кідрук Макс Нові Темні Віки. Колонія : роман. Рівне : Бородатий Тамарин, 2024. 904 с.

3. Пуленко І.А., Сазикіна Т.П. Категорії експресивності та емоційності в англомовних текстах політичного спрямування (на матеріалі інтернет-статей). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2015. № 19. Т. 2. С. 183–185.

4. Українська мова : Енциклопедія. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.

References:

1. Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M., Mala, Yu. V. (2018). Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii v ukrainskomu politychnomu dyskursi [Syntactic Means of Expressive Potential in Ukrainian Political Discourse]. Vinnytsia: TOV “TVORY”. [in Ukrainian].

2. Kidruk, M. (2024). Novi Temni Viky. Koloniia [New Dark Ages. Colony]. Rivne : Borodatyi Tamaryn. [in Ukrainian].

3. Pulenko, I. A., Sazykina, T. P. (2015). Katehorii ekspresyvnosti ta emotsiinosti v anhlomovnykh tekstakh politychnoho spriamuvannia (na materiali internet-statei) [Categories of expressiveness and emotiveness in the English texts of political character (on the material of Internet-articles)]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. *Phylology*, 19(2), 183–185. [in Ukrainian].

4. Ukrainian Language: Encyclopedia (2004). Kyiv: Vyd-vo “Ukrainska entsyklopediia” im. M. P. Bazhana. [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 29.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

DOI 10.32782/2412-933X

УДК 821.111-31.09
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-7

МЕТАМОДЕРНИЙ ЕТИЧНИЙ ВИМІР РОМАНУ ІЄНА МАК'ЮЕНА «СПОКУТА»

Казаков Ігор
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
ORCID ID: 0000-0002-7536-6723

Ледняк Юлія
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
ORCID ID: 0000-0003-3621-1582

Піскунов Олександр
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
ORCID ID: 0000-0002-7176-7423

Статтю присвячено аналізу роману Ієна Мак'юена «Спокута» (2001) у контексті метамодерної естетики. Метою дослідження є вивчення наративних стратегій тексту та виявлення їх ролі у формуванні етичного виміру твору. Актуальність роботи зумовлена тим, що, попри значний корпус наукових праць, присвячених роману, його метамодерний потенціал залишається не досить дослідженим на користь переважно постмодерністських інтерпретацій. Основним результатом дослідження є висновок про те, що наративна структура «Спокути» вибудована як шлях читача крізь три літературні парадигми: модернізм, постмодернізм і метамодернізм. Кожна з чотирьох частин роману відіграє свою роль у цьому переході. Перша частина, з її модерністськими техніками потоку свідомості та багатоперспективністю, демонструє, як дитяча уява Брайоні конструює реальність, що призводить до трагічних наслідків. Друга та третя частини, розгортаючись на тлі історичних катастроф, поєднують психологічну глибину з рефлексією щодо неможливості повного відтворення травматичного досвіду. Фінальна частина роману, розкриваючи правду про маніпуляцію істиною, стає актом метамодерної щирості – усвідомленим етичним жестом, спрямованим на відновлення морального порядку в межах тексту. Доводиться, що Мак'юен використовує постмодерні техніки (наявність ненадійного оповідача, метатекстуальність, саморефлексія) не для деконструкції істини, а для її етичної реконструкції. Ключовою рисою роману визначається осциляція – коливання між іронічною самосвідомістю тексту та його щирим прагненням до спокути та відповідальності. Таким чином, роман «Спокута» інтерпретується не просто як зразок історіографічної метафікції, а як ранній і яскравий приклад метамодерного письма, що поєднує критичну рефлексію з етичною чутливістю. Це дозволяє уточнити місце твору в літературному процесі та розглядати його як важливе джерело для вивчення генезису метамодерної парадигми в літературі початку XXI століття.

Ключові слова: *Ієн Мак'юен, «Спокута», метамодернізм, осциляція, наратив, ненадійний наратор, постмодернізм.*

Kazakov Igor
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic and Slavonic Linguistics
State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University"

Lednyak Yuliya
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic and Slavonic Linguistics
State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University"

Piskunov Oleksandr
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic and Slavonic Linguistics
State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University"

THE METAMODERN ETHICAL DIMENSION OF IAN MCEWAN'S NOVEL "ATONEMENT"

The article is devoted to the analysis of Ian McEwan's novel "Atonement" (2001) in the context of metamodern aesthetics. The aim of the research is to study the narrative strategies of the text and to identify their role in shaping the ethical dimension of the work. The relevance of the study is determined by the fact that, despite a significant body of scientific works dedicated to the novel, its metamodern potential remains underexplored in favor of predominantly postmodernist interpretations. The main result of the research is the conclusion that the narrative structure of «Atonement» is built as the reader's journey through three literary paradigms: modernism, postmodernism, and metamodernism. Each of the four parts of the novel plays its role in this transition. The first part, with its modernist techniques of stream of consciousness and multiperspectivity, demonstrates how Briony's childish imagination constructs reality, leading to tragic consequences. The second and third parts, unfolding against the backdrop of historical catastrophes, combine psychological depth with reflection on the impossibility of fully reproducing traumatic experience. The final part of the novel, by revealing the truth about the manipulation of truth, becomes an act of metamodern sincerity – a conscious ethical gesture aimed to restore moral order within the text. McEwan has been shown to use postmodern techniques (presence of an unreliable narrator, metatextuality, self-reflection) not to deconstruct truth, but to reconstruct it ethically. A key feature of the novel is identified as oscillation – a fluctuation between the ironic self-awareness of the text and its sincere striving for atonement and responsibility. Thus, the novel "Atonement" is interpreted not merely as an example of historiographic metafiction, but as an early and vivid example of metamodern writing that combines critical reflection and ethical sensitivity. This makes it possible to clarify the place of the work in the literary process and consider it as an important source for studying the genesis of the metamodern paradigm in the literature of the beginning of the 21st century.

Key words: *Ian McEwan, "Atonement", metamodernism, oscillation, narrative, unreliable narrator, postmodernism.*

Вступ. Роман Ієна Мак'юена «Спокута» (2001) протягом двох десятиліть після публікації залишається об'єктом інтенсивного наукового інтересу, що зумовлено його багатоаспектністю та здатністю функціонувати в різних інтерпретаційних парадигмах. Цей твір поєднує модерністську технічну вишуканість із постмодерною самосвідомістю, але водночас спрямований на відновлення етичної щирості та емоційної глибини, що характерне для метамодерного дискурсу.

 DOI 10.32782/2412-933X

Попри значний обсяг досліджень роману «Спокута», наукова проблематика залишається відкритою. Значна частина публікацій 2000-х років фокусувалася на постмодерністських аспектах тексту, розглядаючи його як зразок історіографічної метафікції, що поєднує елементи саморефлексії, інтертекстуальних цитат і гри з читачем [7; 8].

Пізніші публікації почали виходити за межі виключно постмодерної парадигми. П. Чалупський аналізує роль пам'яті як механізму, що відтворює не стільки фактичні події, скільки емоційно-психологічний досвід персонажів. Дослідник наголошує, що фрагментація оповіді та багатоперспективність у романі створюють не «об'єктивну історію», а складний конструкт, де минуле завжди залежить від сприйняття [6]. В. Вукічевіч зосереджується на етичному вимірі роману і підкреслює, що реконструкція минулого у творі є актом спроби особистісного відновлення. Науковиця вказує, що текст для Брайоні є формою спокути, яка, однак, не здатна виправити реальні події: писання стає не виправленням, а лише можливістю знову пережити, зрозуміти і розділити провину [11]. Особливу увагу сучасні дослідники приділяють питанню ненадійного наратора. Так, В. Варда і М. Карім підкреслюють, що Брайоні виступає «сценаристкою» власних подій, а її письмо є формою конструювання світу, який дозволяє їй зберегти ілюзію контролю [12]. В іншій сучасній роботі роман «Спокута» розглядається як постмодерністська атака на ідею остаточної істини. Події, які переживають герої, завжди опосередковані суб'єктивним сприйняттям і, зрештою, перетворюються на текст [3].

Водночас у 2020-х роках з'явилися дослідження, що інтерпретують «Спокуту» крізь призму метамодернізму. Розвиваючи теорію Р. Аккера та Т. Вермьолена [10], сучасні автори трактують роман як текст, що поєднує щирість й іронію, дистанцію та емоційне занурення. Наприклад, К. Кабальє, досліджуючи філософію авторства у творчості Ієна Мак'юена, стверджує, що «Спокута» є гібридним текстом, який поєднує в собі елементи трьох літературних епох: модернізм, постмодернізм і метамодернізм [5].

Разом із тим, попри значний науковий інтерес до роману Ієна Мак'юена «Спокута», переважна більшість досліджень зосереджується на постмодерних аспектах тексту (інтертекстуальність, саморефлексивність, ненадійний оповідач тощо), залишаючи поза увагою метамодерний вимір роману «Спокута» [1; 3; 4; 7; 8].

Мета статті полягає в тому, щоб інтерпретувати роман «Спокута» крізь призму естетики метамодернізму, виявити специфіку його наративних стратегій і простежити, як вони вибудовують етичні виміри тексту. Це дозволяє не лише уточнити місце роману в контексті сучасних літературних парадигм, але й показати, яким чином текст пропонує нову модель взаємодії між автором, персонажем і читачем – модель, що поєднує постмодерну рефлексивність із метамодерною щирістю та відповідальністю.

Методи та методики дослідження. У статті застосовано методологію, що поєднує інструментарій постклясичної наратології (для аналізу структури розповіді, ненадійного наратора, багатоперспективності) та теоретичний аппарат метамодернізму (зокрема, концепцію осциляції (коливання) між іронією та щирістю, запропоновану Т. Вермьоленом і Р. ван ден Аккером [9; 10]).

Результати та дискусії. Наративна структура роману «Спокута» побудована таким чином, щоб провести читача через еволюцію від модерністської психологічної драми до постмодерної гри з формою, аби врешті-решт дійти до метамодерного етичного висновку. Розподіл твору на окремі частини та епілог – це не просто хронологічна послідовність, а свідомий композиційний вибір, спрямований на дослідження того, як наратив може стати інструментом осмислення травми та відновлення морального порядку.

Перша частина роману, дія якої відбувається влітку 1935 року в родинному маєтку Таллісів, є ключовою для розуміння подальшого драматичного розгортання сюжету. Тут уперше розкривається тема ненадійного оповідача, адже події цієї частини представлені переважно крізь призму сприйняття тринадцятирічної Брайоні. Її погляд на світ зумовлений дитячою схильністю до театралізації, фікціоналізації та надмірної символізації навколишньої реальності. Як зазначає Б. Фінні, саме в цьому полягає подвійність оповіді: ми бачимо не саму подію, а версію, створену юною авторкою, яка ще не здатна відрізнити факт від інтерпретації [7]. Важливим епізодом є момент, коли Брайоні стає свідком сцени біля фонтану між своєю сестрою Сесилією та Роббі: «… їй не сподобалося, як Роббі зненацька владно підняв руку, ніби даючи наказ, якого Сесилія не сміла ослухатися. Це було неймовірно: вона не могла опиратися йому. <…> Що за дивна влада над нею? Шантаж? Погрози?» [2, с. 45]. Для Брайоні цей момент стає вирішальним, адже її юна уява одразу вибудовує драматичний сценарій, в якому Роббі виступає загрозливим персонажем, а Сесилія – жертвою. Така тенденція до міфологізації реальності створює передумови для трагічних наслідків, які розгорнуться далі.

У першій частині чітко простежуються модерністські стратегії письма. По-перше, це потік свідомості, який передає фрагментарність думок персонажів і заглиблює читача у психологічні нюанси їхніх почуттів. Потік свідомості Мак'юена має іншу природу, ніж, скажімо, у Дж. Джойса. Якщо в «Уліссі» спостерігається «тотальний» потік – хаотичний, неперервний, – то в «Спокуті» ми маємо радше контрольований, селективний потік свідомості, який поєднує внутрішній монолог з авторським коментарем. Цей баланс дозволяє Мак'юену водночас передавати психологічну глибину й підтримувати структурну чіткість.

По-друге, важливою ознакою наративу «Спокути» є багатоперспективність: ключові епізоди розкриваються через різні точки зору. Мак'юен створює мозаїчну картину подій, де жоден погляд не є остаточним. Одна й та сама сцена (фонтан, лист, бібліотека) виглядає по-різному залежно від фокусу нарації. Наприклад, сцена, де Сесилія роздягається, щоб занурити вазу у воду: для самої Сесилії – це жест виклику та звільнення від умовностей, для Роббі – захоплення коханою дівчиною, а для Брайоні – доказ небезпечної загрози. Лист Роббі для Брайоні стає підтвердженням його «небезпечних намірів», для Сесилії – це прояв його щирої пристрасті, для читача – простір невизначеності, де «правда» не може бути однозначною. Такий прийом дозволяє автору акцентувати різницю між суб'єктивними інтерпретаціями й «об'єктивною реальністю», яка залишається недосяжною. У цьому аспекті роман тяжіє до модерністської традиції В. Вульф, але водночас наближається до постмодерної гри з ненадійним наратором: читач бачить, як ті чи інші смисли народжуються в уяві Брайоні, а не в об'єктивній реальності. Дівчинка обманює не свідомо, а тому, що її бачення обмежене віком, досвідом і потребою в драматизації реальності. Мак'юен створює інтенцію «суб'єктивної правди» і демонструє, що минуле не існує як єдина істина – воно завжди реконструюється крізь призму пам'яті, фантазії та обмеженого досвіду. Така «ненадійність» наратора формує вже метамодерну подвійність тексту.

У першій частині формується і головний тематичний вузол роману – взаємозв'язок дитячої фантазії та відповідальності. Брайоні сприймає себе як авторку, здатну керувати історією інших людей, але саме ця претензія на абсолютне знання призводить до катастрофи. Її звинувачення Роббі у злочині ґрунтується не на фактах, а на власному конструюванні реальності. У фіналі роману ми дізнаємося, що Брайоні намагається відновити справедливість через текст, але цей жест уже не може змінити минулого. Саме тут закладається метамодерний вимір «Спокути»: роман визнає неможливість досягнення абсолютної істини, але водночас зберігає щире прагнення до етичного осмислення власних помилок.

 DOI 10.32782/2412-933X

Можна сказати, що перша частина твору – це модель метамодерного входження в етичне питання. Вона поєднує модерністські техніки (потік свідомості, фрагментація) та постмодерністську метафікцію, але робить це з етичною ангажованістю – прагненням не тільки показати, як текст конструює світ, але й поставити питання відповідальності за цю конструкцію. Саме тому перша частина – не лише наративний початок, а й етичний «виклик», який визначає весь подальший ідейно-художній вектор роману.

Друга частина «Спокути» переносить читача у 1940 рік – час Дюнкеркської евакуації, яка стала однією з найтрагічніших сторінок Другої світової війни. Ця частина суттєво відрізняється від першої не лише просторово й часово, але й стилістично. Якщо перша частина зосереджена на внутрішньому світі героїв і складних психологічних нюансах, то друга відкриває ширший епічний горизонт, в якому особиста драма Роббі Тернера розгортається на тлі історичної катастрофи. Модерністська стратегія в цьому розділі проявляється через потік свідомості Роббі, який перебуває в умовах фізичного виснаження, хаосу та смерті. Важливим стає відчуття розпаду часу: спогади про Сесилію, листи від неї, дитячі образи змішуються з жахливими картинами війни: «Коли кричали поранені, йому мріялося про невеликий будинок, звичайне життя, сім'ю, родовід, кревні узи. <…> Він знайде Сесилію. <…> В повітрі відчувалися дим і міазми гнилого м'яса – це туші забитих кавалерійських коней, сотні туш, звалених купами на полі» [2, с. 269–270]. Цей контраст між інтимною пам'яттю і масштабом катастрофи створює ефект фрагментарності свідомості, характерний для модерністської поетики. Разом із тим друга частина роману вводить важливий метамодерний мотив – етичну спрямованість переживань героя. Навіть у стані розпачу та виснаження Роббі не втрачає здатності мислити в категоріях відповідальності й любові. Ця подвійність є характерною ознакою метамодернізму: коливання між зневірою і вірою, між пеклом реальності та надією.

У цій частині особливо важливим стає співвідношення індивідуальної пам'яті та колективної історії. Роббі намагається зафіксувати власні переживання, проте наратив демонструє їхню фрагментарність, неповноту, суперечливість. Це наближує «Спокуту» до концепції травматичного письма, де минуле не може бути повністю відтворене, а досвід війни – лише частково артикульований: «У моменти прояснення він хвилювався. Ні, причиною занепокоєння була не рана, хоча й боліла щокроку; не були це і бомбардувальники, які пікірували, кружляючи над узбережжям за декілька миль на північ. Винні були його роздуми. Періодично щось заважало мислити. Чітка послідовність подій, певні моменти, з яких було зрозуміло, що він робив того дня, зблякали, надто затерті, натомість лишаючи сон наяву, в якому були думки, але не було відчуття дії» [2, с. 275].

Третя частина роману переносить нас до Лондона, де Брайоні працює в шпиталі. Саме тут розгортається один із найважливіших етапів етичної трансформації молодшої Талліс. Вона вже не була Брайоні-драматургом, не була й Брайоні-письменницею. Вона була просто Брайоні, медсестрою-практиканткою, безіменним і майже безликим гвинтиком у лікарняній ієрархії. На відміну від першої частини, де Брайоні сприймала світ як підмостки для власних сценаріїв, тепер її індивідуальність розчиняється в служінні: «Вона була здатна уявити, як відмовиться від своїх письменницьких амбіцій і присвятить життя служінню в обмін на ці моменти піднесеного настрою, узагальненої любові до всіх» [2, с. 340]. У цій частині особливо яскраво проявляється метамодерний вимір роману. Брайоні вперше по-справжньому стикається з масштабом людських страждань, які не можна «переписати» в межах дитячої театралізації. Її робота в шпиталі стає формою відповідальності та спробою відновлення втраченої моральної рівноваги. Як зазначає Б. Фінні [7], саме тут закладається фундамент для її подальшої спроби спокутувати власну провину: не лише

словами, але й діями. Метамодерна осциляція проявляється тут у поєднанні героїчного і трагічного: Брайоні щиро прагне допомагати, але це не приносить їй етичного полегшення, оскільки минуле переслідує її. Дівчина намагається спокутувати провину через працю, через служіння, але не знаходить внутрішнього спокою.

Ця частина продовжує дискусію про природу правди в мистецтві**.** Брайоні поступово усвідомлює, що жоден наратив не здатен відтворити травматичний досвід у його повноті, проте текст усе одно залишається необхідним інструментом осмислення минулого: «І тоді, коли вона була відрізана од усього, знаного їй: родини, дому, друзів, – писання ставало ниткою, зв'язком з ними. Так вона жила завжди» [2, с. 311]. Тут знову проявляється метамодерна осциляція – роман саморефлексує, визнає власну обмеженість і водночас не відмовляється від прагнення наблизитися до істини.

Четверта частина роману створює різкий наративний злам: ми дізнаємося, що попередні події, зокрема історія возз'єднання Роббі й Сесилії, є лише реконструкцією, створеною Брайоні в її тексті. Реальна історія виявляється набагато трагічнішою: «Роббі Тернер умер від сепсису в селі Бре-Дюн 1 червня 1940 року <…> Сесилія загинула у вересні того ж року від вибуху бомби, яка знищила станцію метро «Белгем» [2, с. 412]. Брайоні у 1999 році говорить: «Я більше не маю сміливості для песимізму» [2, с. 412]; вона вирішила подарувати життя тим, чиє щастя вона відібрала в дитинстві. Це рішення скероване потужним етичним імпульсом: «Хочеться думати, що це не слабкість і не боягузтво, але заключний акт доброти, проти забуття і відчаю: мої герої-коханці вижили й нарешті з'єдналися» [2, с. 413].

Цей фінальний поворот віддзеркалює ключову стратегію метамодернізму, яку його теоретики визначають як коливання між іронією та щирістю, наївністю та знанням, релятивізмом та правдою, оптимізмом та сумнівом [9]. Брайоні визнає, що її спроба переписати історію є водночас актом творчості й жестом безсилля. І все ж таки, навіть усвідомлюючи неможливість реабілітації минулого, вона намагається зберегти пам'ять про кохання, зруйноване її дитячою помилкою. У фіналі постає складне питання: чи може текст виконати функцію спокути, якщо він не здатний змінити минулого? Амбівалентний висновок робить сама Брайоні: «Немає спокути ні для Бога, ні для романістів, навіть якщо письменники – атеїсти. Це завжди буде нездійсненним завданням, і саме це – мета. Головне – спроба» [2, с. 413]. У фіналі роману відсутня суто постмодерна іронія (яка підірвала б цей жест); ми спостерігаємо метамодерне щире прагнення до етичної відновлюваності, яке усвідомлює власну умовність, але все одно обирає її.

Зазвичай розв'язка «Спокути» інтерпретується як прояв класичної постмодерної поетики. Наприклад, Д. Дроздовський відзначає: «Фінал роману нібито зіткано з реального, життєвого й уявного, вигаданого, що притаманне поетиці постмодернізму» [1]. На нашу думку, такий підхід не враховує ключового етичного повороту, що становить ядро метамодерної стратегії Мак'юена. На відміну від постмодерної гри, яка залишає читача в просторі релятивізму, фінал «Спокути» пропонує не деконструкцію істини, а її реконструкцію через моральний вибір авторки. Брайоні не просто констатує неможливість відтворення об'єктивного минулого – вона активно створює нову реальність, керовану не іронією, а прагненням до відновлення справедливості. Поєднання факту та вигадки служить тут не цілям сконструйованої постмодерної гри, а метамодерному свідомому прагненню до автентичності – коли текст, усвідомлюючи власні обмеження, тим не менш робить етичну заявку на відновлення морального ладу. Це перетворює фінал зі зразка постмодернізму на яскравий приклад метамодерного письма, що поєднує критичну рефлексію з етичною відповідальністю, де іронія не заперечує щирість, а лише ускладнює її прояв. Іншими

 DOI 10.32782/2412-933X

словами, Мак'юен використовує постмодерні техніки, але надає їм нової, метамодерної мети – не деконструювати, а реконструювати сенс.

Отже, 2–4 частини роману демонструють поступовий перехід від модерністської психологічної глибини до постмодерної рефлексивності та, зрештою, до метамодерної етичної чутливості. Якщо в першій частині дитяча уява створює конфлікт, то у фіналі акт писання стає єдиним засобом збереження сенсу й гідності перед обличчям непоправної втрати.

Висновки. Таким чином, Мак'юен проводить читача крізь три літературні модуси – модернізм, постмодернізм і метамодернізм. У першій частині автор використовує модерністські техніки потоку свідомості та багатоперспективності, щоб передати внутрішній хаос дитячої свідомості. Друга і третя частини демонструють перехід до більших історичних масштабів, зберігаючи при цьому психологічну глибину й етичне занурення. У четвертій частині ми бачимо, що текст визнає свою власну фікціональність – але через цей жест саморефлексії мистецтво набуває сили пережити травму, надаючи їй морального осмислення. Поєднання іронічної самосвідомості та етичної щирості в «Спокуті» дозволяє віднести роман до раннього етапу метамодернізму, що робить його важливим джерелом для вивчення генезису цієї художньої парадигми.

Література:

1. Дроздовський Д. Ієн Мак'юен: між жахом мови й літературою жахів. URL: https://calvaria.org.ua/press.php?press_id=1995 (дата звернення: 09.09.2025).

2. Мак'юен Ієн. Спокута: роман / пер. з англ. О. Смольницької. Київ : КМ-Букс, 2018. 413 с.

3. Almaaroof A. R., Khudhair N. Postmodern Vision of Absolute Truth in Atonement by Ian McEwan. *Journal of Language Studies*. 2024. No. 8(10). P. 362–376.

4. Ascari M. Beyond Realism: Ian McEwan's Atonement as a Postmodernist Quest for Meaning. *Renascence*. 2019. No. 71(1). P. 3–19.

5. Caballe C. A. The Rebirth of the Author: The Use and Abuse of Authorship in Ian McEwan's Atonement (2001) and Sweet Tooth (2012). Barcelona: Universitat de Barcelona, 2021. 441 p.

6. Chalupsky P. The Attempt Was All – the theme of memory in Ian McEwan's Atonement. *Ars Aeterna.* 2009. Vol. 1, No. 2. P. 63–75.

7. Finney B. Briony's Stand Against Oblivion: The Making of Fiction in Ian McEwan's *Atonement*. *Journal of Modern Literature*, 2004, Vol. 27(3). P. 68–82.

8. Head D. Ian McEwan. Manchester: Manchester UP, 2007. 219 p.

9. Turner L. The Metamodernist Manifesto. URL: https://web.archive.org/web/20210325035032/http://www.metamodernism.org/ (дата звернення: 09.09.2025).

10. Vermeulen T., Akker R. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*. 2010. Vol. 2(1). P. 1–14.

11. Vukicevic V. Re-imagining Histories, Re-inventing the Self in Ian McEwan's Atonement. *Folia linguistica et litteraria.* 2019. June. P. 165–176.

12. Warda W., Karim M. R. (Un)reliable Narrative in Ian McEwan's Atonement. *World Journal of English Language.* 2024. Vol. 14(2). P. 16–24.

References:

1. Drozdovskyi, D. Ian Mak'iuen: mizh zhakhom movy y literaturoiu zhakhu [Ian McEwan: Between the Horror of Language and the Literature of Horrors]. Retrieved from: https://calvaria.org.ua/press.php?press_id=1995 [in Ukrainian].

2. Makiuen, I. (2018). Spokuta: roman [Atonement: A novel] (O. Smolnytska, Trans.). KM-Books. [in Ukrainian].

3. Almaaroof, A. R., & Khudhair, N. (2024). Postmodern Vision of Absolute Truth in Atonement by Ian McEwan. *Journal of Language Studies*, 8 (10), 362–376. [in English].

4. Ascari, M. (2019). Beyond Realism: Ian McEwan's Atonement as a Postmodernist Quest for Meaning. *Renascence*, 71 (1), 3–19. [in English].

5. Caballe, C. A. (2021). The Rebirth of the Author: The Use and Abuse of Authorship in Ian McEwan's Atonement (2001) and Sweet Tooth (2012). Universitat de Barcelona. [in English].

6. Chalupsky, P. (2009). The Attempt Was All – the theme of memory in Ian McEwan's Atonement. *Ars Aeterna*, 1 (2), 63–75. [in English].

7. Finney, B. (2004). Briony's Stand Against Oblivion: The Making of Fiction in Ian McEwan's Atonement. *Journal of Modern Literature*, 27 (3), 68–82. [in English].

8. Head, D. (2007). Ian McEwan. Manchester University Press. [in English].

9. Turner, L. (2011). The Metamodernist Manifesto. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20210325035032/http://www.metamodernism.org/ [in English].

10. Vermeulen, T. & van den Akker, R. (2010). Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2 (1), 1–14. https://doi.org/10.3402/jac.v2i0.5677 [in English].

11. Vukicevic, V. (2019). Re-imagining Histories, Re-inventing the Self in Ian McEwan's Atonement. *Folia Linguistica et Litteraria*, 165–176. [in English].

12. Warda, W., & Karim, M. R. (2024). (Un)reliable Narrative in Ian McEwan's Atonement. *World Journal of English Language*, 14 (2), 16–24. https://doi.org/10.5430/wjel.v14n2p16 [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 21.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 821.111(73)-31.09:572
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-8

РОМАН МЕДЛІН МІЛЛЕР «ЦИРЦЕЯ» У ФОКУСІ ЛІТЕРАТУРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Карпа Романа
старший викладач кафедри світової літератури
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0009-0009-5018-9175

У статті досліджено роман «Цирцея» (2018) американської письменниці М. Міллер під кутом зору літературної антропології. Зроблено спробу проаналізувати, що таке літературна антропологія, якими є її підходи чи методи інтерпретації тексту, на чому саме акцентується її увага. Разом із тим здійснено аналіз роману «Цирцея», в якому можна побачити і дослідити антропологічний досвід очима персонажів-богів, зокрема головної героїні Цирцеї (Кірки), від імені якої ведеться нарація. Роман є переосмисленням класичних сюжетів давньої міфології, «Одіссеї» Гомера. За допомогу Прометеєві Кірку карають. Батько Геліос виганяє доньку на острів Еея, де вона, зрештою, зіштовхнеться із самотністю, переживе багато трансформацій, навчатиметься жити і вдосконалювати свій дар чаклунки, прийме виклики кохання зі смертним, пройде шлях самоприйняття. А також зустрінеться із Гермесом, Дедалом та Ікаром, Ясоном, Одіссеєм, Пенелопою та Телемахом. А ще народить і виростить сина Телегона, пізнає всі радості й турботи материнства. Крізь призму літературної антропології вперше проаналізовано питання людини, її досвіду, людського існування в романі «Цирцея». Для аналізу також застосовано текстуальний та герменевтичний методи. У результаті дослідження з'ясовано, що в романі М. Міллер представлено репрезентацію досвіду існування людини очима богині, що створює ефект сильного підсвічування антропологічних особливостей. Подібна оптика дозволяє детально розглянути людську сутність і досвід. Особлива увага при цьому приділена питанням самоприйняття, смертності людини, крихкості її існування, тілесним проблемам, викликам материнства. Літературна антропологія, яка цікавиться людиною, категорією досвіду, набуттям «себе-досвіду», не пропонує конкретних методів, а задає широкий фокус бачення і траєкторію руху, а отже, надає більше свободи для інтерпретації тексту.

Ключові слова: *літературна антропологія, досвід, людина, роман, Цирцея, Медлін Міллер.*

Karpa Romana
Senior Teacher at the Department of World Literature
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

MADELINE MILLER'S NOVEL *CIRCE* IN THE FOCUS OF LITERARY ANTHROPOLOGY

The article researches the novel Circe (2018) by the American writer M. Miller from the perspective of literary anthropology. An attempt is made to analyze what literary anthropology is, what its approaches or methods of interpreting the text are, and what it focuses on. At the same time, an analysis of the novel Circe is carried out, in which one can see and explore the anthropological experience through the eyes of the characters-gods, in particular, the main character Circe (Kirke), on whose behalf the narration is conducted. The novel is a reinterpretation of classical plots of ancient

mythology, in particular Homer's Odyssey. For helping Prometheus, Circe is punished. Father Helios banishes his daughter to the island of Aeaea, where she will eventually face loneliness, experience many transformations, learn to live and improve her gift as a sorceress, accept the challenges of love with a simple person, and go through the path of self-acceptance. And he will also meet Hermes, Daedalus and Icarus, Jason, Odysseus, Penelope and Telemachus. And give birth and raise the son of Telegon, learn all the joys and worries of motherhood. Through the prism of literary anthropology, the issue of man, his experience, human existence in the novel Circe was analyzed for the first time. Textual and hermeneutic methods were also applied. As a result of the study, it was found that in this novel M. Miller presented a representation of the experience of human existence through the eyes of a goddess, which creates the effect of strong highlighting of anthropological features. Such optics allows us to consider in detail the human essence and experience. Special attention is paid to the issues of self-acceptance, human mortality, the fragility of its existence, bodily problems, and the challenges of motherhood. Literary anthropology, which is interested in man, the category of experience, the acquisition of "self-experience", at the same time does not give us specific methods, but sets a broad focus of vision and trajectory of movement, and therefore provides more freedom in interpreting the text.

Key words: *literary anthropology, experience, human, novel, Circe, Madeline Miller.*

Вступ. В українській літературознавчій науці літературній антропології присвячено недостатньо уваги, але є науковці, які мають дослідження в цій області, серед них – О. Галета [1], Я. Поліщук [6], Л. Тарнашинська [7]. Із зарубіжних дослідників літературну антропологію досліджували В. Ізер [9], Е. Доманська [2], Р. Нич [5], М. Марковський [3; 10].

У статті поставлено за ***мету*** проаналізувати роман Медлін Міллер «Цирцея» крізь призму літературної антропології. Для цього потрібно розв'язати такі завдання: дослідити, якими є методи або підходи літературної антропології щодо інтерпретації художніх текстів; застосувати їх для аналізу роману М. Міллер «Цирцея», виявивши в ньому основні антропологічні концепти. Твір М. Міллер ще не був об'єктом подібного дослідження, у цьому полягає новизна цієї студії. Також застосовано текстуальний і герменевтичний методи.

Результати та дискусії. Український філософ С. Кримський стверджував, що в періоди спокійного розвитку людства людина осягає себе як частину світу, об'єктивує себе, а в нестабільні, кризові періоди, коли руйнується образ світу й образ людини, вона «стає для себе проблемою і намагається зрозуміти себе із себе самої, через власну індивідуальність, із власної повноти і цілісності» [2, с. 45]. Саме в такий час одним із головних питань стає антропологічне питання «Що є людина?». Тобто в періоди спокійного розвитку досвід і думки про людину вбудовуються в концептуальні уявлення про світ, а в неспокійні, турбулентні періоди щоразу по-новому постає і потребує формулювання проблема людини. У такі періоди потрібен «центр, точка опертя, в якій людина могла би сконцентруватися, відшукати саму себе, усталитися у світі розмитих понять та ідеалів. І такою точкою опертя людина знаходить саму себе, свій внутрішній генетичний та набутий досвід» [7, с. 49].

Багаторічний дослідник літературної антропології М. Марковський зазначає: «Антропологічний характер літератури випливає з того факту, що література – це простір, де людська природа розкриває себе, іншими словами, через літературу людина знаходить свою сутність <…> Література просто розповідає нам, ким є людина: як вона любить, як ненавидить, будує інтриги, пам'ятає та забуває, <…> література є місцем, де розкривається сутність людства. <…> Людина говорить у літературі про себе, вона представляє *себе,* відтворює в літературі свої поразки та захоплення» [11, с. 88–89].

В. Ізер, який вважається основоположником літературної антропології, у своїй праці «Das Fiktive und das Imaginäre. Perspektiven literarischer Antopologie» («Фіктивне та уявне.

 DOI 10.32782/2412-933X

Перспективи літературної антропології») зазначає: «Художня література – не лише постійне відтворення світу, в якому ми живемо, але і роздуми про те, хто такі ми самі» [10, с. 283]. За антропологічним проєктом В. Ізера, саме художня література визначає становище людини у світі. Людина є людиною (а не твариною), тому що вона створює вигадки, іншими словами, посередницькі структури уяви, які допомагають їй зрозуміти не лише світ, а й саму себе.

Отже, літературна антропологія відкриває можливість подивитися на твір із погляду того, що саме дізнаємося про людину та її досвід.

«Цирцея» – роман американської письменниці Медлін Міллер, написаний у 2018 році, в якому розповідається про життя богині Цирцеї (Кірки) протягом кількох століть. Роман є переосмисленням класичних сюжетів античної літератури, зокрема «Одіссеї» Гомера, та давньогрецьких міфів.

У титана Геліоса і наяди Перси народжується дівчинка, яка є водночас і наядою і богинею, але ще й при цьому наділена даром чаклунки, а також голосом, який розуміють люди. Роман описує події її дитинства, її перше кохання до смертного рибалки Главка. Бажаючи йому допомогти, Цирцея перетворює Главка зі смертного на бога за допомогою свого магічного дару і жовтих квітів, що виросли із пролитої крові титана Кроноса. Але, незважаючи на це, новоспечений бог Главк зрештою відштовхує її й обирає іншу – німфу Скіллу. Через ревнощі Кірка використовує свою магію знову і перетворює Скіллу на шестиголового монстра.

Через деякий час за те, що Цирцея допомогла Прометею, чим порушила волю богів, її карають. Батько Геліос виганяє доньку на острів Еея. Там, протягом століть, вона зустрінеться з різними персонажами: Гермесом, Дедалом і Ікаром, Ясоном, Одіссеєм, Пенелопою і Телемахом.

Одним із перших антропологічних аспектів, висвітлених у романі, є питання власної ідентичності героїні, сумірності форми (імені) і змісту (її життєвого досвіду). Цирцея розмірковує про себе як про «німфу»: «*Коли я народилася, ще не існувало найменння того, чим я була. Мене називали німфою, гадаючи, що буду така сама, як мати, і тітки, і тисячі братів і сестер. Найменші з менших богинь, ми знали про свою скромну силу й про те, що навряд чи забезпечимо нею свою вічність*» [4, с. 7]. «Німфа» на мові богів означала не тільки богиню, але й наречену, але разом із тим у неї був дар чаклунки. Усі ці риси надали Цирцеї значних переваг і величезної влади, її боялися інші боги й навіть Зевс. Але водночас вони стали для Кірки і тягарем, з яким їй ще потрібно було навчитися жити.

У романі чітко прокреслено межу між богами і людьми за допомогою мотиву неминучої смерті останніх. Прикметно, що Цирцея ще з дитинства цікавилася життям смертних. Вже дорослою, на острові, вона мала нагоду близько познайомитися з людьми і навіть деякий час пожити серед них: «*У моєму домі оселилися добрих чотири десятки людей, і вперше в житті сталося так, що я жила посеред смертних. Їхні крихкі тіла потребували пильної уваги, їжі й питва, сну й спочинку, умивання та очищення від шлаків. Якими ж терплячими вони повинні бути, думала я, морочитися всіма тими речами година за годиною*» [4, с. 216–217]. Проте, на думку Цирцеї, не тільки вона, але й усі олімпійські боги не здатні осягнути сутність людського життя: «*Боги не розуміють, що таке "смертні". Їхні тіла розсипаються і сходять у землю. Їхні душі обертаються на холодний дим і летять у підземний світ. Там вони не їдять, і не п'ють, і не відчувають тепла. Усе, чого вони сягають рукою, тікає від них*» [4, с. 25].

Цирцея розмірковує про те, що таке війна в житті людей, відверто не розуміючи, навіщо їх розпочинати, якщо людський вік і так короткий: «*Війна завжди здавалася мені людським*

безглуздям. Хай там що люди здобувають від неї, їм залишиться втішатися тим лише жменьку років, перш ніж вони помруть. А найпевніше, вони погинуть ще до того» [4, с. 202].

Одіссей у романі став персонажем, який нарешті наповнив сенсом самотнє життя Цирцеї. З ним вона дізналася, що таке кохання. А пізніше ще й народження сина наповнило її життя новими барвами, але водночас і людськими страхами. Так формується авторська думка про крихкість особистого щастя, що відбиває антропологічний погляд на двоїстий характер людського досвіду.

У романі порушено і проблему тілесності, актуальну для літературної антропології, і її зв'язок із самототожністю. Так, Цирцея запропонувала прибрати шрами на тілі Одіссея. Але Одіссей відмовляється, бо боїться не впізнати себе. У цих шрамах – історія його життя. Втрата шрамів на тілі – це загроза втрати себе і своєї ідентичності: «*Я пробігала руками по його ребристих шрамах, утишуючи біль, як лише могла. Я запропонувала йому змити ці шрами. Він похитав головою.*

– Як я тоді впізнаю себе?

Але потай я лише тішилася. Вони личили йому» [4, с. 217].

Цирцея особливо гостро усвідомила всю крихкість людського існування, коли народила від Одіссея сина – наполовину людину, наполовину бога. Вона дуже хвилювалася за нього, що Афіна вкоротить йому життя: *«Але все решту він отримає від батька, бо смертні риси завжди переважають. Його тіло спізнає ті самі незліченні страждання, що й тіло всякого смертного»* [4, с. 240].

Прибуття Пенелопи та її сина Телемаха на острів Еея стає ще одним досвідом спілкування зі смертними для Цирцеї. Раптом зустрічаються дві жінки, які любили одного чоловіка – Одіссея. Кожна при цьому по-своєму переживає його смерть. Якщо Кірка стоїчно і мудро приймає цю новину, то Пенелопа дуже страждає. Вона просить у Цирцеї позичити їй чорний плащ для того, щоб носити жалобу за чоловіком: «*Мені соромно просити тебе про це, але я не взяла із собою чорного плаща, коли ми їхали. У тебе не знайдеться такого? Я носитиму жалобу за ним. <…> Зазвичай кажуть, що жінки – це делікатні створіння, такі як квіти, яйця, усе, що можна розчавити через хвилинне недбальство. І якщо я колись вірила у це, то не тепер. – Ні – сказала я. – Але я маю пряжу й верстат. Ходімо*» [4, с. 318].

Натомість Цирцея дуже важко приймає майбутню розлуку із сином Телегоном. Його потрібно відпустити. Афіна вирішила, що Телегон стане правителем нової держави. Син дуже просить матір порадіти за нього. І Кірка нарешті наважується відпустити сина в далеку дорогу, в окреме від неї життя: «*Думала, що схоплю його, залишу в себе. Проте лише обійняла на останок, притиснувши так міцно, ніби хотіла залишити відбиток на своїй шкірі. Тоді я дивилася, як він вийшов до них і став на носі; на обриси його темної постаті на тлі неба. Срібне світло відбивалося від хвиль. Я піднесла, благословляючи, руку й віддала свого сина світові*» [4, с. 360]. Готовність матері відпустити сина, щоб він пройшов шлях подорослішання, розглядається метафорою і її власної ідентичності, й ініціації персонажа-мужчини. «*Він буде добрим правителем, подумала я. Справедливим і ласкавим. Його не зжиратиме пристрасть, як батька. Він ніколи не жадав слави, а лише життя»* [4, с. 359].

Загалом, М. Міллер приділяє багато уваги у творі переосмисленню материнства і його викликів: «*Материнство давалося мані нелегко… Дякувати богам, мені не потрібно було спати. Щохвилини я мусила прати, варити, чистити й відмочувати. Але як я могла робити це, коли щохвилини він також чогось хотів – їжі, сухості і сну? Те останнє*

 DOI 10.32782/2412-933X

я вважала найприроднішою річчю для смертних, легкою, як дихання, але тепер, здавалося, вона йому не під силу» [4, с. 244].

У фіналі від кохання Цирцеї і Телемаха народжується дві дочки. І Цирцея перестає бути самотньою, як після від'їзду сина, а також усвідомлює, що нарешті щаслива: «*Я знаю, яка я щаслива й переповнена щастям, аж жахаюся від нього мов п'яна*» [4, с. 388]. «*Тоді я встаю і йду до своїх трав. Я щось творю, щось перетворюю. Моя відьомська сила така ж сильна, як і завжди, навіть сильніша. Це також велике щастя. Це також велике щастя. Хто ще має таку силу, розваги й захист, як я*?» [4, с. 388].

Наприкінці роману Цирцея знаходить гармонію в собі, змирившись зі своєю долею і прийнявши всі її виклики: вигнання на острів; ізоляцію від батьків, братів, сестер та інших богів; смерть коханого Одіссея; розлуку із сином; те, що має голос, який розуміють люди; те, що має дар чарівниці, з яким потрібно вчиняти мудро; те, що тісно поєднала свою долю зі смертними. І це дарує їй нові знання про власний світ: «*Я думала колись, що боги – це протилежність смерті, але тапер бачу, що вони мертвіші від усього, бо незмінні й нічого не можуть втримати у руках. Усе своє життя йшла вперед, і тепер я тут. Я маю голос смертної, тож добуду собі і все решту. Я піднесу налиту по вінця чашу й вип'ю її*» [4, с. 389].

Висновки. Отже, літературна антропологія відкриває можливість подивитися на твір з погляду знань про людину та її досвід. При цьому літературна антропологія не пропонує конкретних методів, а радше задає широкий фокус бачення і траєкторію руху, що надає більше свободи в інтерпретації тексту. У романі «Цирцея» представлено репрезентацію досвіду існування людини очима богині, що створює ефект сильного підсвічування. Подібна оптика дозволяє детально розглянути людську сутність і досвід. Особливу увагу при цьому приділено питанням самоприйняття, смертності людини, крихкості її існування, тілесним проблемам, переосмисленню материнства.

Література:

1. Галета О. Екс-центричне літературознавство: від теорії літератури до літературної антропології. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2014. № 60. Ч. 2. С. 46–58.

2. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Київ : Ніка-Центр, 2012. 264 с.

3. Кримський С. Запити філософських смислів. Київ : Видавець Парапан, 2003. 240 с.

4. Марковський М.П. Антропологія, гуманізм, інтерпретація . *Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина XX – початок XXI ст.* Київ : ВД «Києво-Могилянська Академія», 2008. С. 491–503.

5. Міллер М. Цирцея. Харків : Віват, 2024. 399 с.

6. Нич Р. Антропологія літератури. Культурна теорія літератури. Поетика досвіду. Київ : Смолоскип, 2007. 64 с.

7. Поліщук Я. Антропологічна перспектива в літературознавстві. *Філологічні семінари.* 2013. № 16. С. 26–31.

8. Тарнашинська Л. Літературознавча антропологія: новий методологічний проект у дзеркалі філософських аналогій. *Слово і час.* 2009. № 5. С. 48–61.

9. Antropology in Literary Studies. Texty Drugie, 2012. 218 p.

10. Iser W. Towards a Literary Anthropology. Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989. pp. 262–284.

11. Markowski M. P. Anthropology and Literature. Antropology in Literary Studies. *Texty Drugie*. 2012. Vol. 2. pp. 85–93.

References:

1. Galeta, O. (2014). Eks-tsentrychne literaturoznavstvo: vid teorii literatury do literaturnoi antropolohii [Eccentric Literary Studies: From Literary Theory to Literary Anthropology]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichnas*, 60, 46–58. [in Ukrainian].

2. Domanska, E. (2012). Istoriia ta suchasna humanitarystyka: doslidzhennia z teorii znannia pro mynule. Kyiv: Nika-Tsentr, 264. [in Ukrainian].

3. Krimskiy, S. (2003) Zapyty filosofskykh smysliv [Queries of philosophical meanings] Kyiv: Vydavets Parapan, 240. [in Ukrainian].

4. Markovski, M. (2008). Antropolohiia, humanizm, interpretatsiia. Teoriia literatury v Polshchi. Antolohiia tekstiv [Anthropology, humanism, interpretation. Literary theory in Poland. Anthology of texts]. Kyiv: «Kyievo-Mohylianska Akademiia», 491–503. [in Ukrainian].

5. Miller, M. (2024). Tsyrtseia [Circe]. Kharkiv: Vivat, 399. [in Ukrainian].

6. Nych, R. (2007). Antropolohiia literatury. Kulturna teoriia literatury. Poetyka dosvidu [Anthropology of Literature. Cultural Theory of Literature. Poetics of Experience] Kyiv: Smoloskyp, 64. [in Ukrainian].

7. Polishchuk, Ya. (2013). Antropolohichna perspektyva v literaturoznavstvi [Anthropological Perspective in Literary Studies]. *Filolohichni seminary,* 16, 26–31. [in Ukrainian].

8. Tarnashynska, L. (2009). Literaturoznavcha antropolohiia: novyi metodolohichnyi proekt u dzerkali filosofskykh analohii [Literary anthropology: a new methodological project in the mirror of philosophical analogies]. *Slovo i chas*, 5, 48–61. [in Ukrainian].

9. Antropology in Literary Studies (2012). Texty Drugie, 2, 218. [in English].

10. Iser, W. (1989). Towards a Literary Anthropology. Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 262–284. [in English].

11.Markowski, M. P. (2012). Anthropology and Literature. Antropology in Literary Studies. Texty Drugie, 2, 85–93. [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 27.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 811.161.2
https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-9

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ АНОРМАТИВИ В МОВЛЕННІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Клак Оксана
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-9306-4123

Статтю присвячено проблемі дотриманню лексико-семантичних (лексичних) норм сучасної української літературної мови в мовленні здобувачів вищої освіти як важливий компонент їх професійної компетенції та культури мовлення.

Метою розвідки є виявлення, опис та систематизація лексико-семантичних анормативів, з'ясування їх причин в аспекті проблем культури мовлення для організації ефективної роботи щодо їх усунення.

У роботі використано описовий метод, методики функційно-семантичного та контекстуального аналізу.

У статті дано визначення понять «культура мови» та «культура мовлення», акцентовано на відмінностях в їх дефініціях, визначено комунікативні ознаки культури мовлення, розкрито значення термінів «норма мови», «норма літературної мови», «лексико-семантична норма». З'ясовано, що такі комунікативні ознаки культури мовлення, як точність, правильність, багатство мовлення, чистота, доречність тощо безпосередньо пов'язані з досконалим володінням словниковим запасом мови, дотриманням лексико-семантичних норм літературної мови.

На основі спостереження за усним та писемним мовленням студентів виокремлено найпоширеніші лексичні помилки: уживання елементів суржику, росіянізмів, калькованих конструкцій, нерозрізнення, сплутування значень слів-паронімів та значень міжмовних омонімів, стилістично невиправдане використання плеоназму й тавтології, надмірне вживання іншомовних слів, зокрема англізмів, використання діалектизмів, слів-паразитів, інвективної лексики тощо.

Сформульовано об'єктивні та суб'єктивні причини, які зумовлюють лексико-семантичні помилки: зближення, інтерференція мов; значний вплив соціокультурного й діалектного оточення мовців на їх рівень мовленнєвої культури; значний масив лексики, який складно засвоїти на належному рівні; неможливість зведення лексичних норм до обмеженої кількості чітко сформульованих правил; рухливість, динамічність лексичного складу; недостатня обізнаність здобувачів вищої освіти з лексичними нормами сучасної української літературної мови, лексичним багатством мови, обмеженість словникового запасу, загальний низький чи недостатній рівень культури мовлення.

Ключові слова: *культура мови, культура мовлення, лексико-семантична норма, лексичні анормативи, норма літературної мови.*

Klak Oksana
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Lviv State University of Internal Affairs

LEXICAL-SEMANTIC ABNORMALITIES IN THE SPEECH OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

The article is devoted to the problem of compliance with lexical-semantic (lexical) norms of the modern Ukrainian literary language in the speech of higher education students as an important component of their professional competence and speech culture.

The purpose of the work is to identify, describe and systematize lexical and semantic norms, to clarify their causes in the aspect of the problem of speech culture in order to organize effective work on their elimination.

The article uses a descriptive method, methods of functional-semantic and contextual analysis.

The work defines the concepts of "language culture" and "speech culture", emphasizes the differences in their definitions, identifies the communicative features of speech culture, and reveals the meaning of the terms "language norm", "literary language norm", and "lexico-semantic norm". It has been found that such communicative features of speech culture as accuracy, correctness, richness of speech, purity, appropriateness, etc. are directly related to perfect mastery of the vocabulary of the language, adherence to the lexical and semantic norms of the literary language.

Based on observation of students' oral and written speech, the most common lexical errors were identified: using of mixed language (surzhyk) elements, Russianisms, copied constructions, indistinguishability and confusion of the meanings of paronymous words and the meanings of interlingual homonyms, stylistically unjustified using of pleonasm and tautology, excessive using of foreign words, in particular Anglicisms, using of dialectisms, parasitic words, invective vocabulary, etc.

Objective and subjective reasons that cause lexical and semantic errors are formulated: convergence, interference of languages; significant influence of the sociocultural and dialectal environment of speakers on their level of speech culture; a significant array of vocabulary, which is difficult to master at the proper level; the impossibility of reducing lexical norms to a limited number of clearly formulated rules; mobility, dynamism of the lexical composition; insufficient awareness of students with the lexical norms of the modern Ukrainian literary language, the lexical richness of the language, limited vocabulary, and a general low or insufficient level of speech culture.

Key words: *language culture, speech culture, lexical-semantic norm, lexical abnormalities, norm of literary language.*

Вступ. У сучасному світі становлення кваліфікованого спеціаліста тісно пов'язане не лише з ґрунтовним оволодінням ним необхідним професійним інструментарієм, активним ознайомленням із технічними інноваціями своєї фахової сфери, новими науковими розробками, пошуком найоптимальніших стратегій і тактик у розв'язанні проблем виробничої діяльності, а й з досконалим володінням мовою, розвиненими комунікативними навичками, серед яких вагомим елементом є дотримання норм літературної мови.

У науковій літературі поняття мовної норми активно розглядали С. Бибик, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, А. Коваль, Т. Коць, Є. Кравченко, О. Курило, М. Пилинський, О. Пономарів, О. Сербенська, О. Синявський, Л. Струганець, М. Сулима, І. Фаріон, Г. Яворська тощо, подаючи визначення мовної норми, з'ясовуючи чинники, які впливають на її вироблення та закріплення, зокрема соціолінгвістичні аспекти, синхронні та діахронні її особливості. Увагу мовознавців, лінгводидактів привертали також порушення мовних норм у певних сферах функціювання мови різними соціальними чи професійними групами. Так, предметом

 DOI 10.32782/2412-933X

дослідження були особливості формування культури мовлення державних службовців (І. Козієвська, Ф. Приходько, Т. Фролова, Л. Харчук), динаміка пунктуаційної норми в освітньому медійному дискурсі (С. Бибик), засвоєння норм літературної мови випускниками шкіл (Н. Стадник), реалізація мовної норми в засобах масової інформації (О. Микитюк), рекламних текстах (В. Зайцева, М. Розанова) тощо. Об'єктом дослідження були також різні аспекти формування культури мовлення студентів (М. Вашуленко, Н. Голуб, К. Климова, О. Ткач). Проте актуальним, на нашу думку, є дослідження мовних анормативів здобувачів вищої освіти на лексико-семантичному рівні, який особливо чутливий до змін, водночас його норми є досить складними для розуміння й засвоєння мовцями.

Метою статті є виявлення, опис та систематизація лексико-семантичних анормативів здобувачів вищої освіти, з'ясування їх причин в аспекті проблем культури мовлення для організації ефективної роботи щодо їх усунення.

Методи та методики дослідження. У роботі використано описовий метод, методики функційно-семантичного та контекстуального аналізу для виділення та дослідження лексичних помилок в усних та писемних текстах здобувачів вищої освіти.

Результати та дискусії. У науковій літературі послідовно розрізняють поняття «культура мови» і «культура мовлення». Попри тісний взаємозв'язок, між термінами існують суттєві відмінності, що ґрунтуються на загальних особливостях понять «мова» й «мовлення»: мову розглядають як систему знаків, за допомогою якої здійснюється передавання, сприймання та опрацювання інформації, а мовлення – як акт використання мови для комунікації.

Одна з авторок видання «Українська мова. Енциклопедія» С. Єрмоленко поняття культури мови трактує як «дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування», а науку про культуру мови – як «окрему галузь мовознавства, яка, використовуючи дані історії української літературної мови, граматики, лексикології, стилістики, словотвору, виробляє наукові критерії в оцінці мовних явищ». Головне завдання культури мови вбачають у «вихованні навичок літературного спілкування, пропаганді й засвоєнні літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні, неприйнятті спотвореної мови або суржику» [6, с. 286–286].

Л. Струганець розглядає поняття культури мови в трьох аспектах: 1) як «сукупність комунікативних якостей літературної мови, що виявляється за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання; 2) як культивування (удосконалення) літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення в мовній практиці норм літературної мови, відповідну мовну політику в державі; 3) як самостійну лінгвістичну дисципліну, яка вивчає стан і статус норм сучасної української літературної мови в певну епоху, а також рівень лінгвістичної компетенції мовних особистостей» [5, с. 9].

Під терміном «культура мовлення» розуміють специфічну галузь прикладного мовознавства, яка «вивчає стан і статус (критерії, типологію) норм сучасної української літературної мови в конкретну епоху та рівень лінгвістичної компетенції сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їх культуромовної діяльності» [1, с. 7]. Таким чином, культура мовлення визначає правильний спосіб спілкування та мовленнєвої поведінки конкретної людини й загалом відображає її рівень освіченості, вихованості, особистісного статусу, тобто загальну культуру.

Аналізуючи поняття «культура мовлення», учені вказують на такі її комунікативні ознаки: *точність* (відповідність ужитих слів їх мовним значенням, усталених у мові в певний період

її розвитку), *правильність* (дотримання норм літературної мови), *логічність* (володіння принципами мисленнєвої діяльності, технікою смислової зв'язності, знання законів логіки тощо), *багатство* (різноманітність) *мовлення* (вправне послуговування лексичними, фразеологічними, словотвірними, граматичними, стилістичними ресурсами мови, які склалися мовною практикою всіх попередніх поколінь носіїв цієї мови і які збагачуються з розвитком суспільства), *чистота* (відсутність у мовленні нелітературних елементів), *доречність* (відповідність мовних засобів змістові та характерові експресії повідомлення), виразність (емоційність та образність висловлювань) [1].

Формування всіх зазначених ознак культури мовлення залежить насамперед від досконалого знання норм літературної мови.

У мовознавчій літературі диференціюють поняття «мовна норма» і «норма літературної мови». Під мовною нормою розуміють «сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови і сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства» [6, с. 420]. Поняття мовної норми ширше, ніж поняття літературної норми. Як зазначає М. Пилинський, норма літературної мови – це «реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний чинник, що відповідає мовній системі і становить єдину можливість або найкращий для конкретного випадку варіант, що відібрало суспільство на певному етапі розвитку» [3, с. 94]. Л. Струганець зауважує, що «релевантною ознакою літературної норми, порівняно з нормою нелітературного утворення (наприклад, діалекту), є з мовного погляду – її відповідність системі мови (впорядкована структура і внутрішня диференціація), а з соціального погляду – більш високий ступінь її загальнообов'язковості» [4, с. 36].

Серед норм літературної мови виділяють лексико-семантичні (лексичні), які регулюють «уживання слів у властивому значенні та впровадженні їх до узаконених (кодифікованих) парадигматично-синтагматичних відношень (себто нормативних відношень багатозначности слова, синонімії, омонімії, паронімії, антонімії та закономірностей сполучуваности слів)» [7, с. 113]. Лексична нормативність мовлення безпосередньо впливає на формування комунікативних ознак культури мовлення.

Як свідчить аналіз усних і писемних текстів здобувачів вищої освіти, їхнє мовлення хибує численними лексико-семантичними анормативами.

Суттєвою вадою усного та писемного мовлення студентів є використання суржику, який зумовлений процесом змішування російської та української мов та виявляється в масовому невиправданому запозиченні лексико-фразеологічних одиниць російської мови в українському фонетичному та морфологічному оформленні: *безусловно*, *вдруг*, *відталкуватися*, *внезапно*, *всьо*, *вторник*, *второсортний*, *длінний*, *должно*, *желізний*, *заключати*, *іменно*, *канєшно*, *міроприємство*, *многонаціональний*, *мусорник*, *напрімєр*, *нацменшинство*, *обслужувати*, *отключити*, *підписка*, *поняв*, *потолок*, *потом*, *пошлий*, *приближуватися*, *прівєт*, *продвинути*, *прожиточний*, *розформірувати*, *случайно*, *співпадати*, *столова*, *стульчик*, *тоєсть*, *тоже*, *унаслідувати*, *щас*, *щитати* тощо.

Від суржику мовознавці відрізняють росіянізми, що є наслідком інтерферентного впливу російської мови, ситуації білінгвізму в українському суспільстві. Як зауважує Л. Масенко, «елементи російської мови, що потрапляють у мовлення…, варто кваліфікувати як інтерференційні явища, а не як суржик, оскільки вони мають спорадичний характер і не розхитують базових структур української мови» [2, с. 54]. Уживання таких анормативів пов'язане з недостатнім культурно-освітнім рівнем мовця, частими переходами в спілкуванні на російську мову. Мовлення здобувачів вищої освіти хибує такими росіянізмами: *виключення з правил* – виняток із правил, *відношення до роботи* – ставлення до роботи, *в кінці*

 DOI 10.32782/2412-933X

кінців – зрештою, кінець кінцем, *задати питання* – поставити питання, запитати, *заключити договір* – укласти договір, *замінити другим словом* – замінити іншим словом, *здавати іспит* – складати іспит, *знаходитися в розшуку* – перебувати в розшуку, *зустрічаються помилки* – трапляються помилки, *нанести удар* – завдати удар, *нанести шкоду* – завдати шкоди, заподіювати шкоду, учинити шкоду, нашкодити, *носити характер* – мати характер, *отримувати освіту* – здобувати освіту, *перевести кошти* – переказати кошти, *перш за все* – насамперед, передусім, *по праву/ліву сторону* – з правого/лівого боку, праворуч/ліворуч, *поступити в університет* – вступити до університету, *приймати участь* – брати участь, *прийняти міри* – вжити заходи (заходів), *служити підставою* – бути підставою, *у даний час* – у цей час, *учбовий заклад* – навчальний заклад, *являтися прикладом* – бути прикладом тощо.

Аналіз усного та писемного мовлення студентів дав змогу виокремити ще один тип лексичних помилок, пов'язаних з уживанням росіянізмів – анормативи, зумовлені міжмовною омонімією (випадковим збігом у фонетичному оформленні слів двох мов, які, проте, відрізняються своїми значеннями). Нерозрізнення значень міжмовних омонімів спричиняє порушення (виникнення мовних кальок) на зразок: *відкривати підручник* – розгортати підручник, *вірна відповідь* – правильна відповідь, *включити до переліку* – внести до переліку, *заказати піцу* – замовити піцу, *збитки складають 15 відсотків* – збитки становлять 15 відсотків, *матеріальне положення* – матеріальне становище, *написати свою фамілію* – написати своє прізвище, *на протязі тижня* – протягом тижня, *не мішало б розглянути* – не завадило б розглянути, *об'єм роботи* – обсяг роботи, *перевести гроші* – переказати гроші, *перше блюдо* – перша страва, *підняти питання* – порушити питання, *повістка дня* – порядок денний, *погасити кредит* – сплатити кредит, *поїхати через неділю* – поїхати через тиждень, *проїзний білет* – проїзний квиток, *розділяти думку* – поділяти думку, *сім років назад* – сім років тому, *суспільство рахує* – суспільство вважає.

Поширеним типом лексико-семантичних анормативів є нерозрізнення значень співпаронімів і відповідно некоректне вживання їх у певному контексті. Схожість таких слів за будовою та звучанням і відмінність лише за суфіксами, префіксами, закінченнями чи навіть за однією кореневою фонемою породжують мовні хиби, зумовлені як інтерферентним впливом інших мов (найчастіше російської), так і незнанням значень таких слів, наприклад: *війна обумовила значні соціально-економічні проблеми* – війна зумовила значні соціально-економічні проблеми (*обумовити* – обмежувати певними умовами, обставинами, застереженнями, *зумовити* – спричинити, призвести до чогось), *військовий стан* – воєнний стан (*військовий* стосується війська, *воєнний* – війни), *вказати в листі адрес* – вказати в листі адресу (*адреса* – місце перебування чи проживання, *адрес* – письмове вітання переважно з нагоди ювілею), *двадцять гривен* – двадцять гривень (*гривна* – прикраса, *гривня* – грошова одиниця), *забезпечення особистого складу* – забезпечення особового складу (*особистий* – стосується певної особи, належить їй; персональний, *особовий* – стосується особи, багатьох осіб), *рідкі моменти тиші* – рідкісні моменти тиші (*рідкий* – у стані рідини, негустий, *рідкісний* – такий, який буває рідко), *стадіон заповнений ущент* – стадіон заповнений ущерть (*ущент* – зовсім, остаточно, без залишку, *ущерть* – по вінця, до краю, дуже повно), *чисельне зібрання* – численне зібрання (*чисельний* – стосується числа, *численний* – кількості).

Серед випадків порушення лексико-семантичних норм сучасної української літературної мови трапляються плеоназми – невиправдана надмірність у мовленні, уживання зайвих для розуміння контексту слів або фраз. Причинами таких огріхів є незнання мовцями значень слів, бажання якось «прикрасити», недоречно «збагатити» своє мовлення, надати

йому відтінку урочистості, офіційності, книжності. Наприклад: *взаємна допомога один одному* – взаємна допомога/допомога один одному, *забезпечувати гарантію* – гарантувати, *запізнитися на понад дві години і більше* – запізнитися на понад дві години, *запобігати в майбутньому подібним порушенням* – запобігати подібним порушенням, *зараз безробітний, ніде не працює* – зараз безробітний, *здійснювати перевірку* – перевіряти, *має місце проблема* – є проблема, *під час ДТП, що мала місце* – під час ДТП, *повернутися назад* – повернутися, *провести коригування програми* – відкоригувати програму, *технічно справне обладнання* – справне обладнання, *тривалий період часу* – тривалий час, *уперше познайомилися* – познайомилися, *у січні місяці* – у січні, *ще раз/знову повторити* – повторити, *якість проведення ремонту* – якість ремонту.

Різновидом плеоназму вважають тавтологію – повторення одного й того самого слова чи спільнокореневих слів в одному контексті чи вже сказаного іншими словами (зокрема, часто через уживання питомого українського та запозиченого слова, які мають однакове значення). У мовленні здобувачів вищої освіти такі помилки непоодинокі: *адреса проживання* – адреса/місце проживання, *арсенал зброї* – арсенал/склад зброї, *вільна вакансія* – вакансія/вільне місце, *водовідведення води* – водовідведення, *забезпечення безпеки* – гарантування безпеки, *індивідуальний підхід до кожного* – індивідуальний підхід/підхід до кожного, *відсвяткувати свято* – відсвяткувати, *VIP-персона* – VIP, *внутрішньополітична ситуація всередині країни* – внутрішньополітична ситуація/ситуація всередині країни, *грошові кошти* – гроші/кошти, *іпотека на житло* – іпотека/позика на придбання житла, *інший альтернативний варіант* – інший варіант/альтернатива, *ІТ-технології* – ІТ, *маленький мікроорганізм* – мікроорганізм, *менеджмент управління* – менеджмент/управління, *моя автобіографія* – автобіографія/моя біографія, *нинішні реалії* – реалії, *перспектива на майбутнє* – перспектива, *своя особиста думка* – своя/особиста думка, *сервісне обслуговування* – сервіс/обслуговування.

За останні десятиліття особливо помітною проблемою стало надуживання мовцями (студентами) словами іншомовного походження, зокрема англізмами. Такі випадки можуть бути виправдані лише тоді, коли в українській мові відсутній точний відповідник чужоземній лексемі або ж якщо цей відповідник має складнішу лексичну структуру. Проте для більшості іншомовних слів можна дібрати питомі варіанти, якими й варто послуговуватися, а уживання запозичених лексем у цьому випадку є даниною моді, бажанням виглядати сучасним, освіченим; результатом неякісного перекладу чи ознакою низького рівня володіння рідною мовою, наприклад: *актуальний* – важливий, злободенний, *апгрейд* – оновлення, *апелювати* – звертатися, оскаржувати, *аргумент* – доказ, *бекґраунд* – досвід, *бекстейдж* – залаштунки, *діджитал* – цифровий, *донат* – пожертва, *задонатити* – пожертвувати, *кастинг* – відбір, *кежуал* – повсякденний, *компенсація* – відшкодування, *клікати* – натискати, *конкурент* – суперник, *креативний* – творчий, *критерій* – мірило, *лайкнути* – уподобати, *лайфхак* – корисна порада, *левел* – рівень, *лінк* – посилання, *лук* – образ, *менеджмент* – управління, *меседж* – повідомлення, *пост* – публікація, *преференція* – перевага, *принт* – малюнок, *провайдер* – постачальник, *процент* – відсоток, *симулювати* – вдавати, *скіл* – навичка, *скіпати* – пропускати, *спікер* – речник, *топовий* – найкращий, перший, *тренінг* – вишкіл, *фактор* – чинник, *фешн* – мода, *хештег* – помітка, *шерити* – поширювати, *юзер* – користувач. Цілком слушною є думка І. Фаріон про те, що «уникнути запозичень неможливо, як і контакту із зовнішнім світом. Але можливо втілити в життя кодекс самодостатности власної мови. Він ґрунтується на усвідомленні первинности і невичерпности ресурсів своєї мови, потужне і неспинне задіяння яких – запорука її розвитку» [7, с. 179].

 DOI 10.32782/2412-933X

Спостереження за усними висловлюваннями студентів дало змогу виокремити ще три типи лексико-семантичних анормативів, характерних власне для цього виду мовлення: 1) уживання слів-паразитів, так званих слів-зв'язок, зайвих слів, які ускладнюють сприймання думки, слугуючи своєрідним способом заповнення пауз, засобом вираження емоцій тощо і водночас будучи свідченням вкрай збідненого мовлення. Це слова на зразок *взагалі-то*, *власне*, *в принципі*, *знаєш*, *значить*, *коротше*, *ну*, *окей*, *отже*, *практично*, *приблизно*, *прямо*, *так*, *типу*, *тобто*, *як би то сказати* тощо; 2) використання діалектизмів, зумовлене нерозрізненням нормативного та ненормативного в мовленні, низьким чи недостатнім рівнем мовленнєвої культури. З-поміж діалектизмів у мовленні здобувачів вищої освіти можемо зазначити такі: *баняк* (каструля), *брама* (ворота), *бульба* (картопля), *вуйко* (дядько, мамин брат), *знимкувати* (фотографувати), *канапка* (бутерброд), *коліжанка* (подруга), *нанашка* (хресна мама), *нанашко* (хресний тато), *мешти* (туфлі), *осьдо* (ось тут), осьо (тут, ось), *писок* (рот), *пуцувати* (чистити, натирати), *тамка* (там), *тойво* (той), *туйка* (тут), *тутка* (тут), *файно* (гарно, добре); 3) уживання інвективної (ненормативної) лексики, лихослів'я як вияв девіантної поведінки в мовленні. Така лексика має яскраву негативну конотацію, слугує засобом свідомого приниження співрозмовника, виявом грубого і навіть жорстокого ставлення до нього. Уживання інвектем є ознакою низького рівня культури, способом вираження негативізму до навколишнього світу, а для молоді – способом самовираження, самоідентифікації, самоствердження, порушення соціальних заборон, внутрішнім протестом, вираженим через мову, і водночас показником належності до певної соціальної групи. Використання ненормативної лексики сприймають як спосіб зробити своє мовлення більш живим, експресивним, емоційним. Здобувачі вищої освіти нерідко вживають інвектеми несвідомо, автоматично, ці лексеми виконують роль вставних часток, слів-паразитів.

Висновки. Отже, активне послуговування студентами мовою вимагає особливої уваги до дотримання ними літературних норм та загальних вимог культури мовлення. Аналіз усних та писемних текстів здобувачів вищої освіти уможливив виділення найтиповіших порушень лексико-семантичних норм сучасної української літературної мови, з'ясування їх причин. Найпоширеніші випадки анормативів пов'язані з використанням елементів суржику, засиллям у мовленні лексичних росіянізмів, калькованих конструкцій, нерозрізненням значень слів-паронімів, надуживанням іншомовних запозичень (насамперед англізмів), стилістично невиправданих плеоназмів і тавтологій, діалектизмів, інвективної лексики тощо.

Така ситуація зумовлена об'єктивними та суб'єктивними труднощами засвоєння мовцями лексичних норм сучасної української літературної мови, з-поміж яких варто виділити: 1) великий масив лексики, який складно засвоїти на належному рівні; 2) неможливість зведення лексичних норм до обмеженої кількості чітко сформульованих правил; 3) значний вплив соціокультурного, діалектного оточення, з якого мовець переймає особливості (часто й хибні) вживання лексичних і фразеологічних одиниць; 4) значна рухливість, динамічність лексичної системи, а відповідно й змінність лексичних норм; 5) низька/недостатня обізнаність мовців з лексичним багатством мови, обмеженість їх словникового запасу.

Перспективним для подальшого дослідження вбачаємо напрацювання й опис ефективних методик для усунення лексичних помилок у мовленні студентів.

Література:

1. Культура фахового мовлення / за ред. Н.Д. Бабич. Чернівці : Книги XXI, 2011. 528 с.
2. Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 202 с.

3. Пилинський М. Мовна норма і стиль. Київ : Наукова думка, 1976. 288 с.
4. Струганець Л. Мовна норма: стале і змінне. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 34–43.
5. Струганець Л. Теоретичні основи культури мовлення. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 1997. 96 с.
6. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні, Ін-т укр. Мови ; редкол. : В.М. Русанівський та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 820 с.
7. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 331 с.

References:

1. Kultura fakhovoho movlennia [Culture of Professional Speech]/Za red. N. D. Babych. (2011). Chernivtsi: Knyhy XXI, 528 p. [in Ukrainian].
2. Masenko, L. (2019). Surzhyk: mizh movoiu i yazykom [Surzhyk: Between the Ukrainian and Russian Languages]. Kyiv: Vydavnychyi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 202 p. [in Ukrainian].
3. Pylynskyi, M. (1976). Movna norma i styl [Language Norm and Style]. Kyiv: Naukova dumka, 288 p. [in Ukrainian].
4. Struhanets, L. (2011). Movna norma: stale i zminne [Language Norm: Stable and Variable]. Kultura slova [Culture of the Word], 74, 34–43 [in Ukrainian].
5. Struhanets, L. (1997). Teoretychni osnovy kultury movlennia [Theoretical Foundations of Speech Culture]. Ternopil: Navchalna knyha–Bohdan, 96 p. [in Ukrainian].
6. Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian Language: Encyclopedia] / NAN Ukrainy, In-t movoznav. im. O. O. Potebni, In-t ukr. movy; redkol.: V. M. Rusanivskyi [ta in.]. Kyiv: Vyd-vo “Ukrainska entsyklopediia” im. M. P. Bazhana, 2004. 820 p. [in Ukrainian].
7. Farion, I. (2013). Movna norma: znyshchennia, poshuk, vidnova (kultura movlennia publichnykh liudei) [Language Norm: Destruction, Search, Renewal (The Culture of Public Speech)]. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 331 p. [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 28.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 811.111+81’42
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-10

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ’Я ЩОДО ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ ЛЮДСТВУ

Коваленко Андрій
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-6439-5089

Ткаченко Юлія
здобувач другого (магістерського) рівня освіти
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0009-0006-2362-5371

Мова в медичному дискурсі є не лише інструментом передавання інформації, але й потужним засобом впливу на громадську свідомість, формуючи соціальні установки та моделі поведінки. Особливу актуальність цей дискурс набуває в умовах глобальних загроз людству, коли потреба в достовірній та своєчасній комунікації є фактором збереження життя і здоров’я. Центральною інституцією, яка визначає стандарти такої комунікації, виступає Всесвітня організація охорони здоров’я (ВООЗ), що поширює науково обґрунтовану інформацію, рекомендації й заклики до дії через цифрові платформи, зокрема офіційний вебсайт, соціальні мережі та мультимедійні ресурси. Саме ця багатоканальність забезпечує ширше охоплення аудиторії та впливає на різні соціальні групи.

Статтю присвячено аналізу комунікативних стратегій і тактик, реалізованих у медичному дискурсі ВООЗ щодо глобальних загроз людству. Дослідження акцентує увагу на особливості добору мовних засобів – лексичних, граматичних і стилістичних, які забезпечують ефективність комунікації в онлайн-середовищі та уможливлюють формування довіри до інституційного джерела. Визначено, що центральне місце займають комунікативні стратегії інформування та спонукання. Перша реалізується через тактики пояснення, обґрунтування та відображення актуальної ситуації; друга – завдяки емоційному зверненню та рекомендаційному впливу, що формують готовність адресата до активних дій і зміни поведінки.

Запропонований аналіз демонструє, що використання зазначених стратегій є визначальним для побудови діалогу між ВООЗ і глобальною аудиторією. Вони не лише забезпечують кращу інтерпретацію спеціалізованої інформації непрофесійними реципієнтами, але й стимулюють вироблення поведінкових моделей, спрямованих на протидію загрозам і зменшення їх наслідків. Такий підхід підкреслює роль медичної комунікації як фактора формування колективної відповідальності, довіри та соціальної мобілізації в кризових ситуаціях.

Ключові слова: *комунікативні стратегії, тактики, медичний дискурс, глобальні загрози, інформування, спонукання.*

Kovalenko Andrii
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Linguodidactics
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

Tkachenko Yuliia
Higher Education Student
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

IMPLEMENTATION OF COMMUNICATIVE STRATEGIES IN THE ENGLISH-LANGUAGE MEDICAL DISCOURSE OF THE WORLD HEALTH ORGANIZATION ON GLOBAL THREATS TO HUMANITY

Language in medical discourse functions not only as a means of transmitting information but also as a powerful tool of influence on public consciousness, shaping social attitudes and behavioral models. This type of discourse becomes particularly significant under the conditions of global threats to humanity, when the need for reliable and timely communication serves as a critical factor for preserving life and health. The World Health Organization (WHO) emerges as the central institution that sets the standards of such communication, disseminating evidence-based information, recommendations, and calls to action through digital platforms, including the official website, social media, and multimedia resources. This multi-channel approach ensures broader audience outreach and exerts influence across diverse social groups.

The article focuses on the analysis of communicative strategies and tactics employed in WHO's medical discourse concerning global threats to humanity. The study emphasizes the specificity of linguistic means – lexical, grammatical, and stylistic – that enhance the effectiveness of online communication and foster trust in the institutional source. It is established that the central role is played by the communicative strategies of informing and persuasion. The former is realized through tactics of explanation, justification, and representation of the actual situation; the latter operates through emotional appeal and recommendation, which motivate the audience toward active response and behavioral change.

The proposed analysis shows that the use of these strategies is crucial for building effective dialogue between WHO and the global audience. They not only facilitate better interpretation of specialized information by nonprofessional recipients but also encourage the development of behavioral models aimed at counteracting threats and mitigating their consequences. This approach underscores the role of medical communication as a factor of collective responsibility, trust building, and social mobilization in times of crisis.

Key words: *communicative strategies, tactics, medical discourse, global threats, informing, persuasion.*

Вступ. У сучасному світі комунікація відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної взаємодії, формуванні суспільних настроїв і поведінкових моделей. З огляду на глобальний характер сучасних викликів – пандемії, зміни клімату, екологічні катастрофи, воєнні конфлікти – особливого значення набуває дослідження комунікації в медичному дискурсі, зокрема в контексті діяльності міжнародних інституцій, як-от Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Саме ця організація є одним з основних акторів у сфері транснаціональної комунікації, оскільки її повідомлення впливають не лише на державні політики, але й на формування індивідуальних стратегій поведінки населення.

Актуальність дослідження зумовлюється кількома чинниками. По-перше, у глобалізованому світі комунікативні повідомлення міжнародних організацій мають значний вплив на громадську думку, безпосередньо визначаючи ступінь готовності суспільства до протидії загрозам. По-друге, розвиток цифрових платформ змінює способи поширення і сприйняття інформації: офіційні вебсайти та соціальні мережі стають основними каналами інституційної комунікації. По-третє, у сучасних дослідженнях недостатньо уваги приділено аналізу стратегій, які застосовує ВООЗ для досягнення комунікативних цілей у кризових

 DOI 10.32782/2412-933X

ситуаціях. Таким чином, вивчення особливостей мовного оформлення та прагматичного потенціалу повідомлень ВООЗ є надзвичайно важливим як у теоретичному, так і в прикладному аспектах.

Стан наукового розроблення проблеми свідчить про багатовекторність підходів до розуміння комунікації. У працях сучасних дослідників розглядаються різні сторони цього феномену: від механістичного трактування комунікації як односторонньої передачі інформації до діяльнісного бачення як форми соціальної взаємодії [1; 5]. О. Висоцька [2], А. Загнітко [3], О. Селіванова [4] та інші українські науковці акцентують увагу на багаторівневому характері комунікації, поєднанні семіотичного та соціокультурного чинників, що зумовлює необхідність розроблення ефективних комунікативних стратегій. У західному науковому дискурсі широко обговорюється проблема реалізації комунікативних тактик у контексті дискурсивних практик, при цьому підкреслюється важливість медіа та культурних аспектів у формуванні суспільного сприйняття та взаємодії [10; 11]. У медичному дискурсі все частіше актуалізуються питання кризової та прагматичної комунікації [7; 8; 9; 12], де стратегія розглядається як інструмент управління довірою та формування поведінкових моделей громадськості.

Проте, попри значний інтерес до проблематики комунікативних стратегій у сфері охорони здоров'я, малодослідженим залишається питання специфіки їх реалізації в медичному дискурсі ВООЗ. Зокрема, недостатньо простежено, які мовні засоби та риторичні прийоми активно використовуються задля досягнення цілей переконання, інформування та мотивації в контексті глобальних загроз людству. Водночас саме такі дослідження важливі для розуміння механізмів формування громадської довіри, а також для вдосконалення моделей кризової комунікації у транснаціональному масштабі.

Мета статті полягає у виявленні, систематизації та аналізі мовних засобів реалізації основних комунікативних стратегій і тактик у медичному дискурсі на вебсайті ВООЗ, присвяченому глобальним загрозам людству.

Основними завданнями є:

1) описати специфіку медичного дискурсу ВООЗ у контексті глобальних викликів;

2) виявити та класифікувати основні комунікативні стратегії та тактики, використані в повідомленнях ВООЗ;

3) проаналізувати мовні засоби та стилістичні прийоми, що забезпечують ефективність реалізації зазначених стратегій;

4) визначити прагматичний потенціал комунікативних стратегій як інструментів впливу на громадську думку й поведінку в умовах кризових станів.

Таким чином, дослідження спрямоване на глибше розуміння функціонування медичного дискурсу в глобальному інформаційному просторі та на розкриття ролі ВООЗ як провідного суб'єкта комунікації в умовах загроз для людства.

Методи та методики дослідження. Методологічний інструментарій дослідження базується на комплексному застосуванні таких методів: *контекстуально-інтерпретативний метод*, що дозволяє виявити експліцитні, імпліцитні смисли та прагматичні настанови повідомлень; *дискурс-аналіз*, спрямований на розкриття механізмів впливу мовних засобів на формування соціальних установок; *описовий метод*, що забезпечує систематизацію та класифікацію виявлених лінгвістичних феноменів.

Результати та дискусії. У сучасному цифровому світі інформаційні повідомлення про небезпеку та загрози здоров'ю стали постійними елементами комунікативного простору. Вони присутні в політичному дискурсі, новинних сюжетах і рекламних кампаніях, часто апелюючи до емоцій страху чи занепокоєння. Водночас у медичному дискурсі ВООЗ така

риторика має відмінну природу: вона вибудовується не для маніпуляції, а для створення довіри та стимулювання свідомих рішень. Саме тому лінгвістичний аналіз стратегій інформування в цьому контексті є важливим інструментом для виявлення закономірностей організації тексту та його впливу на адресата.

Дослідження понад 100 матеріалів з офіційного вебсайту ВООЗ (публікації, статистика, бюлетені, рекомендації, новинні повідомлення) дозволило виокремити пріоритетні комунікативні стратегії, а саме: інформування та спонукання.

Комунікативна стратегія інформування реалізується через низку тактик: відображення актуальної ситуації, пояснення та обґрунтування.

Тактика відображення актуальної ситуації. Її сутність – у створенні максимально об'єктивної картини поточного стану подій. Лексичний рівень представлений узагальненими іменниками *(epidemics, catastrophes),* оцінними прикметниками *(dangerous, global)* і дієсловами з негативною семантикою (*to threaten, to destroy*), що сигналізують про потенційні ризики. Розглянемо приклад:

European Region is the fastest-warming region globally and the impacts of climate change here are clear. 2024 was the warmest year on record for continental Europe, with record temperatures in its central, eastern and southeastern regions [13].

У наведеному прикладі застосовано асертиви-констатації, граматично реалізовані через дієслово-присудок у формі теперішнього часу (is), що підкреслює актуальність і незаперечність фактів. Синтаксична структура містить порівняльно-найвищу ступінь прикметника (fastest-warming), яка вербалізує масштаби загрози. Таким чином, тактика відображення актуальної ситуації досягає мети завдяки поєднанню термінологічної точності з прагматикою об'єктивного інформування.

Тактика пояснення. Вона спрямована на конкретизацію та пояснення складних медичних понять. Її вираження відбувається через прийоми дефініції, переліку та прикладу. Розглянемо приклад:

NTDs are a diverse set of 21 diseases and disease groups that affect more than 1.6 billion impoverished people worldwide. They include bacterial, viral, parasitic and fungal diseases, and the noncommunicable disease snakebite envenoming [14].

Текст структурований як наукове визначення: на початку застосовано дієслово-зв'язку (are), після якого формулюється дефініція; додатково подано перелік категорій (bacterial, viral, parasitic and fungal diseases), що відображає логіку таксономії. Завдяки цьому складне явище пояснюється доступним способом.

Подібний механізм пояснення простежується і в прикладі:

Like any vaccine, COVID-19 vaccines can cause side effects, most of which are mild or moderate and go away within a few days on their own. As shown in the results of clinical trials, more serious or long-lasting side effects are possible [15].

Тут реалізовано поступове звуження значення: від загального твердження до конкретних описів. Лексичні маркери (mild, moderate) дозволяють адресату інтерпретувати інформацію не як загрозливу, а як контрольовану. Водночас синтаксична структура зіставляє загальні та конкретні твердження, що створює прагматичний ефект спростування панічних інтерпретацій.

Тактика обґрунтування. Ця тактика забезпечує доказовість через демонстрацію причинно-наслідкових зв'язків. Лінгвістичними маркерами виступають конструкції з because, this results in, this is because.

This results in more than 30 million children remaining under-protected against measles, leading to more large or disruptive outbreaks [16].

 DOI 10.32782/2412-933X

Фраза this results in виконує функцію каузативного маркера, що визначає чіткий причинний вектор: нестача вакцинації → зростання ризику спалахів.

Подібний механізм спостерігається у висловлюванні:

This is because your immune system is instructing your body to react in certain ways: it increases blood flow so more immune cells can circulate, and it raises your body temperature in order to kill the virus [15].

Тут застосовується пояснювально-обґрунтувальна структура: каузативна конструкція вводить наукове пояснення процесу, базоване на біомедичній термінології (immune system, body temperature, kill the virus). У результаті відбувається поєднання когнітивної аргументації з риторичною стратегією раціоналізації.

Метафори й персоніфікації як підсилювачі комунікативної стратегії інформування створюють образи, які полегшують розуміння та запам'ятовування інформації.

Розглянемо такі приклади:

First hearing on co-creating and co-owning EPW2: confronting the silent epidemic by tackling noncommunicable diseases and advancing mental health [17].

The pandemic laid bare the weaknesses in our regional and global health architecture [18].

Метафора *silent epidemic* підкреслює, що захворювання можуть розвиватися повільно і непомітно, але мають значний вплив на здоров'я людей і суспільство загалом.

У наступному прикладі *laid bare* означає, що пандемія виявила або розкрила слабкі місця в системі охорони здоров'я, як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Також у цій фразі використання прикметників *regional* і *global* підкреслює контраст щодо різних рівнів системи охорони здоров'я, вказуючи на те, що проблеми існують як на місцевому, так і на міжнародному рівнях. На додаток, використання цих двох термінів в одній фразі створює синтаксичний паралелізм, тобто ритмічну структуру, що підкреслює важливість обох аспектів.

Для посилення пояснення та унаочнення абстрактних феноменів також використовується метафоризація. Наприклад:

Pathogens have no respect for borders [19].

Метафоричним є те, що патогени (мікроорганізми, що викликають хвороби) представлені як суб'єкти, які можуть «поважати» або «не поважати» кордони. Це надає їм людських рис і підкреслює їхню здатність до безперешкодного поширення. Висловлювання *have no respect* надає патогенам людські якості, що допомагає створити образ їхньої агресивної природи і здатності ігнорувати обмеження. У реченні можна відзначити і певний символізм: *borders* символізують не лише географічні межі, але й соціальні, економічні та політичні бар'єри, які можуть бути недостатніми для контроля за поширенням хвороби.

Лінгвістичний аналіз свідчить, що ці образні засоби виконують функції семантичної компресії та когнітивної візуалізації, дозволяючи адресату швидше інтерпретувати складні явища.

Комунікативна стратегія спонукання

Наступною ключовою стратегією в медичному дискурсі ВООЗ є комунікативна стратегія спонукання. Її мета виходить за межі простої передачі інформації: стратегія спрямована на активізацію різних груп реципієнтів, мобілізацію до конкретних дій і формування колективної відповідальності перед глобальними загрозами – пандеміями, зміною клімату, антибіотикорезистентністю та іншими критичними викликами. Ця стратегія реалізується за допомогою двох основних тактик: емоційного звернення та рекомендаційного впливу, що відрізняються рівнем інтенсивності та категоричності.

Тактика емоційного звернення. Вона базується на активізації імперативної функції мови, використанні риторичних прийомів та емоційно забарвленої лексики. Наприклад:

Three interlinked priorities are key to the renewal and recovery of national and global health systems that we need to break the cycle of panic and neglect, improve population health, and make countries better prepared for and more resilient against future health emergencies [20].

У наведеному фрагменті тактика емоційного звернення реалізується через насичені емоційні лексеми (panic, neglect, resilient) та структурний прийом переліку (break the cycle..., improve..., make countries better prepared). Така композиційна тріадичність створює ритміку, підсилює аргументативний ефект і акцентує на пріоритетах дії. Повторювана лексема health цементує семантичний центр висловлювання.

Розглянемо інший приклад:

We must tackle the root causes of disease and ill-health; we must reorient health systems towards primary health care and universal health coverage; and we must rapidly strengthen the global architecture for health emergency preparedness and response [20].

За допомогою анафори (we must), у поєднанні з імперативною семантикою, текст формує сильний риторичний заклик. Лексеми root causes, universal health coverage, global architecture конкретизують предмет дії та вводять метафору «архітектури» в охорону здоров'я, що унаочнює складність і багаторівневість системи.

Подібний емоційний вплив досягається в прикладі:

On this World Health Day, WHO/Europe calls on everyone to come together and recognize the importance of our planet, for the sake of our health and that of the generations to come [21].

Звернення our planet має характер метонімії: «планета» тут символізує довкілля як базовий ресурс для здоров'я. Лексичний маркер calls on everyone вербалізує прямий заклик до колективної дії. Ефект створюється не лише імперативністю, але й апеляцією до ідеї спільності та поколіннєвої відповідальності.

Тактика рекомендаційного впливу. Ця тактика характеризується меншою категоричністю порівняно з емоційним зверненням та реалізується у формах рекомендацій, порад чи пропозицій. Маркерами виступають лексеми request, recommend, propose, advise, які трактуються адресатом як керівні, але не примусові дії.

Розглянемо приклад:

WHO recommends implementing two sets of interventions in a complementary way… [22].

Лексема recommends створює відчуття професійної обґрунтованості дії, закріплене граматичною структурою герундія (implementing two sets of interventions).

Звернемося до наступного прикладу:

Too much for one planet: WHO study proposes new tools to make our diets healthy and environmentally friendly [23].

Тут спостерігаємо імпліцитне спонукання: дієслово proposes позначає дію як раціональну пропозицію, а не примусовий наказ. Формується ефект м'якого залучення до співпраці, що особливо важливо у кризовому дискурсі.

У м'якшій формі рекомендація може виражатися через поради:

WHO advises governments and partners to consider the following *aspects of preparedness*… [24].

Лексема advises реалізує перлокутивний ефект спонукання без прямого імперативу. Подібні мовленнєві акти зберігають баланс між авторитетністю та партнерським тоном, підвищуючи ймовірність сприйняття поради як цінного керівництва до дії.

 DOI 10.32782/2412-933X

Варто відзначити відмінність між експліцитним та імпліцитним вираженням стратегій.

Експліцитність: Keep yourself and others safe: Do it all! Keep physical distance… Avoid crowds… Wear a properly fitted mask… [25].

Тут імперативні форми (keep, do, avoid, wear) передають відчуття терміновості та обов'язковості й створюють надзвичайно чітку інструкцію.

Імпліцитність: The Emergency Committee is made up of international experts who provide technical advice… [26].

Хоча тут відсутній наказовий спосіб, предикат provide advice виконує функцію непрямої рекомендації, інтерпретованої як обґрунтована експертна порада.

Висновки. Дослідження показало, що ключовими інструментами реалізації медичного дискурсу ВООЗ щодо глобальних загроз є стратегії інформування та спонукання. Перша реалізується через тактики відображення актуальної ситуації, пояснення й обґрунтування, які базуються на точній термінології, каузативних конструкціях і асертивних мовленнєвих актах. Друга стратегія посилює інформативний компонент емоційними апеляціями, рекомендаційними висловлюваннями та образними засобами, формуючи довіру й мотивуючи адресата до активних дій.

Медичний дискурс ВООЗ поєднує наукову достовірність із когнітивною доступністю, забезпечуючи баланс між фактичністю та переконувальністю. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз прагматичних ефектів цих стратегій у різних комунікативних каналах і культурних контекстах.

Література:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Висоцька Є. Комунікація як основа соціальних перетворень (у контексті становлення постмодерного суспільства). Дніпропетровськ : «Інновація», 2009. 316 с.
3. Загнітко А. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк : ДонНУ, 2014. 464 с.
4. Селиванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
5. Яшенкова О. Основи теорії мовної комунікації. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.
6. Færch C., and Kasper G. Strategies in Interlanguage Communication. London: Longman, 1983. 284 p.
7. Haupt Brittany. The Use of Crisis Communication Strategies in Emergency Management. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*. 2020. Vol. 18, No. 2. P. 125–150. https://doi.org/10.1515/jhsem-2020-0039.
8. Hyland-Wood B., Gardner J., Leask J. et al. Toward effective government communication strategies in the era of COVID-19. *Humanit Soc Sci Commun*. 2021. 8, 30. https://doi.org/10.1057/s41599-020-00701-w.
9. Odebunmi A. Pragmatic communication in the healthcare setting. *Journal of Medical Sciences and Humanities*. 2022. 1(1). P. 4–14. https://doi.org/10.0410/cata/e2d412a40be7a78d77042f8d013d97c9.
10. Ralph E. Hanson. Mass Communication: Living in a Media World. L.A.: SAGE Publications, 2019. 1224 p.
11.11 Stanley J. Baran. Introduction to Mass Communication: Media Literacy and Culture. N.Y.: McGraw-Hill, 2014. 529 p.
12. Xia S., Nan X. Motivating COVID-19 Vaccination through Persuasive Communication: A Systematic Review of Randomized Controlled Trials. *Health Communication*. 2023. Jul; 39(8). P. 1455–1478. https://doi.org/10.1080/10410236.2023.2218145.
13. World Health Organization. URL: https://www.who.int/europe/news-room/fact-sheets/item/climate-change
14. World Health Organization. URL: https://www.who.int/docs/default-source/globalreportspdffiles/who-results-report-1819-clean.pdf

15. World Health Organization. URL: https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/side-effects-of-covid-19-vaccines

16. World Health Organization. URL: https://www.who.int/news/item/15-07-2025-global-childhood-vaccination-coverage-holds-steady-yet-over-14-million-infants-remain-unvaccinated-who-unicef

17. World Health Organization. URL: https://www.who.int/europe/news-room/events/item/2025/01/22/default-calendar/confronting-the-silent-epidemic--tackling-ncds-and-advancing-action-on-mental-health

18. World Health Organization. URL: https://www.who.int/europe/news/item/22-04-2024-covid-19-lessons-learned--who-europe-launches-the-first-pan-european-network-for-disease-control

19. World Health Organization. URL: https://www.who.int/westernpacific/newsroom/speeches/detail/regional-director-s-welcome-address-for-the-information-session-on-strengthening-health-emergency-preparedness-in-cities-and-urban-settings

20. World Health Organization. URL: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/emergency-preparedness/who_hepr_june30draftforconsult.pdf

21. World Health Organization. URL: https://www.who.int/europe/news/item/07-04-2022-health-on-earth--a-healthy-planet-benefits-us-all---world-health-day-2022

22. World Health Organization. URL: https://www.who.int/docs/default-source/documents/global-technical-strategy-for-malaria-2016-2030.pdf

23. World Health Organization. URL: https://www.who.int/europe/news/item/11-11-2021-too-much-for-one-planet-who-study-proposes-new-tools-to-make-our-diets-healthy-and-environmentally-friendly

24. World Health Organization. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/332408/WHO-2019-nCoV-Advisory-Preparedness-2020.1-eng.pdf?sequence=1

25. World Health Organization. URL: https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public

26. World Health Organization. URL: https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/emergencies-international-health-regulations-and-emergency-committees

References:

1. Batsevych, F. (2004). Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Fundamentals of communicative linguistics]. K.: Akademiia. [in Ukrainian].

2. Vysotska, Ye. (2009). Komunikatsiia yak osnova sotsialnykh peretvoren (u konteksti stanovlennia postmodernoho suspilstva) [Communication as the basis of social transformations (in the context of the formation of a postmodern society)]. Dnipropetrovsk: “Innovatsiia”. [in Ukrainian].

3. Zahnitko, A. (2014). Suchasna linhvistyka: pohliady ta otsinky: naukovo-analitychne vydannia [Modern linguistics: views and assessments: scientific and analytical edition]. Donetsk: DonNU. [in Ukrainian].

4. Selyvanova, O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Modern linguistics: trends and problems]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].

5. Yashenkova, O. (2010). Osnovy teorii movnoi komunikatsii. [Fundamentals of the theory of speech communication]. K: VTs “Akademiia”. [in Ukrainian].

6. Færch, C., and Kasper, G. (1983). Strategies in Interlanguage Communication. London: Longman. [in English].

7. Haupt, Brittany. (2020). The Use of Crisis Communication Strategies in Emergency Management. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*. Vol. 18, No, 125–150. https://doi.org/10.1515/jhsem-2020-0039 [in English].

8. Hyland-Wood, B., Gardner, J., Leask, J. et al. (2021). Toward effective government communication strategies in the era of COVID-19. *Humanit Soc Sci Commun*. 8, 30. https://doi.org/10.1057/s41599-020-00701-w [in English].

9. Odebunmi, A. (2022). Pragmatic communication in the healthcare setting. *Journal of Medical Sciences and Humanities*. 1(1), 4–14. https://doi.org/10.0410/cata/e2d412a40be7a78d77042f8d013d97c9 [in English].

10. Ralph, E. Hanson. (2019). Mass Communication: Living in a Media World. L.A.: SAGE Publications. [in English].

 DOI 10.32782/2412-933X

11.Stanley, J. Baran. (2014). Introduction to Mass Communication: Media Literacy and Culture. N.Y.: McGraw-Hill. [in English].

12. Xia, S., Nan, X. (2023). Motivating COVID-19 Vaccination through Persuasive Communication: A Systematic Review of Randomized Controlled Trials. *Health Communication*. Jul; 39(8), 1455–1478. https://doi.org/10.1080/10410236.2023.2218145 [in English].

13. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/europe/news-room/fact-sheets/item/climate-change [in English].

14. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/docs/default-source/globalreportspdffiles/who-results-report-1819-clean.pdf [in English].

15. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/side-effects-of-covid-19-vaccines [in English].

16. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/news/item/15-07-2025-global-childhood-vaccination-coverage-holds-steady-yet-over-14-million-infants-remain-unvaccinated-who-unicef [in English].

17. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/europe/news-room/events/item/2025/01/22/default-calendar/confronting-the-silent-epidemic--tackling-ncds-and-advancing-action-on-mental-health [in English].

18. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/europe/news/item/22-04-2024-covid-19-lessons-learned--who-europe-launches-the-first-pan-european-network-for-disease-control [in English].

19. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/westernpacific/newsroom/speeches/detail/regional-director-s-welcome-address-for-the-information-session-on-strengthening-health-emergency-preparedness-in-cities-and-urban-settings [in English].

20. World Health Organization. Retrieved from: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/emergency-preparedness/who_hepr_june30draftforconsult.pdf [in English].

21. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/europe/news/item/07-04-2022-health-on-earth--a-healthy-planet-benefits-us-all---world-health-day-2022 [in English].

22. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/docs/default-source/documents/global-technical-strategy-for-malaria-2016-2030.pdf [in English].

23. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/europe/news/item/11-11-2021-too-much-for-one-planet-who-study-proposes-new-tools-to-make-our-diets-healthy-and-environmentally-friendly [in English].

24. World Health Organization. Retrieved from: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/332408/WHO-2019-nCoV-Advisory-Preparedness-2020.1-eng.pdf?sequence=1 [in English].

25. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public [in English].

26. World Health Organization. Retrieved from: https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/emergencies-international-health-regulations-and-emergency-committees [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 29.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

УДК 811.521’25’373.46=161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-11

КОСМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА

Комісаров Костянтин
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри японської мови і перекладу факультету східних мов
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0000-0002-2164-6244

Русо Аліса
здобувач вищої освіти кафедри японської мови і перекладу факультету східних мов,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0009-0006-6458-182X

У статті розглядаються проблемні моменти та особливості космічної термінології у зв’язку з процесом перекладу українською мовою, що є складовою частиною науково-технічного дискурсу, на прикладах матеріалів «Scenario2021» Японського агентства аерокосмічних досліджень (JAXA). Було вибрано низку термінів, що становлять особливий перекладознавчий інтерес, та які відображали б сучасні напрями розвитку космічних технологій. Дослідження було проведено через призму перекладознавчих стратегій та з використанням різних технік перекладу. Ретельну увагу в процесі роботи було приділено термінам, що не мали усталених відповідників та відрізнялися багатозначністю, семантичною або культурною специфікою.

Було встановлено, що така комплексна термінологія утворюється шляхом поєднання різних компонентів: запозичень з англійської мови, лексичних одиниць, записаних абеткою катакана та ієрогліфами. Таке поєднання і стало причиною появи гібридних словосполучень, які складно відтворити українською мовою лише через описовий переклад. Дослідження виявило, що оптимальним рішенням є використання поєднання техніки описового перекладу, часткового калькування з термінологічною адаптацією задля збереження оригінального змісту.

У висновку продемонстровано, що перекладач під час роботи зі сферою космічної термінології має не лише прагнути доцільного та зрозумілого перекладу, але й подекуди виступати в ролі, так би мовити, активного творця нових термінів. Результати дослідження мають безсумнівне прикладне значення в царині наукового-технічного перекладу і можуть навіть сприяти подальшому розвитку в України космічної сфери.

Ключові слова: *космічна термінологія, науково-технічний стиль, переклад.*

Komisarov Kostiantyn
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of the Japanese Language and Translation
Faculty of Oriental Languages
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Ruso Alisa
Higher Education Student at the Department of Japanese Language and Translation
Faculty of Oriental Languages
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

SPACE TERMINOLOGY IN MODERN JAPANESE LANGUAGE AS A TRANSLATION PROBLEM

The article discusses problematic issues and peculiarities of space terminology in Ukrainian translation, which is part of scientific and technical discourse, using examples from the Japanese Aerospace Exploration Agency (JAXA) "Scenario2021" materials. A number of terms were selected that are of particular interest for translation and that reflect the current direction of space technology development. The research was conducted through the prism of translation strategies and using various translation techniques. Particular attention was paid to terms that did not have established equivalents and were distinguished by their polysemy, semantic, or cultural specificity.

It was found that such complex terminology is formed by combining various components: borrowings from English, katakana, and kanji. This combination led to the emergence of hybrid phrases that are difficult to reproduce in Ukrainian through descriptive translation alone. The study found that the optimal solution was to use a combination of descriptive translation techniques and partial calquing with terminological adaptation in order to preserve the original meaning.

The conclusion demonstrated that when working with space terminology, translators must not only adhere to the rules of appropriate and understandable translation, but also sometimes act as active creators of new terms. The results of the study are applicable to the niche of scientific and technical translation and can serve as a catalyst for Ukraine's further development in this field.

Key words: *space terminology, scientific and technical style, translation.*

Вступ. Адаптація унікальної термінології є однією з найбільших проблем, з якими стикаються перекладачі. Вона може не мати прямого еквіваленту в цільовій мові, що змушує перекладачів шукати нові способи передавати значення, не спотворюючи основного змісту тексту. Крім того, синтаксичні відмінності між мовами є великим викликом, який може вплинути навіть на логіку викладення матеріалу.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що науково-технічна термінологія, а особливо космічна, має своє суттєве значення, і дослідження на цю тему, поза сумнівом, можуть принести користь Україні: як для подальшого розвитку та співпраці з Японією, так і для сприяння кращому розумінню в нашій країні іноземних технологій, інженерії та досліджень крізь призму перекладів. Дослідження теми космічної термінології в японській мові як перекладацької проблеми є також на часі через швидкий розвиток космічних технологій і міжнародну співпрацю в цій галузі, які вимагають максимально еквівалентного та адекватного перекладу спеціалізованих термінів, щоб забезпечити ефективний обмін інформацією між різними мовами та культурами.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливу увагу дослідженню термінології та особливостей науково-технічного стилю приділяли такі відомі лінгвісти, як В. Карабан, К. Левківська, А. Циркаль та Т. Кияк, чиї праці становлять суттєвий внесок до вітчизняного перекладознавства і спрямовані на полегшення процесу перекладу науково-технічної літератури. Роботи цих дослідників стали основою для подальшого вивчення та подолання проблем перекладу в царині науково-технічного дискурсу.

Мета і завдання дослідження – сформувати та виділити основні проблеми, з якими стикаються перекладачі в роботі з космічною термінологією, продемонструвати техніки

та кроки роботи з новими словосполученнями та виділити основні прийоми в роботі з адаптацією термінів українською мовою.

Методи та методики дослідження. Інтерпретація мови включає ставлення до неї як до форми соціальної дії, що безпосередньо виникає із соціальних умов її впровадження [4, с. 441]. Обсяг космічної термінології є досить значним і включає багато тематичних розділів, які, у свою чергу, поділяються на підрозділи. Вона охоплює терміни, які описують об'єкти (природні або антропогенні); різноманітні явища; апарати, які запускаються до космічного простору та їхні складові компоненти; професії, задіяні в космічній галузі, залучені до спостереження, дослідження і розвитку ракетно-космічної промисловості; наземні служби різних країн.

Основні складники космічної термінології:

– Штучні космічні об'єкти – прошарок термінів, що позначають штучні прилади, які були виведені в земну атмосферу або космос для подальших досліджень: зонди, супутники, міжнародні космічні станції;

– Небесні тіла та астрономічні об'єкти. Цей розділ містить назви планет, зірок, астероїдів, комет, супутників, а також інших тіл. Цей список поповнюється кожного дня завдяки дослідженням та відкриттям учених зі всього світу;

– Космічна техніка та її складники: назви космічних кораблів, які відправлялися або ще споряджаються для відправлення в космос, ракети-носії, зонди, шаттли, супутники а також комплектуючі деталі до них;

– Явища. До космічних явищ можна віднести велику кількість подій, які трапляються як у відносній близькості до нас, так і за сотні світлових років, наприклад: фази Місяця, геомагнітні бурі, сонцестояння тощо. Також до цієї категорії відносяться всі процеси, пов'язані з польотами;

– Професії та спеціальності, які задіяні в цій сфері – люди, чия діяльність напряму пов'язана з дослідженнями та освоєнням космосу, наприклад, космонавти або інженери-конструктори;

– Наземні служби різних країн – це особливі організації, які планують, спонсорують, розробляють та виконують місії щодо дослідження космічного простору (NASA – в США або JAXA – в Японії);

– Ракетно-космічна промисловість – усе, що пов'язано з проєктуванням, будуванням, закупівлею та виготовленням необхідних деталей або приладів, виготовленням та запуском ракет у космос.

Якщо говорити про орієнтовну кількість термінів у категоріях, які були названі, то зрозуміло, що вона буде йти не на тисячі, а на десятки тисяч. І серед такої великої кількості лексичних одиниць цілком може виникати плутанина, особливо якщо термін був кодифікований лише нещодавно, або відсутній його прямий перекладацький відповідник. Це термінологія різних галузей науки та техніки, що включає складну структуру, яка починається з проєктування майбутнього космічного корабля і завершується безпосереднім його запуском [1, с. 107].

Результати та дискусії. Під час дослідження науково-технічних термінів космічної тематики в процесі міжмовної комунікації було виявлено, що в українській мові існують певні проблеми з адаптацією тих чи інших термінів. Основна проблема полягає в тому, що в українській мові частіше за все просто немає точного відповідника для того чи іншого терміна, що позначає певне явище, прилад або обладнання. Саме тому було проведено дослідження на матеріалі вибраних термінів, які використовуються в науково-технічному дискурсі, та виокремлено низку технік та перекладацьких прийомів, які можна залучити

 DOI 10.32782/2412-933X

аби працювати з текстами наукового стилю. Оскільки терміни, безперечно, є головною частиною наукового перекладу, дуже важливо розглянути питання еквівалентності [9, с. 5].

1.1 Термін «人工衛星» у перекладі українською мовою за допомогою техніки калькування – це «штучний супутник» або «штучно створений супутник». У контексті космічних польотів супутник – це об'єкт, який був виведений на орбіту зусиллями людини. Такі об'єкти іноді називають штучними супутниками, щоб відрізнити їх від природних супутників, як-от Місяць. Про цю характеристику сигналізує формант «人工», що вказує на причетність людини до створення та запуску супутника [8, с. 1].

1.2 Термін «宇宙開発» ілюструє проблему багатозначності, яка загалом буде залежати від контексту, в якому лексема використовується. Розглянемо перше значення «宇宙開発», що в перекладі передається як «освоєння космосу». Цей варіант перекладу є найбільш традиційним, позаяк часто вживається в науковій літературі. Другий варіант перекладу, а саме «розвиток космічних технологій», є більш сучасним і робить акцент саме на інженерному аспекті. Ще одним перекладацьким відповідником цього терміна може бути «космічна діяльність», що є загальним та може стосуватися багатьох складників, як-от: наукові дослідження, запуск апаратів до космосу, інженерія тощо.

Саме в таких випадках головним чином постає проблема узгодження та прийняття одного сталого варіанту перекладу, адже в різних контекстах термін можна адаптувати по-різному, тому єдиного «правильного» варіанту, по суті, не існує. Звісно, за потреби, якщо є можливість часткового спрощення, то можна запропонувати таку класифікацію за контекстуальністю: у випадку якщо матеріал стосується державної політики, то використовуємо саме «освоєння космосу». Тим паче, що саме цей варіант зустрічаємо в назві офіційної установи Японії: «宇宙開発委員会» («Комітет з освоєння космосу»). Якщо маємо справу з інженерією та технологіями, то тут слушним буде варіант «розроблення космічного простору». Якщо ж переклад стосується широкої сфери та орієнтований на узагальненого реципієнта, найкращим варіантом перекладу цього терміна вважаємо «космічна діяльність».

Щоби наочно продемонструвати хід аналізу цього терміна, розглянемо ключові техніки, які використовуються під час перекладу, а саме: калькування, де було поєднано дві самостійні одиниці «宇宙 – космос» та «開発 – розвиток», у результаті чого на виході отримали термін «розвиток космосу». Крім того, щоб показати «гнучкість» вибраного терміна, можна застосувати описову техніку перекладу: «діяльність у сфері дослідження та освоєння космосу».

1.3 Для розгляду наступного терміну, «推薬プラント», варто спочатку розібрати його на складові частини. «推薬» – у перекладі буде «ракетне паливо» або «пропелент». Хоча вибір між наведеними двома варіантами може здаватися незначним, в українському загальнонауковому дискурсі саме «ракетне паливо» є поширеним і, так би мовити, стандартним варіантом, тоді як «пропелент» є точнішим з фізико-хімічної точки зору, проте не таким впізнаваним і, відповідно, зрозумілим для широкого загалу фахівців.

«プラント» є прямим запозиченням з англійської мови і означає «завод» або «установка». «プラント» найчастіше перекладається як «завод», але в контексті космічних місій це радше «компактна установка».

З огляду на поданий вище морфологічний розбір можна запропонувати такі варіанти перекладу із залученням технік калькування та ампліфікації.

- Паливний завод;
- Установка з виробництва палива;
- Завод із виробництва ракетного палива;

– ISRU-паливний завод (використовується у вузькому технічному контексті); також означає «жити за рахунок землі», і це включає видобуток і перероблення місцевих ресурсів на корисні людству матеріали; крім того, це «здатність виробляти ракетне паливо, матеріали, що підтримують життя та життєдіяльність, реагенти для паливних елементів тощо» [10, с. 21].

1.4 Термін «超小型月着陸機» розкриває цілу низку проблем, як з погляду досить влучного (адекватного) перекладу, так і збереження загального сенсу за умови дотримання лаконічності, аби пояснення не займало забагато обсягу тексту. Якщо морфологічно розібрати цей термін на складники, то отримаємо:

– «超小型» – «надмалий» або «ультра-малого розміру» (букв. «супер\над» + «малий\компактний);

– 月 – «Місяць»;

– 着陸機 – «апарат для здійснення посадок» (букв. «посадка\приземлення» + «прилад, пристрій, апарат»).

Такий ультракомпактний апарат є особливою розробкою компанії JAXA, основним призначенням якої є доставка та висадка на поверхню Місяця. Апарат було виготовлено відповідно до основних вимог з маси та низькобюджетного виробництва, за стандартами програми 6U CubeSat (усталений стандарт виготовлення невеликих за розмірами космічних кораблів або апаратів, вага яких становить приблизно 10–14 кілограм). У тексті перекладу під час першого згадування варто вказати орієнтирні значення габаритів приладу, аби оперативно дати реципієнту зрозуміти, про що саме йдеться.

Розглянемо основні семантичні та прагматичні нюанси або, іншими словами, чому цей термін є цікавим з огляду на його особливості. По-перше, маємо справу з розміром та функцією, які поєднані в одному словосполученні. Термін містить у собі поєднання категорії «надмалий\ультрамалого розміру» та клас апарату «місячний посадковий апарат», а отже, під час перекладу ми також маємо передати і технічну функцію, яка була закладена в ньому («посадковий»), і семантику, яка визначає його розмір («надмалий»), що в технічному контексті може виражати низку особливостей або обмежень: енергія вид пристрою, корисне навантаження, здатність поглинати енергію тощо.

У процесі дослідження цього терміна постали труднощі через відсутність усталеного прямого перекладацького відповідника. У технічній термінології української мови зустрічається просто «місячний посадковий модуль/апарат» або ж класифікація за стандартними розмірами «великий/середній/малий посадковий апарат», а от слово «надмалий» ще не є достатньо закріпленим у терміносистемі астроінженерії. Натомість термін «надмалий» уже доволі широко використовують у галузі будування підводних човнів.

Далі поговоримо про конотативну різницю, яка може виникати між японським та українським відповідниками терміна. В японському варіанті йдеться не лише про маленькі розміри космічного апарату, а також про його доступність у ціні, широке та масове виробництво, залучення нових методів комплектації. На нашу думку, тут варто вдатися до описового перекладу, із зазначенням необхідних характеристик у разі першого згадування терміна в тексті.

Розглянемо використання зазначеного терміна в декількох реченнях.

Оригінал:

«OMOTENASHI は超小型月着陸機であり、6U サイズ（113 × 239 × 366 mm）、質量 14 kg 以下で設計された。»

 DOI 10.32782/2412-933X

Переклад:

«OMOTENASHI є надмалим місячним посадковим апаратом, який був розроблений за розмірами 6U (113 × 239 × 366 мм) та масою приблизно до 14 кілограмів».

Оригінал:

«超小型探査機を多数配置して分散協調探査を行うことにより、広域の全球走査が可能となる»

Переклад:

«Розгортання великої кількості надмалих місячних посадкових апаратів та їх координація дозволяє здійснювати широкомасштабне глобальне картування поверхні».

Отже, з огляду на все, що було проаналізовано, та з урахуванням усіх можливих морфологічних, семантичних та стилістичних особливостей, можна говорити про доцільність таких варіантів адаптації японського терміна «超小型月着陸機» в українському тексті.

– «Надмалий місячний посадковий апарат». Варто також використовувати з описом технічних характеристик у дужках у разі першої появи в тексті. Цей варіант є прийнятним як для наукових, так і для публіцистичних текстів;

– «Ультракомпактний місячний посадковий апарат». Є більш доцільним зі стилістичного погляду, проте не передає весь спектр технічної специфіки;

– «Субмікромісячний посадковий апарат». Дає чітке уявлення про розмірну класифікацію, що є зрозумілою для цільової аудиторії науково-технічних текстів.

Якщо підсумувати всі деталі, то можна дійти висновку, що семантична особливість цього терміна полягає в тому, що розмір і функція референта не знаходить відображення в усталеній українській терміносистемі. У перекладі українською мовою найближчим варіантом є калька «надмалий місячний посадковий апарат». Однак, щоби зробити переклад досить зрозумілим для читача, перекладачеві варто подавати додаткові уточнення: типи розмірів, маси, приклади застосування тощо.

У науково-популярному дискурсі потенційно можна використовувати описову фразу «маленький місячний посадковий апарат, вагою близько 10 кг», тоді як у суто технічних публікаціях припустимо використовувати варіант «ультракомпактний місячний посадковий апарат». Таким чином, механізм перекладу цього терміна вимагає поєднання методів опису та калькування з урахуванням практичних потреб цільової аудиторії, що свідчить про активну роль перекладача як своєрідного винахідника нових термінологічних рішень.

1.5 Термін «深宇宙補給» складається з таких компонентів:

– 深 – глибокий
– 宇宙 – космос
– 補給 – постачання

Тобто буквально це означає «постачання глибокого космосу». У документації японської організації JAXA термін «深宇宙補給» використовується головно для опису логістичної підтримки місій на Місяці та у відкритому космосі. Також в основному змісті згадується про транспорт та логістику палива і допоміжних ресурсів на орбітальні платформі зв'язку, планування і забезпечення довготривалих місій та експедицій на Місяць із метою наступного виходу в глибокий космос, а також створення та використання новітніх транспортних систем (наприклад, HTV-X).

Отже, можна зробити висновок, що йдеться не лише про формальне доставлення вантажів та повернення назад до пункту базування, але й про цілу логістичну систему живлення, яка включає багато компонентів і пов'язана з різними завданнями.

Під час вироблення алгоритму перекладу цього терміна виникає низка проблем, які спонукають до пошуку доволі різних способів їх розв'язання. По-перше, максимально

еквівалентний варіант перекладу звучить занадто «сиро» та неприродньо (не досить адекватно). Варіант «постачання у глибокому космосі» є цілком правомірним з погляду японської граматики, але українською мовою було б доречніше сказати «постачання в далекому космосі». По-друге, через відсутність усталеного еквіваленту в цьому випадку можна звертатися до різних варіантів адаптації, наприклад: «логістична підтримка», «транспортне забезпечення» або «вантажні перевезення». По-третє, семантична варіативність «補給» може включати не лише пряме значення доставки або перевезення вантажів, але й забезпечення всієї життєдіяльності: пальне, ресурси, продукти харчування, запчастини. Варіант «постачання» може недостатньо передавати увесь семантичний обсяг, оскільки не репрезентує всі важливі логістичні процеси.

Можливі стратегії перекладу видаються такими.

– Термінологічна адаптація – «логістика далекого космосу»: цей варіант є відповідником до англійського терміна «deep space logistics» та буде відповідати стандартам української мови.

– Калькування – «постачання в глибокому космосі»: не досить точно передає всю значимість «постачання», адже може сприйматись лише як «доставлення конкретних матеріалів».

– Описовий переклад (у разі першої появи в тексті) – «комплексна система постачання матеріалів та продуктів життєдіяльності у глибокий космос»: цей варіант повністю висвітлює всі важливі аспекти, закладені в семантиці терміна, та дає чітке поняття про залучені процеси.

Приклади використання терміна в оригінальному тексті та варіант його перекладу українською мовою.

Оригінал:

«深宇宙補給技術は、月周回基地や有人探査活動の持続性を支える基盤である。»

Переклад:

«Логістика далекого космосу є базовою умовою підтримки місячної орбітальної станції та сталості пілотованих місій».

Термін «深宇宙補給» є типовим прикладом тієї перекладознавчої проблеми, коли пряме калькування («постачання у глибокому космосі») є неприродним і стилістично невдалим в українській мові, позаяк недостатньо репрезентує значення, закладене в оригіналі. З огляду на відсутність усталених алгоритмів перекладу перекладач, на нашу думку, повинен використовувати термінологічну адаптацію. «Логістика далекого космосу» – найкращий варіант для академічних текстів, оскільки він відтворює значення терміна в японській мові та відповідає стандарту міжнародної термінології. Цей приклад обґрунтовує ідею про те, що переклад у сфері космічних технологій доволі часто вимагає створення нових термінів і концепцій у мові перекладу, а не буквального відтворення. Іншими словами, подекуди перекладач мусить брати активну участь у створенні нових термінів.

Висновки. Під час аналізу космічної термінології в сучасній японській мові крізь призму міжмовної комунікації було виявлено низку труднощів, з якими стикається перекладач у процесі адаптації технічних понять для текстів українською мовою. Дослідження, зокрема, показало, що хоча японська терміносистема в галузі космічних технологій демонструє сильний вплив англійської мови, вона також успішно використовує власні моделі словотворення. Гібридні терміни, які часто не мають усталених еквівалентів у мовах перекладу, утворюються, коли англіцизми, графічно виражені абеткою катакана, поєднуються з ієрогліфічними компонентами. Це може становити додатковий виклик для перекладача, адже тоді його завдання полягає не лише в здійсненні виправданого

 DOI 10.32782/2412-933X

з точки зору еквівалентності перекладу, а й у створенні нових термінів засобами мови друготвору.

Такі терміни, які були розглянуті в цій статті, можна умовно поділити на декілька груп, і до окремої групи будуть відноситися доволі «прозорі», тобто ті, з якими проблеми в процесі перекладу мінімальні, й головною метою перекладача є збереження точності та досягнення відповідності з українською термінологічною системою. До них можна віднести «人工衛星» – «штучний супутник» та «宇宙探査» – «космічні дослідження», оскільки ці терміни мають прямі відповідники в українській мові, або ж ефективною буде техніка калькування, і це буде цілком співвідноситися з японською термінологією.

До складнішої групи термінів відносяться словосполучення на кшталт «超小型月着陸機» – «надмалий місячний посадковий апарат» або «深宇宙補給» – «постачання в далекому космосі», де «прямого» перекладу буде не зовсім достатньо, аби передати всю семантичну глибину, що була закладена в оригіналі. Під час роботи з першим терміном було з'ясовано, що йдеться не лише про модель космічного приладу, а й про багаторівневу програму створення компактних апаратів із низькою собівартістю класу CubeSat. Через відсутність відповідника перекладач змушений застосовувати методи описового уточнення та калькування, аби репрезентувати додаткові характеристики апарату в тексті перекладу. У другому випадку дослівний переклад створив би недосконалість із погляду стилістики. Отже, було використано термінологічну адаптацію, аби наблизити термін до «міжнародного звучання» і зробити його більш природним для українського читача.

Загалом, дослідження показало, що процес перекладу японської космічної термінології українською мовою демонструє комплексний характер проблемності. Так, виявляється, що просте використання максимально еквівалентного перекладу не є доцільним – потрібне послідовне застосування методів калькування, транскрипції, описового перекладу та термінологічної адаптації. У багатьох випадках перекладачеві доводиться вводити примітки або створювати нові терміни, щоб пояснити значення іншомовної одиниці. Отже, переклад у цій галузі все ще вимагає значного і багатопланового наукового розроблення, що зумовлює перспективність подальших досліджень.

Література:

1. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. *Українське термінознавство: підручник*. Львів, 1996. 276 с.
2. Fukuda Y., Tanaka Y., Iwata Y., Kusunose T., Kitagawa Y., Koide K. Trial production of ISS/JEM glossary of terms. *Acta Astronautica,* 2002. 50(2), 131–134.
3. Hoffmann J. J. *Japanese-English dictionary* (Vol. 1). EJ Brill. 1881.
4. Ilkhomovna R. F., Shaxobiddinovna S. M. Comparative discourse analysis of astronomical and cosmological words. *International Journal of Scientific Trends,* 2024. 3(12), 440–443.
5. JapanDict.com: Japanese Dictionary. (2025). *JapanDict.com: Japanese Dictionary*. URL: https://www.japandict.com/ (дата звернення: 26.09.2025)
6. Jisho.org: Japanese Dictionary. (2025). *Jisho.org: Japanese Dictionary*. URL: https://jisho.org/ (дата звернення: 28.09.2025)
7. O'Meara S., Dasch E. J. (Eds.). *A dictionary of space exploration*. Oxford University Press. 2018.
8. Sanders G. ISRU – An overview of NASA's current development activities and long-term goals. In *38th Aerospace Sciences Meeting and Exhibit* (p. 1062). 2000.
9. Veenhuizen J. *On cosmological terms: A study on terminological equivalence and insufficient terminologies*. 2014.
10. Yamazaki C., Ikeda N., Kamiyoshi S., Wada M., Menjo R., Matsumoto H., Ohmura, Y. (n.d.). Overview of JAXA Pressurized Rover development and ECLSS design

References:

1. Panko, T. I., Kochan, I. M., & Matsyuk, H. P. (1996). Ukrainske terminoznavstvo: Pidruchnyk. Lviv. [in Ukrainian].

2. Fukuda, Y., Tanaka, Y., Iwata, Y., Kusunose, T., Kitagawa, Y., & Koide, K. (2002). Trial production of ISS/JEM glossary of terms. *Acta Astronautica, 50*(2), 131–134. [in English].

3. Hoffmann, J. J. (1881). *Japanese-English dictionary* (Vol. 1). EJ Brill. [in English].

4. Ilkhomovna, R. F., & Shaxobiddinovna, S. M. (2024). Comparative discourse analysis of astronomical and cosmological words. *International Journal of Scientific Trends, 3*(12), 440–443. [in English].

5. JapanDict.com: Japanese Dictionary. (2025). *JapanDict.com: Japanese Dictionary*. Retrieved from: https://www.japandict.com/ (date of access: 26.09.2025) [in English].

6. Jisho.org: Japanese Dictionary. (2025). *Jisho.org: Japanese Dictionary*. Retrieved from: https://jisho.org/ (date of access: 28.09.2025) [in English].

7. O'Meara, S., & Dasch, E. J. (Eds.). (2018). *A dictionary of space exploration*. Oxford University Press. [in English].

8. Sanders, G. (2000). ISRU – An overview of NASA's current development activities and long-term goals. In *38th Aerospace Sciences Meeting and Exhibit* (p. 1062). [in English].

9. Veenhuizen, J. (2014). *On cosmological terms: A study on terminological equivalence and insufficient terminologies*. [in English].

10. Yamazaki, C., Ikeda, N., Kamiyoshi, S., Wada, M., Menjo, R., Matsumoto, H. & Ohmura, Y. (n.d.). Overview of JAXA Pressurized Rover development and ECLSS design [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 29.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 811.521’373.237
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-12

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ, СЛЕНГ І НЕОЛОГІЗМИ ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА У ПРОЦЕСІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЯПОНСЬКИХ ВІДЕОІГОР (НА МАТЕРІАЛІ ВІДЕОІГОР «GENSHIN IMPACT» ТА «HONKAI: STAR RAIL»)

Комісаров Костянтин
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри японської мови і перекладу факультету східних мов
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0000-0002-2164-6244

Тхоревська Анна
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри японської мови і перекладу факультету східних мов
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0009-0002-6489-0260

Статтю присвячено дослідженню перекладу фразеологізмів, сленгу та неологізмів під час локалізації відеоігор українською мовою на прикладі двох популярних ігор від компанії HoYoverse – «Genshin Impact» та «Honkai: Star Rail». Актуальність роботи зумовлена щораз вищим попитом на якісну локалізацію ігор українською мовою та необхідністю врахування культурних і мовних особливостей під час перекладу ігрового контенту. Окреслено проблему передачі культурно забарвлених елементів (фразеологізмів, сленгу, неологізмів) з японської на українську, підкреслено важливість забезпечення еквівалентного ігрового досвіду для аудиторії. Основна частина статті містить результати аналізу з прикладами перекладу фразеологізмів, сленгових висловів персонажів та ігрових неологізмів (термінів і власних назв). Обговорено перекладацькі стратегії, як-от пошук аналогів українською, адаптація під культуру, транслітерація екзотизмів, створення нових термінів для безеквівалентної лексики тощо. Проаналізовано також переклад фразеологізмів шляхом добору українських відповідників. Обґрунтовано доцільність збереження ігрової атмосфери та намірів розробників. У висновках підсумовано результати та окреслено перспективи подальших досліджень у галузі перекладу відеоігор українською мовою.

Ключові слова: *локалізація відеоігор, фразеологізми, ігровий сленг, неологізми, переклад з японської, Genshin Impact, Honkai: Star Rail.*

Komisarov Kostiantyn
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of the Japanese Language and Translation
Faculty of Oriental Languages
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Tkhorevska Anna
Higher Education Student at the Department of the Japanese Language and Translation,
Faculty of Oriental Studies
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

PHRASEOLOGISMS, SLANG AND NEOLOGISMS AS AN ISSUE OF TRANSLATION IN THE PROCESS OF JAPANESE VIDEO GAME LOCALIZATION (BASED ON "GENSHIN IMPACT" AND "HONKAI: STAR RAIL")

The article is devoted to the study of the translation of phraseology, slang, and neologisms during the localization of video games into Ukrainian using the example of two popular games from HoYoverse company – Genshin Impact and Honkai: Star Rail. The relevance of the work is due to the growing demand for high-quality localization of games into Ukrainian and the need to take into account cultural and linguistic features when translating game content. The problem of transferring culturally colored elements (phraseology, slang, neologisms) from Japanese to Ukrainian is outlined, and the importance of ensuring an equivalent gaming experience for the audience is emphasized. The main part of the article contains results of the analysis with examples of the translation of phraseology, slang expressions of characters, and game neologisms (terms and proper names). Translation strategies are discussed, such as searching for analogues in Ukrainian, adaptation to culture, transliteration of exoticisms, creation of new terms for non-equivalent vocabulary, etc. The translation of phraseological units by selecting Ukrainian equivalents is also analyzed. The feasibility of preserving the game atmosphere and the developers' intentions is substantiated. The conclusions summarize the results and outline the prospects for further research in the field of game translation into Ukrainian.

Key words: *video game localization, phraseologisms, game slang, neologisms, Japanese-to-Ukrainian translation, Genshin Impact, Honkai: Star Rail.*

Вступ. Відеоігри є одним з улюблених видів дозвілля для багатьох людей у всьому світі. Попит спонукає видавців ігор дедалі активніше перекладати свої продукти іншими мовами. Однак природа мультимедійних інтерактивних розважальних програм, здається, вимагає особливого виду перекладу. Розвиток новітньої професійної практики потребує нових досліджень у галузі перекладознавства та нової галузі спеціалізації [1, с. 1]. Локалізація відеоігор є багатогранним процесом, що виходить за межі прямого перекладу і включає адаптацію гри до мовних і культурних реалій цільової аудиторії [1, с. 22]. Мета локалізації – забезпечити ігровий досвід, максимально наближений до оригіналу. Це особливо важливо для сучасних ігор, де мова персонажів, жарти, назви предметів та інші текстові елементи тісно пов'язані з культурою. Перекладачі стикаються з викликом адекватної передачі фразеологізмів, сленгу та неологізмів. Ці елементи мови несуть особливе стилістичне та змістове навантаження: фразеологізми відображають народну мудрість чи образність, сленг надає мові колориту та невимушеності, а неологізми (зокрема, вигадані слова і терміни всесвіту гри) формують унікальну історію та атмосферу.

Популярні ігри «Genshin Impact» та «Honkai: Star Rail» слугують прикладами, на матеріалі яких можна проаналізувати зазначені вище лінгвістичні явища. Обидві гри мають власну термінологією та діалоги з різними стилями спілкування. Для українського перекладу таких ігор перекладачі мають вирішити, як передати: 1) стійкі вирази та приказки, які використовують персонажі (фразеологізми); 2) розмовний стиль або жаргон, притаманний діалогам (сленг); 3) унікальні назви і терміни всесвіту гри (неологізми). Постає проблема вибору між буквальним перекладом, який може не донести повноти значення чи не передати стиль, та творчою адаптацією, яка збереже функцію оригіналу, але вимагатиме відмови від буквалізму.

Мовні реалії українського перекладу ігор наразі формуються на перетині кількох нюансів: з одного боку, уникнення запозичень із російської, з іншого – прагнення наблизити термінологію до міжнародної для зручності гравців. Через це навколо локалізаційних

 DOI 10.32782/2412-933X

новотворів існують певні дискусії. Наприклад, 2024 року в українській ґеймерській спільноті активно обговорювали новий словник ігрової термінології: локалізаторів критикували за введення незвичних термінів та боротьбу з калькою [7].

Матеріал дослідження умовно поділено на три категорії відповідно до трьох досліджуваних явищ. ***Фразеологізми*** – стійкі вирази, ідіоми або прислів'я, що трапляються в діалогах чи текстах ігрових завдань. Відібрано декілька прикладів з обох ігор, включаючи як загальновідомі ідіоми, так і унікальні вислови персонажів. ***Сленг –*** розмовні та жаргонні елементи мови в репліках персонажів. ***Неологізми –*** новотвори, специфічні терміни і вигадані номени всесвіту ігор. Сюди входять назви магічних предметів, феноменів, організацій, які часто не мають прямих аналогів поза грою. Зосереджено увагу на ключових термінах.

Фразеологізми наповнюють мовлення глибинною свіжістю, надають йому художнього звучання, лексичної й синтаксичної витонченості, довершеності [6, с. 7]. У художніх текстах і діалогах відеоігор фразеологізми додають мові образності, гумору та глибини характеру персонажів. Виклик для перекладача полягає в тому, що прямий буквальний переклад ідіом майже завжди буде незрозумілим або недоречним для реципієнтів мови друготвору. Потрібно знайти відповідник – український фразеологізм або вираз, який передасть той самий зміст або ефект. При цьому бажано зберегти стильову забарвленість: чи це жарт, чи приказка, чи емоційний вигук. Звісно, не кожен фразеологізм можливо перекласти готовою українською ідіомою. Іноді перекладачі навмисно відходять від ідіоматичності: спрощують вираз до нейтральної фрази, щоб зберегти зрозумілість. Це є припустимим, особливо якщо ідіома не відіграє суттєвої ролі в характері чи сюжеті. Однак у разі яскравих висловів, які гравці запам'ятовують, локалізаторам варто вкладати максимум творчості в переклад. З огляду на те, що гумор та ідіоми суттєво збагачують розповідь і роблять персонажів «живими», їх успішна локалізація підвищує якість гри для аудиторії. Розглянемо деякі приклади.

「備えあれば憂いなし」 *(Sonae areba urei nashi).* Вибраний переклад: *«Хто дбає, той має»*. Вислів, який буквально означає «якщо ви добре підготуєтесь, то у вас не буде жодних турбот», тобто завчасна підготовка – запорука відсутності клопоту. У грі «Genshin Impact» цю фразу використано як назву пасивного таланту Нінґуан. У перекладі збережено форму прислів'я та вибрано український вислів із подібною ідеєю.

「油断大敵」 *(Yudan taiteki).* Вибраний переклад: *«Необачність – найлютіший ворог»*. Крилатий вислів із чотирьох ієрогліфів (四字熟語), що буквально означає «недбалість – великий ворог». У грі «Genshin Impact» ця фраза трапляється як назва одного з титулів події «Вітер мандрів» (хованки). Український переклад подано у формі стислої приказки, що точно передає суть оригіналу, застереження про те, що втрата пильності може мати фатальні наслідки.

「白駒の隙を過ぐるが如し」 *(Hakko no geki o suguru ga gotoshi)*. Вибрані переклади: *«Час минає, а назад не вертає». «Згаяного часу і конем не доженеш».* Фразеологізм класичного походження, буквально значить «наче білий кінь проскакує крізь шпарину», метафора швидкоплинності життя. Вважається цитатою з твору давньокитайського філософа, у «Genshin Impact» цю фразу було використано як назву листа на день народження Кецин. Для перекладу вибрано природний український відповідник про швидкоплинність життя, щоби зберегти зміст та образність вислову.

「百聞は一見にしかず」 *(Hyakubun wa ikken ni shikazu)*. Вибраний переклад: *«Краще один раз побачити, ніж сто раз почути»*. Приказка, що буквально означає: «сто разів почуте, не порівняти з тим, що один раз побачено». Цей вислів вжито в «Honkai: Star Rail» у репліках персонажа з локації Лофу, де полюбляють старовинні прислів'я. Українські

відповідники також є прислів'ями, і в перекладі використано саме їх, аби зробити вирази максимально природними і зрозумілими для української аудиторії.

Сленг – це феномен живої та рухливої мови, яка йде в ногу з часом і реагує на будь-які зміни в житті суспільства [3]. Сленгізми виражають культурні відтінки та нюанси, пов'язані з молодіжною субкультурою або соціальним середовищем, і часто становлять труднощі для відтворення іншою мовою. Недоречний переклад сленгу може призвести або до втрати колориту (якщо замінити його надто нейтральною мовою), або, навпаки, до штучності (якщо використати невластивий жаргон). У «Genshin Impact» більшість діалогів витримано в нейтрально-літературному стилі, й персонажі розмовляють відносно ввічливо. Проте є комедійні персонажі або герої з «вольовим» характером, у мовленні яких трапляються скорочення чи просторіччя.

「すまん、すまん。」 *(Suman, suman).* Вибраний переклад: «Вибачай, вибачай». Подвійне「すまん」 – розмовне скорочення від 「すまない」 (вибач). Повторення надає вислову невимушеного, жартівливого забарвлення. У «Genshin Impact» таку репліку промовляє персонаж Кейя після свого удару стихій, недбало перепрошуючи у ворогів. В українському перекладі збережено розмовний тон через повторення слова, що передає той самий відтінок неформальної «вибачливої насмішки».

「大人しくしやがれ！」 *(Otonashiku shiyagare!)* Вибраний переклад: *«Ану, не рипайся!»*. Вислів 「〜しやがれ」 – різкий, фамільярний наказовий, з грубим відтінком (буквально «роби, що сказано»). Фраза 「大人しくしやがれ」 у грі передає брутальний тон персонажа, коли він атакує ворога. Український переклад передає грубість і командний тон через розмовну конструкцію з вигуком, щоб зберегти характер репліки.

「うっひょーい…雪転がしで遊ぼうぜ！お前じゃ俺様には勝てねぇけどな！」 *(Uhhyōi… yuki-korogashi de asobō ze! Omae ja ore-sama ni wa katenee kedo na!).* Вибраний переклад: «Юх-хуу, гайда грати в сніжки! Тобі все одно мене не перемогти потужного мене!». Це репліка Артакі Ітто, який використовує фамільярний стиль мовлення та молодіжний сленг. Частка 「ぜ」 наприкінці речення 「遊ぼうぜ」 додає бравурного тону, а 「勝てねぇ」 – просторічна форма від 「勝てない」 (не перемогти). Таким чином, герой говорить дуже невимушено й зухвало. В українському перекладі передано енергійний, розслаблений тон через вигук «юх-хуу» та розмовне слово «гайда» (ходімо) і скорочення «не перемогти» замість «не зможеш перемогти».

「今日のウチは、昨日のウチよりすごいんだよ！」 *(Kyō no uchi wa, kinō no uchi yori sugoi n da yo!).* Вибраний переклад: *«Сьогоднішня я ще крутіша, ніж вчорашня!».* У цьому реченні персонаж March 7th з «Honkai: Star Rail» вживає займенник 「ウチ – розмовний варіант для «я», що надає мові невимушеності. Фраза означає, що «сьогодні я перевершую себе вчорашню». Вживання 「すごいんだよ з кінцевою часткою 「〜んだよ」 підкреслює емоційність і впевненість у собі. Український переклад передає цю фамільярність через слово «крутіша» (розмовний варіант слів «вражаюча, неймовірна») і структуру, в якій герой говорить про себе в теперішньому й минулому часі, зберігаючи піднесений тон.

Поява та функціонування інноваційної лексики зумовлені історично, адже неологізм існує лише до того часу, коли він стає візуальним і починає часто використовуватися значною кількістю мовців [4, с. 72]. Неологізми у відеоіграх – це зазвичай спеціально вигадані слова, що позначають елементи нереального світу: артефакти, магічні сили, раси істот, географічні назви, технології тощо. Вони можуть мати корені з реальних мов (наприклад, запозичення з латини чи грецької) або бути повністю вигаданими. Такі слова часто не мають «готового» перекладу, адже створені авторами гри. Перекладач постає перед вибором: залишити оригінальне ім'я через транслітерацію (тобто передати українськими

 DOI 10.32782/2412-933X

літерами іншомовне слово) чи перекласти семантично – підібрати або створити українське слово зі схожим значенням або відтінком. Обидва шляхи мають свої плюси і мінуси. Транслітерація зберігає «екзотичність» та єдність з іншими частинами світу (іншомовні гравці зможуть впізнавати спільні терміни), але іноді втрачається важливий сенс, закладений у назву. Семантичний переклад робить термін зрозумілішим, проте може віддалити українську версію від оригіналу і спричинити плутанину (особливо якщо гравці читають інструкції до гри чи спілкуються між собою, вживаючи оригінальні терміни).

У згаданих іграх є низка ключових термінів-неологізмів. 「テイワット」 *(Teiwatto)*. Вибраний переклад: *«Тейват»*. Вигадана власна назва світу, в якому відбуваються події гри «Genshin Impact». Термін 「テイワット」 не має значення в японській мові поза грою – це неологізм, створений розробниками для позначення чарівного континенту. Українською мовою слово передано через транслітерацію.

「ヒルチャール」 *(Hiruchāru)*. Вибраний переклад: *«хілічурл».* Слово – назва фантастичного племені монстрів-гуманоїдів, які носять маски. Термін 「ヒルチャール」 є повністю вигаданим і не походить із жодної реальної мови. В японській версії гри для цього монстра також використовується ієрогліфічний запис 「丘々人」 (люди з пагорбів). В українському перекладі вжито транскрипцію «хілічурл», щоб зберегти впізнавану для гравців назву. Це яскравий приклад ігрового неологізму, слово не існувало до появи гри і отримало значення лише в її контексті.

「星核」 *(Seikaku).* Вибрані переклади: *«зоряне ядро», «стеларон».* У грі «Honkai: Star Rail» так називається загадковий об'єкт космічного походження (в англійській версії Stellaron). Термін 「星核」 в японській мові у звичайній ситуації міг би означати ядро зорі чи планети, але в грі набув нового специфічного значення. Це неологізм у тому сенсі, що слову надано новий унікальний зміст: воно позначає джерело аномалій та катастроф у світі гри. Український переклад подано у двох варіантах, описово – «зоряне ядро», що відповідає японському складу слова і передає його космічну суть або більш глобальний варіант – «стеларон».

「光円錐」 *(kōen sui)*. Вибраний переклад: *«світловий конус»*. Термін із «Honkai: Star Rail», який не має прямих аналогів у реальному світі. 「光円錐」 дослівно означає «світловий конус», але в грі так названо особливий вид екіпірування персонажів (аналог зброї). Це слово можна вважати неологізмом, адже в японській мові воно раніше не вживалося в такому значенні. Цікаво, що в реальному світі існує схожий науковий термін, але гра надає йому нового змісту.

Висновки. Дослідження перекладу фразеологізмів, сленгу і неологізмів на матеріалі ігор «Genshin Impact» та «Honkai: Star Rail» дозволило зробити певні висновки. Фразеологізми найкраще перекладаються шляхом підбору українських еквівалентів або аналогів, навіть якщо доводиться відходити від буквального змісту. Це зберігає первинні задуми і більше занурює гравця в атмосферу. У наведених прикладах ми бачимо, що такий підхід виправдав себе, адже український текст звучить «натурально» і достатньою мірою передає закладену авторами першотвору ідею. Якщо ж прямих відповідників немає, доречно застосовувати описовий переклад чи транслітерацію, аби не жертвувати гумором чи колоритом.

З огляду на світові тенденції можна прогнозувати зростання присутності української мови в інтерфейсах і діалогах ігор. Українська локалізація, пройшовши етап становлення, має всі шанси стати зразковою завдяки багатству нашої мови і творчому підходу перекладачів до таких непростих задач, як передача фразеологізмів, сленгу та нових яскравих слів вигаданих світів.

Література:

1. Bernal-Merino M.Á. Challenges in the translation of video game. Tradumàtica: traducció i tecnologies de la informació i la comunicació. 2007. № 5.
2. Словник фразеологізмів української мови / В.М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
3. Бондар Г.В. Лексико-семантичні особливості німецького молодіжного сленгу. *Всеосвіта*. 2021. URL: https://surl.li/mprceq (дата звернення: 20.09.2025).
4. Кабиш О. Словотвірні та семантичні неологізми в сучасній українській мові. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2013. Вип. 5. С. 69–75.
5. Miura A. Essential Japanese vocabulary: Learn to avoid common (and embarrassing!) mistakes. North Clarendon: Tuttle Publishing, 2011
6. Мовчан Л.Л. Українські фразеологізми як засіб експлікації внутрішнього світу людини. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2006. 20 с.
7. Мороз А. За лаштунками відеоігрової термінології. Розбираємо критику словника. *DOU Blog*. 2024. URL: https://surl.li/clvobs (дата звернення: 24.09.2025).
8. Орего П. Video Game Localization: Linguistic Challenges and Game Translation Models. *Journal of Internationalization and Localization*. 2018. № 5(1). С. 20–40.
9. Genshin Impact. miHoYo. URL: https://genshin.hoyoverse.com (дата звернення: 19.09.2025), 2020
10. Honkai: Star Rail. miHoYo. URL: https://hsr.hoyoverse.com (дата звернення: 19.09.2025), 2023

References:

1. Bernal-Merino, M. Á. (2007). Challenges in the translation of video games. Tradumàtica: traducció i tecnologies de la informació i la comunicació, (5). [in English].
2. Bilonozhenko, V. M., Hnatiuk, I. S., Diatchuk, V. V., Neronia, N. M., & Fedorenko, T. O. (Comps.). (2003). Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy [Dictionary of Ukrainian Phraseologisms]. Kyiv: Naukova dumka. 788 p. [in Ukrainian].
3. Bondar, H. V. (2021). Leksyko-semantychni osoblyvosti nimetskoho molodizhnoho slenhu [Lexical and semantic features of German youth slang]. Vseosvita. Retrieved from: https://surl.li/mprceq (date of access: 20.09.2025) [in Ukrainian].
4. Kabysh, O. (2013). Slovotvirni ta semantychni neolohizmy v suchasnii ukrainskii movi [Word-formation and semantic neologisms in modern Ukrainian language]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova*, (5), 69–75. [in Ukrainian].
5. Miura, A. (2011). Essential Japanese vocabulary: Learn to avoid common (and embarrassing!) mistakes. North Clarendon: Tuttle Publishing. [in English].
6. Movchan, L. L. (2006). Ukrainski frazeolohizmy yak zasib eksplikatsii vnutrishnoho svitu liudyny [Ukrainian phraseologisms as a means of explicating the inner world of a person]. Vinnytsia: Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. 20 p. [in Ukrainian].
7. Moroz, A. (2024). Za lashtunkamy videoihrovoi terminolohii. Rozbyraiemo krytyku slovnyka [Behind the scenes of video game terminology. Analyzing dictionary criticism]. DOU Blog. Retrieved from: https://surl.li/clvobs (date of access: 24.09.2025) [in Ukrainian].
8. Orero, P. (2018). Video game localization: Linguistic challenges and game translation models. *Journal of Internationalization and Localization*, 5(1), 20–40. [in English].
9. Genshin Impact. HoYoverse. (2020). Retrieved from: https://genshin.hoyoverse.com (date of access: 19.09.2025) [in Japanese].
10. Honkai: Star Rail. HoYoverse. (2023). Retrieved from: https://hsr.hoyoverse.com (date of access: 19.09.2025) [in Japanese].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 27.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 81'42:159.9:7
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-13

ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ СЕМІОТИЧНИХ КОМПОНЕНТІВ МЕДІАДИСКУРСУ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ВІЗУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ

Куліш Владислава
кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри германської філології
Сумський державний університет
ORCID ID: 0000-0002-8283-7431

Статтю присвячено дослідженню екстеріоризації семіотичних компонентів медіадискурсу в англомовному візуальному просторі. Увагу зосереджено на особливостях сучасного медіадискурсу, який набуває ознак мультимедійності, трансмедійності та інтерактивності, що зумовлює його підвищену семіотичну насиченість. Визначено, що у візуально-вербальних медіанаративах ключове місце посідає психологічний складник, який виконує не лише інформаційно-просвітницьку, а й культурно-посередницьку та терапевтичну функції.

У статті виокремлено основні тематичні блоки, пов'язані з репрезентацією батьківських і дитячих образів. Акцент робиться на ключових опозиціях «ідеальна / неідеальна мати», «ідеальні / неідеальні батьки», «ідеальна / неідеальна дитина», які в сучасних медіатекстах віддзеркалюють соціально релевантні моделі виховання, ідентичності та міжособистісних відносин. Застосування семіотичного підходу дозволяє простежити латентні смисли, приховані у вербальних, візуальних та мультимодальних репрезентаціях, і виявити механізми їх впливу на масового реципієнта. Аналіз показує, що материнські та батьківські фігури в англомовному медіапросторі постають амбівалентними: з одного боку, вони виконують підтримувальну функцію соціалізації та формування позитивних цінностей, з іншого – можуть ставати джерелом внутрішніх конфліктів і психологічних бар'єрів. Особливий акцент зроблено на ролі дитини як центрального семіотичного компонента, що уособлює ідеї розвитку, автентичності, внутрішньої доброти та потенціалу до самоздійснення.

Таким чином, англомовний візуальний медіапростір концептуалізується як інтегративна комунікативна платформа, що поєднує семіотичні та психологічні параметри, формуючи зрілі моделі соціальної взаємодії та сприяючи укоріненню культурно значущих цінностей у суспільній свідомості.

Ключові слова: *візуальний простір, медіадискурс, семіотика, семіотичний компонент, медіанаратив.*

Kulish Vladyslava
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of German Philology
Sumy State University

EXTERIORISATION OF SEMIOTIC COMPONENTS OF MEDIA DISCOURSE IN THE ENGLISH-LANGUAGE VISUAL SPACE

The article is devoted to the study of the exteriorisation of semiotic components of media discourse in the English-language visual space. Attention is focused on the peculiarities of contemporary media discourse, which is acquiring the characteristics of multimedia, transmedia and interactivity,

resulting in increased semiotic saturation. It is determined that in visual-verbal media narratives, the psychological component plays a key role, performing not only informational and educational functions, but also cultural mediation and therapeutic functions.

The article highlights the main thematic blocks related to the representation of parental and child images. The emphasis is on the key oppositions 'ideal/non-ideal mother,' 'ideal/non-ideal parents,' 'ideal/non-ideal child,' which in contemporary media texts reflect socially relevant models of upbringing, identity, and interpersonal relationships. The use of a semiotic approach allows us to trace the latent meanings hidden in verbal, visual and multimodal representations and to identify the mechanisms of their influence on the mass recipient. The analysis shows that maternal and paternal figures in the English-language media space appear ambivalent: on the one hand, they perform a supportive function of socialisation and the formation of positive values, and on the other, they can become a source of internal conflicts and psychological barriers. Particular emphasis is placed on the role of the child as a central semiotic component that embodies the ideas of development, authenticity, inner goodness, and the potential for self-realisation.

Thus, the English-language visual media space is conceptualised as an integrative communicative platform that combines semiotic and psychological parameters, forming mature models of social interaction and contributing to the rooting of culturally significant values in public consciousness.

Key words: *visual space, media discourse, semiotics, semiotic component, media narrative.*

Вступ. Семіотика посідає провідне місце серед теоретико-методологічних засад сучасних філологічних досліджень, оскільки забезпечує системний інструментарій для вивчення знаків, символів та механізмів породження й інтерпретації смислів у мовних, літературних і культурних дискурсах. Актуальні напрями семіотичних студій у межах філології характеризуються міждисциплінарною спрямованістю, що передбачає інтеграцію знань із лінгвістики, літературознавства, культурології, когнітивістики та соціальних наук.

Метою статті є виокремлення та аналіз основних семіотичних компонентів медіадискурсу в англійськомовному візуальному просторі. Для досягнення мети дослідження було виокремлено такі основні завдання:

1) проаналізувати основні тематичні блоки сучасного англійськомовного візуального простору;

2) виокремити основні семіотичні компоненти, що належать до виокремленого тематичного блоку;

3) проаналізувати структуру та прагматику семіотичних компонентів у сучасному англійськомовному візуальному просторі.

Виклад основного матеріалу. Семіотика як самостійна академічна дисципліна вивчає одну з найважливіших характеристик людського інтелекту – здатність створювати та використовувати знаки (слова, символи тощо) для мислення, спілкування, рефлексії, передачі та збереження знань. Медіадискурс нині має надзвичайно велике семантичне навантаження, оскільки набуває таких ознак, як мультимедійність, гіпертекстуальність, інтерактивність, трансмедійність. Аналіз семіотичних особливостей у галузі медіакультури відкриває широкі можливості, оскільки аналіз внутрішньої структури тексту дає змогу виявити латентні, амбівалентні, різноманітні змісти, які притаманні саме медіадискурсу. Такий підхід дає можливість зрозуміти позиції тих, хто створює, і тих, хто сприймає матеріали медіа; зазирнути у внутрішню структуру, логіку, ідею послання.

Ілюстративний матеріал вказав на наявність психологічного складника в структурі сучасного візуального медіадискурсу, що виконує вагому комунікативну та культурно-посередницьку функцію, виступаючи джерелом змісту, інтерпретаційних моделей та інструментом впливу на когнітивну сферу, емоційний стан і поведінкові стратегії цільової аудиторії.

 DOI 10.32782/2412-933X

Його присутність у медіапросторі не обмежується безпосереднім відтворенням тексту – психологічний компонент реалізується через складні процеси інтермедіальності та медіаадаптації, що забезпечують трансформацію вербального змісту у візуальні, аудіовізуальні та мультимодальні форми.

Інтеграція психологічної тематики у візуальні медіа відбувається через декілька взаємопов'язаних механізмів: екранні адаптації, що наративізують психологічні ідеї та роблять їх доступними масовому споживачеві; цитування та інтертекстуальні відсилання, які забезпечують впізнаваність авторитетних джерел і формують інтелектуальний контекст медіатвору; візуалізацію психологічних концептів у формі інфографіки, ілюстрацій, мемів, анімацій та інтерактивних елементів, що підвищують зрозумілість і засвоюваність інформації; створення нових форматів комунікації, зокрема інтерактивних курсів, мультимедійних лекцій, які поєднують текстовий і візуальний контент в єдину семіотичну систему. Одним із провідних аспектів присутності психологічної літератури у візуальному медіапросторі є процес візуалізації психологічних концептів, теорій та емпіричних результатів досліджень [1; 4; 5].

Таким чином, у межах лінгвосеміотичного підходу мовний знак, що розглядається як засіб номінації об'єктів і явищ дійсності, виступає також активним учасником процесу породження нових смислів у тексті, його семіотичний статус визначається не лише формальною структурою, а й функціональною взаємодією з іншими знаками, типовими моделями репрезентації та контекстуальним оточенням. У цьому контексті мовний знак постає як динамічна одиниця, здатна до смислотворення через включення в парадигму асоціативних, інтертекстуальних та когнітивних зв'язків. Аналіз із позиції медіасеміотики передбачає розшифрування символів і знаків, смислових структур медіакультури з огляду на соціальний, політичний та загальний культурний контекст. Через декодування медіатекстів можуть бути розкриті глибинні приховані змісти й авторські інтенції. Процес пізнання змістів і форм медіа відбувається на декількох рівнях: синтаксичному, семантичному та прагматичному [1].

Візуалізація психологічного змісту не лише виконує функцію популяризації психологічних знань, але й формує нові когнітивні та перцептивні моделі їх засвоєння. Вона сприяє переосмисленню традиційних академічних підходів до викладу матеріалу, підвищує рівень залучення реципієнта через поєднання інтелектуального й емоційного впливу, а також інтегрує психологічні наративи в ширший культурно-соціальний контекст. У результаті такі наративи, що опосередковані візуальними медіа, перетворюється на потужний інструмент формування суспільних уявлень про психологічне здоров'я, особистісний розвиток і соціальні взаємодії. Тому натепер особливої ваги набуває використання різноманітних засобів поширення інформації з метою популяризації соціально значущих наративів, що сприяють формуванню психологічно обізнаного та зрілого суспільства. Необхідність дослідження проблем виховання та міжособистісних стосунків зумовлює звернення до аналізу емпіричного матеріалу, який виявив соціально обґрунтовані опозиційні тематичні блоки, зокрема: ІДЕАЛЬНА / НЕІДЕАЛЬНА МАТИ (IDEAL / NON-IDEAL MOTHER), ІДЕАЛЬНІ / НЕІДЕАЛЬНІ БАТЬКИ (IDEAL / NON-IDEAL PARENTS), ІДЕАЛЬНА / НЕІДЕАЛЬНА ДИТИНА (IDEAL / NON-IDEAL CHILD). Такі тематичні блоки екстеріоризуються прозоро завдяки лінгвальним вербалізаторам типу: mother / mum, parent / parents, child / children.

Значущість компонентів зазначених тематичних блоків має як культурну, так й історичну зумовленість, оскільки мати, як центральна фігура сім'ї, відіграє ключову роль у вихованні та формуванні зрілої особистості. Аналізуючи материнський досвід медіанараторів, слід зазначити, що він ґрунтується як на професійних, так і на особистих напрацюваннях, напр.:

When I opened my private practice, I worked solely with adults for therapy or parent guidance. After I became a mother myself, I increased my parent guidance work – both in one-on-one consultations and in ongoing monthly parenting groups [3, с. 10]. Центральним знаком цього тематичного блоку є *мати (mother),* натомість материнський досвід медіанароторів реалізується через особовий займенник *I,* що допомагає осмислити їх інтерес до загальної психологічної терапії: *adults for therapy or parent guidance* та згодом – до проблем виховання: *I increased my parent guidance work.*

Образ матері постає як ключовий компонент, що суттєво впливає на формування особистості та розвиток її ідентичності. У медіанаративі цей вплив виявляється через репрезентацію матері як центральної фігури сімейної структури, здатної встановлювати норми поведінки та визначати межі допустимого. Так, у фрагментах: *Your mother ruled the roost?* [6, с. 25] та *So what happened if anyone crossed your mother?* [6, с. 25] підкреслюється авторитарна позиція матері та її здатність контролювати сімейну динаміку. Особливо показовим є приклад: *Lying to his rigid, commanding mother was precisely the thing little Dan needed to do to preserve his sense of self and autonomy* [6; 26], де демонструється, що надмірна жорсткість і домінантність материнської фігури можуть спричиняти протидію з боку дитини, стаючи каталізатором розвитку її автономії. Таким чином, материнський вплив у медіадискурсі постає як амбівалентний феномен: з одного боку – він забезпечує соціалізацію та підтримку, з іншого – може провокувати спротив, необхідний для становлення індивідуальної суб'єктності.

У контексті сучасного медіадискурсу роль батьків виступає як центральний елемент, що активно конструюється і транслюється через різноманітні наративи. Вплив батьків на розвиток дитини підкреслюється як ключова тема, що формує суспільне уявлення про ефективне виховання та підтримку особистісного зростання. Зокрема, у представлених медіатекстах батьки виступають не лише як джерело соціалізації, а й як активні агенти змін у житті дитини, напр.:. *Though on the surface the situations are unique – the smart-mouthed five-year-old, the regressing potty-trained toddler, the defiant preteen – the underlying desire is the same: all parents want to do better* [3, с. 9]. Вони також позиціонуються як єдність, здатна сприяти трансформації дитини через підтримку і розвиток: *My work with parents centers on helping them move from a place of despair and frustration to one of hope, empowerment, and even self-reflection – all without leaning on many of the most commonly promoted parenting strategies* [3, с. 10]. Окрім того, медіанаратори звертають увагу на те, що робота з батьками часто виявляється більш дієвою, ніж пряма робота з дітьми, що підкреслює значущість їх ролі в процесі психологічної підтримки, напр.: *While I loved treating children, I quickly grew frustrated by the limited contact I had with parents, often wishing I was also working with the parents rather than working directly with the child and talking to the parent adjunctively* [3, с. 10]. При цьому медіатексти також висвітлюють недоліки батьківських практик, наголошуючи на необхідності усвідомлення та корекції цих проблем для уникнення повторення міжпоколінних патернів, напр.: *So many of us had parents who led with judgment rather than curiosity, criticism instead of understanding, punishment instead of discussion. (I'd guess they had parents who treated them the same way.) And, in the absence of intentional effort to course correct, history repeats itself. As a result, many parents see behavior as the measure of who our kids are, rather than using behavior as a clue to what our kids might need* [3, с. 19]. Водночас, незважаючи на виклики та труднощі, які супроводжують процес виховання, батьки залишаються ключовими фігурами, на яких тримається основа психологічного дискурсу, що відображається у твердженні, напр.: *Exhausting and totally inconvenient for parents, yes, but normal* [3, с. 43]. Загалом, принцип внутрішньої доброти, який лежить в основі

 DOI 10.32782/2412-933X

представлених наративів, акцентує на позитивному потенціалі батьків і дітей, забезпечуючи конструктивний підхід до розуміння поведінкових особливостей, напр.: *The principle of internal goodness drives all of my work – I hold the belief that kids and parents are good inside, which allows me to be curious about the 'why' of their bad behaviors* [3, с. 17].

Важливість реалізації тематичного блоку ІДЕАЛЬНА / НЕІДЕАЛЬНА ДИТИНА (IDEAL / NON-IDEAL CHILD) підтверджується не лише кількісним аналізом корпусу, а й якісним виявленням стійких компонентів, що пов'язані з образом дитини та осмисленням її ролі у становленні дорослої й зрілої особистості. У межах англійськомовного візуального медіапростору дитина постає ключовим персонажем, репрезентація якого має неоднозначний, але переважно позитивний характер. Навіть у випадках, коли описується проблемна поведінка чи емоційні труднощі, дискурс схильний підкреслювати базову «цінність дитини» як суб'єкта, що володіє внутрішнім ресурсом для розвитку, напр.: *I want you to reflect on your childhood and imagine how your parents would have responded in a few scenarios* [3, с. 19]. Увага фокусується не лише на дитині як такій, а й на необхідності її усвідомлення в ретроспективній перспективі, у зв'язку з батьківським впливом та формуванням поведінкових сценаріїв. Подібним чином автори наголошують на збереженні позитивної внутрішньої сутності дитини навіть у проблемних ситуаціях, напр.: *When you call your child 'a spoiled brat,' you are still good inside. When your child denies knocking down his sister's block tower (even though you watched it happen), he is still good inside* [3, с. 17]. Така риторична стратегія формує медіапростір, в якому дитина осмислюється як суб'єкт розвитку, а не як об'єкт виховних санкцій.

Окремим аспектом англійськомовного медіапростору є акцент на ролі батьків як ключових агентів впливу, які задають траєкторію формування особистості. Саме через батьківські фігури індивід отримує перші зразки поведінки, які надалі перетворюються на сталі моделі взаємодії зі світом. У текстах простежується послідовна тенденція аналізувати дитячий досвід крізь призму материнської чи батьківської поведінки. Так, питання домінування матері в сімейній структурі артикулюється безпосередньо, напр.: *Your mother ruled the roost?* [6, с. 25], або *So what happened if anyone crossed your mother?* [6, с. 25]. Ці приклади не лише відтворюють реальний досвід, але й концептуалізують образ батьківської фігури як джерела владних рішень, що безпосередньо впливають на становлення дитячої автономії. У подібних випадках медіанаратив виконує діагностичну функцію, демонструючи, як сувора чи жорстка материнська поведінка спричиняє появу захисних стратегій у дітей: *Lying to his rigid, commanding mother was precisely the thing little Dan needed to do to preserve his sense of self and autonomy* [6, с. 26]. Наведений приклад ілюструє, що навіть девіантна поведінка (брехня) у такому контексті може розглядатися як засіб самозбереження й збереження ідентичності, а не лише як негативний акт.

У низці фрагментів простежується ще одна важлива тенденція – надмірна присутність чи інтрузивність батьківської фігури, яка в дорослому житті породжує сильні психологічні бар'єри та призводить до формування внутрішніх «захисних стін», напр.: *Tom had an intrusive (boundaryless) mother, and now Tom self-protects with thick walls* [6, с. 44]. Тут вербалізовано причинно-наслідковий зв'язок: надмірне порушення кордонів у дитинстві призводить до формування гіпертрофованих захисних механізмів у дорослому віці. Таким чином, образ батьківської фігури в медіадискурсі слугує своєрідним ключем для інтерпретації теперішньої поведінки особистості.

Значна увага у цьому контексті приділяється механізму наслідування, що розглядається як базова форма засвоєння поведінкових моделей. Дитина не лише імітує зовнішні дії, а й інтеріоризує цінності та патерни, які транслюють батьки, напр.: *Most children will*

model themselves on the parent with whom they identify – the one they feel closest to (not necessarily the same-sex parent) – and react to the other parent in many of the same ways as does that parent's spouse [6, с. 87]. Медіанаратор акцентує увагу на двошаровому рівні впливу: безпосереднє наслідування значущого дорослого та опосередковане відтворення його ставлення до інших членів родини. Таким чином, психологічний дискурс не лише описує індивідуальні випадки, а й формує ширшу концептуальну модель соціалізації.

Наступним важливим аспектом є вплив на формування ідентичності та соціальних ролей. У цьому контексті візуальне медіа постає як потужний інструмент конструювання індивідуальних та колективних ідентичностей. Йдеться не лише про безпосереднє описування дитячого досвіду, а й про його символічне навантаження, яке спрямоване на ширшу аудиторію. У медіадискурсі через репрезентацію батьківських і дитячих стосунків вибудовується уявлення про норми поведінки, гендерні ролі, очікувані соціальні сценарії. Таким чином, візуальний медіапростір виступає інструментом формування соціокультурних уявлень, які особливо активно впливають на молодіжну аудиторію, схильну до сприйняття моделей через емоційно забарвлений контент. Водночас відзначається й психоемоційний ефект: зображення проблем дитинства здатне актуалізувати травматичний досвід глядачів, формуючи емпатійний або навіть терапевтичний простір взаємодії.

Зрештою, компонент «внутрішньої дитини» екстеріоризується як семіотичний репрезентант досвіду, що зберігається впродовж усього життя. У дорослому віці цей аспект продовжує впливати на поведінку та самосприйняття індивіда, напр.: *His inner child feels the aloneness that that boy of seven must have felt in his family; if he hadn't felt so alone, he would have told someone about his aunt* [6, с. 72]. Тут виявляється пролонгований ефект дитячого досвіду, який визначає подальшу життєву траєкторію та моделі взаємодії з іншими. Отже, психологічний нонфікшн-дискурс, будуючи свої наративи на аналізі дитячо-батьківських відносин, виконує функцію не лише опису, але й інтерпретації, актуалізуючи значення дитинства для розуміння сучасної дорослої ідентичності.

Висновки. Психологічний компонент у сучасному візуальному медіадискурсі посідає ключове місце як інструмент популяризації знань, формування культурно-соціальних уявлень і конструювання моделей поведінки. Його інтеграція у візуальні, аудіовізуальні та мультимодальні медіа сприяє трансформації складних наукових концептів у доступні, емоційно насичені та когнітивно зрозумілі форми. Завдяки цьому психологічна література виконує не лише інформаційно-освітню, а й терапевтичну та соціалізаційну функцію, впливаючи на уявлення аудиторії про психічне здоров'я, саморозвиток та міжособистісні стосунки.

Аналіз репрезентацій батьківських і дитячих образів у межах тематичних блоків «Ідеальна / неідеальна мати», «Ідеальні / неідеальні батьки», «Ідеальна / неідеальна дитина» показує, що медіадискурс акцентує на подвійній природі батьківського впливу – підтримувальній і водночас потенційно проблемній. У результаті формується амбівалентний наратив, у якому материнські й батьківські фігури постають не лише агентами соціалізації, а й чинниками, що здатні породжувати психологічні бар'єри та внутрішні конфлікти. Психологічна тематика у візуальному просторі сучасних медіа є не просто відображенням наукових ідей чи особистих досвідів, а комплексним культурним феноменом. Він забезпечує переосмислення традиційних моделей виховання, пропонує інструменти саморефлексії та особистісного зростання, а також створює нові комунікативні практики, здатні впливати на колективну свідомість і формувати більш психологічно зріле суспільство.

 DOI 10.32782/2412-933X

Література:

1. Зражевська Н. Теорія медій та суспільства. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 192 с.
2. Kazawa G., Tosa N., Miyata M., Nakatsu R. Psychological Evaluation of Media Art Focusing on Movement. 2023. С. 186–197. https://doi.org/10.1007/978-3-031-55312-7_14.
3. Kennedy B. Good inside: A practical guide to becoming the parent you want to be. London : HarperCollins UK, 2022. 336 с.
4. Mataram S., Ardianto D. Visual Media as a Means of Psychological Therapy. 2020. https://doi.org/10.4108/eai.2-11-2019.2294778.
5. Reavey P. Introduction. A Handbook of Visual Methods in Psychology. 2020. https://doi.org/10.4324/9781351032063-134.
6. Real T. Us: Getting past you and me to build a more loving relationship. New York : Rodale Books, 2022. 352 с.

References:

1. Zrazhevska, N. (2021). Teoriia medii ta suspilstva [Theory of media and society]. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. [in Ukrainian].
2. Kazawa, G., Tosa, N., Miyata, M., & Nakatsu, R. (2023). Psychological evaluation of media art focusing on movement. In Proceedings (pp. 186–197). https://doi.org/10.1007/978-3-031-55312-7_14 [in English].
3. Kennedy, B. (2022). Good inside: A practical guide to becoming the parent you want to be. London: HarperCollins UK. [in English].
4. Mataram, S., & Ardianto, D. (2020). Visual media as a means of psychological therapy. https://doi.org/10.4108/eai.2-11-2019.2294778 [in English].
5. Reavey, P. (2020). Introduction. In a handbook of visual methods in psychology. https://doi.org/10.4324/9781351032063-134 [in English].
6. Real, T. (2022). Us: Getting past you and me to build a more loving relationship. New York: Rodale Books. [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 21.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

УДК 811.111’371
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-14

ЕКСПРЕСИВНА СТИЛІСТИКА НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Марчишина Алла
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської мови
Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID: 0000-0003-0430-176X

Скрипник Анатолій
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам’янець-Подільський державний інститут»
ORCID ID: 0000-0002-3812-918X

У статті висвітлюється маловідомий аспект текстів наукового функціонального стилю – стилістичні прийоми, які надають такому тексту експресивності й формують інтелектуальну картину світу через образність. Застосування комплексної методики (наукове спостереження, стилістичний аналіз, елементи компонентного аналізу) забезпечило встановлення особливостей використання стилістичних засобів різної природи в академічних текстах. Теоретично обґрунтовано сучасну потребу такої трансформації наукового тексту, спричинену оновленням філософії сприйняття світу й поширенням метамодерністської парадигми. Здійснено огляд дослідницьких праць, які вже зачіпали проблему співвідношення поняття й образу в тексті наукової прози. Виявлено низку вжитків мовної (мертвої) й оригінальної тропеїки, а також фігур мовлення, стилістичного синтаксису, словотвору тощо. Проілюстровано випадки вплетення метафори, епітета, алюзії, антитези, роль синтаксичного паралелізму й вставних конструкцій, питальних речень, повторів різнорівневих мовних одиниць. У статті зроблено спробу довести неминучість проникнення експресивної стилістики в тексти авторства сучасних науковців, що є вимогою часу та прагненням гуманізувати науковий дискурс. Доведено, що образність наукового тексту активізує когнітивні процеси, які супроводжують розуміння й сприйняття його змісту.

Ключові слова: *науковий текст, експресивна стилістика, троп, фігура мовлення, стилістичний засіб, поняття, образ.*

Marchyshyna Alla
Doctor of Philology, Professor,
Head of the Department of the English Language
Kamianets-Podilskiy Ivan Ohiienko National University

Skrypnyk Anatolii
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Inclusive Education, Rehabilitation, and Humanitarian Sciences
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute"

EXPRESSIVE STYLISTICS OF AN ACADEMIC TEXT

The paper focuses on the stylistic devices used in academic texts which make them expressive and form the intellectual worldview via imagery. This aspect is little known about the functional style of scientific prose. The applied complex methodology (scholarly observation, stylistic analysis, elements of componential analysis) provided explicating the specifics of various stylistic means in academic texts. Theoretical background has been provided for the contemporary requirement towards the transformation of academic texts. This is caused by the renovated philosophy of world perception and spread of postmodern paradigm. There is an overview of the previous research dealing with the correlation between a concept and an image in academic texts. The paper highlights the use of trite (dead) and genuine tropes, figures of speech, stylistic syntax, world-building etc. The authors illustrate instances of metaphor, epithet, allusion, antithesis, syntactic parallelism, parenthetic constructions, interrogative sentences, stylistic repetition of lingual units of different language levels. The paper is an attempt to prove that expressive stylistics is inevitably penetrating into present-day academic texts, being a contemporary requirement and striving to humanize academic discourse. Imagery of academic texts activates cognitive processes accompanying its understanding and perception of its contents.

Key words: *academic text, expressive stylistics, trope, figure of speech, stylistic means, concept, image.*

Вступ. Експресивність наукового тексту як стилістична й загалом лінгвістична проблема привертає увагу дослідників упродовж останніх десятиліть з огляду на взаємопроникнення та взаємовплив стилів і розмивання меж між колись усталеними регістрами, як відгомін постмодернізму у філософії та, зокрема, гуманітаристиці. Однак деконструкція, як першоознака й поштовх постмодерного світоглядного зрушення, передбачала не руйнування, а переформатування, перерозподіл елементів у межах сталого набору компонентів, новий погляд на звичну річ (Л. Тернер, А. Гіббонс, Т. Вермюлен і Р. Ван ден Аккер [27]). Метамодернізм, що прийшов на зміну постмодерністському хаосу й відчуженню, апелює до людського чинника у світобаченні, діяльності, науці, технологіях, мистецтві. Гуманістична експресія вкраплюється в літературні твори, проникає в політичні дискурси, пронизує громадські рухи тощо. На зміну нестримному потокові емоційного вибуху, незбалансованості логіки й почуттів приходить тиха розкіш співчуття, співпереживання, експлікації емоційної палітри та оригінальної образності. Ця всеохопна хвиля емпатійного антропоцентризму зачепила всі вияви присутності людини в тексті, не оминувши академічні жанри. Стилістичну образність, подекуди стерту й стриману, інколи – яскраву й оригінальну – усе частіше можна зустріти в науковому тексті різної галузевої специфіки [25].

Дослідження експресивності наукового тексту не є новим у мовознавстві. Інтерес до цього аспекту формальної комунікації виявляли Г.М. Дядюра й Д.М. Колесник [2; 3], які розмежовували категоріальний статус емоційності й експресивності на прикладах наукових текстів; врахування стилістичних аспектів під час перекладу викладено в праці К.Ю. Шевчик [10]; у статті М.В. Романюхи проаналізовано жанрово-стилістичні виклики англомовного наукового тексту [7]. Проте випадки використання тропів і фігур як засобів актуалізації змісту наукового тексту, що стає все більш популярним в академічному середовищі, ще не потрапляли у фокус дослідницької уваги.

Метою статті є встановлення особливостей використання елементів експресивної стилістики в англомовних наукових текстах. Це передбачає аналіз тропів та фігур мовлення, словотвірних і синтаксичних стилістичних прийомів, які створюють образ наукового поняття або спонукають до образного сприйняття досліджених емпіричних даних.

Методи та матеріал дослідження. Для досягнення поставленої мети в пригоді стали такі методичні інструменти: емпіричні й емпірико-теоретичні (метод наукового спостереження – для виявлення стилістично маркованих одиниць в аналізованих текстах; аналіз і синтез – для розгляду вибраних елементів і одиниць з метою встановлення їх стилістичного забарвлення та оформлення отриманої інформації); елементи компонентного аналізу (для окреслення лексикографічного статусу досліджуваних одиниць); метод стилістичного аналізу (для виявлення стилістичного потенціалу «наукових» стилістичних засобів). Матеріалом дослідження слугували статті із сучасних англомовних наукових журналів, індексованих у наукометричній базі даних Scopus. Для здійснення стилістичного аналізу з текстів відібрано уривки, зміст яких слугує достатнім контекстом для актуалізації стилістичного прийому.

Результати та дискусії. Науковий текст – це складне мовленнєве утворення, продукт наукової творчості автора, виражений вербальними одиницями. Зважаючи на те, що текст є певним звітом про виконане дослідження, його природа – вторинна, наслідкова. Текст відображає процес, результат, ілюстрування розв'язаної наукової проблеми, але уже *post factum*. Тому, провівши наукову роботу, автор може дозволити собі незначні вияви образності для опису своєї праці.

Функціональний стиль наукової прози характеризується набором ознак, притаманних «науковому текстовому континууму», який охоплює «масив текстів різних жанрів» [7, с. 174]. Інакше кажучи, незважаючи на різножанрову диверсифікацію, усім текстах притаманні подібні стилетвірні риси. Зокрема, адресатно-адресантні стосунки в межах письмового наукового спілкування передбачають трансляцію емпіричної, аналітичної, когнітивної інформації та виключають її образну інтерпретацію, адже «образи в науці – це чужорідний елемент» [2, с. 20]. Проте науковий текст – як вербальна фіксація проведеного дослідження – апелює до пізнання навколишньої дійсності через вивчення її законів і встановлення взаємозв'язків. А цей процес – суб'єктивний, індивідуалізований, і винесення образності за дужки не завжди вдається кожному, хто вивчає й описує чи сприймає написане.

Вербальний аспект наукового тексту вже має певну історію досліджень, але зазвичай привертав увагу своїм лексико-граматичним оформленням [4], лексико-семантичними засобами [19], стилістичними нормами перекладу [10], прикладним аспектом та типовими помилками [9] тощо.

Стилістика наукового тексту, не маючи на меті затінити експресивністю актуальний зміст повідомлення, все ж послуговується виражальним потенціалом одиниць різних мовних рівнів. Стилістичний словотвір не є рідкістю: *In sum, gesture use might facilitate speech production processes which are manifested in better conceptualization of the* ***message-to-be-spoken****, more fluent speech and higher grammatical complexity* [13, с. 211] – відзначена складна лексема скомпресовано відтворює комплексне поняття, яке в іншій, описовій формі, втратило б ефект смислового згустку.

Прикладом забарвлення словотвірною експресивністю уривку наукового тексту є фрагмент, в якому тричі повторюється заперечний префікс *non-*: *An unexpected negative effect is observed for emotional regulation, while* ***non****trivial* ***non****-linear effects arise for collaboration (agreeableness). We conclude with a discussion of the policy relevance of* ***non****-cognitive skills in the educational context* [14]. Тут негативне значення прикметників досягається однаковим афіксом, що формує цілісне семантичне поле заперечення всього контексту.

Образність у тексті наукової прози – швидше вимога часу, можливість представити поняття чи процес більш лаконічно, ніж за допомогою логічного опису. Логіка в науковому

 DOI 10.32782/2412-933X

тексті покликана дати чітке уявлення про предмет, і якщо для цього доречною є метафора, автори вдаються до такого прийому.

Метафорична номінація передбачає використання «знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні» [8, с. 326]. Метафора сприяє концептуалізації та категоризації дійсності. Когнітивна природа метафори структурує мислення людини. Вона незамінна в науковій комунікації. Метафора опредмечує абстрактні сутності за допомогою аналогових можливостей людського розуму та відображає узагальнений досвід взаємодії людини з навколишнім світом. Художня образність використовується з метою доступної подачі інформації. Створюючи когнітивний образ вербалізованих концептів, метафора формує «багатошаровість» смислів, захоплює читача грою та спрямовує «розуміння тексту в річище його інтерпретації» [1, с. 17]. Дослідники зазначають, що метафора виступає фундаментальним засобом побудови смислу й аргументації через залучення «непрямого», похідного значення [24, с. 302].

Вдаючись до тропеїчних образів, автори наукових текстів залучають як мовну (мертву) метафору, так і літературну (оригінальну). Зокрема, із системи мови запозичено метафоричний вираз *to come into play* (вступати в гру) у такому контексті: *Iconic gestures might* ***come into play*** *where the demand for working memory sources is high* [13, с. 211]. Метафоричним образ стає тому, що «грати» мають не істоти, а іконічні жести (*Iconic gestures*).

Співвіднесення понятійних комплексів вегетації, у межах якої період цвітіння ознаменовує час найбільш інтенсивного росту й найрізноманітніших кольорів, та економічного розвитку уже традиційно позначається метафорично: *Following the arrival Allied forces in Istanbul in November 1918,* ***the alcohol sector blossomed*** *to meet the ever-increasing demands of non-combatant and victorious soldiers of the arriving French, British, Italian and Greek armies* [21]. В уривку бурхливий розвиток алкогольної промисловості експлікований метафорою розквіту (*the alcohol sector blossomed*). Лексикографічний опис дієслова *blossom* вказує на цвітіння, що дає плоди: (of a tree or plant) to produce flowers that develop into fruit [15]. Відповідно, алкогольний сектор «розцвів», щоб «дати плоди» (*to meet the ever-increasing demands*) для солдатів різних армій.

В академічному тексті достатньо перемістити акценти між поняттями одного тематичного поля, і метафоричне перенесення пожвавить виклад емпіричного матеріалу, як у прикладі, де минуле з переможними імперськими битвами описане як «словетні дні» (*glorious days*): *Istanbul would neither go back to its* ***glorious days*** *as the imperial capital of the Ottoman Empire nor would the new nationalist forces consider recognizing or reinstating the city's prestige* [22].

Образний вимір наукового тексту може не обмежуватися метафоричним перенесенням, а задля підсилення експресивності залучити алюзію: *Metaphorically speaking, this reading of the play suggests that the Beauvoir of the mid-1940s was at least ambivalent about her future and the future of France's women after Vichy and liberation. She could never, in the public France in the latter 1940s, gain from* ***playing Joan of Arc*** *to political France* [12]. У наведеному фрагменті апелювання до постаті Жанни Д'Арк (*Joan of Arc*) покликане ілюструвати політичну «гру» (*playing*).

Точне, логічне, однозначне вираження думки, що зазвичай вимагається від академічного письма, іноді неможливе без залучення образності. Більше того, саме образність може забезпечити таке сприйняття текстової інформації, що буде цілком узгоджуватися з авторською настановою. Зокрема, семантична структура епітетів у наведеному нижче уривку найбільш виразно репрезентує зображуване поняття: *In the late 1920s, the discourse on racial mixing is* ***highly polyphonic****, or rather* ***cacophonous****: alongside utopian visions*

of the avant-garde [20]. Cambridge Dictionary містить таке визначення лексеми *polyphonic*: consisting of several different tunes that are played or sung at the same time, or relating to or producing such a sound [15]. Як бачимо, основа семантики – багатоголосся, одночасне виконання кількох мелодій, що корелює з описом дискурсу расового змішування (*highly polyphonic*). Цьому процесу не притаманна спільність – він радше характеризується невпорядкованим, неприємним різноголоссям – какофонією (*cacophonous*: having an unpleasant mixture of sounds [15]).

Для відображення протилежності понять і акцентуванні їх протилежності застосовується антитеза. Протиставлення об'єктів і якостей за певною ознакою та актуалізація відмінностей у конкретному контексті відображає свіжий погляд автора на порівнювані явища. Прийом антитези дозволяє загострити зображувані протиріччя: *On the contrary, Ankara would represent the* ***modern, homogeneous and loyal 'Turkish nation****', whereas Istanbul would remain as the epitome of* ***old, imperial, non-Muslim and cosmopolitan disloyalty*** [22]. Тут антитеза як «особливо підкреслене протиставлення протилежних життєвих явищ, понять, почуттів, думок, людських характерів» [5, с. 28] зіставляє два турецьких міста: Анкару як символ сучасної, однорідної та відданої турецької нації (*modern, homogeneous and loyal 'Turkish nation*) і Стамбул – втілення старої, імперської, не-мусульманської та космополітичної невірності (*old, imperial, non-Muslim and cosmopolitan disloyalty*).

Оскільки «лексичною базою антитези є антонімія» [8, с. 30], цю ознаку семантично протилежних словесних пар застосовують і на словотвірному рівні, як у прикладі з формантами *low – high* та спільним компонентом *performing*, залучених для опису студентської активності: *Additionally,* ***high****-performing students spoke more frequently than their moderately and* ***low****-performing peers* [23, с. 53].

Для пом'якшення категоричності висловлення та дотримуючись етики наукових публікацій, авторам зазвичай рекомендують утримуватись від безапеляційних тверджень, використовуючи натомість обережну тактику, відому як «хеджинг» («геджинг»), що дозволяє науковцеві уникнути можливої критики, розвинути певну «гнучкість» і кодувати висловлення прихованим значенням [17, с. 124]. Це бачимо в прикладі: *It is worth noting that historical revisionism and the reframing of memory narratives have* ***not*** *been* ***un****familiar to many Eastern European countries throughout their Europeanisation and EU accession negotiations* [28]. В уривку зміщено мовленнєві функції наукового тексту – замість нейтрально-інформативної використано стилістично-образну, де за допомогою літоти вдається «сказати менше, маючи на увазі більше» [11, с. 99], навмисно ослабити справжній зміст, нівелювати різкість висловлення.

Як засвідчує аналіз текстів наукового стилю, автори вдаються до стилістичних засобів різної природи: «За фігурами слова закріпилася назва троп, а за фігурами думки – риторичні фігури» [6, с. 387]. Припускаючи, що тропи, як засоби вторинної номінації, передбачають контекстуальну зміну структури семантики слова, а отже, імплікують конотацію, не притаманну науковим жанрам, можемо констатувати частіші звернення до риторичних фігур. Широкі стилістичні можливості, які авторам дає синтаксис, активно вплітаються в сучасний академічний текст задля досягнення відповідного виражально-експресивного ефекту, не порушуючи при цьому денотативне значення лексики. У деяких текстах навіть спостерігається конвергенція стилістичних прийомів експресивного синтаксису: *Hemingway described a post-war metropole on the verge of a nervous breakdown – its inhabitants, both* ***local and foreign****, constantly swung between endless parties,* ***booze and entertainment at night and fear, misery and squalor during the day*** [22]. Цей уривок демонструє використання антитез (*local/foreign, night/day, booze and entertainment/ misery and squalor*), паралельних

 DOI 10.32782/2412-933X

конструкцій (*booze and entertainment at night / fear, misery and squalor during the day*), які загалом створюють образ метрополії.

Не менш виразними вкрапленнями експресивного синтаксису є вставлені конструкції, що надають додаткові відомості до змісту речення й водночас створюють паралельний план викладу: *Despite asymmetrical levels of competence* ***(teacher as expert, students as apprentices)****,* ***the class and the teacher form a community of learning****, which develops knowledge in a co-constructive manner and negotiates meaning together* [23, с. 52]. У цьому фрагменті спостерігаємо повтор ключових понять – суб'єктів педагогічного експерименту (вчитель і учень), яким в основному змісті речення відведено роль членів навчальної спільноти, у вставленні ж ці ролі конкретизуються (вчитель – експерт, фахівець, учні – помічники).

Повторення певних елементів є звичним явищем у лексико-синтаксичній структурі наукового тексту. Однак, на відміну від неодноразового вжитку релевантних термінів чи номінацій досліджуваних об'єктів, стилістично маркований повтор виконує в академічних жанрах іншу функцію – образного відтворення понять, індвідуалізації стилю та пожвавлення оповіді. У наведеному нижче уривку повтор актуалізований через анафоризовані паралельні конструкції (*cruelty done to*): *He conveys two powerful impressions in a single scene:* ***cruelty done to animals*** *and* ***cruelty done to humans*** [22] – повторені сегменти не тільки створюють синтаксичний паралелізм з єдинопочатком, але й надають реченню своєрідний інтонаційний малюнок із підвищенням тону перед паузою (*and*) та пониженням – після неї.

Ознакою експресивізації та залученості читача до активного сприйняття наукового тексту є питальні речення. Діалогічність академічного мовлення «оживлює» зазвичай стилістично нейтральну тональність викладу, провокуючи реципієнта замислитися над потенційною відповіддю: … *we see that on the one hand, she is expressing wishful thinking with stories about girls who escape from poverty and difficult life and experience their dearest dream, while on the other hand with legends that tell of the manliness of the male hero she is strengthening the self-image of the boy to whom she tells the story.* ***Is she perhaps also thinking of the son she cannot have with her who is growing up nearby with unrelated people?*** [26]. Тут автор статті з теорії літератури намагається не тільки розв'язати проблему, а робить спробу долучити до цього читачів, провокуючи їх відповісти на запитання. Аналогічною прагматичною настановою пронизаний наступний уривок: *This study brings forth questions for future researchers to consider.* ***To what extent do teachers, administrators, and stakeholders understand the threat to democracy posed by the contemporary far-right, white nationalist movement?*** [16, с. 18]. Як зазначено в меті аналізованої статті, її завданнями є пошук відповідей на низку запитань, які й перелічуються перед читачами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як засвідчив розгляд емпіричного матеріалу, науковий текст – це певною мірою інтелектуальний продукт, який сприяє обміну науковою інформацією. Він забезпечує: наукову комунікацію в єдності усної та писемної форм. Стилістика наукового тексту не відзначається системністю, окремі випадки використання авторами стилістичних прийомів – швидше виняток, ніж традиція. Саме тому їх поява привертає увагу читача, актуалізує образ та дозволяє сприйняти наукові поняття на рівні сенсорики. Образність на сторінках статей з індексованих наукових видань – скупа, витончена, однак через це помітна й зрозуміла читачеві. Прагнучи загострити увагу й індивідуалізувати своє наукове мовлення, учені вдаються до стилістичного синтаксису й словотвору, тропів і фігур мовлення, формуючи новітню парадигму текстів наукового стилю. Перспективним видається дослідження функціонально-стилістичних особливостей наукових текстів, що формують ідіостиль автора, з огляду на мовно-рівневий і комунікативно-прагматичний підходи.

Література:

1. Великорода Ю.М. Прецедентні феномени як засіб вираження постмодерністської художності в американському медіадискурсі (на матеріалі періодики). *Нова філологія*. 2011. № 46. С. 14–18.

2. Дядюра Г. Образність у науковому стилі (два підходи до однієї проблеми). *Studia methodologica. Мовознавчі студії*. 2001. № 9. С. 20–31.

3. Дядюра Г.М., Колесник Д.М. Засоби експресивності в наукових текстах. *Мовознавчий вісник*. 2017. Вип. 22–23. С. 164–172.

4. Іщенко Н.Г., Ліпінська В.В. Лексико-граматичні домінанти наукового тексту. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Сер.: Філологія. Педагогіка.* 2013. Вип. 1. С. 32–42.

5. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. Київ : Рад. шк., 1971. 431 с.

6. Попович Н., Попович Ю. Риторичні фігури як засіб вираження кількості в українській мові (на матеріалі говірок Північної Буковини). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 82. Т. 2. С. 386–391.

7. Романюха М.В. Жанрово-стилістичні виклики у відтворенні англомовного наукового тексту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2021 № 49. Т. 2. С. 174–177.

8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

9. Типологія помилок у науковому тексті: збірник наукових праць. Черкаси, 2011. 120 с.

10. Шевчик К.Ю. Стилістичні засоби адаптації науково-популярних текстів та їх переклад українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2024. № 68. С. 243–246.

11. Шкіль К.П. Літота як засіб відтворення індивідуально-авторського стилю (на матеріалі поезії А.А. Фета). *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. Vol. 2(3). P. 97–105.

12. Arens K. Gendering resistance and philosophy? Simone de Beauvoir's Vichy. *Journal of European Studies*. 2025. № 55(3). P. 269–292.

13. Arslan B., Özer D., Göksun T. Grammatical Complexity and Gesture Production of Younger and Older Adults. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi.* 2023. № 34(2), P. 201–216.

14. Avanesian G., Rozhkova K. The effect of non-cognitive skills on academic performance: does it vary by socio-economic status? *International Journal of Educational Research.* 2025. Vol. 133. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0883035525001533?via%3Dihub (дата звернення: 29.09.2025).

15. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ (дата звернення: 29.09.2025).

16. Eargle J. C., Rubin D. I. Countering Holocaust Trivialization: How Educational Resources Support Teachers in the Context of Political Extremism. *The Journal of Social Studies Research.* 2025. № 49(1). P. 3–23.

17. Gherdan E. Hedging in Academic Discourse. *Romanian Journal of English Studies.* 2019. № 16(1). P. 123–127.

18. Gong X., Aktan-erciyes A., Karadöller D. Z. Relationship between Bilingual Experience and Cognitive Control of Bilingual Children. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi.* 2024. № 35(2). P. 197–222.

19. Gulazade T. Linguistic Features of Written Academic Texts. URL: https://www.researchgate.net/publication/370769454 (дата звернення: 29.09.2025).

20. Kantoříková J. Literary representations of 'racial mixing' in Czech modernism. *Journal of European Studies.* 2025. № 55(1). P. 33–48.

21. MacArthur-Seal DJ. States of drunkenness: bar-life in Istanbul between Empire, Occupation, and Republic, 1918–1923. *Middle Eastern Studies.* 2022. № 58(2). P. 271–283.

22. Maksudyan N. The fall of a city: Refugees, exodus and exile in Ernest Hemingway's Istanbul, 1922. *Journal of European Studies.* 2023. № 53(3). P. 234–252.

23. Moser M., Zimmermann M. Meaning-Making Through Dialogic Classroom Discourse in History Classes: Multi-Perspective Case Studies From a Teacher Professional Development Program. *The Journal of Social Studies Research.* 2025. № 49(1). P. 51–70.

 DOI 10.32782/2412-933X

24. Musolff A. The study of metaphor as part of critical discourse analysis. *Critical Discourse Studie.* 2012. № 9(3). P. 301–310.

25. Nealon J. T. Post-Postmodernism or, The Cultural Logic of Just-in-Time Capitalism. Stanford University Press, 2012. 248 p.

26. Þorsteinsdóttir R. Tales of Their Times. *Humanities.* 2025. 14, 18. URL: https://doi.org/10.3390/h14010018 (дата звернення: 29.09.2025).

27. Vermeulen T., Van den Akker R. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture.* 2010. Vol. 2(1). URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/jac.v2i0.5677 (дата звернення: 29.09.2025).

28. Volchevska B. Re-writing history as a pre-condition of EU membership: The case of North Macedonia. *Journal of European Studies.* 2025. № 55(2). P. 182–200.

References:

1. Velykoroda, Yu. M. (2011). Pretsedentni fenomeny yak zasib vyrazhennia postmodernistskoi khudozhnosti v amerykanskomu mediadyskursi (na materiali periodyky) [Precedent phenomena as a means of expression of postmodern literary style in American media discourse (the study of periodicals)]. *Nova filolohiia*, 46, 14–18. [in Ukrainian].

2. Diadiura, H. (2001). Obraznist u naukovomu styli (dva pidkhody do odniiei problemy) [Imagery in the academic style (two approaches toward one problem)]. *Studia methodologica. Movoznavchi studii*, 9, 20–31. [in Ukrainian]

3. Diadiura, H. M., Kolesnyk D.M. (2017). Zasoby ekspresyvnosti v naukovykh tekstakh [Means of expressiveness in academic texts]. *Movoznavchyi visnyk*, 22–23, 164–172. [in Ukrainian].

4. Ishchenko, N. H., Lipinska, V. V. (2013). Leksyko-hramatychni dominanty naukovoho tekstu [Lexico-grammatical dominants of an academic text]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskyi politekhnichnyi instytut". Seriia: Filolohiia. Pedahohika*, 1, 32–42. [in Ukrainian]

5. Lesyn, V. M., Pulynets, O.S. (1971). Slovnyk literaturoznavchykh terminiv [Dictionary of literature terms]. Kyiv : Rad. Shk., 431 p. [in Ukrainian].

6. Popovych, N., Popovych, Yu. (2024). Rytorychni fihury yak zasib vyrazhennia kilkosti v ukrainskii movi (na materiali hovirok Pivnichnoi Bukovyny) [Rhetorical figures as a means of quantity expression in Ukrainian]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 82(2), 386–391. [in Ukrainian].

7. Romaniukha, M. V. (2021). Zhanrovo-stylistychni vyklyky u vidtvorenni anhlomovnoho naukovoho tekstu [Genre and stylistic challenges in representation of an English academic text]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiia, 49(2), 174–177. [in Ukrainian].

8. Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Contemporary linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K, 716 p. [in Ukrainian].

9. Typolohiia pomylok u naukovomu teksti: zbirnyk naukovykh prats [Typology of mistakes in an academic text: volume of scholarly papers] (2011). Cherkasy. 120 p. [in Ukrainian].

10. Shevchyk, K. Iu. (2024). Stylistychni zasoby adaptatsii naukovo-populiarnykh tekstiv ta yikh pereklad ukrainskoiu movoiu [Stylistic means of scientific popular genres adaptation and their translation into Ukrainian]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia,* 68, 243–246. [in Ukrainian].

11.Shkil, K. P. (2023). Litota yak zasib vidtvorennia indyvidualno-avtorskoho styliu (na materiali poezii A.A.Feta) [Litotes as a means of representation of author's individual style (the study of poetry by A. Fet]. *International Science Journal of Education & Linguistics,* 2(3), 97–105. [in Ukrainian].

12. Arens, K. (2025). Gendering resistance and philosophy? Simone de Beauvoir's Vichy. *Journal of European Studies,* 55(3), 269–292. [in English]

13. Arslan, B., Özer, D., Göksun, T. (2023). Grammatical Complexity and Gesture Production of Younger and Older Adults. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi.* 34(2), 201–216. [in English].

14. Avanesian, G., Rozhkova, K. (2025). The effect of non-cognitive skills on academic performance: does it vary by socio-economic status? *International Journal of Educational Research.* 133. Retrieved from: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0883035525001533?via%3Dihub [in English].

15. Cambridge Dictionary. Retrieved from: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ [in English].

16. Eargle, J. C., Rubin, D. I. (2025). Countering Holocaust Trivialization: How Educational Resources Support Teachers in the Context of Political Extremism. *The Journal of Social Studies Research,* 49(1), 3–23. [in English].

17. Gherdan, E. (2019). Hedging in Academic Discourse. *Romanian Journal of English Studies*, 16(1), 123–127. [in English].

18. Gong, X., Aktan-erciyes, A., Karadöller, D. Z. (2024). Relationship between Bilingual Experience and Cognitive Control of Bilingual Children. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* 35(2), 197–222. [in English].

19. Gulazade, T. Linguistic Features of Written Academic Texts. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/370769454 [in English].

20. Kantoříková, J. (2025). Literary representations of “racial mixing” in Czech modernism. *Journal of European Studies,* 55(1), 33–48. [in English].

21. MacArthur-Seal, DJ. (2022). States of drunkenness: bar-life in Istanbul between Empire, Occupation, and Republic, 1918–1923. *Middle Eastern Studies,* 58(2), 271–283. [in English].

22. Maksudyan, N. (2023). The fall of a city: Refugees, exodus and exile in Ernest Hemingway’s Istanbul, 1922. *Journal of European Studies,* 53(3), 234–252. [in English].

23. Moser, M., Zimmermann, M.(2025). Meaning-Making Through Dialogic Classroom Discourse in History Classes: Multi-Perspective Case Studies From a Teacher Professional Development Program. *The Journal of Social Studies Research,* 49(1), 51–70. [in English].

24. Musolff, A. (2012). The study of metaphor as part of critical discourse analysis. *Critical Discourse Studie,* 9(3), 301–310. [in English].

25. Nealon, J. T. (2012). Post-Postmodernism or, The Cultural Logic of Just-in-Time Capitalism. Stanford University Press. 248 p. [in English].

26. Þorsteinsdóttir, R. (2025). Tales of Their Times. *Humanities.* 14, 18. Retrieved from: https://doi.org/10.3390/h14010018 [in English].

27. Vermeulen, T., Van den Akker, R. (2010). Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture,* 2(1). Retrieved from: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/jac.v2i0.5677 [in English].

28. Volchevska, B. (2025). Re-writing history as a pre-condition of EU membership: The case of North Macedonia. *Journal of European Studies,* 55(2), 182–200. [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 30.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 811.161.2’276.2:811.511.141’276.2:81’27
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-15

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ТА УГОРСЬКОЇ МОВ У ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОМУ Й КРАЇНОЗНАВЧОМУ ВИМІРАХ

Певсе Андрея
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ,
доцент кафедри української мови та культури
Ніредьгазький університет (Угорщина)
ORCID ID: 0000-0002-0564-2307

Олаг Наталія
старший викладач кафедри географії та туризму,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ,
аспірантка 3 курсу докторської школи наук про Землю
кафедри охорони ландшафту та природоохоронної географії
Дебреценський університет, м. Дебрецен (Угорщина)
ORCID ID: 0000-0001-8748-7832

Статтю присвячено комплексному аналізу української та угорської мов у професійно-комунікативному й країнознавчому вимірах, що зумовлено актуальними потребами сучасної освіти, перекладознавства та міжкультурної взаємодії. Об’єктом дослідження є українська та угорська мови як засоби професійної комунікації, предметом – їхні термінологічні системи, фразеологія та культурно маркована лексика, що відображають як спільні, так і відмінні риси мовної картини світу.

Мета дослідження полягає у виявленні універсальних і специфічних характеристик обох мов у професійному та країнознавчому контекстах, а також у визначенні ролі культурних чинників у формуванні комунікативної компетентності. Методологія ґрунтується на порівняльно-зіставному аналізі, методі ілюстративних прикладів та критичному огляді попередніх досліджень. Використання цих методів дало змогу поєднати теоретичні узагальнення із практичним матеріалом, зокрема прикладами з юридичного, освітнього та культурного дискурсів.

У результаті з’ясовано, що українська та угорська мови, попри належність до різних мовних родин, мають схожі принципи організації професійної комунікації, зокрема прагнення до точності, стандартизації та однозначності термінології. Водночас відмінності простежуються в морфологічній структурі, способах творення термінів, особливостях перекладу фразеологізмів та використанні реалій. Приклади на кшталт українського «державна служба» й угорського «közigazgatás» або фразеологізмів «води в рот набрати» і «mélyen hallgat» ілюструють необхідність глибокої культурної адаптації під час перекладу.

Новизна роботи полягає в поєднанні лінгвістичного й країнознавчого підходів до порівняння української та угорської мов, що дозволило по-новому інтерпретувати взаємозв’язок між мовною системою та культурним контекстом. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання під час укладання освітніх програм, створенні навчально-методичних матеріалів, розробленні вправ для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей, а також у перекладацькій практиці, де врахування культурних нюансів є запорукою адекватного відтворення змісту.

Ключові слова: *професійна комунікація, фразеологізми, лексика, країнознавчий підхід, перекладацька практика, багатомовна освіта.*

Pevse Andreya
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology,
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Culture,
University of Nyíregyháza (Hungary)

Olah Nataliia
Senior Teacher at the Department of Geography and Tourism,
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,
Postgraduate Student at the Department of Landscape Protection and Environmental Geography,
University of Debrecen (Hungary)

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE UKRAINIAN AND HUNGARIAN LANGUAGES IN PROFESSIONAL-COMMUNICATIVE AND COUNTRY-STUDIES DIMENSIONS

The article is devoted to a comprehensive analysis of the Ukrainian and Hungarian languages in professional-communicative and country-studies dimensions, driven by the current needs of modern education, translation studies, and intercultural interaction. The object of the research is the Ukrainian and Hungarian languages as means of professional communication, while the subject is their terminological systems, phraseology, and culturally marked vocabulary, which reflect both common and distinctive features of the linguistic worldview.

The purpose of the study is to identify the universal and specific characteristics of both languages in professional and country-studies contexts, as well as to determine the role of cultural factors in shaping communicative competence. The methodology is based on comparative analysis, the method of illustrative examples, and a critical review of previous research. The use of these methods made it possible to combine theoretical generalizations with practical material, particularly examples from legal, educational, and cultural discourse.

The findings reveal that the Ukrainian and Hungarian languages, despite belonging to different language families, share similar principles of professional communication, namely the pursuit of accuracy, standardization, and terminological unambiguity. At the same time, differences are observed in morphological structures, methods of term formation, peculiarities of phraseological translation, and the use of culture-bound realia. The novelty of the research lies in the integration of linguistic and country-studies approaches to the comparison of Ukrainian and Hungarian, which allowed for a new interpretation of the relationship between the language system and cultural context. The practical significance of the results is seen in their applicability for designing curricula, developing teaching materials, creating exercises for philology students, as well as in translation practice, where attention to cultural nuances ensures the adequacy of meaning transfer.

Key words: *professional communication, phraseology, country-studies approach, translation practice, multilingual education.*

Вступ. Актуальність порівняльного аналізу української та угорської мов у професійно-комунікативному та країнознавчому аспектах зумовлена інтенсифікацією транскордонних контактів у Центрально-Східній Європі, особливо на Закарпатті, де співіснують різні мовні

 DOI 10.32782/2412-933X

та культурні спільноти. Професійне мовне посередництво в цьому регіоні є важливою умовою інтеграції до європейського освітнього та культурного простору.

Метою статті є виявлення спільних і відмінних рис української та угорської мов у професійно-комунікативному та країнознавчому вимірах, а також визначення ролі мовних і культурних чинників у процесі підготовки сучасного філолога.

Методи та методики дослідження. У процесі роботи застосовано порівняльно-зіставний метод, який дав змогу виявити спільні та відмінні риси української та угорської мов у професійно-комунікативному і країнознавчому аспектах. Особливу увагу зосереджено на аналізі лексико-семантичних особливостей, фразеологічних одиниць і термінологічних систем.

Метод ілюстративних прикладів використано для демонстрації специфіки мовного матеріалу: наведено приклади фахових текстів українською та угорською мовами (зокрема, з освітнього, юридичного та культурного дискурсів). Це дозволило простежити, як мовні одиниці функціонують у конкретних професійних і культурних контекстах.

Крім того, застосовано метод аналізу попередніх досліджень, що включає огляд і критичне осмислення напрацювань українських та угорських науковців у сфері перекладознавства, лінгвістики та методики викладання мов (М. Кочерган, А. Берегсасі, А. Певсе та ін). Це дало можливість інтегрувати вже наявні наукові результати з авторськими спостереженнями та виявити нові аспекти в порівняльному вивченні двох мов.

Застосування порівняльно-зіставного аналізу та ілюстративних прикладів є виправданим, оскільки саме ці підходи дозволяють найповніше виявити закономірності функціонування української та угорської мов у різних професійних і культурних контекстах. Поєднання власних спостережень із результатами попередніх досліджень забезпечує комплексне бачення проблеми: аналіз наукової літератури створює теоретичне підґрунтя, а робота з автентичними текстами конкретизує виявлені закономірності. Такий методичний підхід дає змогу не лише описати мовні особливості, але й простежити їх практичне значення у формуванні професійної та культурної компетентності, що є визначальним у сучасних умовах глобалізації та багатомовності.

Результати та дискусії. Порівняльний аналіз української та угорської мов у професійно-комунікативному й країнознавчому аспектах дав змогу виявити як спільні риси, так і відмінності у функціонуванні цих мов у сучасному освітньому та культурному просторі. В обох мовах простежується прагнення до чіткості, однозначності та стандартизації термінології, що особливо важливо в професійній комунікації. Це підтверджують результати компетентнісних досліджень студентів закладів вищої освіти Закарпаття, які вказують на необхідність систематичної роботи з фаховими текстами та формування стратегії оперування професійною лексикою [4].

Українська та угорська мови, попри належність до різних мовних родин, мають низку спільних рис у сфері професійного спілкування. Обидві мови орієнтовані на точність термінології, однозначність понять і формалізованість мовлення, що особливо помітно в юридичному, освітньому й адміністративному дискурсах. Крім того, для обох мов характерна тенденція до стандартизації термінологічних систем і створення фахових словників, які забезпечують взаєморозуміння в професійному середовищі. У процесі викладання української для угорськомовних студентів або угорської для українців простежується потреба у використанні порівняльних стратегій та ілюстративних прикладів, що підтверджує практичну важливість методики зіставного аналізу.

Водночас між двома мовами існують суттєві відмінності, які виявляються як на структурному, так і на культурному рівні. Українська мова належить до слов'янської групи

індоєвропейської сім'ї й характеризується розвиненою флективною системою, тоді як угорська мова є представником угорської гілки фінно-угорських мов і має аглютинативний тип будови, де граматичні значення виражаються шляхом додавання суфіксів. Це зумовлює відмінності в способах творення термінів, побудові фахових текстів та синтаксичних конструкцій. У культурно-країнознавчому вимірі відмінності простежуються в системі реалій та символів: для української культури ключовими є такі маркери, як гопак, борщ, тоді як для угорської – *gulyás, csárda*. Ці одиниці не мають точних еквівалентів і потребують культурологічних коментарів у перекладі.

Суттєвою відмінністю залишається культурно-маркований пласт лексики, де проявляється національна специфіка. На особливу увагу заслуговує переклад фразеологізмів з української мови угорською. За спостереженням А. Певсе [3, с. 390], саме фразеологія є найбільш культурно маркованим пластом лексики, де прямий еквівалент часто відсутній, і перекладач повинен застосовувати адаптаційні стратегії. Це підтверджує важливість професійної компетентності в міжмовному посередництві.

Дискусійним залишається питання про роль країнознавчого компонента у викладанні мов для національних меншин. Одні дослідники наголошують на важливості інтеграції культурологічного матеріалу як засобу формування толерантності та розширення світогляду, інші ж підкреслюють ризик перевантаження освітнього процесу другорядними елементами. Проте дослідження А. Певсе доводить, що країнознавчий матеріал значною мірою сприяє кращому засвоєнню української мови в угорськомовних школах Закарпаття, оскільки мотивує учнів співвідносити мовні одиниці з власним культурним досвідом [2, с. 215].

Як відзначає М. Кочерган, порівняльне мовознавство дозволяє виявляти як універсальні, так і унікальні риси мов, що є основою для подальшого дослідження їх функціонування в професійній та культурній комунікації [1].

У професійно-комунікативному вимірі спостерігаються цікаві відмінності у функціонуванні термінів. Так, українське словосполучення *«державна служба»* має найближчий угорський відповідник *«közigazgatás»*, однак семантичні акценти тут не збігаються повністю: в українському контексті наголос робиться на сфері публічного управління, тоді як угорський термін охоплює ширше коло явищ, пов'язаних із системою адміністративного врядування.

Особливий інтерес становить переклад фразеологізмів, що репрезентують культурно марковану лексику. Наприклад, українське *«у решеті воду носити»* та угорське *«vizet hordani szitában»* демонструють повний образний збіг, що вказує на спільні когнітивні уявлення обох народів. Водночас вираз *«води в рот набрати»* не має буквального угорського відповідника й передається за допомогою функціонального аналога *«mélyen hallgat»* («глибоко мовчати»). Це підтверджує, що переклад фразеології часто потребує адаптаційних стратегій.

Країнознавчий вимір також виявляється через реалії, які є культурними маркерами ідентичності. Так, українське слово *«гопак»* та угорське *«gulyás»* не мають точних відповідників у жодній із мов і потребують додаткового коментаря для іноземного адресата. У першому випадку йдеться про національний танець, що символізує українську культурну традицію, у другому – про страву, яка стала своєрідним символом угорської кухні. Такі приклади демонструють, що професійна комунікація у двомовному контексті неможлива без урахування культурного фону, який певною мірою визначає адекватність розуміння й перекладу.

 DOI 10.32782/2412-933X

Таблиця 1

Приклади професійної лексики, фразеологізмів і реалій в українській та угорській мовах

Українська мова	Угорська мова	Коментар
державна служба	*közigazgatás*	В українській – акцент на публічній службі; в угорській – ширше значення, що охоплює систему управління загалом
право власності	*tulajdonjog*	Терміни вважаються еквівалентними, проте в угорському праві мають власні контекстуальні відтінки
зовнішня політика	*külpolitika*	Прямий відповідник, проте в угорській мові ширше використання в публіцистиці
соціальне страхування	*társadalombiztosítás*	Точний відповідник, активно використовується у правових і економічних документах
у решеті воду носити	*vizet hordani szitában*	Повний образний збіг, подібні когнітивні уявлення в обох народів
води в рот набрати	*mélyen hallgat («глибоко мовчати»)*	Відсутній буквальний відповідник; використовується функціональний аналог
ні пари з вуст	*egy szót sem szól*	Функціональний еквівалент, стилістично ближчий до нейтральної лексики
гопак	*gulyás*	Культурні реалії без точних відповідників; потребують коментаря для іноземців (національний танець / традиційна страва)
навчальний план	*tanterv*	Прямий відповідник у сфері освіти, використовується в педагогічних документах
кредит (академічний)	*kredit*	Універсальний міжнародний термін, який зберігає однакову форму й значення

Наведені приклади свідчать, що, попри наявність значної кількості прямих еквівалентів, особливу складність становлять культурно марковані одиниці та фразеологізми, які потребують адаптаційних стратегій перекладу.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що професійно-комунікативний і країнознавчий виміри у викладанні й використанні української та угорської мов тісно взаємопов'язані. Професійна мова вимагає точності й стандартизації, тоді як країнознавчий аспект забезпечує глибину розуміння й формує культурну чутливість. Саме баланс між цими двома вимірами є необхідною умовою ефективної мовної підготовки сучасного фахівця.

Висновки. Українська та угорська мови, належачи до різних мовних родин, характеризуються значними структурними відмінностями на рівні граматики, фонетики та лексики. Водночас у сфері професійного спілкування обидві демонструють спільну тенденцію до точності, однозначності й стандартизації термінології, що забезпечує зрозумілість і ефективність комунікації.

Країнознавчий аспект у функціонуванні мов виявляється у використанні реалій та культурно специфічної лексики, які формують унікальну мовну картину світу. Аналіз таких одиниць засвідчив, що вони є не лише засобом передачі інформації, а й чинником ідентифікації культурних традицій та цінностей, що має особливе значення в міжмовному й міжкультурному порівнянні.

Отримані результати свідчать, що дослідження української та угорської мов у професійно-комунікативному та країнознавчому вимірах відкриває можливість для глибшого розуміння їхньої специфіки та взаємодії. Подальші студії в цьому напрямі сприятимуть розвиткові порівняльного мовознавства та формуванню більш повної картини функціонування мов у сучасному багатомовному суспільстві.

Література:

1. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник. 3-тє видання. Київ : Академія, 2010.
2. Певсе А.А. Сучасний стан викладання української мови в школах Закарпаття з мовами національних меншин. Україністика в Угорщині та поза її межами. Ужгород : РІК-У, 2019. С. 213–218.
3. Певсе А.А. Особливості перекладу фразеологізмів з української мови угорською. *Вісник науки та освіти : Серія «Філологія».* Київ, 2024. Випуск № 4(22). С. 388–396.
4. Anikó B., Beregszaszi A., Katalin D. L., Kateryna D. L., Kornélia H. L., Andrea P. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elsö évfolyamos hallgatóinak körében végzett szövegértési kompetenciavizsgálat eredményeiböl. *Acta Academiae Beregsasiensis*, Philologica. 2023. II. évfolyam, 1. szám. 2020. pp. 26–43.

References:

1. Kocherhan, M. P. (2010). Zahalne movoznavstvo [General Linguistics]. (3rd ed.). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
2. Pevse, A. A. (2019). Suchasnyi stan vykladannia ukrainskoi movy v shkolakh Zakarpattia z movamy natsionalnykh menshyn [The Current State of Teaching Ukrainian in Transcarpathian Schools with Minority Languages]. Berehove: “RIK-U” Kiadó, 213–218 [in Ukrainian].
3. Pevse, A. A. (2024). Osoblyvosti perekladu frazeolohizmiv z ukrainskoi movy uhorskoju [Peculiarities of Translating Ukrainian Phraseological Units into Hungarian]. Kyiv: *Visnik nauki ta osviti* (Serija filolohija), 4(22), 388–396 [in Ukrainian].
4. Anikó, B., Beregszaszi, A., Katalin, D. L., Kateryna, D. L., Kornélia, H. L., & Andrea, P. (2020). II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elsö évfolyamos hallgatóinak körében végzett szövegértési kompetenciavizsgálat eredményeiböl [Results of a Reading Comprehension Competence Test among First-Year Students of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College]. *Acta Academiae Beregsasiensis*, Philologica. 2023. II. évfolyam, 1. szám. pp. 26–43 [in Hungarian].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 26.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 811.111:811.161
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-16

ПОРІВНЯЛЬНИЙ ПІДХІД У ПЕРЕКЛАДІ: ВІД АНАЛІЗУ ТЕРМІНІВ ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ МЕНТАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ

Піскунов Олександр
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
ORCID ID: 0000-0002-7176-7423

Роман Вікторія
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
ORCID ID: 0000-0003-3468-1062

У статті розглянуто проблему перекладу суспільно-політичних термінів з англійської на українську мову крізь призму зіставного аналізу. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері перекладознавства, питання порівняння цілісних термінологічних систем двох мов та виявлення їхніх структурних, семантичних і когнітивних особливостей залишається недостатньо вивченим. Актуальність роботи зумовлена тим, що точність і адекватність перекладу в суспільно-політичній сфері має вирішальне значення для збереження змісту й комунікативного ефекту тексту. Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу англо-українських суспільно-політичних термінів задля визначення їх паралелей і розбіжностей, а також формування оптимальних перекладацьких стратегій.

Для досягнення цієї мети застосовано низку методів: порівняльний, дескриптивний, контекстуальний, компонентний, концептуальний і прагматичний аналіз. У статті акцентується увага на ролі ментальної моделі перекладача, яка виступає «третьою системою» у процесі перекладу та дозволяє інтегрувати знання автора, перекладача й реципієнта. Дослідження передбачає реконструкцію ментальних моделей перекладача. Показано, що саме індивідуальні когнітивні стратегії, досвід і прагматичні орієнтири перекладача визначають точність передачі смислу.

Особлива увага приділяється труднощам, пов'язаним із багатозначністю термінів, їх семантичною диференціацією та культурними особливостями. Зроблено висновок, що зіставний аналіз має не лише теоретичну, а й практичну цінність: він дозволяє визначати закономірності перекладу, вдосконалювати методи навчання та формувати більш ефективні стратегії роботи з термінологічними системами. Таким чином, комплексний підхід до аналізу суспільно-політичних термінів сприяє підвищенню якості та адекватності перекладу.

Ключові слова: *зіставний аналіз, суспільно-політичні терміни, перекладацькі стратегії, ментальні моделі, когнітивні стратегії, семантична диференціація, термінологічні системи.*

Piskunov Oleksandr
Candidate of Philology, Associate Professor at the
Department of Germanic and Slavonic Linguistics
State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University"

Roman Viktoriia
Candidate of Philology, PhD, Associate Professor at the
Department of Germanic and Slavonic Linguistics
State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University"

A COMPARATIVE APPROACH IN TRANSLATION: FROM TERM ANALYSIS TO THE RECONSTRUCTION OF MENTAL MODELS

The article explores the problem of translating socio-political terminology from English into Ukrainian within the framework of comparative analysis. Despite a considerable body of research in the field of translation studies, the issue of comparing the integrated terminological systems of the two languages and identifying their structural, semantic, and cognitive features remains insufficiently explored. The relevance of this study is determined by the fact that accuracy and adequacy in translating socio-political texts are crucial for preserving both the content and the communicative effect of the text.

The aim of the research is to conduct a comparative analysis of English-Ukrainian socio-political terms in order to identify their parallels and divergences, as well as to develop optimal translation strategies. To achieve this aim, a range of methods was employed: comparative, descriptive, contextual, componential, conceptual, and pragmatic analyses.

The article emphasizes the role of the translator's mental model, which functions as a "third system" in the translation process and allows the integration of the knowledge of the author, translator, and recipient. The study involves the reconstruction of the translator's mental models. It is demonstrated that individual cognitive strategies, experience, and pragmatic orientations of the translator determine the accuracy of meaning transfer. Special attention is given to difficulties related to term polysemy, semantic differentiation, and cultural peculiarities.

It is concluded that contrastive analysis possesses not only theoretical but also practical value: it enables the identification of translation patterns, improves teaching methods, and facilitates the development of more effective strategies for working with terminological systems. Thus, a comprehensive approach to analyzing socio-political terms contributes to enhancing the quality and adequacy of translation.

Key words: *contrastive analysis, socio-political terms, translation strategies, mental models, cognitive strategies, semantic differentiation, terminological systems.*

Вступ. Незважаючи на численні дослідження у сфері перекладу термінів суспільно-політичних наук, питання порівняння цілих термінологічних систем двох мов та вивчення їх паралелей і розбіжностей залишається не досить розробленим. Лінгвісти часто обмежуються аналізом окремих термінів, не завжди враховуючи глибші структурні відмінності між мовними системами. Такі поодинокі розбіжності можуть бути лише «зовнішнім сигналом» складніших внутрішніх відмінностей у межах цілих термінологічних систем.

Актуальність дослідження полягає в тому, що, незважаючи на численні праці з перекладу суспільно-політичних термінів, питання порівняння цілісних термінологічних систем двох мов залишається недостатньо вивченим. Більшість лінгвістів обмежуються аналізом окремих термінів, не враховуючи глибші структурні та когнітивні відмінності між мовами. Для точного та адекватного перекладу важливо досліджувати не лише окремі слова,

 DOI 10.32782/2412-933X

а й ширшу систему концептів, яку вони передають, ураховуючи семантичні, стилістичні, культурні та когнітивні аспекти.

Мета та завдання дослідження – здійснити порівняльний аналіз англо-українських суспільно-політичних термінів з метою виявлення їхніх структурних, семантичних і когнітивних особливостей, а також визначення оптимальних перекладацьких стратегій для забезпечення точності та адекватності перекладу. Для досягнення поставленої мети стаття передбачає розв'язання таких **завдань:** проаналізувати наукові підходи до перекладу суспільно-політичних термінів; визначити основні труднощі та роль ментальної моделі перекладача; сформулювати ефективні стратегії перекладу на основі порівняльного аналізу термінологічних систем.

Методи дослідження. У дослідженні використано кілька методів, які забезпечують цілісний аналіз визначної проблеми: порівняльний аналіз, дескриптивний метод, контекстуальний аналіз, компонентний аналіз, концептуальний аналіз, прагматичний аналіз.

Результати та дискусії. Для точного та адекватного перекладу важливо зосереджувати увагу не тільки на окремих термінах, а й на ширшій картині того, як різні мови відображають схожі або відмінні концепти. Це особливо важливо в суспільно-політичній сфері, де кожне слово може мати значний вплив на сприйняття тексту. Порівняльний аналіз перекладів дозволяє виявити закономірності між мовами, краще зрозуміти їхні структурні особливості та забезпечити більш точний, адекватний переклад, який враховує як семантичні, так і стилістичні та культурні нюанси.

Цей метод знаходить підтвердження в численній літературі з теорії перекладу, включаючи роботи таких учених, Ю.О. Жлуктенко [3, с. 85–91], В.І. Карабан [5], Т.Р. Кияк [7] та ін. Вчені наголошують, що порівняльний аналіз є одним із центральних інструментів для дослідження теоретичних, методичних і практичних аспектів перекладу.

Необхідно зазначити дослідження, виконане О.В. Ребрієм [8] і присвячене багатосторонньому аналізу ролі перекладача. О.В. Ребрій розглядає творчість як провідну онтологічну властивість перекладу, виділяє мовоцентричний, текстоцентричний і діяльнісноцентричний виміри творчості; аналізує вербальні засоби, способи і когнітивні механізми реалізації перекладацької творчості. Хоча в цих працях О.В. Ребрій не вживає точні формули «індивідуальні характеристики, цілі, мотиви та установки перекладача», концепція творчості в перекладі, яку він розробляє, передбачає врахування саме індивідуальної позиції перекладача, його когнітивних і мотиваційних установок [там само]. Основним завданням є коректне засвоєння знань та їх передача в найвідповіднішій формі для отримувача перекладу. Тому стає очевидним, що важливими факторами є індивідуальні характеристики, цілі, мотиви та установки самого перекладача. Водночас, для того щоб правильно зрозуміти фразу чи текст, кожна мовна особистість повинна обробити його через свій тезаурус, співвіднести з наявними знаннями і знайти відповідне місце для цього в контексті своєї картини світу. На думку П. Ньюмарка, це означає, що розуміння тексту неможливе без узгодження нової інформації з уже наявними уявленнями, переконаннями та концепціями, що складають інтелектуальну структуру кожної особистості [12].

Для перекладача, який є білінгвом і водночас посередником між культурами, процес значно ускладнюється. Його завдання полягає не тільки в точній передачі змісту оригіналу, але й у зверненні до асоціативно-вербальної системи автора, що відображається в тексті, а також у відтворенні його ментальної моделі та тезаурусу [там само]. Це сприяє глибшому розумінню контексту й концептів, закладених у повідомленні. Крім того, перекладач співвідносить власну ментальну модель зі світом, змальованим у вихідному тексті, та з реальною дійсністю, яку він описує, завдяки чому досягається точність і відповідність перекладу.

За спостереженнями П. Ньюмарка, процес вербалізації здобутих знань і трансформації ментальної моделі в текст (як форму репрезентації знання) передбачає, що перекладач на прагматичному рівні своєї мовної особистості ідентифікує та враховує специфіку тезаурусу й асоціативно-вербальної мережі реципієнта – реального або потенційного [там само]. Зазначений процес вимагає комплексного підходу, що охоплює не лише лексико-граматичні особливості мови, але й культурні та когнітивні чинники, які визначають механізми інтерпретації тексту. Такий етап є методологічно важливим, оскільки лише після його здійснення перекладач здатен створити цільовий текст, максимально адаптований до комунікативних потреб та інтелектуальних можливостей аудиторії. У результаті перекладений текст формується як синтез мовних ресурсів перекладача та модифікованої асоціативно-вербальної структури, зорієнтованої на адресата.

Модель О. Денисенко підкреслює, що процес перекладу – це перетин когнітивних сфер, що містить потенціал для реконструкції ментальної карти автора [2]. Т.П. Андрієнко акцентує увагу на внутрішній когнітивний вимір перекладача, через який він інтерпретує і переносить зміст із однієї культури в іншу [1, с. 498–504; 11, с. 22–230].

Згідно з П. Ньюмарком, у процесі перекладу поряд із ментальними моделями автора й читача виникає ще й проміжна модель, що належить перекладачеві. Її урахування є важливим для досягнення найвищого рівня відповідності між задумом автора та його сприйняттям адресатом. Це реалізується через добір мовних засобів з огляду на контекст, культурні й прагматичні чинники. Вибір певного терміна чи вислову може впливати на інтерпретацію тексту, тому переклад має відображати не лише зміст, а й комунікативний намір автора. Адекватність перекладу забезпечується поєднанням семантичних, стилістичних, культурних і когнітивних аспектів [12].

Ментальна модель перекладача є «третєю системою», що, за припущеннями деяких лінгвістів, а саме О.В. Ребрій (поняття *ментальної моделі перекладача*, розглядаючи її як систему знань, стратегій, когнітивних операцій і перекладацької інтуїції), В.І. Карабан (аналізував ментальні процеси та компетенції перекладача, зокрема у сфері перекладу науково-технічних і суспільно-політичних текстів), Е.Ф. Скороходько (приділяв увагу когнітивним аспектам перекладацької діяльності, роботі зі спеціальною термінологією), П. Ньюмарк (хоч прямо не вводив термін *mental model*, але його концепція «translator's decision-making» та «semantic vs. communicative translation» фактично стосується ментальних стратегій), забезпечує проміжне відтворення змісту та взаємодію між моделями автора й читача і є суттєвим елементом процесу перекладу [8; 5; 9; 12]. Ментальна модель перекладача виступає проміжним етапом у процесі перекладу, через який здійснюється зіставлення знань, представлених в оригінальному тексті, з тим, що має бути передано в перекладеному повідомленні. Вона функціонує як фільтр, що забезпечує коректну інтерпретацію змісту та його адаптацію до потреб читача, зберігаючи при цьому точність і адекватність відтворення. Завдяки цій проміжній моделі перекладач може виявляти оптимальні відповідності між мовними системами, застосовувати власні когнітивні стратегії та враховувати прагматичні орієнтири, що дозволяє досягти ефективності перекладу та максимально наблизити ментальну модель реципієнта до авторської.

Методику машинного перекладу науково-технічної літератури можна розглядати як протилежний підхід. Вона ґрунтується на чіткому поділі двох етапів – аналізу та синтезу, кожен з яких включає низку операцій, що можуть відрізнятися за складністю залежно від контексту та типу тексту.

За Т. Р. Кияком, у простих випадках аналіз терміна, що підлягає перекладу, обмежується його словниковим визначенням [6 с. 141–150; 7]. Особливо у складних суспільно-політичних

 DOI 10.32782/2412-933X

текстах переклад вимагає аналізу контексту та взаємозв'язків між термінами й поняттями. На початкових етапах синтез зводиться до вибору терміна зі словника, проте в більш складних випадках перекладач створює нові терміни, що відтворюють концепт оригіналу і враховують мовні та прагматичні особливості перекладу. Такий підхід сприяє збереженню точності, однозначності та відповідності термінології до вимог спеціалізованого контексту.

Отже, хоча обидва підходи спрямовані на точну передачу знань, вони різняться за методами реалізації. Перший підхід зосереджується на взаємодії ментальних моделей перекладача, що виступає посередником між оригінальним текстом і читачем. Враховуються досвід і компетенції перекладача, а також його здатність адаптувати зміст до контексту й вимог аудиторії, забезпечуючи точність і культурну та комунікативну відповідність перекладу.

Методика машинного перекладу у сфері науково-технічної літератури зосереджена на систематичному аналізі й синтезі термінів. Точне визначення значень термінів у межах спеціалізованої галузі є ключовим елементом. Оскільки один термін може мати кілька варіантів перекладу, перекладач вибирає той, який найбільш точно відтворює концепт оригіналу.

У своїх дослідженнях Т.Р. Кияк довів, що перекласти українською можна будь-який англійський термін, навіть за відсутності його у словниках чи усталеного еквівалента в мові. Це свідчить про важливість не лише використання довідкових джерел, а й здатності перекладача самостійно аналізувати зміст терміна та створювати нові варіанти перекладу в разі потреби. Такий підхід дозволяє коректно відтворювати значення як термінів без готових відповідників, так і тих, що мають кілька варіантів тлумачення, вимагаючи від перекладача гнучкості й уміння адаптувати їх до конкретного контексту [6, с. 141–150; 7].

Аналізуючи завдання методології перекладу термінів, варто відзначити ключову роль точності перекладу в спеціалізованих сферах. Попит на переклади зростає разом із розвитком суспільно-політичної сфери, а прогнози свідчать про подальше збільшення цієї потреби [6. с. 141–150; 7]. Це свідчить про те, що з розвитком глобалізації та міжнародної комунікації зростає потреба в перекладах, особливо в таких ключових сферах, як політика, економіка та право, де важливе не лише відтворення точності, а й адекватна передача специфічних концептів і термінів.

Це спостереження підкреслює важливість ретельного ставлення до точності передавання термінів. Значна частина часу перекладача може витрачатися саме на роботу з термінологією, що демонструє складність перекладу технічних і спеціалізованих текстів, де правильний вибір терміна є ключовим для збереження змісту та адекватності оригіналу. Така проблема актуальна як у процесі навчання перекладу, так і в галузі машинного перекладу, де передача термінів нерідко ускладнюється без урахування контексту.

Основні труднощі перекладу постають під час співвіднесення лексичних одиниць двох мов. Навіть якщо їхні значення частково збігаються, семантичний обсяг майже ніколи не є абсолютно однаковим через особливості полісемії кожної мови. Відмінності між словами можуть виявлятися не лише в їхньому основному значенні, а й у поєднаннях з іншими лексемами, синонімах та антонімах. Такий семантичний розрив ускладнює досягнення точності перекладу.

У ході порівняльного аналізу двох мов на основі перекладів ключовими об'єктами дослідження виступають одиниця перекладу та відповідний їй еквівалент. Сам переклад можна розуміти як процес добору мовних ресурсів, що здатні повноцінно передати зміст тексту оригіналу іншою мовою. Таке зіставлення передбачає встановлення відповідників у двох мовах, які найточніше відображають семантичний зміст і комунікативний ефект першотвору.

Вибір виступає центральним у визначенні перекладу як специфічної мовної діяльності, що передбачає перетворення вихідного тексту на текст перекладу з дотриманням основного змістового плану. При цьому окремі елементи інформації оригіналу можуть зазнавати змін, що є невід'ємною частиною перекладацького процесу. Завдання перекладача полягає в підборі мовних засобів, які дозволяють досягти аналогічного комунікативного ефекту для цільової аудиторії, що й текст першотвору.

Основні труднощі перекладу пов'язані не стільки з окремими словами, скільки з відтворенням змісту цілих речень або фраз, адже дослівний переклад не завжди відповідає контексту. Для точного відтворення тексту необхідно розуміти предметну сферу та враховувати особливості термінології у професійній або науковій галузі.

Перекладач повинен розуміти значення термінів і знати, як вони застосовуються в певній галузі. Як зазначають Ю.О. Жлуктенко, В.І. Карабан, Т.Р. Кияк та інші, правильний вибір терміна залежить від розуміння явища та його контексту. Важливо також орієнтуватися в багатозначності термінів, адже одне слово може мати різні значення залежно від контексту [3, с. 85–91; 5; 6. с. 141–150; 7].

Якщо перекладач не є спеціалістом у певній галузі, його філологічна підготовка стає важливим інструментом для успішного виконання завдання. Знання лінгвістичних структур, асоціативних зв'язків між термінологічними морфемами та особливостей афіксальної будови термінів створює основу для вибору найбільш адекватних варіантів перекладу.

Порівняльний аналіз англо-українських наукових перекладів дозволяє виявити слова та терміни, що зазвичай відповідають один одному в обох мовах, і глибше зрозуміти, як різні мови відтворюють однакові або близькі поняття. Подібні дослідження можуть слугувати основою для формування теорії перекладу термінів гуманітарних наук та визначення ефективних стратегій перекладу.

Як зазначає Т.Р. Кияк, цінність зіставного аналізу полягає не лише у виявленні спільних рис мов, а й у розкритті їхніх особливостей, які часто залишаються непомітними під час дослідження окремої мови. Порівняння дозволяє глибше зрозуміти будову та функціонування мовних систем, виявляти загальні закономірності та унікальні явища. Такий підхід також допомагає формулювати точніші висновки щодо семантичних універсалій і розробляти схеми для порівняння різних мов [6 с. 141–150].

Зіставний аналіз є ефективним методом у вивченні мов, оскільки дозволяє глибше розуміти структури обох мов і виявляти особливості, що часто ігноруються традиційними граматичними підходами. Він корисний як у теорії, так і на практиці, зокрема під час навчання перекладу, сприяючи усвідомленню відмінностей і подібностей між мовами та процесів мовної трансформації.

Порівняння мов формує теоретичні основи перекладознавства та вдосконалює методику викладання іноземних мов. Переклад передбачає не лише перенесення лексики, а й відтворення комунікативної функції, смислу та стилю оригіналу. Таким чином, зіставний аналіз виступає важливим інструментом прикладної лінгвістики, дозволяючи виявляти труднощі, особливості та закономірності перенесення тексту між мовами.

За твердженням Т.Р. Кияка, у перекладі необхідно враховувати не лише значення слів, а й культурні, соціальні та психологічні особливості мови, що визначають вибір адекватних еквівалентів. Порівняльний аналіз дозволяє виявляти відповідності між лексичними одиницями та структурами двох мов, водночас зберігаючи стилістичні та емоційні особливості оригіналу. Перекладач працює не лише з окремими словами, а й із цілісними

 DOI 10.32782/2412-933X

термінологічними системами, беручи до уваги функціональні та ситуаційні відповідності. Це забезпечує точний переклад і адаптацію тексту до умов іншої мовної культури, порівняльний аналіз у перекладі передбачає глибоке розуміння культурних відмінностей, соціальних норм і комунікативних стратегій кожної мови [6 с. 141–150].

Висновки. Порівняльний аналіз у перекладі також є важливим інструментом для розроблення теоретичних моделей перекладу, які можуть застосовуватися в практиці. Зокрема, це може стосуватися таких аспектів, як пошук найбільш точних еквівалентів для термінів, вибір між прямим перекладом і адаптацією, а також розроблення стратегій перекладу для складних та багатозначних мовних одиниць.

Отже, розвиток наукових і культурних контактів між країнами та потреба в обміні науково-технічною інформацією сприяли формуванню теорії перекладу. Переклад текстів суспільно-політичного спрямування потребує підвищеної точності, оскільки кожне слово може значно впливати на сприйняття змісту. Ключову роль виконує перекладач, який не лише передає зміст оригіналу, а й враховує ментальні моделі та тезаурус як автора, так і реципієнта. Це забезпечує адекватність перекладу з урахуванням культурних, лексичних і прагматичних аспектів. Подальші дослідження наголошують на необхідності порівняльного аналізу термінологічних систем, оскільки навіть схожі за формою терміни можуть мати різне значення в різних мовах.

Література:

1. Андрієнко Т.П. Дискурсотворча діяльність перекладача і фреймове моделювання тексту офіційно-ділового стилю. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 17. Т. VII (175). С. 498–504.

2. Денисенко О. Лінгвокогнітивне моделювання процесу перекладу. URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/868

3. Жлуктенко Ю.О., Двухжилов О.В. Проблеми адекватності перекладу. *Теорія і практика перекладу*. Київ : Вища школа, 1981. Вип. 6. С. 85–91.

4. Зубач О.А., Мельничук О.Я. Науково-технічні тексти: перекладознавчий аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Сер: Філологія. Журналістика*. Київ, 2024. Том 35 (74). № 3. Ч. 1. С. 95–101. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/part_1/19.pdf

5. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Ч. 1: Граматичні труднощі. Флоренція ; Страсбург ; Гранада ; Київ : Tempus, 1997. 317 с.

6. Кияк Т.Р. Науково-технічний переклад (теоретичні та практичні аспекти). *Іноземна філологія.* 1992. № 104. С. 141–150.

7. Кияк Т.Р. Перекладознавство: підручник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

8. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.

9. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : монографія. Київ, 2006. 99 с.

10. Сходинки до перекладу: хрестомат. вид. з перекладознавства = Steps to translation : translation studies reader / уклад. Т.П. Андрієнко. Київ : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2015. 311 с.

11.Andrienko T. Lost and found in translation: translation strategies for representing the author's individual style in belles-lettres. *Стиль і переклад* : Зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 1 (3), С. 220–230.

12. Newmark P. A. Textbook of Translation. Harlow: Pearson Education Limited, 2008. 292 p.

References:

1. Andriienko, T. P. (2014). Dyskursotvorcha diialnist perekladacha i freimove modeliuvannia tekstu ofitsiino-dilovoho styliu [Discourse-creating activity of the translator and frame-based text modeling of official-business style]. *Mova i kultura*, 17, VII(175), 498–504. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House [in Ukrainian].

2. Denysenko, O. (n.d.). Linhvokohnityvne modeliuvannia protsesu perekladu [Linguocognitive modeling of the translation process]. Retrieved from: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/868 [in Ukrainian].

3. Zhluktenko, Y. O., & Dvukhzhylov, O. V. (1981). Problemy adekvatnosti perekladu [Problems of translation adequacy]. *Theory and Practice of Translation*, 6, 85–91. Kyiv: Vyshcha Shkola [in Ukrainian].

4. Zubach, O. A., & Melnychuk, O. Ya. (2024). Naukovo-tekhnichni teksty: perekladoznavchyi aspekt [Scientific and technical texts: A translation studies perspective]. *Scientific Notes of Tavria National University named after V. I. Vernadsky. Series: Philology. Journalism*, 35(74)(3), 1, 95–101. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/17 [in Ukrainian].

5. Karaban, V. I. (1997). Posibnyk-dovidnyk z perekladu anhliiskoi naukovoi i tekhnichnoi literatury na ukrainsku movu. Ch. 1: Hramatychni trudnoshchi [Handbook on translating English scientific and technical literature into Ukrainian. Part 1: Grammatical difficulties]. Florence; Strasbourg; Granada; Kyiv: Tempus [in Ukrainian].

6. Kiyak, T. R. (1992). Naukovo-tekhnichnyi pereklad (teoretychni ta praktychni aspekty) [Scientific and technical translation (theoretical and practical aspects)]. *Foreign Philology*, 104, 141–150 [in Ukrainian].

7. Kiyak, T. R. (2008). Perekladoznavstvo: pidruchnyk [Translation Studies: Textbook]. Kyiv: Kyiv University Publishing and Printing Center [in Ukrainian].

8. Rebrii, O. V. (2012). Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi: monohrafiia [Modern concepts of creativity in translation: Monograph]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].

9. Skorokhodko, E. F. (2006). Termin u naukovomu teksti (do stvorennia terminotsentrychnoi teorii naukovoho dyskursu) [The term in scientific text (toward a term-centric theory of scientific discourse)]*: Monograph*. Kyiv [in Ukrainian].

10. Andriienko, T. P. (Ed.). (2015). Skhodynky do perekladu: khrestomat. vyd. z perekladoznavstva [Steps to translation: Translation studies reader]. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House [in Ukrainian].

11.Andrienko, T. (2016). Lost and found in translation: Translation strategies for representing the author's individual style in belles-lettres. *Styl i pereklad: Collection of Scientific Papers*, 1(3), 220–230 [in English].

12. Newmark, P. A. (2008). *Textbook of translation*. Harlow: Pearson Education Limited [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 21.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

UDC 821.111-312.4.09-055.2
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-17

THE FEMALE FIGURE AT THE HEART OF THE GOTHIC TRADITION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF WORKS BY SHIRLEY JACKSON AND LAURA PURCELL

Podhurska Inna
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Practice of Oral and Written English
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
ORCID ID: 0000-0001-9092-5282

Horiainova Viktoriya
Higher Education Student at the Department of Practice of Oral and Written English
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
ORCID ID: 0000-0002-4883-0770

This study is devoted to the analysis of the traditional role of the female figure in the Gothic novel and its symbolic reinterpretations in contemporary literature. At the center of the research are the works of contemporary women writers Shirley Jackson and Laura Purcell, who simultaneously continue and transform the Gothic tradition. The study traces the evolution of classical Gothic motifs, including physical and psychological isolation, fear of the unknown, and the dangers posed by the surrounding space, within a modern cultural context.

Through a comparative analysis with the ideas argued by Betty Friedan in her seminal work The Feminine Mystique alongside the broader context of second-wave feminist thought, the research demonstrates that architectural space in the contemporary Gothic novel functions not merely as a setting but as an active force embodying mechanisms of patriarchal control over women. In Shirley Jackson's The Haunting of Hill House, the house represents a form of "domestic captivity" that Friedan described as the product of mid-twentieth-century social and gender expectations: in her longing to find a home, the main female character is consumed by a space that ultimately erases her identity and isolates her from the outside world. A parallel dynamic unfolds in Laura Purcell's The Silent Companions, where the estate becomes a symbol of ancestral memory and history of generations, subsuming the main character's personal experience and silencing her voice, until she becomes a mute fragment of the house's inherited narrative.

Thus, the classical theme of female vulnerability within the isolated Gothic space takes on new dimensions in contemporary fiction. In this context, architecture serves as a tool of psychological and social pressure that simultaneously revives and intensifies women's memories and traumas, but eventually obliterates them. Therefore, the modern Gothic novel not only maintains the genre's traditional elements but also operates as a critique of social and gender structures that constrain female autonomy and contribute to the marginalization of women's experience.

Key words: *Gothic novel, female figure, architectural space, feminist criticism, Shirley Jackson, Laura Purcell.*

Подгурська Інна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійського усного і писемного мовлення
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Горяінова Вікторія
здобувач вищої освіти кафедри практики англійського усного
і писемного мовлення
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ЖІНОЧИЙ ОБРАЗ У ЦЕНТРІ ГОТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОМАНІВ ШИРЛІ ДЖЕКСОН ТА ЛОРИ ПЕРСЕЛЛ

Статтю присвячено аналізу традиційної ролі жіночого образу в готичному романі та її символічних інтерпретацій у сучасній літературі. У центрі дослідження перебувають твори сучасних письменниць Ширлі Джексон та Лори Перселл, які водночас продовжують і трансформують готичну традицію. Простежено еволюцію класичних готичних мотивів, зокрема фізичної та психологічної ізоляції, страху перед невідомим та небезпеки навколишнього простору, у сучасному культурному контексті. У результаті проведеного порівняльного аналізу з ідеями Бетті Фрідан (в її знаковій праці «Жіноча містика») та феміністичної думки другої хвилі можна зробити висновок, що архітектурний простір у сучасному готичному романі постає не лише тлом для подій, а й активним чинником, що втілює механізми патріархального контролю над жінкою. У романі Ширлі Джексон «Привид будинку на пагорбі» дім уособлює форму «домашнього полону», яку Фрідан описувала як результат соціальних і гендерних очікувань 1950-х років: прагнучи знайти власний дім, героїня виявляється поглинутою простором, що руйнує її ідентичність та ізолює від світу. Аналогічний мотив розвиває Лора Перселл у романі «Мовчазні компаньйони», де будинок стає символом родової пам'яті й історії поколінь, що підпорядковує собі особисті переживання героїні та стирає її голос, перетворюючи жінку на мовчазний елемент чужої історії.

Таким чином, класичний мотив жіночої уразливості в ізольованому готичному просторі отримує в сучасній прозі нове прочитання: архітектура функціонує як інструмент психологічного та соціального тиску, який одночасно актуалізує індивідуальну пам'ять і травми героїнь, але зрештою нівелює їх. У цьому сенсі сучасний готичний роман не лише продовжує традицію жанру, а й постає як форма критики суспільних і гендерних структур, що обмежують жіночу автономію та сприяють маргіналізації жіночого досвіду.

Ключові слова: *готичний роман, жіночий образ, архітектурний простір, феміністична критика, Ширлі Джексон, Лора Перселл.*

Introduction. In the classical Gothic tradition, the narrative center is frequently occupied by a female protagonist, a figure whose gendered vulnerability, social marginalization, and psychological complexity render her especially susceptible to the uncanny forces that dominate Gothic space. This heroine is often a young woman of modest background – a governess, an orphan, or a socially unanchored figure – who arrives at an isolated, grand estate for employment or marriage, seeking security, stability, or escape from a troubled past.

This pattern, already visible in the foundational Gothic text by Horace Walpole, The Castle of Otranto (1764), which established the genre's core elements of ancestral curse, haunted architecture, and persecuted female innocence, evolves across the centuries into increasingly

 DOI 10.32782/2412-933X

psychological and socially charged forms. In that early novel, the character Isabella flees through subterranean passages to escape forced marriage and male domination, setting a precedent for the Gothic heroine's entrapment within a labyrinthine domestic sphere.

A similar archetype is evident in later seminal works such as Charlotte Brontë's *Jane Eyre* (1847), where the titular character, an orphaned governess, is drawn into the enigmatic world of Thornfield Hall and the brooding Mr. Rochester, only to discover that the house conceals a literal madwoman in the attic – an embodiment of the repressed female self. Likewise, in Henry James's *The Turn of the Screw* (1898), the unnamed governess, isolated at Bly with two children, becomes increasingly haunted by ambiguous apparitions, which may reflect either a supernatural menace or the fragmentation of her own psyche.

In such narratives, the heroine's arrival at the house (a space traditionally associated with domestic safety) initially appears to fulfill her desires: a sense of belonging, love, or elevation in social status. However, the Gothic house soon reveals its treacherous nature: it is not a sanctuary, but a psychological labyrinth, saturated with the residue of past traumas, secrets, and repressions. As the story unfolds, it becomes clear that it is not external phantoms that haunt her, but rather the ghosts of the past, often her own or those embedded in the patriarchal history of the place. These "ghosts" serve as narrative devices that awaken unresolved emotional and psychological wounds, turning the heroine inward toward self-destruction or revelation.

This dynamic is central to Shirley Jackson's *The Haunting of Hill House* (1959), where Eleanor Vance, socially alienated and psychologically fragile, is absorbed by the architecture of the haunted house that reflects and amplifies her inner chaos. Likewise, in Daphne du Maurier's *Rebecca* (1938), the unnamed narrator arrives at Manderley as a new bride, only to be overshadowed by the spectral memory of her husband's first wife – a Gothic haunting rooted not in the supernatural but in memory, social expectation, and personal inadequacy.

What unites these works is the paradoxical trajectory of the female protagonist: her attempt to flee the constraints of poverty, trauma, or invisibility often results in further entrapment. The Gothic house, while promising reinvention, instead functions as a trap – a spatial metaphor for patriarchal control, psychological repression, and historical continuity from which there may be no escape. The heroine's journey into this space becomes a descent, not only into the literal past of the house, but into the unconscious spaces of her own mind, where the boundaries between external and internal horror dissolve.

This study applies a combination of interrelated **methods**. The hermeneutical method interprets literary images and symbols, particularly the house as a character influencing the heroines' psychological states. The historical and literary method situates contemporary Gothic novels within the genre's development and allows comparison with classical works, such as The Castle of Otranto, highlighting shifts in archetypes and motifs. The cultural method examines texts within broader socio-cultural and gender contexts, emphasizing female vulnerability in isolated spaces. Finally, contextual analysis considers intertextual and cultural connections, including feminist perspectives, to explore how architectural space shapes narrative and symbolism in the contemporary Gothic novel.

Results and discussion. Following the traditions of the gothic novel, Shirley Jackson, in a sequence of her works, portrays women who struggle to conform to the rigid gender roles of mid-20th-century America. Shirley Jackson transposes the setting and focus of narration from dark castles and medieval secrets into the setting of the twentieth century, where ancient curses are replaced by psychological traumas, social isolation, and patriarchal norms, and where the backdrops are modern houses and closed communities that still preserve an atmosphere of anxiety and hidden menace. The Haunting of Hill House stands out as one of the few works

that remain as close as possible to the classic Gothic tradition. While her female characters long to break free from these constraints and define themselves through personal passions, they face strong resistance from the society around them. These struggles frequently result in psychological damage, with outcomes ranging from suicide to eventual recovery, depending on the women's resilience. In her article, Angela Hague [4] notes that Jackson's heroines often experience isolation, loneliness, and fragmented identities, coupled with an inability to function autonomously, leading to mental illness. Thus, many researchers agree that in *The Haunting of Hill House*, Jackson's depiction of women's mental health issues reflects the societal pressures described in her contemporary, Betty Friedan's *The Feminine Mystique* (1963) and second-wave feminist thought. These two works emerged from the same cultural moment: a post-war United States that idealized domesticity as the pinnacle of female fulfilment while simultaneously erasing women's autonomy and complexity. Though one is a Gothic novel and the other a work of feminist social critique, both texts diagnose the same underlying malaise: the domestic sphere, far from being a sanctuary, often becomes a site of confinement, disillusionment, and psychological breakdown.

In *The Haunting of Hill House*, the main character of Eleanor Vance arrives at Hill House with an almost desperate longing for belonging. Having spent years caring for her bedridden mother of an uncompromisingly domineering nature, Eleanor craves a home where she might finally be seen and valued. Early in the novel, she reassures herself: "*I am here, I am here…*" [5, p. 116]. This repetition, being echoed again and again throughout the novel, underscores her desire to root herself within a physical and emotional space that offers permanence.

Similarly, Friedan identifies this longing as central to the postwar feminine ideal, which prescribed that women find satisfaction exclusively through marriage, children, and the upkeep of the suburban household. In The Feminine Mystique, she writes: "*Each suburban wife struggled with it alone. As she made the beds, shopped for groceries, matched slipcover material, ate peanut butter sandwiches with her children, chauffeured Cub Scouts and Brownies, lay beside her husband at night – she was afraid to ask even of herself the silent question – 'Is this all?*'" [1, p. 15]. Just as Eleanor mistakes Hill House for a place of belonging, millions of women embraced suburban domesticity only to discover its emptiness. For Friedan, the suburban home could become a "comfortable concentration camp," a gilded cage in which women's lives were circumscribed by monotony and isolation [1]. This metaphor resonates strikingly with Jackson's portrayal of Hill House. Though grand and imposing, the house is labyrinthine, suffocating, and oppressive: doors swing shut without warning, hallways are disorienting, and its very architecture destabilizes the sense of reality. What appears solid and secure proves instead to be a space of psychological entrapment. Eleanor's merging with the house dramatizes Friedan's metaphor in Gothic form. The more Eleanor seeks connection and identity within Hill House, the more the house consumes her individuality: "*Hill House itself, not sane, stood against its hills, holding darkness within; it had stood so for eighty years and might stand for eighty more. Within, its walls continued upright, bricks met neatly, floors were firm, and doors were sensibly shut; silence lay steadily against the wood and stone of Hill House, and whatever walked there, walked alone*" [5, p. 3].

By placing the passage mentioned above both at the threshold and at the conclusion of the story, Jackson creates a circular structure that mirrors the inescapable trap of Hill House itself**.** This repetition serves as a structural and thematic frame that emphasizes the house's autonomy and endurance. This way, Jackson suggests that nothing has changed in the course of the story: Eleanor's death leaves no trace, but Hill House endures, untouched and unaltered, continuing to exert its uncanny presence. This circular structure underscores the Gothic

 DOI 10.32782/2412-933X

sense of being snared and doomed, presenting Hill House as a timeless, self-contained entity that both absorbs and annihilates its inhabitants. The house becomes not merely a setting but the true protagonist, embodying what Sandra Gilbert and Susan Gubar [3] identify as the patriarchal domestic space that consumes women's identities (The Madwoman in the Attic, 1979). The unchanged description implies that, even though Eleanor was unconsciously striving to become a part of this house, she has not transformed it; rather, the house has devoured her, reinforcing its power to efface individuality, and implying, in a wider sense, the marginality of women's role within a patriarchal order, where "bricks met neatly, floors were firm" and "whatever walked there, walked alone".

In the same vein, Laura Purcell's *The Silent Companions* (2017) develops a dynamic strikingly parallel to Shirley Jackson's *The Haunting of Hill House*. This young British novelist draws on the same Gothic toolkit as Jackson: *"So many characters in Gothic fiction are processing trauma and I think fiction plays a key role in helping us explore and deal with those feelings",* she mentions in one of her interviews with "The Courier" [7].

In her celebrated novel *The Silent Companions,* she depicts a crumbling estate, a solitary female protagonist, and ambiguous supernatural phenomena she has to face. The main character, Elsie Bainbridge, is sent to her late husband's ancestral home, The Bridge, a remote country house in which she is expected to recover from grief and assume the role of mistress. A clear intertextual resonance can be observed here between Laura Purcell's novel and Horace Walpole's novel *The Castle of Otranto*, mentioned before. Although Isabella is not a widow but a vulnerable bride-to-be, and Elsie in Purcell's narrative is a young widow, both women embody the Gothic trope of female vulnerability defined by their marital status. In Walpole's text, Isabella's fiancé dies suddenly under mysterious circumstances, and she is immediately pursued by his father, Manfred, who seeks to marry her in order to secure his dynasty. Purcell reworks this pattern: Elsie's isolation begins after the unexpected death of her husband, which leaves her unprotected in a hostile environment and increasingly consumed by the haunted house. In both cases, the loss of a male protector becomes the catalyst that forces the heroine into a threatening domestic space, where the Gothic house itself emerges as both prison and persecutor.

Elsie is isolated both geographically and socially, with only servants and a suspicious village nearby. Unlike Hill House, which reflects psychological trauma, The Bridge serves as a manifestation of historical repression, particularly of women. The appearance of the "silent companions", life-sized painted wooden figures that seem to move unaided, serves as a metaphor for voicelessness, dependence, and the spectral persistence of the female past. These figures, eerily lifelike, "watch" Elsie and reproduce the suffocating sense of female subjectivity being surveilled, manipulated, and ultimately erased. The House again becomes more than a setting but an active participant in the narrative, an antagonist, its rooms harbour secrets, its hallways echo with the unspoken pain of past generations, and make Elsie doubt her own sanity. The companions are ultimately silent stand-ins for repressed female rage and memory, just as Hill House is a spatial echo of Eleanor's disowned fears and desires.

Subsumed into the house, like Jackson's Eleanor, Elsie finds herself increasingly entangled with the house that gradually imprisons her. At first, she inhabits The Bridge as a reluctant mistress, but as the story progresses, the estate's oppressive atmosphere and the uncanny presence of the silent companions gradually take possession of her consciousness. The intrusion of the companions into Elsie's most intimate spaces, both external (her room, her body, her safety) and internal (her mind, her autonomy, her sense of self), blurs the distinction between external threat and internal fear, until she can no longer disentangle her own perception from the house's sinister influence.

Laura Purcell provides very little information about Elsie's childhood, offering only fragmented hints, rather than a fully detailed backstory. However, the text suggests that her past was also traumatic and emotionally deprived, which results in her fears and insecurities regarding her unborn child. Being pregnant with her deceased husband's child, she feels unprepared and incapable of motherhood. This sense of inadequacy implies emotional neglect or a difficult upbringing, which "brought her nothing but fear". Moreover, particular dread of having a daughter who might "look like her" indicates feelings of shame or self-loathing, possibly linked to her family legacy. The thought of "glancing upon a mirror of her past" makes her sick, suggesting unresolved trauma, likely tied to issues of female identity, abuse, or stigmatization:

Dear God, she couldn't do it… She could not be an ordinary mother to an ordinary baby. All those toys, the memorabilia of childhood. Perhaps it was different if you grew up happy, with memories of your father dandling you on his knee and your mother kissing your tears away. But for Elsie there was nothing but fear. Fear for the baby. Fear of the baby. Jolyon had turned out all right, she reminded herself. But it was easier with Jolyon being a boy. What if Rupert's baby was born a girl? She could not love a daughter that looked like her. She could not bear to glance upon a mirror of her past without being sick [6, p. 117].

Interestingly, the wooden figures are painted with unnervingly lifelike detail and operate as emblems of objectification. They obscure the line between person and effigy, subject and object. Under their gaze, Elsie is rendered passive, mistrusted by those around her, and increasingly silenced. She is reduced to something less than human, another "figure" among the house's uncanny inhabitants. In this sense, The Bridge does not merely contain Elsie but actively strips away her subjectivity, transforming her into part of its inanimate Gothic tableau. Elsie's psychological collapse exemplifies the Gothic trope of the house as a site of feminine dissolution. By the novel's conclusion, she ceases to exist as an autonomous self but has been absorbed into the long history of violence, madness, and silence that saturates The Bridge. Her story, like Eleanor's in Hill House, is consumed by the architecture itself: she is not merely in the house but dissolves in it, having become a character in its legend rather than an autonomous person who can escape or resist. Her life is swallowed up by the estate's dark past, leaving her indistinguishable from the previous generations of women who were silenced, destroyed, or turned into part of the house's haunting presence, folded into its ongoing legacy of destruction. In both Jackson and Purcell, the domestic space enacts the ultimate erasure of female identity, transforming heroines into spectral presences whose voices persist only as echoes within haunted walls.

Conclusions. Gothic space in contemporary literature remains closely intertwined with the female image, reflecting broader sociocultural and psychological issues. Isolated houses and estates often emphasize the dependence of women on social norms and familial hierarchies, exposing the limitations imposed on their autonomy. The comparative analysis of *The Haunting of Hill House* and *The Silent Companions* alongside classical works like *The Castle of Otranto* showcases the persistence of the archetype of the "woman trapped by the house". While in earlier Gothic works the threat was primarily external, manifesting as physical violence, dynastic intrigue, or oppressive guardianship, in modern narratives it has shifted toward psychological and emotional dimensions, exploring how isolation, trauma, and social expectation shape the woman's inner life.

Moreover, the house functions both as a symbol of generational and historical trauma and as a reflection of the main character's inner world. The integration of psychological states with architectural space allows readers to perceive the house as an embodiment of fear, desire, and conflict. Contemporary Gothic novels thus expand the traditional roles of domestic and estate spaces, transforming them into active agents that reflect, amplify, and at times consume female

 DOI 10.32782/2412-933X

identity. Future research might explore the effects of Gothic space on male characters in parallel alongside female figures, or delve deeper into the intersection of Gothic literature and feminist theory to understand how architectural spaces operate as instruments of control, psychological coercion, and social critique.

Bibliography:

1. Friedan B. The Feminine Mystique. New York : W.W. Norton, 1963. 32 p.
2. Gardiner J. K. Haunted Women: The Haunting of Hill House. Signs. 1980. Vol. 6, № 1. P. 63–78.
3. Gilbert S., Gubar S. The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination. New Haven, CT: Yale University Press, 1979. 709 p.
4. Hague A. A Faithful Anatomy of Our Times: Reassessing Shirley Jackson. *Frontiers: A Journal of Women Studies*. 2005. Vol. 26, № 2. P. 73–96.
5. Jackson S. The Haunting of Hill House. London : Penguin, 2006. 203 p.
6. Purcell L The Silent Companions. London : Penguin, 2017. 384 p.
7. Ritchie G. Seances, shadows and secrets: Laura Purcell's latest gothic thriller oozes menace. *The Courier*. 2021. 7 November. URL: https://www.thecourier.co.uk/fp/lifestyle/2683446/laura-purcell-gothic-thriller-oozes-menace/ (date of access: 20.09.2025).

References:

1. Friedan, B. (1963). The Feminine Mystique. New York: W.W. Norton.
2. Gardiner, J. K. (1980). Haunted Women: The Haunting of Hill House. *Signs*, Vol. 6, no. 1. P. 63–78.
3. Gilbert, S., & Gubar, S. (1979). The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination. New Haven, CT: Yale University Press.
4. Hague, A. (2005). A Faithful Anatomy of Our Times: Reassessing Shirley Jackson. Frontiers: *A Journal of Women Studies*, Vol. 26, no. 2. P. 73–96.
5. Jackson, S. (2006). The Haunting of Hill House. London: Penguin.
6. Purcell, L. (2017). The Silent Companions. London: Penguin.
7. Ritchie, G. (2021, November 7). Seances, shadows and secrets: Laura Purcell's latest gothic thriller oozes menace. The Courier. Retrieved from: https://www.thecourier.co.uk/fp/lifestyle/2683446/laura-purcell-gothic-thriller-oozes-menace/ (Last accessed: 20.09.2025).

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 25.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

УДК 811.111’373.611.2:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-18

СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ ТЕЛЕСКОПІЗМІВ З ОНІМНОЮ ОСНОВОЮ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Рибачківська Людмила
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри англійської мови і перекладу
факультету східної і слов’янської філології
Київський національний лінгвістичний університет
ORCID ID: 0000-0002-5860-5550

У центрі дослідження – мовне явище телескопії, зокрема утворення нових слів шляхом злиття онімної основи з іншими компонентами в сучасній англійській мові. Такі телескопізми відображають потужні соціокультурні, політичні й комунікативні процеси, набуваючи статусу маркерів ідентичності, оцінності та наративної приналежності. Актуальність теми зумовлена інтенсивним зростанням кількості неологізмів цього типу в публічному англомовному дискурсі, а також потребою в систематизації словотвірних моделей і визначенні їх функціонального навантаження.

У статті здійснено комплексний аналіз продуктивних моделей телескопічного словотворення на основі онімів у сучасній англійській мові, досліджено структурно-семантичні особливості телескопізмів різного типу. Особливу увагу приділено прагматичному навантаженню таких неологізмів, їхній ролі у формуванні фанатських, політичних і медіанаративів. Визначено, що телескопізми з онімами виконують не лише номінативну, а й експресивну, ідентифікаційну та ідеологічну функції, відображаючи динаміку соціокультурних процесів у глобалізованому інформаційному середовищі.

Мета дослідження – визначити типові структурні моделі телескопізмів з онімною основою в сучасній англійській мові, дослідити їх семантичне навантаження, функціональне призначення та роль у публічному дискурсі.

У процесі дослідження було виявлено, що: найбільш продуктивними моделями є [онім + head/fan/stan], [онім + ism], [онім + gate], [онім + exit]; телескопізми з онімами виконують не лише номінативну, а й яскраво виражену ідеологічну, оцінну, сатиричну й експресивну функцію; утворення типу Potterhead, Trumpism, Brexit, Hillarycare активно вживаються у ЗМІ, соцмережах, політичному коментуванні як маркери певної позиції або культурної належності; спостерігається високий ступінь адаптивності телескопізмів до нових соціальних явищ.

Ключові слова: *телескопізм, онім, словотворення, політичний дискурс, неологізм, медіалінгвістика.*

Rybachkivska Liudmyla
Candidate of Sciences in Philology,
The Head of Department of the English Language and Translation
Faculty of Oriental and Slavic Philology
Kyiv National Linguistic University

WORD-FORMATION MODELS OF ONYM-BASED TELESCOPISMS IN MODERN ENGLISH DISCOURSE

This study focuses on the linguistic phenomenon of telescopy, specifically the formation of new lexical units through the blending of onymic bases with other components in modern English. Such telescopisms reflect powerful sociocultural, political, and communicative processes, acquiring the status of identity markers, evaluative tools, and indicators of narrative affiliation. The relevance of the topic is determined by the growing number of neologisms of this type in contemporary English public discourse, as well as the need to systematize productive word-formation models and identify their functional significance.

The article provides a comprehensive analysis of productive telescopic word-formation patterns involving onyms in modern English. Structural and semantic features of various types of onym-based telescopisms are examined. Particular attention is paid to the pragmatic functions of such neologisms and their role in shaping fan-based, political, and media narratives. The study reveals that onym-based telescopisms serve not only nominative but also expressive, ideological, and identity-forming functions, reflecting the dynamics of sociocultural change in a globalized informational environment.

Purpose of the Study. To identify typical structural models of onym-based telescopisms in modern English, analyze their semantic load, functional role, and contribution to the formation of contemporary public discourse.

Main Results. The study demonstrates that: the most productive models are [onym + head/fan/stan], [onym + ism], [onym + exit] and [onym + gate]; onym-based telescopisms perform not only nominative but also pronounced ideological, evaluative, satirical, and expressive functions; formations such as Potterhead, Trumpism, Brexit, and Hillarycare are widely used in media, social networks, and political commentary as markers of stance or cultural affiliation; these lexical units show a high degree of adaptability to emerging social phenomena.

Key words: *telescopism, onym, word-formation, political discourse, neologism, media linguistics.*

Постановка проблеми. Сучасний англомовний дискурс, особливо цифровий, медійний та політичний, активно продукує нові лексеми, що формуються за допомогою телескопії. Значна частина цих утворень ґрунтується на онімах – власних іменах відомих осіб, географічних назв, брендів або персонажів, які стають маркерами ідей, спільнот чи явищ. Вивчення структурних моделей таких неологізмів дозволяє виявити новітні тенденції в словотворі, зокрема в аспекті номінації, оцінності та прагматичної функціональності. Водночас дослідження онімних телескопізмів у контексті медіадискурсу є не досить систематизованим в україномовній лінгвістиці.

Завдання дослідження: систематизувати основні словотвірні моделі телескопізмів з онімами; проаналізувати прагматичні й стилістичні особливості таких конструкцій; визначити функціональні відмінності між моделями; розглянути приклади з політичного, культурного та медіадискурсу; виявити потенціал таких утворень у процесах самоідентифікації, соціальної індексації та політичної полеміки.

Методи і методики дослідження. Дослідження базується на поєднанні лінгвістичних методів, що забезпечують комплексне вивчення структурних, семантичних та функційних особливостей телескопічних утворень на основі онімів у сучасному англомовному дискурсі. *Структурно-словотвірний метод* застосовано для ідентифікації типових моделей телескопізації (напр. [онім] + *fan / head / ism / care / gate*), визначення морфологічної організації компонентів та характеру їх поєднання. *Дескриптивно-аналітичний метод* дозволив систематизувати телескопізми за формальними ознаками, семантичними характеристиками

та сферами вживання. *Контекстуально-інтерпретаційний аналіз* використано для вивчення прагматичних функцій телескопізмів у мовному середовищі. *Етимологічний та компонентний аналіз* дозволив з'ясувати семантичне наповнення кожного елемента в складі телескопізмів. *Порівняльний аналіз* використано для зіставлення словотвірних моделей у різних функційних сферах та виявлення специфіки їх функціонування в політичному, культурному та цифровому контекстах.

Аналіз попередніх досліджень. Великий внесок у теорію англійського словотвору зробили відомі лінгвісти-германісти: R. Lees, K. Zimmer, E.V. Pennanen, L. Bauer, R.E. Beard, W. Dressler, N. Baayen, Dalton-Puffer, I. Plag та ін. Телескопія як мовне явище була предметом дослідження в працях таких лінгвістів, як Дж. Лайонз, Дж. Пламмер, І.С. Улуханова, І.В. Арнольд. Водночас питання системної класифікації онімних телескопізмів, особливо з урахуванням їх дискурсивних функцій, не отримало належного висвітлення в україномовному академічному просторі.

Результати та їх обговорення

Розглянемо типові структурні *моделі телескопізмів з онімами*.

1.Онім + загальне слово (суфіксальне поєднання)

Це найпоширеніша модель, де онім (ім'я людини, персонажа, бренду) поєднується з узагальненим компонентом, що позначає групу, дію чи якість.

Окрему групу телескопізмів сучасної англійської мови становлять утворення за моделлю **[онім] + *head***, де першим компонентом виступає власна назва (переважно антропонім або назва бренду), а другим – лексема *head*, яка втрачає повну самостійність і функціонує як словотвірний компонент з афіксоїдними ознаками.

1.1 [онім] + head. Наприклад: ***Bieberhead*** → Bieber + head (фанат Д. Бібера); ***Trumphead*** (прихильник Д.Трампа (часто з іронією); ***Muskhead*** (фанат або послідовник Ілона Маска); ***Beatlehead*** (фанат гурту The Beatles).

Компонент *head* у таких словах виконує класифікаційну функцію й має розмовне походження. У неофіційній лексиці він давно використовується для означення людини, яка глибоко захоплена чимось або кимось. У багатьох випадках ця модель є творчою, ситуативною та фанатською: утворення активно функціонують у соціальних мережах. Часто така лексика несе іронічне або емоційне забарвлення, може бути елементом самоідентифікації або, навпаки, висміювання.

Одним з яскравих прикладів телескопічного словотворення на базі оніма є лексема ***Potterhead***, яка активно функціонує в сучасному англомовному медіадискурсі: *Take a walk – or cycle – down the cobbled streets and channel your main character energy. If you're a* ***Potterhead*** *planning a trip, here are the must-see Harry Potter filming locations in Oxford* [4]. Це утворення виникло шляхом злиття власного імені *Potter* (від імені персонажа Гаррі Поттера, героя серії книг Дж. К. Роулінг) та компонента *-head*, який виконує роль напівафікса зі значенням «прихильник, фанат».

Potterhead належить до телескопізмів, де перший компонент (онім) залишається повністю неушкодженим, а другий компонент (суфіксоїд *-head*) приєднується без змін. Така модель словотворення є типовою для назв фанатських спільнот і демонструє високий рівень словотвірної стійкості. Залежно від контексту, може передавати як позитивну самоідентифікацію (*I'm a proud Potterhead*), так і негативну.

Такі телескопізми, як *Potterhead*, виконують низку ключових функцій у комунікації: *ідентифікаційна функція* – маркують належність до конкретної спільноти або культурної групи; *оцінна* – передають емоційне або суб'єктивне ставлення мовця; *комунікативна* – забезпечують стислу, але інформативну передачу складного соціокультурного змісту; *мовна*

 DOI 10.32782/2412-933X

економія – замінюють описові конструкції типу *a fan of Harry Potter* на коротку лексичну одиницю.

Попри відносну нечисленність онімних телескопізмів у порівнянні з афіксальними дериватами, *Potterhead* демонструє високий словотвірний потенціал, що дозволяє утворювати похідні одиниці: *Potterhead community*, *Potterhead quiz*, *Potterhead problems* тощо. Це свідчить про гнучкість і семантичну прозорість таких утворень.

Таким чином, *Potterhead* є показовим прикладом продуктивного телескопічного словотворення з онімною вершиною та засвідчує взаємодію лінгвістичних і позамовних чинників у процесі мовної інновації, особливо в умовах цифрової культури й інформаційного суспільства.

1.2 [онім] + fan/freak/stan. Ще однією продуктивною моделлю телескопічного словотворення є поєднання власної назви з оцінно-класифікаційним компонентом типу ***fan, freak*** або ***stan.*** Такі словотвірні конструкції відзначаються високим ступенем семантичної прозорості та виразною прагматичною функціональністю. Наприклад: *Gaga**fan*** (шанувальник Леді Гаги); *Starwars**freak*** (фанат «Зоряних війн»); *Dune**Freak*** (фанат фільму Dune); *Marvel**Freak*** (фанат кіновсесвіту Marvel); *Tiktok**Freak*** (активний користувач TikTok з майже залежністю).

Elvisfan → *Elvis* + ***fan*** (шанувальник Елвіса Преслі): *More than 40,000* ***Elvis fans*** *flocked to Porthcawl, south Wales, for the world's biggest gathering of its kind, with tribute acts and dazzling scenes captured by Rick Findler* [3].

Перший компонент виконує референтну функцію, позначаючи об'єкт шанування чи зацікавлення, а другий – *fan, freak* або *stan* виконує оцінно-класифікаційну роль, позначаючи рівень чи характер захоплення. Найнейтральнішим серед них є *fan*, який вказує на звичайного прихильника певної особи чи явища. Компонент *freak* надає слову ексцентричного, емоційно забарвленого відтінку, вказуючи на надмірне захоплення. Особливу популярність останніми роками здобула одиниця *-stan* та вже закріпилася як неологізм фанатичного шанувальника, часто зі сленговим забарвленням (*Beyonce+stan*). На відміну від *fan*, який залишається здебільшого нейтральним, *stan* несе в собі конотації ідентифікації, лояльності, групової належності та іноді навіть сліпого захоплення, що робить цей компонент особливо продуктивним у молодіжному та цифровому дискурсі.

Модель [онім]+*fan/freak/stan* демонструє високу словотвірну гнучкість, швидко адаптується до нових культурних імен та явищ, активно функціонує в соціальних мережах, де потреба в лаконічному, експресивному позначенні шанувальників є особливо актуальною. У межах онімної деривації ці конструкції слід розглядати як частину лексичного репертуару фанатської лексики, що не лише маркує соціальні групи, але й виконує роль механізму символічної самоідентифікації в інформаційному суспільстві.

1.3 [онім] + ism. Продуктивна для позначення ідеологій, політичних або культурних рухів, пов'язаних із певною особою, партією чи іменем. Суфікс *-ism* виконує функцію номіналізації ідеології чи підходу, часто з оціночним навантаженням. Наприклад: *Thatcher**ism*** (політична доктрина М. Тетчер), *Trump**ism*** (ідеологічна система і стиль поведінки Дональда Трампа), *Biden**ism*** (політичний курс Джо Байдена), *Elvis**ism*** (надмірне захоплення Елвісом), *Musk**ism*** (філософія або спосіб мислення, притаманний Ілону Маску).

1.4 [онім / прізвище] + care. Це відносно нова модель, де компонент *-care* приєднується до власної назви, формуючи лаконічну назву соціальних, політичних та медичних програм, ініційованих певною особою або адміністрацією. Вона є особливо продуктивною в контексті політичних дебатів, публіцистики та медіа, де використовується для стислого позначення складних концептів. Наприклад: *Trump**care*** (гіпотетична програма охорони

здоров'я адміністрації Трампа), *Bush**care*** (політика соціального забезпечення за адміністрації Буша), *Obama**care*** (реформа охорони здоров'я Барака Обами у США): *"Now, before it was called **Obamacare**, it was called **Hillarycare,** as some of you might remember," Mrs. Clinton said at a town-hall-style event in Clinton, Iowa, on Saturday, the second time in recent days she has used the line* [1].

Яскравим прикладом є *Hillary**care*** – термін, що виник у США у 1990-х роках під час спроби реформування системи охорони здоров'я адміністрацією Гілларі Клінтон. Цей телескопізм слугує конденсованим позначенням політичної програми у сфері охорони здоров'я, а також виступає інструментом політичної риторики, часто з негативною конотацією в ЗМІ. Таким чином, *hillarycare* несе не лише номінативну функцію, а й прагматичне навантаження – уособлює ідеологічну позицію, ставлення суспільства та медіа до реформи. Модель служить засобом не лише мовної економії, а й соціокультурного кодування, ефективно відтворюючи динаміку політичного дискурсу в сучасному інформаційному суспільстві.

Порівняльне зіставлення моделей телескопічного словотворення з онімною основою [онім] + *head, fan, freak, stan, ism, care* засвідчує їх високу функціональність в англомовному дискурсі, зокрема в політичній, медійній, цифровій та фандомній сферах. Попри спільну структурну ознаку – поєднання власної назви з другим компонентом, що виконує оцінну функцію, ці моделі виявляють відмінності за семантичним навантаженням, стилістичним рівнем, сферою вживання та прагматичною орієнтацією.

Моделі [онім] + *head, fan, stan, freak* реалізують насамперед ідентифікаційно-експресивну функцію, фокусуючись на вираженні емоційної прихильності до певної особи чи культурного явища. З-поміж них найбільш нейтральною є конструкція з ***fan***, тоді як ***freak*** та ***stan*** виражають вищий ступінь емоційної інтенсивності або навіть крайнощів у сприйнятті. Компонент ***head*** натомість формує спільноти за інтересами, позначаючи колективну приналежність, часто з позитивним або жартівливим підтекстом.

Моделі [онім] + *ism* та *care* є більш інституційно маркованими і вказують на концептуалізацію ідей, політик, суспільних явищ, пов'язаних з іменами публічних осіб. Суфікс *-ism* маркує ідеологічну або культурну систему, тоді як *-care* позначає соціальні або медичні ініціативи, що асоціюються з певним політичним діячем, моделі активно використовуються в публіцистичному стилі, в політичних дебатах, аналітиці та сатирі.

Таким чином, розглянуті словотвірні моделі є проявом лексичної економії, емоційної виразності та соціальної індексації, що відображає потреби сучасного інформаційного суспільства в стислому та маркованому позначенні складних соціокультурних явищ. Вони не лише виконують номінативну функцію, а й виступають засобом медіавпливу, групової ідентифікації та ідеологічного позиціонування, що підкреслює їх актуальність у межах сучасної дериватології.

2. Онім + онім. Окрему групу телескопічних неологізмів становлять утворення за моделлю *онім + онім*, в яких обидва компоненти є власними назвами, переважно антропонімами. Такий тип словотворення активно функціонує в сучасному медійному, шоу-бізнесовому та політичному дискурсах, виконуючи як номінативну, так і експресивно-оцінну функції. Телескопізми цього типу зазвичай виникають як результат мовної гри, прагнення до лаконічності або створення запам'ятовуваної «медійної етикетки» для позначення певних пар чи явищ. Наприклад, похідний ***Bradgelina*** об'єднує імена подружжя акторів Бреда Пітта та Анджеліни Джолі:

Brad Pitt and Angelina Jolie – [Bra(d + A)ngelina] → **Brangelina;**
Ben Affleck and Jennifer Lopez – [Ben + (Jen)nifer] → **Bennifer;**

 DOI 10.32782/2412-933X

Tom Cruise and Katie Holmes – [Tom + Kat(ie)] → **TomKat;**
Kim Kardashian + Kanye West – [Kim + (Kan)ye] → Kimye.

Телескопізми позначають романтичні пари з-поміж знаменитостей і функціонують як своєрідні «бренди», що вживаються в масовій культурі, таблоїдах, соцмережах. У політичному контексті подібні утворення можуть мати відчутне ідеологічне або сатиричне навантаження, передаючи оцінне ставлення мовця. Характерною ознакою є їх висока прагматична насиченість: не лише позначають референта, а й формують певний наратив навколо нього, що сприяє легкому поширенню в інформаційному просторі.

Отже, ця модель є показовою для сучасної англійської мови, де економія виражальних засобів поєднується з високим ступенем символічного впливу.

3. Геоонім + exit. Одна з помітних продуктивних моделей неологічного словотворення в сучасному англомовному публічному дискурсі, що виникла під впливом слова *Brexit* (*Britain* + *exit*), яке позначає вихід Великої Британії з Європейського Союзу. Ця модель стала матрицею для численних пародій і серйозних політонімів у міжнародному політичному лексиконі. Наприклад: ***Grexit*** (гіпотетичний вихід Греції з єврозони (Greece + exit); ***Frexit*** (ідея виходу Франції з ЄС (France + exit); ***Italexit*** (потенційний вихід Італії з ЄС).

Структура є еліптичною, оскільки *exit* семантично компенсує повну фразу типу «*exit from the EU*». Модель широко використовується в політичних гаслах, заголовках, соцмережах; виконує номінативну, оцінну та ідеологічну функції; дозволяє легко ідентифікувати складні процеси.

4. Онім + термін. У межах цієї моделі онім виступає деривaційною основою, до якої приєднується лексема з узагальненим семантичним значенням, що описує природу дії, явища або концепту. Така модель реалізується переважно в політичному, економічному, культурному та медійному дискурсах з метою стислого номінування складних соціальних або інституційних процесів. Її продуктивність зумовлена експресивністю, інтертекстуальністю та високим рівнем комунікативної економії.

4.1 [онім] + nomics/gate. Конструкції є типовими для англомовного політичного та медіадискурсу і належать до моделей словотворення з використанням онімів, де власна назва стає основою деривації. Це приклади скорочених дескриптивних моделей, які дозволяють стисло передати складні політичні, економічні чи скандальні явища.

[онім] + nomics (модель для позначення економічного курсу або стилю політичного лідера): ***Reaganomics*** (економічна політика Рональда Рейгана: зниження податків, дерегуляція, скорочення соціальних витрат); ***Trumponomics*** (економічна політика Дональда Трампа).

[онім] + gate є однією з найпоширеніших онімних словотвірних моделей у політичному дискурсі, яка походить від скандалу *Watergate* (США, 1970-ті роки). Наприклад: ***Monicagate*** – скандал навколо стосунків президента Б. Клінтона з Монікою Левінські; ***Sachsgate*** (скандал на BBC (2008): ведучі Р. Бренд і Д. Росс залишили образливі повідомлення актору Ендрю Саксу в ефірі); ***Rihannagate*** (обговорення інциденту між Ріанною і Крісом Брауном).

Модель виконує функцію *стислого маркера скандальності*, сприяє *медіалізації політичних подій* та *забезпечує високу експресивність висловлювання*; сприяє формуванню прецедентних феноменів у політичному наративі, оскільки легко відтворюється і впізнається широкою аудиторією.

5. [онім] + суфікс. Ця модель формує слова на позначення належності до певної фанбази або негативного ставлення. Ці словотвірні моделі, побудовані на основі онімів (власних назв, зазвичай імен відомих осіб), поєднаних із продуктивними суфіксами: *-ship, -dom,*

-phile, -hater, -basher, активно використовуються в публіцистичному, політичному та цифровому дискурсі.

[онім + *-ship*] → прихильність до уявного чи реального «партнерства» між персонажами (у попкультурі). Поширене в серіалах, кінематографії: ***Brangelinaship*** (вболівання за пару Бреда Пітта й Анджеліни Джолі).

[онім + -dom] → сфера впливу або фанатське середовище навколо когось/чогось: ***Potterdom*** (світ фанатів Гаррі Поттера).

[онім +-phile] → (людина, яка має глибоку симпатію або захоплення до когось/чогось): ***Beatlephile*** (прихильник гурту The Beatles).

Однією з продуктивних моделей у публіцистичному та медійному дискурсі є поєднання оніма із суфіксальними компонентами ***-basher*** та ***-hater***, які вказують на агресивну, системну або демонстративну критику певної особи, явища чи бренду. Такі одиниці зазвичай мають експресивне, часто негативно забарвлення й використовуються для позначення опонентів або критиків відомих персон, передусім у політиці, культурі, шоу-бізнесі.

[онім + *-hater / -basher*] → особа, яка активно критикує або ненавидить певну відому постать чи явище: ***Trump-hater*** (активний противник Дональда Трампа); **Boris-basher** – критик або опонент Бориса Джонсона: ***Boris-basher*** *Gove gets a taste of his own medicine* [2].

Такі моделі виконують ідентифікаційно-оцінну функцію, увиразнюючи поляризацію думок щодо конкретного об'єкта; є продуктом мовної гри, актуалізуючи елементи іронії, сарказму чи політичної полеміки; здебільшого використовуються в заголовках, соцмережах, коментарях, блогах, а також в аналітичних медіатекстах із чіткою позицією автора. Такі конструкції спрощують і водночас емоційно насичують медіакомунікацію, даючи змогу швидко передати соціальну ідентифікацію мовця або об'єкта висловлення без складних синтаксичних структур.

Словотвірні моделі на основі поєднання онімів із суфіксами *-ship, -dom, -phile, -hater, -basher* реалізують продуктивну парадигму експресивного найменування в сучасному медіадискурсі. Такі одиниці виконують функції маркування ставлення до осіб або явищ, слугують засобом самоідентифікації в цифрових спільнотах (фандомах), а також утворюють неологізми з високим соціокультурним навантаженням. Вони формують експресивні або іронічні номінації для позначення прихильників, фанатів, супротивників або критиків певної особи чи явища.

Висновки. Онімні телескопізми демонструють значний потенціал як одиниці вторинної номінації, що швидко й ефективно передають складні культурні, соціальні чи політичні сенси. Їхня продуктивність свідчить про тенденцію до мовної економії, зростання ролі інтертекстуальності та лексичної гри в сучасному комунікативному просторі. Словотвірні моделі такого типу сприяють формуванню фан-баз, політичних наративів, сатиричних образів та ідеологем.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз динаміки виникнення нових онімних телескопізмів у соцмережах (Twitter, TikTok); порівняльне дослідження подібних моделей в інших мовах (українські, польські, німецькі); дослідження рецепції телескопізмів в аудиторіях різного віку та ідеологічної приналежності; аналіз ролі таких конструкцій у маніпулятивній та популістській риториці.

Література:

1. Chozick A. 'Hillarycare' failed but Hillary Clinton reminds voters She tried. *The New York Times. Political News. Now*. 2016. URL: https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/politics/first-draft/2016/01/23/hillarycare-failed-but-hillary-clinton-reminds-voters-she-tried/ -x) (Last accessed: 29.09.2025).

 DOI 10.32782/2412-933X

2. Crace J. *The Guardian. News. The politics sketch.* 2016. URL: https://www.theguardian.com/politics/2016/oct/27/michael-gove-gets-taste-his-own-medicine-boris-johnson-adam-boulton-john-crace (Last accessed: 30.09.2025).

3. Findler R. From Vegas to the valleys: Inside the world's biggest Elvis festival – in pictures. *Music. The Guardian.* 2025. URL: https://www.theguardian.com/music/gallery/2025/sep/28/from-vegas-to-valleys-inside-the-worlds-biggest-elvis-festival-in-pictures (Last accessed: 29.09.2025).

4. Sahota K. A magical tour of the Harry Potter filming locations in Oxford. *Fact Magazines.* 2025. URL: https://www.factmagazines.com/travel/a-magical-tour-of-the-harry-potter-filming-locations-in-oxford (Last accessed: 02.10.2025).

References:

1. Chozick, A. (2016, January 23). 'Hillarycare' failed but Hillary Clinton reminds voters she tried. The New York Times. Retrieved from: https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/politics/first-draft/2016/01/23/hillarycare-failed-but-hillary-clinton-reminds-voters-she-tried/

2. Crace, J. (2016, October 27). Michael Gove gets a taste of his own medicine from Boris Johnson and Adam Boulton. The Guardian. Retrieved from: https://www.theguardian.com/politics/2016/oct/27/michael-gove-gets-taste-his-own-medicine-boris-johnson-adam-boulton-john-crace

3. Findler, R. (2025, September 28). From Vegas to the valleys: Inside the world's biggest Elvis festival – in pictures. The Guardian. Retrieved from: https://www.theguardian.com/music/gallery/2025/sep/28/from-vegas-to-valleys-inside-the-worlds-biggest-elvis-festival-in-pictures

4. Sahota, K. (2025, October 2). A magical tour of the Harry Potter filming locations in Oxford. Fact Magazines. Retrieved from: https://www.factmagazines.com/travel/a-magical-tour-of-the-harry-potter-filming-locations-in-oxford

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 30.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

УДК 81’42’276.45-057.87(73)
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-19

СПЕЦИФІКА ПОНЯТЬ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА АЛЮЗІЇ В ЛІНГВІСТИЦІ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Рябокінь Наталія
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ORCID ID: 0000-0001-5950-8798

Статтю присвячено аналізу специфіки понять інтертекстуальності та алюзії в лінгвістиці й перекладознавстві. У сучасній науковій традиції інтертекстуальність визначається як спосіб взаємодії текстів, коли новий текст перебуває в діалозі з попередніми культурними та літературними надбаннями. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю чіткого розмежування понять «інтертекстуальність» і «алюзія», оскільки останні відіграють ключову роль у створенні смислових нашарувань у текстах різних жанрів, а також визначають складність і багатогранність перекладацьких стратегій.

Метою статті є розкриття спільних і відмінних рис інтертекстуальності та алюзії, аналіз їх функціонування в художньому тексті й виявлення проблем перекладу алюзивних елементів. Для досягнення мети використано теоретико-методологічний аналіз, порівняльно-описовий метод та інтерпретаційний аналіз перекладацьких рішень.

Результати дослідження засвідчили, що інтертекстуальність є багаторівневим явищем, яке охоплює цитати, ремінісценції, алюзії та інші форми взаємодії текстів. Було дано визначення, що інтертекстуальність – це явище «тексту в тексті», коли один текст заснований на інших (через цитати, алюзії, ремінісценції), і читач сприймає зв’язок із попередніми текстами, культурним чи історичним контекстом.

Було визначено, що алюзія є окремим проявом інтертекстуальності – це натяк на відомий культурний чи літературний факт, який не подається прямо, а розрахований на фонові знання читача. Також алюзія є специфічним видом інтертекстуальних зв’язків, що ґрунтується на натякові й активізації фонових знань читача. У статті запропоновано класифікацію видів алюзій (літературні, біблійні, міфологічні, історичні, культурологічні, політичні, мовні) та визначено їхні функції (експресивну, інформативну, естетичну, інтертекстуальну, сугестивну, комунікативну, іронічну).

Новизна роботи полягає в поєднанні лінгвістичного та перекладознавчого підходів до вивчення алюзії, що дає змогу глибше зрозуміти труднощі її відтворення іншою мовою. Особливу увагу приділено проблемі еквівалентності та адаптації, а також опису компенсаторних стратегій перекладача.

Ключові слова: *інтертекстуальність, алюзія, інтертекстуальні зв’язки, функції алюзії, адаптація, перекладацькі стратегії.*

Riabokin Nataliia
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Philology and Social and Humanitarian Disciplines
Separate Structural Subdivision of Higher Education Institution
"Open International University of Human Development "Ukraine"
Poltava Institute of Economics and Law

SPECIFICITY OF THE CONCEPTS OF INTERTEXTUALITY AND ALLUSION IN LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES

The article is devoted to the analysis of the specificity of the concepts of intertextuality and allusion in linguistics and translation studies. In modern scholarly tradition, intertextuality is defined as a way of interaction between texts, when a new text enters into dialogue with previous cultural and literary heritage. The relevance of the study is determined by the need for a clear distinction between the notions of "intertextuality" and "allusion", since they play a key role in creating layers of meaning in texts of various genres and determine the complexity and multidimensionality of translation strategies.

The purpose of the article is to reveal the common and distinctive features of intertextuality and allusion, to analyze their functioning in literary texts, and to identify the challenges of translating allusive elements. To achieve this aim, theoretical and methodological analysis, comparative-descriptive method, and interpretative analysis of translation choices were applied.

The results of the study demonstrated that intertextuality is a multilevel phenomenon encompassing quotations, reminiscences, allusions, and other forms of text interaction. Intertextuality is defined as a phenomenon of "text within text", when one text is based on others (through quotations, allusions, reminiscences), and the reader perceives the connection with previous texts, cultural or historical context.

It has been established that allusion is a specific manifestation of intertextuality – a reference to a well-known cultural or literary fact that is not explicitly presented but relies on the reader's background knowledge. Allusion is thus a distinct type of intertextual relation based on implication and the activation of shared knowledge. The article offers a classification of types of allusions (literary, biblical, mythological, historical, cultural, political, linguistic) and outlines their functions (expressive, informative, aesthetic, intertextual, suggestive, communicative, ironic).

The novelty of the research lies in combining linguistic and translation approaches to the study of allusion, which makes it possible to better understand the challenges of rendering it into another language. Special attention is paid to the problem of equivalence and adaptation, as well as to the description of compensatory translation strategies.

Key words: *intertextuality, allusion, intertextual relations, functions of allusion, adaptation, translation strategies.*

Вступ. Сучасна лінгвістика та перекладознавство все більше акцентують увагу на інтертекстуальних зв'язках як невід'ємній властивості тексту. У науковій традиції інтертекстуальність розглядається як взаємодія текстів, де новий текст постає в діалозі з попередніми (Ю. Крістєва) [5, с. 195]. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю чіткого розмежування понять «інтертекстуальність» і «алюзія», оскільки вони відіграють важливу роль у створенні художніх, публіцистичних і наукових текстів, а також в їх перекладі іншими мовами.

Попередні дослідження (Я. Швець, О. Потебня) свідчать про різнопланове розуміння інтертекстуальних процесів: від вузького (цитування) до широкого (будь-який культурний контекст). Проте залишається не досить висвітленим питання співвідношення інтертекстуальності та алюзії в аспекті перекладознавства.

Мета статті – розкрити специфіку понять інтертекстуальності та алюзії в лінгвістичних і перекладознавчих студіях, виявити їх спільні та відмінні риси.

Завдання дослідження: 1) проаналізувати сучасні підходи до визначення інтертекстуальності та алюзії; 2) розкрити їх роль у процесі творення тексту та перекладу; 3) окреслити труднощі, які виникають під час відтворення алюзій у перекладі.

Дослідження здійснено за допомогою теоретико-методологічного аналізу, що охоплює систематизацію наукових праць із лінгвістики та перекладознавства. Застосовано

порівняльно-описовий метод для виявлення особливостей функціонування інтертекстуальності та алюзії в різних дискурсивних практиках, а також метод інтерпретаційного аналізу для вивчення перекладацьких рішень у передачі алюзивних елементів.

Результати та їх обговорення. Інтертекстуальність у лінгвістиці трактується як багаторівневе явище. На рівні тексту вона проявляється в цитатах, ремінісценціях, алюзіях; на рівні дискурсу – у залученні культурних та історичних контекстів. У перекладознавстві інтертекстуальність розглядається крізь призму адекватності відтворення культурних кодів, які часто виходять за межі мови. Розглянемо більш детально зміст терміна «інтертекстуальність». Цей термін було введено французькою дослідницею Юлією Крістевою в 1967 році. Вона визначає це поняття як спільну властивість різних текстів, що проявляється в очевидних зв'язках між ними (або між їх частинами), завдяки яким вони можуть посилатися один на одного.

У 1968 році Р. Барт проголосив «death of the author» (смерть автора) і «birth of the reader» (народження читача). Вивчаючи інтертекстуальність із семіотичного погляду, він запропонував канонічне тлумачення інтертексту. Засадничим для цього тлумачення є твердження, що кожний текст є інтертекстом, інші ж тексти присутні в ньому на різних рівнях у краще чи гірше розпізнаних формах: інтертекст – це «текст у тексті». Кожний текст є новим полотном, зітканим зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур – усі вони присутні в тексті, перемішані в ньому [6, с. 78].

Окрему цінність для дослідження інтертекстуальності в семіотичній школі мають ідеї М. Ріффатера. Він розглядає категорію інтертекстуальності на основі семіотичного трикутника Г. Фреге. Вершини цього трикутника відповідають тексту, інтертексту, інтерпретанті. Інтертекстуальність не функціює, а значить, не отримує текстуальності, якщо читання від тексту до інтертексту не проходить через інтерпретанту. Саме завдяки цій інтерпретанті текст та інтертекст перетинаються. На думку М. Ріффатера, це дозволяє говорити, що текст та інтертекст не пов'язані між собою як «донор» і «реципієнт», а їх відношення не зводяться до примітивних уявлень «запозичень» і «впливів» [11].

За Я. Швець, за комунікативного підходу «інтертекстуальність можна розуміти як дискурсивну категорію, що вказує на рекурсивний та прокурсивний зв'язки тексту з культурою, що реалізується у вигляді включення в текст різних мовних засобів, які будь-яким чином є культурно значущими, а під кутом зору лінгвосеміотики – як «нероздільний сигнал у знаковому просторі культури, який при посиланні на нього в іншому тексті розвиває закладену в нього попередньо семіотичну ситуацію в тому тексті, в який він уводиться [5, с. 197].

Отже, інтертекстуальність – це явище «тексту в тексті», коли один текст заснований на інших (через цитати, алюзії, ремінісценції), і читач сприймає зв'язок із попередніми текстами, культурним чи історичним контекстом.

Інтертекстуальність може виконувати такі функції в тексті:1) виразна – вибір інтертекстуальних цитат, характер алюзій та інших посилань можуть бути елементом самовираження автора; 2) апелятивна – вибрані посилання часто використовуються для звернення до конкретного типу реципієнтів, які можуть оцінити справжнє значення, що стоїть за вибором посилання; 3) поетична – ідентифікація інтертекстуальних посилань іноді розглядається як своєрідна розважальна гра, подібна до розгадування кросворду; 4) референційна – використання інтертекстуальних посилань сприяє передачі різних типів інформації, викладеної в оригінальному тексті; 5) метатекстуальна – коли читач виявляє посилання в тексті, він має два варіанти: продовжувати читання, вважаючи референцію органічною частиною тексту, або звернутися до оригінального тексту для кращого розуміння посилання.

 DOI 10.32782/2412-933X

Одним із найпоширеніших проявів інтертекстуальних зв'язків є алюзія.

Алюзія, на відміну від широкого поняття інтертекстуальності, є її окремим проявом – це натяк на відомий культурний чи літературний факт, який не подається прямо, а розрахований на фонові знання читача. У художньому тексті алюзія виконує функцію збагачення смислу, створює підтекст і забезпечує ефект співучасті читача в інтерпретації.

Дослідниця К. Лотоцька дає таке визначення алюзії: «алюзія – це натяк, непряме посилання на щось, що, як припускається, відоме реципієнту і яке можна використовувати без страху бути неправильно зрозумілим і без необхідності давати довгі пояснення» [3, с. 109].

В українській лінгвістиці алюзія трактується як один із різновидів інтертекстуальних зв'язків, що слугує для поглиблення змісту тексту, активації культурної пам'яті та посилення комунікативного ефекту.

Спосіб класифікації та визначення функцій алюзій досі є предметом значних дискусій. Різні підходи до цієї проблеми можуть істотно відрізнятися залежно від досліджуваних зв'язків між алюзією та джерелом, а також її ролі у вираженні змісту й ідеї тексту. Утім, вони часто збігаються в деяких базових принципах.

С.Р. Авраменко надає класифікацію функцій, орієнтовану на внутрішній світ персонажів, їх поведінку та реакцію на описаний історичний період і події в тексті. Учений виділяє такі 6 функцій [1, с. 4–5]: 1) відтворення картини історичного періоду подій; 2) характеристика особистих відносин між персонажами; 3) характеристика діяльності персонажа в повсякденному житті; 4) пояснення (експлікація) духовних та інтелектуальних рис персонажа; 5) зображення почуттів персонажа; 6) характеристика моральних та естетичних рис персонажа.

В українській лінгвістиці (зокрема, в працях О. Потебні та ін.) виділяють такі основні різновиди [4]:

1. Літературні алюзії – натяки на відомі літературні твори, персонажів, сюжети;

2. Біблійні (релігійні) алюзії – відсилання до Біблії, церковної традиції, релігійних образів;

3. Міфологічні алюзії – натяки на античну чи іншу міфологію;

4. Історичні алюзії – згадування чи натяк на історичні події, постаті, дати;

5. Культурологічні та етнографічні алюзії – натяки на пісні, легенди, традиції, фольклор;

6. Політичні алюзії – натяки на актуальні політичні події чи діячів;

7. Фразеологічні та мовні алюзії – використання відомих прислів'їв, крилатих висловів, афоризмів у новому контексті.

Алюзія в українському мовознавстві розглядається як багатофункціональний засіб та виконує такі функції:

1. Експресивна функція – створює образність, емоційність, виразність тексту;

2. Інформативна функція – передає додаткові знання через культурні чи історичні відсилання;

3. Естетична функція – надає текстові художньої глибини, стилістичної вишуканості;

4. Інтертекстуальна функція – забезпечує зв'язок тексту з іншими текстами, формує «діалог культур»;

5. Сугестивна функція – впливає на емоції та уяву читача, змушує його співтворити смисл;

6. Комунікативна функція – установлює особливий зв'язок між автором і читачем через спільні культурні коди;

7. Іронічна / сатирична функція – алюзії можуть виступати як засіб прихованої критики або гумору.

Натомість Р. Леппігальме стверджує, що надзвичайно складно або навіть неможливо скласти повний перелік функцій алюзій. Проте дослідник радить розрізняти функції алюзій на макро- та мікрорівні. Макрорівень стосується внутрішньої структури тексту та його інтерпретації, тоді як мікрорівень охоплює лексико-семантичний і стилістичний рівень [10, с. 31].

Дискусійним залишається питання: чи повинен перекладач «розтлумачувати» алюзію, спрощуючи її для читача, чи зберігати оригінальний культурний код навіть за ризику втрати частини смислу?

У перекладознавчому аспекті алюзії є однією з найскладніших форм інтертекстуальних елементів. Труднощі виникають через: 1) різницю культурних кодів (алюзії на історичні події, міфи чи літературу можуть бути незрозумілими іншій аудиторії); 2) мовну специфіку (гру слів чи каламбур складно передати іншою мовою); 3) різний рівень підготовки адресата (читач перекладу може не мати потрібних фонових знань).

З огляду на це перекладач має вибирати між еквівалентністю та адаптацією. Часто застосовуються компенсаторні стратегії: розширений переклад, примітки, заміна алюзії більш зрозумілим аналогом у культурі перекладу.

Очевидно, переклад алюзій ставить перед перекладачем значно складне завдання. Перекладач має володіти знаннями з історії, фольклору та національної літератури різних країн. Для забезпечення адекватного перекладу можуть бути використані словники цитат і алюзій, а також лінгвокультурні енциклопедії.

Л.В. Грек стверджує, що в процесі адаптації алюзії перекладач має звертати увагу на один основний критерій: належність алюзії до культури джерела та культури реципієнта. Тому фонові знання цільової аудиторії є дуже важливими для ідентифікації змісту адаптованої алюзії. Відповідно, дослідниця виділяє такі типи алюзій та інших інтертекстуальних посилань: 1) універсальні; 2) національні або індивідуальні [2].

Універсальна алюзія належить до спільного інтертекстуального поля як для реципієнта оригіналу, так і для реципієнта адаптації. Визнання такої алюзії не потребує коментарів перекладача. Водночас одна й та сама універсальна алюзія може виконувати різні функції в різних текстах залежно від авторського наміру. Отже, перекладачеві необхідно подбати про адекватну адаптацію не лише самої алюзії, а й її впливу на реципієнта. Л.В. Грек пропонує такі способи досягнення цієї мети: 1) цитування канонічного перекладу, що існує в цільовій культурі; 2) якщо алюзія належить до текстів і культури обох сторін, її відтворення безпосередньо з використанням прототипу [2]. Щодо національних або індивідуальних алюзій у чужій культурі цільового реципієнта дослідниця називає такі способи їх перекладу: 1) точне відтворення лінгвістичного матеріалу з відповідним коментарем; 2) добір функціонального аналога в культурі реципієнта; 3) експлікація змісту алюзії [2, с. 3–5].

Р. Леппігальме розрізняє алюзії власних назв [PN] та ключових фраз [KP], установлюючи окремі стратегії для їх перекладу. Перекладач може залишати алюзії власних назв без змін, тоді як ключові фрази завжди потребують зміни слововживання [10].

Переклад алюзій ключових фраз може здійснюватися такими способами, як:

– використання стандартного еквіваленту, який існує в культурі реципієнта;
– мінімальні зміни (семантичне калькування);
– використання додаткових алюзійних коментарів;
– використання експліцитних пояснень як додаткової інформації (примітки, передмови перекладача тощо);
– введення текстових ознак, що вказують на запозичення (маркіровані слова або синтаксис);
– заміна на сформований елемент цільової мови;

 DOI 10.32782/2412-933X

– заміна алюзії на пряме вираження її значення;
– творче відтворення алюзії через конструкцію пасажу, що відтворює її ефект;
– пропуск алюзії [10, с. 79–84].

Висновки. Отже, інтертекстуальність у лінгвістиці та перекладознавстві постає як універсальний принцип функціонування тексту, що забезпечує його зв'язок із попередніми культурними та мовними системами. Алюзія є конкретною формою інтертекстуальності, яка надає тексту додаткової семантичної глибини.

Для перекладацької практики важливим є усвідомлення специфіки алюзії: її відтворення вимагає не лише мовної компетентності, а й культурної обізнаності. Перспективи подальших досліджень убачаються в розробленні ефективних стратегій перекладу інтертекстуальних елементів у художніх і публіцистичних текстах, а також у створенні типології перекладацьких рішень щодо алюзій.

Література:

1. Авраменко С.Р. Стилістичні функції алюзій у романі Джеймса Хайнса «Розповідь лектора». *Гуманітарний вісник.* Черкаси: Вид-во ЧДТУ, 2007. № 11. С. 3–8.
2. Грек Л.В. Інертекстуальнсть як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів української постмодерністської прози) : автореф. дис. … канд. філол. Наук : 10.02.16 «Перекладознавство» ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 24 с.
3. Лотоцька К. Стилістика англійської мови. Львів : Вид. Центр ЛНУ ім. Івана Франко, 2008. 254 с.
4. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 301 с.
5. Швець Я. Застосування термінів інтертекстуальність та інтертекст у сучасній комунікативній лінгвістиці. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2010. № 675. С. 195–197.
6. Barthes R. Texte. Encyclopedia universalis. P., 1973. Vol. 15. 78 p.
7. Gora T. Jardine, A. Roudiez L. Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art. Trans. New York: Columbia UP, 1980. 415 p.
8. Haberer A. Intertextuality in Theory and Practice. URL: http://www.leidykla.eu/fileadmin/Literatura/49-5/str6.pdf
9. Intertextuality in Faulkner. Ed. by Grasset M., Polk N. Jackson, 1985. 217 p.
10. Leppihalme R. Culture Bumps. An empirical approach to the translation of allusions. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. 241p.
11. Riffatere M. Semiotique intertextuelle: l'interpretant. *Revue d'Esthetique.* 1972. № 1–2. p. 108–150.

References:

1. Avramenko, S. R. (2007). Stylistychni funktsii aliuzii u romani Dzheimsa Khainsa "Rozpovid lektora" [Stylistic Functions of Allusions in James Hynes' Novel *The Lecturer's Tale*]. *Humanitarnyi visnyk – Humanities Bulletin*, 11. Cherkasy: Vyd-vo ChDTU, 3–8. [in Ukrainian].
2. Hrek, L. V. (2006). Inertekstualnst yak problema perekladu (na materiali anhlomovnykh perekladiv ukrainskoi postmodernistskoi prozy) [Intertextuality as a Translation Issue (Based on English Translations of Ukrainian Postmodernist Prose)]: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.16. perekladoznavstvo. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 24. [in Ukrainian].
3. Lototska, K. (2008). Stylistyka anhliiskoi movy [English Stylistics Lviv]: Vyd. Tsentr LNU im. Ivana Franko, 254. [in Ukrainian].
4. Potebnia, O. (1985). Estetyka i poetyka slova [Aesthetics and Poetics of the Word]: zbirnyk. Kyiv: Mystetstvo, 301. [in Ukrainian].
5. Shvets, Ya. (2010). Zastosuvannia terminiv intertekstualnist ta intertekst u suchasnii komunikatyvnii linhvistytsi [The Use of the Terms "Intertextuality" and "Intertext" in Contemporary Communicative Linguistics] Visnyk Nats. un-tu "Lvivska politekhnika". *Seriia "Problemy ukrainskoi terminolohii" – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: "Problems of Ukrainian Terminology"*, 675, 195–197. [in Ukrainian].

6. Barthes, R. (1973). Texte. Encyclopedia universalis. P., 15, 78. [in English]

7. Gora, T. Jardine, A. Roudiez, L. (1980). Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art. New York: Columbia UP, 415. [in English].

8. Haberer, A. (1973). Intertextuality in Theory and Practice. Retrieved from: http://www.leidykla.eu/fileadmin/Literatura/49-5/str6.pdf. [in English].

9. Grasset, M., Polk, N. (1985). Jackson Intertextuality in Faulkner. 217. [in English].

10. Leppihalme, R. (1997). Culture Bumps. An empirical approach to the translation of allusions. Clevedon: Multilingual Matters, 241. [in English]

11.Riffatere, M. (1972). Semiotique intertextuelle: l'interpretant. *Revue d'Esthetique*, 1–2, 108–150. [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 05.09.2025
Дата прийняття статті: 15.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 81’373.612
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-20

МОВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОМОВ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО (2022–2024)

Тараненко Ксенія
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та мовної комунікації,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-6518-0426

Косенко Ірина
здобувач вищої освіти кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

У статті здійснено комплексний мовно-комунікативний аналіз риторики Президента України Володимира Зеленського в умовах воєнної кризи 2022–2024 років. Дослідження базується на виступах глави держави перед українською та міжнародною аудиторією. Метою є з’ясування, якими саме мовними засобами створюється переконливий образ лідера, здатного консолідувати націю, надихати, мобілізувати та викликати довіру. Аналіз охоплює лексичний (метафори, повтори, маркери позитивності/негативності), синтаксичний (короткі речення, анафора, епіфора, паралелізм) і стилістичний (епітети, антитези, фреймування) рівні.

Результати дослідження демонструють, що риторика Зеленського – це не просто набір ораторських прийомів, а цілісна система впливу, в якій слова працюють на підтримку бойового духу, зміцнення ідентичності, формування наративу «ми проти них» і позиціювання України як морального авторитета. Особливу увагу приділено ритміці промов, ролі емоційної лексики, структурній повторюваності та комунікативним стратегіям – мобілізаційній, емпатійній та глобальній.

У висновках наголошується, що ефективна риторика в кризових умовах може стати не менш важливою за воєнну або економічну стратегію. Запропонований аналіз дає змогу краще зрозуміти, як формуються образи сучасних лідерів у публічному просторі та яку роль у цьому відіграє мова. Стаття буде корисною для філологів, журналістів, політологів, кризових комунікаторів і всіх, хто працює зі словом у публічній сфері.

Ключові слова: *риторика, лідерство, Володимир Зеленський, війна, мовна комунікація, метафора, синтаксис, стилістика.*

Taranenko Kseniya
Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Philology and Language Communication
Dnipro University of Technology

Kosenko Irina
Higher Education Applicant at the Department of Philology and Language Communication
Dnipro University of Technology

LINGUISTIC AND COMMUNICATIVE ANALYSIS OF VOLODYMYR ZELENSKYY'S SPEECHES (2022–2024)

This article presents a comprehensive linguistic and communicative analysis of the rhetoric employed by Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy during the wartime crisis of 2022–2024. The study is based on his public addresses to both domestic and international audiences. Its main objective is to identify the linguistic devices that construct the persuasive image of a leader capable of uniting the nation, inspiring resilience, mobilizing action, and building trust. The analysis covers lexical (metaphors, repetitions, markers of positivity/negativity), syntactic (short sentences, anaphora, epiphora, parallelism), and stylistic (epithets, antitheses, framing) elements.

The findings reveal that Zelenskyy's rhetoric is not a random set of oratorical techniques, but a coherent system of influence in which language supports morale, strengthens national identity, constructs the "us vs. them" narrative, and positions Ukraine as a moral authority. Particular attention is paid to the rhythm of his speeches, the role of emotionally charged vocabulary, structural repetition, and communicative strategies – including mobilizing, empathetic, and global appeals.

The article concludes that effective rhetoric in times of crisis can be as crucial as military or economic strategies. The proposed analysis offers deeper insight into how the image of modern political leaders is constructed in the public sphere and highlights the central role of language in that process. This study may be of interest to linguists, journalists, political scientists, crisis communication experts, and all professionals working with public discourse in times of national and international upheaval.

Key words: *rhetoric, leadership, Volodymyr Zelenskyy, war, language communication, metaphor, syntax, stylistics.*

Вступ. Повномасштабна війна, що триває в Україні з 2022 року, поставила нові виклики перед публічною комунікацією, особливо на рівні політичного лідерства. У таких умовах риторика лідера набуває надзвичайної ваги, адже вона не лише інформує, а й виконує стратегічно важливі функції – мобілізації, емоційної підтримки, формування національного наративу та консолідації суспільства. Постать Президента України Володимира Зеленського стала символом спротиву, і його промови викликали широкий резонанс як усередині країни, так і за її межами.

Проблема визначення й типології комунікативних стратегій окреслена в працях Т. ван Дейка, О. Іссерс, Т. Янко, Ф. Бацевича та ін. Стратегії політичного дискурсу розглянуто в наукових розвідках О. Михальової, О. Паршиної, Н. Кондратенко, Л. Стрій та ін. Політичні промови як частину політичного дискурсу досліджували А. Буртник, З. Куделько, І. Бутова. Утім, більшість досліджень зосереджено переважно на окремих мовних аспектах виступів, не враховуючи їх комплексного взаємозв'язку. Це зумовлює потребу в цілісному аналізі риторичних механізмів, які формують образ лідера в умовах кризи, і визначає актуальність вибраної теми.

Мета та методи дослідження. Метою статті є виявлення мовних засобів, які формують риторичний образ Володимира Зеленського як лідера в умовах воєнної кризи, а також з'ясування, як ці засоби функціонують у комунікативному просторі для впливу на аудиторію. Найважливішими завданнями дослідження є виокремлення лексичних, синтаксичних та стилістичних засобів у промовах Президента України 2022–2024 років, аналіз функціонування цих засобів у контексті створення образу рішучого, емоційного лідера. У роботі застосовано лінгвостилістичний аналіз для виявлення ключових лексичних, синтаксичних і стилістичних засобів у публічних промовах Володимира Зеленського (2022–2024). Також використано елементи дискурс-аналізу, прагмалінгвістики та когнітивного аналізу з метою дослідження комунікативних стратегій, риторичних прийомів і впливу мови на свідомість

 DOI 10.32782/2412-933X

аудиторії. Матеріалом стали офіційні звернення Президента України, виголошені в умовах воєнної кризи.

Результати та дискусії. У кризовий період мова лідера перетворюється на інструмент, що впливає не лише на раціональне сприйняття інформації, а й на емоційно-психологічний стан суспільства. За твердженням Л. Дунаєвої, вплив риторики Президента України В. Зеленського на зміну цінностей українців розпочався не як воєнного президента, а задовго до початку його політичної кар'єри [3, с. 85]. Риторика Президента України Володимира Зеленського у 2022–2024 роках демонструє вдале поєднання змісту й форми, де кожен мовний рівень виконує стратегічну функцію: підтримує бойовий дух, формує відчуття єдності, окреслює моральні орієнтири. Комплексний аналіз промов дозволяє виокремити три основні площини, в яких найвиразніше реалізується риторичний потенціал: лексичну, синтаксичну та стилістичну.

Першим рівнем, на якому проявляється комунікативна майстерність лідера, є лексичний. Вагоме місце у встановленні взаємовідношення мови та політики займає дослідження лексико-семантичного аспекту, оскільки він найяскравіше відображає соціальний стан і зміни, пов'язані з ним [1, с. 49]. Добір слів у промовах Зеленського не випадковий, він ґрунтується на чіткому протиставленні, символізмі та емоційній насиченості. Особливе значення мають метафори, повтори та лексеми з чітко вираженим оцінним забарвленням. Саме ці засоби створюють основу для емоційного контакту з аудиторією, сприяють запам'ятовуванню ключових меседжів і формують спільне ціннісне поле. Розглянемо ці елементи докладніше.

Мова Зеленського значною мірою побудована на лексиці, яка влучно підкреслює основні цінності та відображає колективний емоційний стан. У його риториці активно функціонують метафори, що роблять абстрактні поняття зримими й близькими, навмисні повтори, що закарбовують ключові слова у свідомості слухачів, а також чітке розмежування позитивної лексики (для позначення «своїх») і різко негативної (для характеристики ворога).

У промовах Зеленського метафори стають потужним засобом перетворення складних політичних процесів на виразні образи. Коли він називає Україну «непробивною стіною» між свободою та рабством чи «щитом Європи», то це значно більше, ніж риторичний прийом. Такі порівняння підкреслюють силу нації та її вагу у світовій політиці. Метафори на кшталт «темряви» або «злочинної хвилі» [2] створюють уявлення про моральну перевагу України над агресором. Завдяки подібним образам лідер постає не лише як керівник, а й як захисник, натхненник, символ опору.

Одним із найуживаніших стилістичних прийомів у промовах В. Зеленського є повтор, що утворюється навмисним нагромадженням однакових мовних елементів: від окремих звуків чи слів до складніших синтаксичних структур. У виступах Зеленського повтори виконують роль ритмічного маркера та мобілізаційного сигналу: «Будемо працювати, будемо боротися» [5]. Часте повторення ключових понять («єдність», «перемога», «незламність» [7]) посилюють переконливість і формують відчуття колективної солідарності [4]. Такі ритмічні повтори стають опорним каркасом промови: вони виділяють найважливіше й одночасно створюють своєрідну «музичність», що полегшує сприйняття та запам'ятовування [6].

Лексичні маркери діють як сигнали, які миттєво задають тональність і визначають оцінний контекст. Позитивні позначення («героїчний народ», «спільна боротьба» [8]) утверджують образ сили та згуртованості, тоді як негативні («жорстока агресія», «неспроможний ворог») різко контрастують із ними, надаючи промові чіткого звучання. Поєднання маркерів із метафорами й ритмічними повторами створює відчутний емоційний резонанс, що підсилює вплив слова. Лексичні засоби в промовах В. Зеленського діють як злагоджений

механізм: вони мобілізують слухачів через емоційно насичені заклики, консолідують навколо спільних цінностей, малюють чітку картину світу («ми» проти «них») і забезпечують промові запам'ятовуваність. Завдяки яскравим метафорам і навмисним повторам слова президента легко входять у масову свідомість, утверджуючи образ лідера, здатного вести народ крізь кризу.

Лідер майстерно використовує анафору, епіфору та паралелізм. Ці прийоми надають виступам чіткості, мелодійності та легкості сприйняття, що значно підсилює їх вплив на аудиторію.

У промовах В. Зеленського анафора часто вживається для акцентування ключових потреб і цінностей. Під час звернення до Конгресу США президент неодноразово починав речення зі слів «We need…» («Ми потребуємо…») [7], створюючи відчуття нагальності. У виступах українською мовою часто звучить анафора зі словом «ми»: «Ми боремося. Ми тримаємося. Ми переможемо» [5]. Така структура підкреслює колективність, додає відчуття згуртованості та формує образ рішучого лідера, який говорить від імені всієї нації.

Епіфора – стилістичний прийом, протилежний анафорі, що полягає в повторенні тих самих слів чи словосполучень наприкінці висловлювань, дає змогу завершувати думку виразно й переконливо, закарбовуючи головні ідеї. У промові Зеленського до Європейського парламенту яскравим прикладом стала повторюваність слова freedom («свобода» [8]) наприкінці кількох речень поспіль. Така епіфора посилює значущість цінності свободи, робить промову мелодійною та легкою для запам'ятовування. Особливо сильний ефект виникає тоді, коли епіфора поєднується з анафорою, формуючи виразний ритмічний каркас тексту.

У промовах Зеленського застосовується і паралелізм для зіставлення явищ, підкреслення динаміки подій або проведення історичних паралелей. Наприклад, у вислові: «80 років тому мільйони українців боролися, аби нацизм програв назавжди. Але сьогодні українці знову протидіють злу, яке відродилося, прийшло знову, хоче знищити нас знову. Армія нелюда, який убиває, катує, стирає з лиця землі мирні міста й села. Зло, ім'я якого – російський фашизм. Скорочено – РФ» [9]. Тут проводиться чітка паралель між злочинами нацистів у роки Другої світової війни та діями російської армії в Україні. Зеленський наголошує, що сутність зла не змінилася, трансформувалася лише його форма й назва.

Ритмічність, повторюваність і симетрія синтаксичних структур створюють ефект спільності, завдяки якому слухачі відчувають себе частиною єдиного цілого.

У промовах Володимира Зеленського стилістичні прийоми відіграють ключову роль у формуванні емоційного забарвлення та сприйняття реальності, створюючи смислові контрасти, посилюючи експресію тексту та водночас структурують його відповідно до комунікативної мети.

У промовах Зеленського дедалі частіше трапляються антитези, наприклад: «Ми воюємо на українській землі за те, без чого всі ви, друзі, не уявляєте власного життя. Це елементарна безпека. Це свобода та життя за законом» [8]. Тут протиставляється «воєнна реальність України» та «мирне життя європейців». Одночасно Зеленський фреймує війну не як локальний конфлікт, а як боротьбу за універсальні цінності: свободу, безпеку, право на життя. Антитеза підкреслює етичну вищість позиції України й формує образ справедливого захисника, який протистоїть деструктивним силам.

Володимир Зеленський вміло використовує епітети як інструмент контрасту. З одного боку – «мужні захисники», «незламний народ», що викликає почуття гордості та єдності, з іншого – «жорстокий ворог», «підступна агресія», що формує відчуття загрози та співпереживання. Це не просто опис, а механізм емоційного впливу. Такі образи роблять промову

 DOI 10.32782/2412-933X

не інформаційною, а переживаною. Вони переходять у свідомість як готові формули, які об'єднують, мотивують і дають опору.

У публічних зверненнях В. Зеленського натрапляємо і на фреймування (спосіб структурування інформації, що задає слухачеві певні асоціації й оцінки). У риториці Зеленського цей прийом допомагає підкреслити базові цінності: свободу, гідність, єдність, спротив. Наприклад, постійне використання фрейму «боротьба за життя і майбутнє» [8] формує картину, де війна постає не лише як низка трагедій, а як спільний шлях народу до перемоги й відновлення справедливості.

Риторичний образ Володимира Зеленського у 2022–2024 роках формується під впливом кризового контексту війни. Суспільству потрібна не лише інформація, а й емоційно-психологічна підтримка. Тому ключовими характеристиками його риторики стають рішучість, емоційність і здатність об'єднувати людей. Рішучість В. Зеленського проявляється в категоричних формулюваннях та наказових конструкціях: «Ми нічого не віддамо і будемо боротися за кожен метр нашої землі» [2]. Такі висловлювання створюють образ лідера, який тримає ситуацію під контролем і вселяє впевненість у перемозі навіть у критичні моменти. Емоційність промов досягається через лексику з актуалізованим емоційно-оцінним компонентом лексичного значення («жорстока війна», «героїчний спротив»); ритмічні повтори («пам'ятаємо кожного, шануємо кожного»); звернення до універсальних почуттів – болю, гордості, гніву. Це перетворює виступ на спільний емоційний досвід, а не просто на інформаційне повідомлення.

Переважно в публічних комунікаціях застосовано ми-стратегію. Займенник «ми» стає головним інструментом єднання, який створює простір спільної боротьби як для українців, так і для міжнародних союзників. Акценти на єдності («Ми ніколи не забудемо» [7]) формують колективну ідентичність, а підкреслення спільної мети – перемоги – робить кожного частиною великої історії.

Поєднання кількох основних комунікативних стратегій формує завершений риторичний образ лідера: мобілізаційна – заклики до дії, апеляції до історії; емпатійна – визнання болю, підтримка постраждалих; глобалізаційна – представлення війни як боротьби за універсальні цінності. Разом вони утверджують Зеленського не лише як політика, а й як морального лідера, здатного вести націю крізь найважчі випробування.

Висновки. Риторика Володимира Зеленського за 2022–2024 роки війни постає як злагоджений інструментарій, покликаний плекати довіру, підтримувати єдність і формувати моральний орієнтир для нації. Лексичний рівень мовної системи працює передусім на емоційне залучення: метафори та повтори вибудовують спільний символічний простір, в якому перемога постає не гіпотезою, а майже відчутною реальністю. Синтаксичні прийоми – анафори, епіфори, паралелізми – задають промові чіткий ритм, роблять її енергійною, переконливою та придатною для колективного запам'ятовування. Стилістичні ресурси, зокрема антитези й епітети, акцентують моральні межі конфлікту, створюючи виразну опозицію «свобода – рабство», «добро – зло», що вибудовує Україну як сторону світла в глобальній драмі. У сукупності це творить образ лідера, водночас твердого й емпатійного: здатного не лише ухвалювати рішення, а й надихати, не лише керувати, а й об'єднувати. Його промови стають елементом консолідації суспільства всередині країни і водночас комунікаційним «вікном», крізь яке світ бачить Україну як демократичну державу, що послідовно відстоює універсальні цінності. Перспективним видається подальший аналіз того, як ця риторика трансформуватиметься в умовах мирного життя: чи збережеться вона як мобілізаційний ресурс, чи перетвориться на інструмент відновлення та інтеграції.

Література:

1. Волянюк І.О. Політичний дискурс в умовах російсько-української війни: лінгвістичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. Вип. 23. С. 47–52. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.8.

2. *Голос України*. Газета Верховної Ради України. URL: https://www.golos.com.ua/article/364236 (дата звернення: 29.09.2025).

3. Дунаєва Л.М. Трансформація цінностей українців в контексті аналізу риторики Президента України В. Зеленського. *Політичне життя*. 2022. № 4. С. 84–88. DOI: 10.31558/2519-2949.2022.4.9.

4. Кармазіна М.С. Переосмислити сьогодення: Президент України Володимир Зеленський про новітні «розломи» в Україні та світі (24 лютого – 28 червня 2022 р.). *Вісник воєнної розвідки*. 2022. № 69. С. 3–9.

5. Офіційний допис у Facebook Президента України. Звернення до громадян. URL: https://www.facebook.com/zelenskyy.official/videos/1007408603537317/ (дата звернення: 29.09.2025).

6. Павлова Л.В. Комунікативні стратегії і тактики в англомовному політичному медіадискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського*. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації. 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 55–60.

7. Президент України. Офіційне інтернет-представництво. Звернення Володимира Зеленського. URL: https://www.president.gov.ua/news/mi-nichogo-ne-viddamo-i-budemo-borotisya-za-kozhen-metr-nash-73973 (дата звернення: 29.09.2025).

8. Президент України. Офіційне інтернет-представництво. Звернення Володимира Зеленського до учасників заходу Федерального президента Німеччини, присвяченого солідарності з Україною. URL: https://www.president.gov.ua/news/nashoyu-smilivistyu-i-zbroyeyu-mozhemo-povernuti-mir-i-stvor-81281 (дата звернення: 29.09.2025).

9. Президент України. Офіційне інтернет-представництво. Звернення Президента України з нагоди Дня пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. URL: https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-pamyati-ta-pere-90749 (дата звернення: 29.09.2025).

10. Safwat S. Speech Acts in Political Speeches. *Journal of Modern Education Review.* 2015. pp. 699–706.

References:

1. Volianyuk, I. O. (2022). Politychnyi dyskurs v umovakh rosiysko-ukrainskoi viiny: linhvistychnyi aspekt [Political discourse in the context of the Russian-Ukrainian war: Linguistic aspect]. *Zakarpatski filolohichni studii,* 1(23), 47–52. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.8 [in Ukrainian].

2. Holos Ukrainy. Gazeta Verkhovnoi Rady Ukrainy [Voice of Ukraine. Newspaper of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: https://www.golos.com.ua/article/364236 [in Ukrainian].

3. Dunaieva, L. M. (2022). Transformatsiia tsinnostei ukraintsiv v konteksti analizy rytoryky Prezydenta Ukrainy V. Zelenskoho [Transformation of Ukrainian values in the context of the rhetoric of the President of Ukraine V. Zelensky] [in Ukrainian]. *Politychne zhyttia*, 4, 84–88. https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.4.9 [in Ukrainian].

4. Karmazina, M. S. (2022). Pereosmyslyty siohodennia: Prezydent Ukrainy Volodymyr Zelenskyi pro novitni "rozlomy" v Ukraini ta sviti (24 liutoho – 28 chervnia 2022 r.) [Rethinking the present: President of Ukraine Volodymyr Zelensky on the new "splits" in Ukraine and the world (February 24 – June 28, 2022)]. *Visnyk voiennoi rozvidky*, 69, 3–9. [in Ukrainian].

5. President of Ukraine. Official Facebook post: Address to citizens [Facebook update]. Retrieved from: https://www.facebook.com/zelenskyy.official/videos/1007408603537317/ [in Ukrainian].

6. Pavlova, L. V. (2018). Komunikatyvni stratehii i taktyky v anhlo-movnomu politychnomu mediadyskursi [Communicative strategies and tactics in English-language political media discourse]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 29(68)3, 55–60. [in Ukrainian].

7. President of Ukraine. Zvernennia Volodymyra Zelenskoho [Address of Volodymyr Zelensky]. Official internet representation of the President of Ukraine. Retrieved from: https://www.president.gov.ua/news/mi-nichogo-ne-viddamo-i-budemo-borotisya-za-kozhen-metr-nash-73973 [in Ukrainian].

8. President of Ukraine. Zvernennia Volodymyra Zelenskoho do uchasnykiv zahodu Federalnoho Prezydenta Nimeччyny, prysviachenoho solidarnosti z Ukrainoiu [Address of Volodymyr Zelensky to the participants of the event of the Federal President of Germany, dedicated to solidarity with Ukraine]. Official internet representation of the President of Ukraine. Retrieved from: https://www.president.gov.ua/news/nashoyu-smilivistyu-i-zbroyeyu-mozhemo-povernuti-mir-i-stvor-81281 [in Ukrainian].

9. President of Ukraine. Zvernennia Prezydenta Ukrainy z nahody Dnia pam'iati ta peremohy nad natsyzmom u Druhii svitovii viini [Address of the President of Ukraine on the occasion of the Day of Remembrance and Victory over Nazism in World War II]. Official internet representation of the President of Ukraine. Retrieved from: https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-pamyati-ta-pere-90749 [in Ukrainian].

10. Safwat, S. (2015). Speech acts in political speeches. *Journal of Modern Education Review,* 699–706. [in English].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 30.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

УДК 811.161.2’379
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-21

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Філіпчук Марія
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0001-6818-6890

Онуфрійчук Ганна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови, історії та інформаційної діяльності
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
ORCID ID: 0000-0002-7589-4411

У пропонованій статті окреслено теоретичні засади вивчення мовної картини світу; розкрито роль народного мовлення як важливого чинника у формуванні сучасної мовної картини світу українців; з’ясовано роль мови народу в збереженні національної ідентичності, передачі генетичного коду та формуванні культурної особистості.

Аналізуючи мовні сполуки народного мовлення та контексти художньої літератури, проведено комплексний аналіз трансформованих мовних одиниць у сучасній мовній картині світу з урахуванням їх семантичних, структурних та прагматичних змін. Особливу увагу звернено на трансформовані мовні одиниці, які виникли в умовах війни та в яких відбувається активне переосмислення традиційних мовних форм, що сприяє виникненню нових символів.

Народне мовлення, зберігаючи свою сакральність, наповнюється сучасними смисловими відтінками, відображає стійкість народу та стає інструментом ідентичності нації, спротиву та самоусвідомлення. Здійснюємо спробу вибудувати концептуальний зв’язок соняшник < [світло, життя, рідна земля, Україна, здоров’я, пам’ять] > людина.

У дослідженні використано описово-аналітичний, порівняльно-історичний метод з елементами концептуального аналізу контексту та встановлення зв’язку мовних явищ. Застосовано також новітні методи концептуального аналізу, в тому числі лінгвокультурний опис низки стійких асоціативно пов’язаних ланцюгів мовних одиниць.

Отримані під час дослідження висновки допомагають усебічно осмислити роль та місце трансформованих мовних одиниць у формуванні сучасної мовної картини світу, з’ясувати глибинний зміст мотивованого слова, спонукають до подальшого опрацювання проблеми взаємозв’язку мови та культури, до вивчення нових концептів, які утверджують національну ідентичність українців.

Ключові слова: *народне мовлення, символ, мовні одиниці, мовна картина світу, трансформація, концептуальний зв’язок.*

Filipchuk Mariia
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History and Culture of the Ukrainian Language
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Onufriichuk Hanna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, History, and Information Activities
State University «Kyiv Aviation Institute»

TRANSFORMATION OF LANGUAGE UNITS IN THE CONTEMPORARY LANGUAGE LANDSCAPE OF THE WORLD

This article outlines the theoretical foundations for studying the linguistic picture of the world; reveals the role of folk speech as an important factor in shaping the modern linguistic picture of the world of Ukrainians; and clarifies the role of the language of the people in preserving national identity, transmitting genetic code, and shaping cultural identity.

Analyzing linguistic combinations in folk speech and contexts of literary works, a comprehensive analysis of transformed linguistic units in the contemporary linguistic picture of the world was conducted, taking into account their semantic, structural, and pragmatic changes. Particular attention is paid to transformed linguistic units that arose in wartime conditions and in which traditional linguistic forms are being actively reinterpreted, contributing to the emergence of new symbols.

Folk speech, while retaining its sacredness, is filled with contemporary nuances of meaning, reflects the resilience of the people, and becomes an instrument of national identity, resistance, and self-awareness. We are attempting to establish a conceptual connection between sunflower < [light, life, native land, Ukraine, health, memory] > and human beings.

The study uses descriptive-analytical and comparative-historical methods with elements of conceptual context analysis and the establishment of connections between linguistic phenomena. The latest methods of conceptual analysis are also applied, including a linguistic and cultural description of a number of stable, associatively linked chains of linguistic units.

The conclusions obtained during the study help to comprehensively understand the role and place of transformed language units in the formation of the modern linguistic picture of the world, to reveal the deeper meaning of a motivated word, and encourage further study of the relationship between language and culture, as well as the study of new concepts that affirm the national identity of Ukrainians.

Key words: *folk speech, symbol, linguistic units, linguistic picture of the world, transformation, conceptual connection.*

Вступ. Як відомо, мовна картина світу відображає динамічний розвиток мови, її здатність реагувати на зміни та виклики в суспільному чи культурному житті нації. Особливе місце в таких процесах відводиться народному мовленню, бо, як відомо, воно завжди відображає колективну свідомість нації, світогляд, матеріальні цінності, духовність тощо. Саме мова, за В. фон Гумбольдтом, є «проявом духу народу: мова народу є його дух, і дух народу є його мова».

Оскільки мова виступає виразником взаємодії традиційної культури та суспільних процесів, то в сучасній мовній картині світу спостерігаємо чимало мовних одиниць, які впродовж багатьох століть виступали своєрідними маркерами ідентичності, символами єдності народу. В умовах російсько-української війни такі одиниці набувають нових значень та функцій, тобто відбувається певна трансформація мовних одиниць, переосмислення традиційних форм, виникнення нових символів. Народне мовлення набуває нового символічного виміру, стає інструментом ідентичності, спротиву та самоусвідомлення тощо. Тому постає потреба в описі таких трансформованих мовних одиниць української мови, у з'ясуванні особливостей трансформації, виявлення чинників, що зумовлюють їх семантичне, структурне та прагматичне переосмислення в сучасній українській мові.

Метою роботи є дослідження української мовної картини світу, виокремлення трансформованих мовних одиниць, що символізують нове значення і виступають засобом вираження національного самоусвідомлення, ідентичності. Для досягнення поставленої мети необхідно окреслити теоретичні засади мовної картини світу, з'ясувати роль трансформованих мовних одиниць у сучасній мовній картині світу, у формуванні етносу.

Методи та методики. У дослідженні використовуємо описовий метод, семантичний аналіз, методику зіставлення мовних одиниць та співвіднесеності з елементами концептуального аналізу, лексикографічного опису, методику асоціативних полів.

Основна частина. Як відомо, мовна картина світу відображає всі суспільні зміни, має національне забарвлення, адже інтерпретується крізь призму національного світобачення та світорозуміння.

Мовна картина світу була об'єктом наукових зацікавлень багатьох науковців у різних аспектах та в різні часи. Зокрема, перші елементи дослідження виявляємо в науковому доробку В. фон Гумбольдта, Е. Сепіра, О. Потебні, І. Штерна та ін.

У сучасній лінгвістиці спостерігаємо різні підходи до вивчення мовної картини світу. Так С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицька у своїх наукових розвідках розкривають поетичну картину світу; В. Жайворонок досліджує етнолінгвістичний аспект; О. Тараненко, Л. Лисиченко – лексико-семантичний вимір; О. Селіванова подає теоретичний огляд; Л. Шевченко пропонує аналіз інтелектуального розвитку мовної картини світу тощо.

При цьому саме поняття «мовна картина світу» у лінгвістиці трактують по-різному. За Г. Лукаш, мовна картина світу – це «спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу; інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами» [7].

Під мовною картиною світу В. Ужченко розуміє «вербалізовані інтерпретації мовними соціумами навколишнього світу й самих себе в цьому світі» [10, с. 67]. Науковець зазначає, що мовна картина є результатом сприйняття та осмислення навколишнього світу, зафіксованого в мові. Вона може бути виразником світобачення як окремої людини, так і певного народу загалом. Як наслідок взаємодії людини з реальним світом виникає неперервний зв'язок між людиною, всесвітом та її мовою, де всі елементи взаємопов'язані [10, с. 67−68].

У «Лінгвістичній енциклопедії» О. Селіванова визначає мовну картину світу як «представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищ мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» [8, с. 441].

За І. Голубовською, мовна картина світу виражає світовідчуття та світорозуміння етносу, подає вербалізовану інтерпретацію навколишнього світу засобами мови [1, с. 6].

Цікавим і продуктивним, на нашу думку, є твердження В. Жайворонка щодо мовної картини світу: це мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку. І концептуальну, і мовну картину світу можна сприймати як загальнолюдський універсум і як національне мовне явище [5, с. 15]. У науковому дослідженні В. Жайворонок втілює думку, що мовна картина світу охоплює «усе те, що йде передусім від людини або етносу, результат людського сприйняття, фантазій, мисленнєвих процесів і перетворювальної діяльності» [5, с. 9]. В основі світовідчуття людини лежить пізнання, а її внутрішній, суб'єктивний світ

 DOI 10.32782/2412-933X

є відображенням зовнішнього, об'єктивного, тобто «феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини образами її мови» [5, с. 9−10].

Підсумовуючи погляди науковців, можемо зазначити, що мовна картина світу відображає тип мислення носія мови, розкриває національні особливості. Особливо це проявляється в сучасній мовній картину світу українців.

Варто зазначити, що важливим складником у формуванні мовної картини світу є народне мовлення, яке було об'єктом дослідження в наукових розвідках Б. Грінченка, М. Грушевського, Д. Зеленіна, М. Костомарова, І. Охрімовича, О. Потебні, М. Сумцова, П. Чубинського тощо. У сучасній лінгвістиці дослідження народного мовлення відшуковуємо в наукових розвідках Н. Венжинович, Л. Даниленко, С. Денисенко, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, В. Коваля, Н. Мазур, Г. Онуфрійчук, Л. Скрипник, Д. Ужченка, В. Ужченка, М. Філіпчук та ін.

Як зазначає В. Кононенко, народне світобачення, традиції, уявлення, цінності, пріоритети зафіксовані «у численних висловах, що відповідають різним ситуаціям життя, характерологічним рисам людей, створюючи у своїй сукупності загальний образ мовця, неоднозначного за своїми уявленнями, але загалом скоріше позитивний, аніж негативний» [6, с. 91]. Тобто мовлення яскраво відображає світогляд народу, його ментальність, духовні орієнтири, світовідчуття, ідентичність тощо.

Народне мовлення є дзеркалом ментального стану нації, особливо це проявляється в складні періоди буття. З огляду на події, які відбуваються в Україні (маємо на увазі російсько-українську війну), спостерігаємо значні зміни в мовленні народу, яке, відображаючи нові виклики, загрози, виступає індикатором в умовах збройного конфлікту, засобом ідентифікації нації, а також стає символом єдності, опору та віри в перемогу. Особливо це проявляється на лексичному рівні, адже як зазначає О. Стишов, «з-поміж усіх наявних рівнів у сучасних мовах найдинамічніше розвивається лексико-семантична система» [9, с. 260]. Лексика періоду російсько-української війни стала об'єктом дослідження з різних аспектів у наукових розвідках Б. Ажнюка, В. Бріцина, К. Глуховцевої, С. Гриценко, Г. Сюти, М. Степаненко, О. Тараненка, Г. Яворської та ін.

Трансформовані мовні сполуки, які активно творяться в мові, яскраво відображаючи особливості мислення, світовідчуття навколишнього світу, емоції, на основі переосмислення, образності спонукають до появи в певних лексемах української мови нової семантики, до появи нових символів. Це свідчить про адаптацію мовної системи до нових історичних реалій. Здебільшого такі лексеми сприяють консолідації нації, виражають її ідентичність, розкривають емоції, віру, незламність та, звісно, підтримку. Для прикладу лексема «***воскресіння*».** У Словнику-довіднику В. Жайворонка зазначено, що «***воскресання=воскресіння –*** *оживання, повернення до життя після смерті, Воскресіння Ісуса Христа*» [4, с. 125]. У сучасному народному мовленні спостерігаємо використання сполуки **«*воскреснути онлайн*»,** що означає – вийти на зв'язок після довгого мовчання. Наприклад: *Коли нас накривають снаряди Та приходять тривожні смс, Не цікавлять тебе вже наряди, Ждеш, щоб я у* ***онлайні «воскрес****»* [11]. Як бачимо, відбувається певна трансформація лексичного наповнення, лексема отримує нове значення відповідно до умов використання.

У часі російсько-української війни внаслідок метафоризації, переосмислення народне мовлення збагачується символами, які набувають нових значень та тлумачень, стають здебільшого ключовими концептами. Серед таких символів вирізняємо назви рослин, які в сучасному світі є німими свідками жорстокої війни та сприяють видозміні деяких найменувань, понять. До таких переосмислених понять відносимо флоролексему ***соняшник***, яка активно використовується в народному мовленні та обрядодіях

і дозволяє нам вибудувати концептуальний зв'язок *соняшник* < [світло, життя, рідна земля, Україна, здоров'я, пам'ять] > *людина.* У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що *соняшник* – це однорічна трав'яниста олійна рослина родини складноцвітних із високим грубим стеблом і великою жовтою квіткою суцвіттям [2, с. 1161]. У словнику символів указано *«Соняшник – символ поклоніння, відданості; прагнення до Божественного світла і праведності; наслідування; рідної землі, батьківської садиби; світлої краси природи; вдячності»* [3, с. 777]. У різних міфопоетичних системах соняшник символізував поклоніння сонцю, наслідування його. Мабуть, тому в народному мовленні побутує побажальна конструкція: *Тримай голову високо,* ***як соняшник****, що тягнеться до світла.* При цьому зазначаємо, що ця рослина, а особливо її символізм, використовується в багатьох мовах. Так, у Греції *соняшник* символізує Клітію, що перетворилася на соняшник після того, як її відштовхнув Аполлон. У митризмі – це атрибут сонячного бога Митри. У китайській символіці означає довговічність і має магічну силу [3, с. 777]. Батьківщиною соняшнику вважається Північна Америка.

В українській мові «*соняшник*» виступає справжнім символом України, її родючості й процвітання, веселощів і благополуччя. Рослину ще називають «*квіткою сонця*». За спостереженнями, коли сонце сідає за небокрай, соняшник повертає своє суцвіття за сонцем. У народному мовленні побутує вислів *гарний,* ***як соняшник*** *у цвіту*.

Досліджуючи мовну картину світу українців у часи російсько-української війни, відслідковуємо часткову зміну семантики лексеми ***соняшник.*** У народному дискурсі флоролексема виступає символом загиблих українських героїв, скорботи та мовчазним нагадуванням про велику ціну нашої незалежності. Особливо це проявляється в художніх текстах сучасних героїв-поетів, учасників війни, чиї імена часто є невідомими, а їхні поезії активно друкують в інтернеті, соціальних мережах. Наприклад: *А* ***соняшник*** *куль не боїться.* ***Він – свідок кривавих боїв*** [11]; або *Стоять, мов тіні,* ***соняхи знівечені****. Літають поруч душі їх обпечені.* ***Вони вмирали*** *разом із солдатами. І теж* ***ставали душами*** *крилатими* [15]; або *Стихли крики і постріли бою, Сонце котиться в даль золоту. В полі* ***соняшник, символ героїв****, Тягне квіти свої в висоту* [13].

Рослина у світобаченні українців виступає також символом печалі та смерті, оскільки є німим свідком трагічним подій на полі битви. Наприклад: *А соняшник куль не боїться.* ***Він – свідок кривавих боїв…***; або ***Жовтий соняшник, квітка розлуки,*** *Від розриву снаряда приліг <…> Жовтий соняшник,* ***квітка печалі****, України безсмертна душа* [13]; або *За війну* ***соняхи*** *навчилися повертати голови не у бік сонця, що природно, а туди, де гримить, туди де горить <…> Ціле літо ми ходили по цьому полю, повзали, прочісували, ховалися поміж,* ***маскувалися соняхами,*** *прикидалися соняхами, проскакували на бетерах, ставили міни, розтяжки, прострілювали. Поле – це теж зєльонка. В* ***полі соняхів теж може ховатися смерть*** [12]. Та попри всю трагічність, ця рослина у віруванні народу виступає символом сміливості та впевненості: *А* ***соняшник страху не має,*** *Обпалений, буйно цвіте, Пилком щедро бджіл пригощає, Які йому вдячні за те <…> А соняшник болю не знає. Для інших рослин* ***він маяк*** [11].

Народне мовлення – це живе мовлення, яке трансформується та вбирає в себе елементи сучасності, виклики, які стоять перед суспільством, та перетворює звичні слова на лексеми з глибшим змістом, надаючи їм символічності. На основі асоціативних зв'язків, переосмислення, внаслідок трансформації в мовленні появляються нові сталі сполуки із своєрідним символічним значенням. Для прикладу – виникнення фразеологізму ***тримати небо/закрити небо*** у значенні «охороняти рідну землю від ракетних ударів

 DOI 10.32782/2412-933X

та безпілотників». Наприклад: *За тих, хто на каві На нервах Безсонні* ***Тримає нам небо*** *За них помовчим* [14].

У сучасній мовній картині світу також спостерігаємо низку лексем, які в більшості своїй уже активно використовуються в мовленні, набувши символічного значення внаслідок переосмислення семантики. Наприклад: *мопед – мотоцикл педальний; легкий малопотужний мотоцикл, що має також педальний привод* [2, с. 539]; **мопед** – смертоносний дрон; *тюльпан – багаторічна декоративна трав'яниста рослина лінійних з великими квітками*… [2, с. 1278]; **чорний тюльпан** – пошукова група для ексгумації тіл солдатів; *бавовна – волокно бавовнику, з якого виробляють пряжу; тканина; основа пороху для вогнепальної зброї* [2, с. 30]; **бавовна –** вибух у росії; *град – атмосферні опади у вигляді частинки льоду різного розміру* [2, с. 195]; **град** – російська реактивна система залпового вогню; *нуль – цифра, що означає відсутність величини, а при підставлянні її до іншого числа справа означає збільшення його в десять разів* [2, с. 628]; **нуль –** перша лінія розмежування з ворогом; *таблетка – доза ліків у вигляді спресованого у кружальце порошку* [2, с. 1226]; **таблетка –** фургон, санітарний автомобіль; *лимон – південне вічнозелене цитрусове дерево, яке дає їстівні плоди; плід цього дерева овальної форми з товстою жовтою пахучою шкіркою* [2, с. 486]; **лимон** – граната; *пташка* – зменшено пестливе до птах і птаха [2, с. 1003]; **пташка** – *безпілотний літальний апарат*; ***сушка*** – *маленький сухий бублик* [2, с. 1220]; **сушка** – різноманітні авіаційні винищувачі.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що мовна картина світу через мовні одиниці розкриває національні особливості носіїв мови, їхні світовідчуття, вірування, ідентичність. Унаслідок трансформації мовних сполук через переосмислення, метафоризацію, асоціацію в мові появляються нові символи, нові фразеологізми, відбувається концептуалізація мовних виразів. Це спонукає до ґрунтовного дослідження сучасної мовної картини світу, до укладання словників новітньої лексики та фразеології. У цьому вбачаємо перспективу подальших досліджень.

Література:

1. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 282с.
2. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В.М., 2015. 912 с.
4. Жайворонок В.В. Антологія знаків української етнокультури. Словник-довідник. Київ : Наукова думка, 2018. 760 с.
5. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика : нариси. Київ : Довіра, 2007. 263 с.
6. Кононенко В.І. Мова у контексті культури : монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
7. Лукаш Г.П. Картина світу як об'єкт вивчення лінгвокультурології. URL: https://ntsa-ifon-npu.at.ua/blog/kartina svitu jak ob ekt vivchennja lingvokulturologiji (дата звернення: 15.07.2024).
8. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
9. Стишов О.А. Нова суспільно-політична лексика і термінологія в сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження :* зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2019. Вип. 50. С. 258–268.
10. Ужченко В.Д. Актуальні питання розвитку української мови. Луганськ : Альма-матер, 2005. 146 с.
11. Вірші написані війною. *Кіровоградська правда.* 23 жовтня 2023 р. URL: https://www.pravda-kr.com.ua/sotsium/17415-virsh-napisani-vijnoyu.html (дата звернення: 10.08.2025).
12. Гуменюк Б. Соняшник. Бібліотека української літератури. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26794#google_vigne'tte) (дата звернення: 12.06. 2025).
13. Луговий Л. Соняшник. *Український портал поезії.* URL: https://www.stihi.in.ua/ua/avtor.php?author=54131&poem=452081 (дата звернення: 11.08. 2025).

14. Топ 10 віршів про війну від українських військових URL: https://gre4ka.info/zhyttia/top-10-virshiv-pro-vijnu-vid-ukrayinskyh-vijskovyh/ (дата звернення: 10.09.2025).

15. Іваськів І. Соняхи Іловайська. URL: https://irinaivaskiv.pp.ua/sonyahy-ilovajska (дата звернення: 11.08.2025).

References:

1. Holubovska, I. O. (2004). Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu [Ethnic Features of Linguistic Worldviews]. Kyiv: Lohos. [in Ukrainian].

2. Busel, V. T. (Ed.). (2002). Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [The Great Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian].

3. Kotsur, V. P., Potapenko, O. I., & Kuibida, V. V. (Eds.). (2015). Entsyklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury Ukrainy [Encyclopedic Dictionary of Symbols of Ukrainian Culture] (5th ed.). Korsun-Shevchenkivskyi: FOP Havryshenko V. M. [in Ukrainian].

4. Zhaivoronok, V. V. (2018). Antolohiia znakiv ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk [Anthology of Symbols of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary-Guide]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

5. Zhaivoronok, V. V. (2007). Ukrainska etnolinhvistyka: Narysy [Ukrainian Ethnolinguistics: Essays]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].

6. Kononenko, V. I. (2008). Mova u konteksti kultury: Monohrafiia [Language in the Context of Culture: Monograph]. Kyiv–Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

7. Lukash, H. P. (n.d.). Kartyna svitu yak obiekt vyvchennia linhvokulturolohii [The Worldview as an Object of Study in Linguoculturology]. Retrieved July 15, 2024, from https://ntsa-ifon-npu.at.ua/blog/kartina_svitu_jak_ob_ekt_vivchennja _lingvokulturologiji. [in Ukrainian].

8. Selivanova, O. O. (2011). Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic Encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].

9. Styshov, O. A. (2019). Nova suspilno-politychna leksyka i terminolohiia v suchasnii ukrainskii movi [New Socio-Political Vocabulary and Terminology in Modern Ukrainian Language]. Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research, 50, 258–268. [in Ukrainian].

10. Uzhchenko, V. D. (2005). Aktualni pytannia rozvytku ukrainskoi movy [Topical Issues of the Development of the Ukrainian Language]. Luhansk: Alma-mater. [in Ukrainian].

11. Virshi napysani viinoiu. Kirovohradska pravda vid 23 zhovtnia 2023 r. Retrieved from: https://www.pravda-kr.com.ua/sotsium/17415-virsh-napisani-vijnoyu.html (data zvernennia 10.08.2025). [in Ukrainian].

12. Humeniuk B. Soniashnyk. Biblioteka ukrainskoi literatury Retrieved from: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26794#google_vignette) (data zvernennia 12.06. 2025). [in Ukrainian].

13. Luhovyi L. Soniashnyk. Ukrainskyi portal poezii. Retrieved from: https://www.stihi.in.ua/ua/avtor.php?author=54131&poem=452081 (data zvernennia 11.08. 2025). [in Ukrainian].

14. Top 10 virshiv pro viinu vid ukrainskykh viiskovykh Retrieved from: https://gre4ka.info/zhyttia/top-10-virshiv-pro-vijnu-vid-ukrayinskyh-vijskovyh/ (data zvernennia 10.09. 2025). [in Ukrainian].

15. Ivaskiv I. Soniakhy Ilovaiska. Retrieved from: https://irinaivaskiv.pp.ua/sonyahy-ilovajska (data zvernennia 11.08. 2025). [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 30.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

 DOI 10.32782/2412-933X

УДК 811.161.2’373.45:620.9
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-22

АНГЛОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЕНЕРГЕТИКИ: МІЖ ІННОВАЦІЄЮ ТА ТРАДИЦІЄЮ

Харчук Лілія
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент катедри української мови
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0003-0063-1956

У статті досліджено англомовні запозичення в українській енергетичній термінології як один із важливих чинників розвитку сучасного науково-технічного дискурсу. Встановлено, що активне використання англізмів зумовлене глобальними трансформаційними процесами, які охоплюють енергетичну сферу та пов’язані з інноваціями, цифровізацією, розвитком відновлюваних джерел енергії, екологічною модернізацією й міжнародною інтеграцією. Запозичені терміни виконують роль ефективного засобу комунікації між науковцями, інженерами та фахівцями галузі, сприяють оперативному обміну знаннями та уніфікації професійної мови відповідно до міжнародних стандартів. Доведено, що адаптація англомовної термінології до українського мовного простору має багатовимірний характер: вона охоплює фонетичні, морфологічні та семантичні аспекти, а також пов’язана з проблемами унормування та співіснування з питомо українськими лексичними одиницями. Запозичення в енергетиці не лише виконують номінативну функцію, а й відображають інноваційні технологічні явища, закріплюють нові наукові підходи, розширюють семантичне поле термінів і підсилюють прагматичний компонент професійного спілкування. Водночас надмірна залежність від англізмів може становити виклик для збереження мовної ідентичности, що зумовлює необхідність вироблення збалансованої мовної стратегії, яка поєднувала би відкритість до міжнародних тенденцій з підтримкою українських термінотворчих традицій. Наукова новизна роботи полягає в комплексному аналізі англомовних запозичень у сучасній українській енергетичній терміносистемі з огляду на їх мовне оформлення, комунікативну функцію та соціокультурне значення. Практична цінність дослідження полягає в можливості використання результатів для вдосконалення термінографічної практики, викладання фахових дисциплін, підготовки навчальних матеріалів і розроблення сучасних стандартів української науково-технічної мови.

Ключові слова: *англомовні запозичення, українська мова, енергетична термінологія, терміносистема, адаптація, мовна ідентичність, фаховий дискурс.*

Kharchuk Liliia
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Lviv Polytechnic National University

ENGLISH BORROWINGS IN UKRAINIAN ENERGY TERMINOLOGY: BETWEEN INNOVATION AND TRADITION

The article investigates English borrowings in Ukrainian energy terminology as one of the key factors in the development of contemporary scientific and technical discourse. It is established that the active use of Anglicisms is driven by global transformational processes affecting the energy

sector, including innovations, digitalization, the development of renewable energy sources, ecological modernization, and international integration. Borrowed terms serve as an effective means of communication among scholars, engineers, and industry specialists, facilitating the rapid exchange of knowledge and the unification of professional language in accordance with international standards. The study demonstrates that the adaptation of English terminology to the Ukrainian linguistic context is multidimensional, encompassing phonetic, morphological, and semantic aspects, as well as challenges related to standardization and coexistence with native Ukrainian lexical units. Borrowings in the energy sector perform not only a nominative function but also reflect innovative technological phenomena, consolidate new scientific approaches, expand the semantic field of terms, and enhance the pragmatic component of professional communication. At the same time, excessive reliance on Anglicisms may pose a challenge to preserving linguistic identity, highlighting the need for a balanced language policy that combines openness to international trends with the maintenance of Ukrainian term formation traditions. The scientific novelty of the study lies in the comprehensive analysis of English borrowings in the contemporary Ukrainian energy terminology system, considering their linguistic form, communicative function, and sociocultural significance. The practical value of the research consists in the potential application of the findings for improving terminographic practice, teaching professional disciplines, preparing educational materials, and developing modern standards of Ukrainian scientific and technical language.

Key words: *English borrowings, Ukrainian language, energy terminology, terminological system, adaptation, linguistic identity, professional discourse.*

Вступ. Глобальні трансформаційні процеси, що охоплюють сучасний науково-технічний простір, зумовлюють інтенсивну взаємодію мов у різних галузях знання. Однією з найдинамічніших сфер, де спостерігається активне впровадження іншомовної термінології, є енергетика – галузь, що стрімко розвивається під впливом інновацій, цифровізації, екологічної модернізації та міжнародної співпраці. У цьому контексті англійська мова відіграє провідну роль як мова наукової комунікації, технологічного прогресу та стандартизації знань. Відповідно, англомовні терміни дедалі частіше стають складовою частиною фахового мовлення українських науковців, інженерів, енергетиків і перекладачів.

Термінологія енергетичної галузі в Україні перебуває в активній фазі формування та оновлення. Це зумовлено і потребою точного й оперативного позначення нових понять, і впливом міжнародних тенденцій та інтеграційних процесів. Англомовні запозичення функціюють у цьому середовищі як засіб ефективного наукового обміну, відображення інноваційних явищ і адаптації до світових стандартів. Водночас їх використання порушує низку лінгвістичних і термінологічних питань, пов'язаних з адаптацією, унормуванням, семантизацією та співіснуванням із питомо українськими лексичними одиницями.

Актуальність цього дослідження зумовлена зростанням кількости англізмів у фаховій мові енергетики, необхідністю їх системного аналізу, а також потребою у виробленні свідомої мовної стратегії щодо використання запозичених термінів в українському науково-технічному дискурсі. Такий підхід сприяє збереженню мовної ідентичности, водночас забезпечуючи відкритість і конкурентоспроможність української термінології на міжнародному рівні.

Проблематика іншомовних запозичень у науково-технічному мовленні, зокрема англомовних, є предметом активного вивчення в українському мовознавстві. Дослідники наголошують, що інтенсивне проникнення англізмів у різні галузі фахової комунікації зумовлене не лише глобалізаційними чинниками, а й практичною потребою оперативно фіксувати нові поняття, які виникають у процесі технологічного прогресу [14]. Вивченню лінгвальних і екстралінгвальних чинників, що впливають на формування та стандартизацію термінів

 DOI 10.32782/2412-933X

у національних терміносистемах, присвячено роботу А. Д'якова, Т. Кияка та З. Куделько «Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти» [3]. Автори підкреслюють, що механізми термінологічного планування враховують як свідомі, так і підсвідомі мовні процеси, а також вплив мовної інтерференції на розвиток галузевих терміносистем.

Проблему співвідношення запозичених і питомо українських термінів у науково-технічній сфері детально досліджували Л. Архипенко [1], І. Кочан [8–11], М. Гінзбург [2], З. Куньч [12; 13], Л. Кислюк [7], О. Іващишин [5], В. Карабан [6], І. Процик [15], П. Селігей [16], І. Фаріон [18], Г. Чорновол [20], Ю. Шаранова, Є. Маслов [21] та інші.

У нашому дослідженні «Запозичення в українській електроенергетичній терміносистемі» ми вже досліджували процеси запозичення іншомовних терміноодиниць в українській електроенергетичній термінології. Аналіз матеріалу дозволив дійти висновку, що це є закономірним і необхідним явищем, що відіграє важливу роль у поповненні національної терміносистеми. Виявлено, що нові терміни під час освоєння зазнають графічних, фонетичних, морфологічних та лексико-семантичних змін. На відміну від питомих українських термінів, запозичені одиниці вирізняються високою точністю, конкретністю, однозначністю та активністю словотворення, що сприяє розширенню і збагаченню терміносистеми. Дослідження також підтвердило, що інтернаціональна та міжнародна лексика сприяє ефективній комунікації з іншомовними фахівцями і підкреслює перспективність продуктивного використання запозичень у майбутньому. Водночас використання інтернаціоналізмів має бути збалансоване з питомо українськими термінами, усталеними в галузевих системах [19].

Отже, в сучасному українському мовознавстві окреслено кілька аналітичних векторів у вивченні англомовних запозичень: типологія термінів, моделі адаптації, перекладацькі стратегії та функціювання у фаховому мовленні. Проте дослідження, присвячені винятково енергетичній терміносистемі, залишаються малочисельними, що визначає наукову новизну та практичну доцільність нашої розвідки.

Метою дослідження є вивчення англомовних запозичень у сучасній українській термінології енергетики як мовного явища, що має лінгвістичні, соціокультурні й прагматичні аспекти.

Завдання дослідження: визначити основні типи англомовних запозичень, які використовують в українській термінології енергетики; проаналізувати фонетичні, морфологічні та семантичні особливості адаптації запозичених термінів; схарактеризувати функції англомовних термінів у професійному дискурсі; визначити вплив англомовних термінів на розвиток української термінології енергетики. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному підході до вивчення англомовних запозичень в енергетичній термінології крізь призму їх мовного оформлення, комунікативного навантаження та взаємодії зі структурою української мови.

Методи та методики дослідження. У дослідженні застосовувався комплексний підхід, що поєднує описовий, зіставний, структурно-семантичний та функціонально-дискурсивний методи аналізу мовного матеріалу. Описовий метод використовувався для характеристики зовнішніх і структурних особливостей термінів. Структурно-морфологічний аналіз дав змогу визначити моделі побудови термінів і їх морфологічну адаптацію в українській мові. Фонетико-графічний аналіз застосовувався для виявлення закономірностей транскрипції та транслітерації термінів. Семантичний аналіз допоміг оцінити ступінь збереження або зміщення значення в разі запозичення. Функціонально-дискурсивний підхід забезпечив дослідження реального функціювання термінів у наукових, технічних і публіцистичних текстах.

Під час інтерпретації даних ураховувалися такі аспекти: прагматичне навантаження термінів у професійному спілкуванні; вплив жанру та адресата тексту на вибір форми терміна; варіативність термінів у паралельному вживанні (англомовна форма, калька, транслітерація, адаптований відповідник). Методологічна база дослідження ґрунтується на сучасних підходах до вивчення іншомовних запозичень у терміносистемах, а також на загальноприйнятих принципах термінознавства, соціолінгвістики та прикладної лінгвістики. Джерельною базою розвідки стали тексти українських наукових публікацій з енергетичної тематики (статті з фахових журналів, аналітичні звіти), галузеві нормативно-технічні документи, мультимедійні ресурси (офіційні сайти профільних міністерств, енергетичних компаній, міжнародних організацій), а також терміни, зафіксовані в перекладених і оригінальних документах, підручниках та словниках.

Для аналізу відібрано терміни, які активно функціюють в українському енергетичному дискурсі. Критеріями добору були: частотність уживання; належність до ключових напрямів сучасної енергетики (відновлювана енергетика, енергоощадність, цифровізація тощо); наявність варіативности перекладу або адаптації.

Результати та дискусії. Мовні запозичення є важливим чинником розвитку будь-якої мови, що відображає культурні, наукові та технічні взаємодії між народами. Запозичення можуть бути лексичними, фразеологічними, граматичними, а також термінологічними. У термінології запозичення відіграють особливу роль, оскільки часто виникають у зв'язку з потребою позначення нових понять, явищ чи процесів, які не мають відповідників у мові-реципієнті. Англомовні запозичення є домінантним типом лексичних запозичень у багатьох сучасних мовах світу. Це зумовлено роллю англійської мови як міжнародної мови науки, техніки, бізнесу та інформаційних технологій. В українській мові цей процес особливо помітний у науково-технічній термінології, зокрема в галузі енергетики.

Спостережено, що у сфері енергетики, що швидко розвивається, з'являються численні нові поняття, пов'язані з відновлюваними джерелами енергії, альтернативними технологіями, цифровізацією енергосистем. Тож англомовні запозичення в цій галузі не лише збагачують українську термінологію, але й стають засобом інтеграції української науки у світовий науковий простір.

Англійська мова сьогодні є головним джерелом міжнародної науково-технічної комунікації, зокрема у сфері енергетики. Активне запозичення термінів зумовлене кількома чинниками: глобалізацією енергетичного ринку, швидким поширенням інноваційних технологій, необхідністю уніфікації понятєво-термінологічного апарату в міжнародних стандартах і документах. В українській терміносистемі англізми функціюють у різних формах – від кальок до прямих запозичень – і відображають й історичні процеси, й новітні тенденції.

Однією з найбільш поширених моделей є калькування, коли англійський термін перекладається буквально, зберігаючи семантичну прозорість. Такі приклади, як *solar panel* → *сонячна панель* чи *wind turbine* → *вітрова турбіна*, є вже цілком усталеними в українській науковій і публіцистичній мові. Вони позначають конкретні технічні пристрої і зрозумілі не лише фахівцям, а й широкій авдиторії. Аналогічно термін *energy efficiency* (*енергоефективність*) активно використовується в державних програмах, законодавстві та медіа, поступово виходячи за межі вузького фахового вжитку й стаючи елементом повсякденної мови. Кальки забезпечують прозорість і легкість засвоєння, оскільки інтегрують нові поняття у вже знайому мовну структуру.

Поряд із кальками в українській терміносистемі функціюють прямі запозичення, які або зберігають оригінальну англійську форму, або проходять мінімальну адаптацію (*battery* / *батарея*, *акумулятор*, *smart charging* / *розумна зарядка*, *benchmarking* / *бенчмаркінг* тощо).

 DOI 10.32782/2412-933X

Їх появу можна пояснити прагненням швидко інтегрувати нові поняття в науковий і бізнесовий дискурс без пошуку складних перекладних еквівалентів. Так, слово *battery* має кілька українських відповідників (*акумулятор*, *батарея*), але у спеціалізованих текстах воно нерідко зберігається в оригіналі для точности та уніфікації з міжнародною літературою. У випадку зі *smart charging* (*розумне заряджання*) спостерігаємо паралельне функціювання оригінальної та перекладної форм, причому український відповідник поки що не настільки поширений. Це свідчить про процес адаптації терміна, коли професійна спільнота поступово вирішує, яка форма стане домінантною.

Окрему групу термінів становлять запозичення, пов'язані з новими тенденціями розвитку енергетики. Термін *virtual power plant* (*віртуальна електростанція*) ще перебуває на етапі активного освоєння: він вживається переважно в наукових статтях та стратегіях цифровізації енергетики, тоді як у масовій комунікації залишається малознаним. Подібна ситуація із *green hydrogen* (*зелений водень*): цей термін тісно пов'язаний з європейською кліматичною політикою та стратегічними програмами переходу на відновлювані джерела енергії. В українському дискурсі він уже активно використовується в офіційних документах і науково-аналітичних текстах, але потребує подальшого унормування. У таких випадках мовна практика відображає сучасні інновації, які тільки входять у виробничу реальність, і термінологія стає маркером нового етапу розвитку галузі.

Далі зосередимо увагу на конкретних прикладах англомовних запозичень у термінології енергетики, подаючи їх характеристику та особливості функціювання.

– *Ancillary services – допоміжні послуги*. Калька, що позначає послуги, які забезпечують надійність і стабільність роботи електромереж. Це новітній термін, важливий для балансування та стабільности системи, добре адаптований фонетично та семантично [4; 17].

– *Balancing market – ринок балансування*. Це калька з англійської мови, яка позначає спеціалізований сегмент енергетичного ринку, де забезпечується баланс попиту і пропозиції в реальному часі. На ньому працюють учасники, що надають додаткові послуги для підтримки стабільности мережі. Термін є новітнім, широко застосовується в контексті європейської інтеграції української енергосистеми (ENTSO-E), добре адаптований семантично та зрозумілий для професійної авдиторії. Використання кальки «ринок балансування» закріплюється в офіційних документах, але паралельно іноді зберігається англійський варіант у спеціалізованих текстах [4; 17].

– *Battery swapping – заміна батареї*. Калька, що позначає механізм швидкої заміни акумуляторів у електротранспорті для забезпечення безперервного використання. Термін новітній, використовується в транспортно-енергетичних рішеннях, добре адаптований фонетично та семантично [4; 17].

– *Benchmarking – бенчмаркінг*. Пряме запозичення, яке зберігає англійське звучання. Позначає процес оцінювання ефективности або продуктивности певної системи шляхом порівняння з кращими практиками. Використовується в енергетичному секторі для аналізу ефективности енергоспоживання та управління ресурсами. Термін новітній, переважно науково-технічний, фонетично адаптований до української [17].

– *Carbon footprint – вуглецевий слід*. Калька, що означає загальну кількість викидів CO_2, пов'язаних із діяльністю людини чи організації. Термін новітній, широко використовується у сфері «зеленої» енергетики та екологічного моніторингу, фонетично та морфологічно адаптований [4; 17].

– *Demand response (DR) – управління попитом (DR)*. Калька, що позначає механізм реактивного регулювання споживання електроенергії залежно від пропозиції на ринку

та сигналів системи. Цей новітній термін активно застосовується в сучасних енергетичних системах для оптимізації навантаження та підвищення стабільності мережі [4; 17].

– *Demand-side management (DSM) – управління попитом (DSM).* Калька, що позначає комплекс превентивних і стратегічних заходів з регулювання споживання енергії на боці споживача для оптимізації навантаження на мережу. Новітній термін, ключовий у сучасних електромережах, особливо за інтеграції відновлюваних джерел енергії. Добре адаптований фонетично та семантично, активно використовується в науково-технічних документах [17].

Примітка. Зазначимо, що в українській термінології обидва англійські терміни – *demand response* і *demand-side management (DSM)* – часто перекладають однаково як *«управління попитом»*, оскільки обидва стосуються регулювання споживання електроенергії. Різниця між ними в англійському оригіналі, а саме: *demand response* – механізм/процес, коли споживачі змінюють попит залежно від сигналів з ринку або умов мережі (переважно реактивні дії); термін *demand-side management (DSM)* – ширше поняття, що вказує на комплекс заходів і стратегій для оптимізації споживання енергії на боці споживача (профілактичне, стратегічне планування). Спостережено, що в українському перекладі це часто об'єднують одним терміном *«управління попитом»*, але за необхідности можна уточнювати: *«управління попитом (DSM)»* для DSM, а *«управління попитом (DR)»* для *demand response*.

– *Energy storage – енергоощадність*. Калька, що позначає процеси та пристрої для накопичення електроенергії для подальшого використання. Термін новітній, ключовий для інтеграції відновлюваних джерел та балансування мереж. Добре адаптований семантично та фонетично, активно використовується в технічних і наукових матеріалах [4; 17].

– *Energy transition – енергетичний перехід*. Калька, що позначає перехід від традиційних джерел енергії до відновлюваних і низьковуглецевих технологій. Термін новітній, активно використовується в політиці, стратегіях енергетики та наукових текстах, добре адаптований фонетично, морфологічно та семантично [4; 17].

– *Flexibility – флексибіліті* / *гнучкість*. Калька або пряме запозичення. Вказує на здатність енергетичної системи адаптуватися до змін у попиті та пропозиції енергії, особливо в контексті інтеграції відновлюваних джерел. Використання терміна новітнє, його активно вживають у наукових і технічних документах, він добре адаптований фонетично та семантично [17].

– *Green hydrogen – зелений водень*. Калька з англійської, що означає водень, отриманий виключно з відновлюваних джерел енергії (сонця, вітру, гідроенергії) без утворення викидів CO_2. Термін новітній, але вже добре усталений у міжнародних і національних енергетичних стратегіях. У наукових та технічних текстах широко використовується калька «зелений водень», яка є прозорою та зрозумілою для фахівців. Він відіграє центральну роль у майбутніх планах декарбонізації енергетики та промисловости [4; 17].

– *Grid services – послуги мережі*. Калька, що позначає додаткові послуги для підтримки стабільности та ефективности електромережі. Новітній термін, активно використовується у сфері балансування й інтеграції відновлюваних джерел, семантично та фонетично адаптований [4; 17].

– *Microgrid – мікромережа*. Калька, що позначає локальну електромережу, здатну працювати автономно або підключеною до великої мережі. Новітній термін, активно використовується в наукових, стратегічних та технічних матеріалах, добре адаптований фонетично та семантично [17].

 DOI 10.32782/2412-933X

– *Mining – майнінг*. Термін є прямим запозиченням з англійської, адаптованим фонетично та морфологічно до української мови. Позначає процес видобутку криптовалюти, що пов'язано з високим енергоспоживанням. У сучасній енергетиці термін використовують переважно в контексті обговорення енерговитрат криптовалютних мереж. Він новітній, не має усталеного українського відповідника, тому поряд із калькою іноді використовується англійський оригінал [17].

– *Net metering – «нет-метринг»* / *балансування по лічильнику***.** Пряма калька, що позначає систему обліку електроенергії, яка дозволяє споживачеві передавати надлишок виробленої енергії назад у мережу. Новітній термін, активно використовується в контексті відновлюваних джерел енергії та «зеленого» тарифування. Добре адаптований семантично, фонетично частково зберігає англійське звучання [17].

– *Off-grid – офф-грід* / *автономна мережа*. Пряме запозичення, що позначає енергосистему, яка працює автономно, без підключення до централізованої мережі. Термін новітній, поширений у контексті автономних будинків та віддалених об'єктів, часто вживається без перекладу [17].

– *Peer-to-peer energy – енергетика «peer-to-peer»* / *енергія за моделлю P2P*. Термін є калькою з англійської, що відображає концепт прямого обміну енергією між користувачами без участи централізованої мережі. Він новітній і широко використовується в контексті цифрових платформ та розподілених енергетичних систем. Термін семантично адаптований до української, фонетично частково збережений, і активно використовуваний у наукових, технічних та інформаційних матеріалах [17].

– *Prosumer – просьюмер* / *просюмер*. Цей термін є неологізмом, утвореним шляхом поєднання англійських слів ***pro****ducer* та *con****sumer***. Пряме запозичення, що означає споживача, який одночасно виробляє та споживає енергію. Термін новітній, поширений у контексті відновлюваної енергетики та децентралізованих систем. Фонетично адаптований, активно використовується в наукових текстах, стратегіях енергетики та публікаціях про «зелений» перехід [17].

– *Renewable certificate – сертифікат відновлюваної енергії*. Калька, що позначає документ, який підтверджує виробництво електроенергії з відновлюваних джерел. Новітній термін, застосовується в механізмах торгівлі «зеленою» енергією, семантично зрозумілий і фонетично адаптований [17].

– *Renewable integration – інтеграція відновлюваних джерел*. Калька, що відображає процес включення відновлюваних джерел енергії в наявну мережу без шкоди для її стабільности. Новітній термін, активно використовується в стратегічних та науково-технічних документах, семантично зрозумілий та фонетично адаптований [4; 17].

– *Smart charging – смарт-чарджинг / інтелектуальна зарядка*. Це калька, яка позначає систему інтелектуального керування процесом заряджування електротранспорту, зокрема оптимізацію за часом, ціною електроенергії та станом мережі. Термін новітній, використовується у сфері інтеграції електромобілів в енергетичну систему. Фонетично частково зберігає англійське звучання (*«смарт-чарджинг»*), але активно вживається також адаптований варіант *«інтелектуальна зарядка»*. Поширений у науково-технічних публікаціях, офіційних звітах та стратегічних планах розвитку енергетики [17].

– *Smart grid – розумна мережа*. Цей термін є прикладом прямого перекладу (кальки), що позначає інтелектуальну електромережу для оптимізації виробництва, розподілу та споживання електроенергії. Термін вживається в контексті сучасних технологій управління електромережами. Утім, поряд із калькою вживання англійського оригіналу залишається

поширеним у досліджуваній терміносистемі, що свідчить про часткову двомовність термінології [17].

– *Smart meter – смарт-метер* / *розумний лічильник*. Калька, що відображає сенс англійського оригіналу. Позначає лічильник електроенергії з можливістю дистанційного збору показників та аналітики споживання. Термін новітній, широко використовується в Україні в офіційних документах та технологічних рішеннях для підвищення енергоефективности. Часто паралельно використовують англійський варіант [17].

Virtual meter – віртуальний лічильник. Калька, що позначає програмний лічильник для моніторингу та управління споживанням енергії. Новітній термін, застосовується в цифрових платформах для енергоменеджменту, семантично зрозумілий і фонетично адаптований [17].

Virtual power plant – віртуальна електростанція. Калька з англійської, яка позначає об'єднання різних розподілених джерел енергії (сонячних панелей, вітрових турбін, акумуляторів тощо), що керуються єдиною цифровою платформою і функціонують як єдиний виробник. Термін новітній, ключовий у сучасній концепції цифровізації енергетики. Добре адаптований семантично, морфологічно та фонетично, активно використовується в наукових дослідженнях, нормативних документах і стратегіях розвитку «зеленої» енергетики [17].

Висновки. Проведене дослідження англомовних запозичень у сучасній українській термінології енергетики засвідчило, що цей мовний пласт активно формується та динамічно розвивається під впливом глобалізаційних і технологічних трансформацій. Англійська мова виступає ключовим джерелом новітньої термінології, що зумовлено роллю англомовного науково-технічного дискурсу, стандартизації знань і міжнародної співпраці у сфері енергетики. Виявлено, що більшість запозичень відбувається через калькування та адаптацію з одночасним збереженням семантичної близькости до оригінальних англомовних термінів. Морфологічна адаптація реалізується через українські суфікси та словотвірні моделі, що забезпечує їх органічне включення у структуру української мови. Прямі запозичення, хоч і поширені, здебільшого функціюють у межах вузького фахового дискурсу, потребуючи додаткової адаптації та унормування. Семантичний аналіз показав, що запозичені терміни переважно зберігають первісне значення, водночас набуваючи специфічних локальних відтінків залежно від контексту в українському науково-технічному середовищі. Це демонструє гнучкість терміносистеми та її здатність відображати як універсальні, так і національно марковані особливості розвитку енергетики. Водночас процес запозичення супроводжується певними лінгвістичними викликами, зокрема потребою унормування вживання, адаптації звучання, лексичного співіснування з питомо українськими термінами. Це зумовлює потребу у виробленні чітких мовних стратегій, які би поєднували відкритість до інновацій зі збереженням національної мовної ідентичности. Системний підхід до аналізу англомовних запозичень у сфері енергетики має і теоретичне, і практичне значення: він сприяє розвиткові української наукової термінології, формуванню збалансованої мовної політики та підвищенню конкурентоспроможности українських наукових і технічних комунікацій на міжнародній арені.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення динаміки функціювання цих термінів у професійному дискурсі різних жанрів (наукові статті, нормативні документи, медіатексти), а також на аналіз процесів їх кодифікації та нормалізації в українській мові. Перспективним видається і порівняльний аналіз адаптації англомовних енергетичних термінів у різних слов'янських мовах, що дозволить виявити універсальні та національно-специфічні тенденції у формуванні сучасних терміносистем.

 DOI 10.32782/2412-933X

Література:

1. Архипенко Л. Етапи і ступені адаптації іншомовних лексичних запозичень в українській мові (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ–початку ХХІ ст.). Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. 168 с.

2. Тлумачний російсько-українсько-англійський словник з енергетики. Основні терміни: понад 3500 термінів / М.Д. Гінзбург та ін. Харків : 1999. 752 с.

3. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.

4. Енергетика: історія, сучасність і майбутнє. URL: http://energetika.in.ua/ (дата звернення: 26.08.2025).

5. Іващишин О. Проблема доцільності використання запозичень та інтернаціоналізмів у науково-технічній термінології. *Проблеми української науково-технічної термінології: тези І Міжнародної наукової конференції*. Львів, 1992. С. 114–116.

6. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. 4-те вид. Вінниця : Нова Кн., 2004. 576 с.

7. Кислюк Л. Освоєння нової іншомовної лексики системою українського словотвору. *Мовознавчий вісник*. 2013. Вип. 16–17. С. 112–122.

8. Кочан І. Іншомовні слова: кальки чи національні відповідники? *Українська наукова термінологія: збірник матеріалів науково-практичної конференції «Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу»*. Київ, 11 грудня 2009. № 2. С. 9–26.

9. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004.

10. Кочан І.М. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології. Київ : Знання, 2013. 294 с.

11.Кочан І. Термінологія: національна чи міжнародна? *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*, 2009. № 648. С. 3–8.

12. Куньч З.Й. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм*. Львів : Галицька видавнича спілка, 2018. С. 38–66.

13. Куньч З.Й. Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію. *Термінологічний вісник*. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. 2(1). С. 215–220.

14. Маслов Є., Корнєва З. Явище лексичного запозичення в контексті невизначеності понять «borrowing» й «loanword». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. URL: https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/4203. 2025. № 23(91). С. 43–47.

15. Процик І.Р. Запозичення та освоєння чужомовної лексики в українській фізичній термінології на зламі XIX–XX століть. *Українська термінологія і сучасність*/ 2003. Вип. V. С. 167–169.

16. Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*. 2007. № 4. С. 16–32.

17. Укренерго. Глосарій. URL: https://ua.energy/glossary/ (дата звернення: 26.08.2025).

18. Фаріон І.Д. Англомовний наступ в українській дійсності. *Сучасність*. 2000. № 3. С. 150–156.

19. Харчук Л.В. Запозичення в українській електроенергетичній терміносистемі. *Wrocławska Ukrainistyka. Lingua – Litterae – Sermo. Monografia*. 2022. С.153–166.

20. Чорновол Г.В. Функціональні особливості інтернаціональних термінів у системі економічної термінології. *Термінологічний вісник : зб. наук. праць*. Київ : Інститут української мови, 2015. Вип. 3(2). С. 258–264.

21. Шаранова Ю.В., Маслов Є.О. Перекладацькі трансформації в англо-українських перекладах у сфері інженерії. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Т. 3. № 27. С. 150–154.

References:

1. Arkhipenko, L. (2008). Etapy i stupeni adaptatsii inshomovnykh leksychnykh zapozychen' v ukrainskii movi (na materiali anhlytsyzmiv u presi kintsia XX–pochatku XXI st.) [Stages and degrees of adaptation of foreign lexical borrowings in Ukrainian (based on Anglicisms in the press at the end of the 20th–beginning of the 21st century)]. Kharkiv: KhNEU. 168 p. [in Ukrainian].

2. Hinzburg, M. D., Azimova, N. I., Chernets', M. V., et al. (1999). Tlumachnyi rosiys'ko-ukrains'ko-anhliskyi slovnyk z enerhetyky. Osnovni terminy: ponad 3500 terminiv [Explanatory Russian-Ukrainian-English dictionary of energy: over 3500 terms]. Kharkiv. 752 p. [in Ukrainian].

3. Diakov, A. S., Kiyak, T. R. & Kudelko, Z. B. (2000). Osnovy terminotvorennia: semantychni ta sotsiolinhvistyčni aspekty [Fundamentals of term formation: Semantic and sociolinguistic aspects]. Kyiv: Vyd. dim “KM Academia”. 218 p. [in Ukrainian].

4. Enerhetyka: istoriia, suchasnist i maibutnie [Energy: History, Present, and Future]. (2012–2013). Retrieved August 26, 2025, from http://energetika.in.ua/ [in Ukrainian].

5. Ivashchyshyn, O. (1992). Problema dotsilnosti vykorystannia zapozychen' ta internatsionalizmiv u naukovo-tekhnichnii terminolohii [The problem of using borrowings and internationalisms in scientific and technical terminology]. In *Problemy ukrainskoi naukovo-tekhnichnoi terminolohii: tezy I Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (pp. 114–116), Lviv [in Ukrainian].

6. Karaban, V. I. (2004). Pereklad anhliyskoi naukovoï i tekhnichnoi literatury [Translation of English scientific and technical literature] (4th ed.). Vinnytsia: Nova Kn. 576 p. [in Ukrainian].

7. Kysliuk, L. (2013). Osvoiennia novoi inshomovnoi leksyky systemoiu ukrainskoho slovotvoru [Mastering new foreign vocabulary through the Ukrainian word-formation system]. *Movoznavchyi visnyk*, 16–17, 112–122 [in Ukrainian].

8. Kochan, I. (2009). Inshomovni slova: kalky chy natsional'ni vidpovidnyky? [Foreign words: Calques or national equivalents?]. *Ukrainska naukova terminolohiya: zb. materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii „Ukrainska naukova terminolohiya. Problemy perekladu”*, (pp. 9–26). Kyiv [in Ukrainian].

9. Kochan, I. M. (2004). Dynamika i kodyfikatsiia terminiv z mizhnarodnymy komponentamy u suchasnii ukrainskii movi [Dynamics and codification of terms with international components in modern Ukrainian]. Lviv: Vydavnychyi tsentr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

10. Kochan, I. M. (2013). Ukrainska naukova leksyka: mizhnarodni komponenty v terminolohii [Ukrainian scientific vocabulary: International components in terminology]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

11.Kochan, I. (2009). Terminolohiia: natsional'na chy mizhnarodna? [Terminology: National or international?]. *Visnyk Natsional'noho universytetu “L'vivska politekhnika”. Seriia “Problemy ukrainskoi terminolohii”*, (648), 3–8 [in Ukrainian].

12. Kun'ch, Z. Y. (2018). Pytome i zapozychene v terminolohii: problema balansu [Native and borrowed in terminology: The problem of balance]. In Z. Kun'ch (Ed.), *Teoriia termina: konkretizatsiia leksyko-semantychnykh paradyhm* (pp. 38–66). Lviv: Halytska vydavnycha spilka [in Ukrainian].

13. Kun'ch, Z. Y. (2013). Problemy chuzhomovnoho vplyvu na ukrainsku naukovo-tekhnichnu terminolohiiu [Problems of foreign influence on Ukrainian scientific and technical terminology]. *Terminolohichnyi visnyk*, 2(1), 215–220 [in Ukrainian].

14. Maslov, E. & Korneva, Z. (2025). Yavysche leksychnoho zapozychennia v konteksti neviznachenosti poniat “borrowing” i “loanword” [The phenomenon of lexical borrowing in the context of uncertainty of the concepts “borrowing” and “loanword”]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu “Ostrozka akademiia”: Seriia “Filolohiia”*, 23(91), 43–47. https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/4203 [in Ukrainian].

15. Protsyk, I. R. (2003). Zapozychennia ta osvoiennia chuzhomovnoi leksyky v ukrainskii fizychnii terminolohii na zlami XIX–XX stolitt [Borrowing and mastering foreign vocabulary in Ukrainian physical terminology at the turn of the 19th–20th centuries]. *Ukrainska terminologiia i suchasnist*, V, 167–169 [in Ukrainian].

16. Selihei, P. (2007). Shcho nam robyty iz zapozychenniamy? [What should we do with borrowings?]. *Ukrainska mova.* 4, 16–32 [in Ukrainian].

17. Ukrenergo. (n.d.). *Glossary*. Retrieved August 26, 2025, from https://ua.energy/glossary/ [in Ukrainian and English].

18. Farion, I. D. (2000). Anhlomovnyi nastup v ukrainskii diisnosti [English-language advance in Ukrainian reality]. *Suchasnist*, 3, 150–156 [in Ukrainian].

19. Kharchuk, L. V. (2022). Zapozhychennia v ukrainskii elektroenerhetychnii terminosystemi [Borrowings in the Ukrainian electric power terminology system]. *Wrocławska Ukrainistyka. Lingua – Litterae – Sermo. Monografia*, 153–166 [in Ukrainian].

20. Chornovol, H. V. (2015). Funktsionalni osoblyvosti internatsional'nykh terminiv u systemi ekonomichnoi terminolohii [Functional features of international terms in the economic terminology system]. *Terminolohichnyi visnyk*, 3(2), 258–264 [in Ukrainian].

 DOI 10.32782/2412-933X

21. Sharanova, Y. V. & Maslov, E. O. (2022). Pereklads'ki transformatsii v anglo-ukrainskykh perekladakh u sferi inzhenerii [Translation transformations in English-Ukrainian translations in engineering]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 3(27), 150–154 [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 22.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

УДК 82-311.3+028:82-3(477)«2021/2025»
DOI https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-23

ОСОБЛИВОСТІ ЧИТАЦЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНОМОВНИХ РЕТРОДЕТЕКТИВНИХ БЕСТСЕЛЕРІВ

Яо Сяо Сяо
аспірант кафедри історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості,
Навчально-науковий інститут філології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0009-0008-1823-4354

Статтю присвячено вивченню рецептивних чинників популярності ретродетективу як піджанру масової літератури. Підкреслено, що сучасне літературознавство поступово відходить від трактування масової прози як другорядної, визнаючи її суттєвий вплив на культурний простір, читацькі смаки та формування соціокультурних орієнтирів сучасності. Метою дослідження є з'ясування особливостей читацької рецепції україномовних ретродетективів 2021–2025 рр. у трьох основних вимірах: сюжетно-детективному, історико-автентифікаційному та психологічно-ідентифікаційному. Теоретичною базою виступають концепції рецептивної естетики Г. Яусса та літературної антропології В. Ізера, а також сучасні напрацювання reader-response theory, що дозволяють осмислити взаємодію між текстом і читачем у новому ключі.

Показано, що сюжетно-детективний вимір ретродетективу забезпечує когнітивну активізацію, розвиток критичного мислення та емоційний відгук читача, тоді як історико-автентифікаційний рівень формує ефект достовірності й занурення у відтворену в тексті атмосферу минулого. Виявлено, що увага до культурних кодів, топографічних маркерів і документальних деталей визначає довіру реципієнта до тексту, актуалізуючи цінність літератури як способу культурної реконструкції. Досліджено психологічно-ідентифікаційний аспект, пов'язаний з архетипними моделями персонажів і подвійною ідентифікацією читача – як із детективом-розслідувачем, так і з дослідником минулого. Архетипи Героя, Жертви, Тіні та Свідка-Хранителя пам'яті сприяють багаторівневому емоційному залученню та компенсаторній функції літератури, формуючи глибший горизонт читацького досвіду.

Узагальнено, що жанрова привабливість ретродетективу зумовлена не лише напруженою фабулою, а й багатошаровістю рецептивного процесу. Завдяки інтеграції когнітивного, культурно-пізнавального й емоційно-архетипного рівнів ретродетективна проза поєднує функції розваги, культурної пам'яті та психологічної компенсації. Це визначає її стійку популярність у масовій культурі, розширює горизонти наукових інтерпретацій та робить продуктивним об'єктом літературознавчого аналізу.

Ключові слова: *сучасна українська література, читачі, бестселери, ретродетектив, масова література.*

Yao Xiao Xiao
Postgraduate Student at the Department of History of Ukrainian Literature, Literary Theory and Literary Creativity
Educational and Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

READER RECEPTION OF UKRAINIAN-LANGUAGE RETRO DETECTIVE BESTSELLERS

The article examines the receptive factors behind the popularity of retro detective fiction as a subgenre of mass literature. It emphasises that contemporary literary studies are gradually moving away from treating mass prose as secondary, recognising its significant influence on cultural space and readers' tastes. The aim of the study is to identify the peculiarities of reader reception of Ukrainian-language retro detective fiction from 2021 to 2025 in three main dimensions: plot-detective, historical-authenticity, and psychological-identification. The theoretical basis is provided by the concepts of reception aesthetics by H. Jauss and literary anthropology by W. Iser, as well as recent developments in reader-response theory.

The plot-detective dimension provides cognitive activation, the development of critical thinking, and emotional engagement, while the historical-authenticity aspect generates the effect of credibility and immersion in the atmosphere of the past. Attention to cultural codes, topographical markers, and documentary details determines the reader's trust in the text. The psychological-identification aspect is linked to archetypal character models and dual identification – both as a detective-investigator and as a researcher of the past. Archetypes of the Hero, Victim, Shadow, and Witness-Keeper of Memory contribute to multi-level emotional involvement and the compensatory function of literature.

The study concludes that the genre appeal of retro detective fiction is determined not only by narrative suspense but also by the multi-layered nature of the receptive process. By integrating cognitive, cultural, and emotional-archetypal levels, retro detective prose combines the functions of entertainment, cultural memory, and psychological compensation.

Key words: *modern Ukrainian literature, retro detective fiction, reader reception, bestseller, mass literature, reception theory.*

Вступ. Сучасне літературознавство дедалі активніше відходить від уявлення про масову літературу як про другорядне явище, визнаючи її значний вплив на культурний простір та формування читацьких смаків. Проте й досі бракує переконливих пояснень того, чому саме ретродетектив як піджанр детективної прози виявляється настільки популярним, як саме його зразки стають бестселерами. Невирішеним лишається питання: які чинники визначають його стабільну привабливість – напруга фабульної інтриги, переконливість історичної реконструкції чи архетипні моделі персонажів, що забезпечують ефект психологічної ідентифікації. Це ускладнює не лише аналіз окремих текстів, а й ширше розуміння механізмів функціонування масового читання загалом.

Відсутність системного вивчення рецептивних підстав популярності ретродетективу перешкоджає виявленню закономірностей сучасного літературного процесу, що значною мірою рухається саме масовою літературою. Адже читачі не тільки «споживають» текст, а й формують горизонти очікувань, які безпосередньо впливають на жанрову динаміку та стилістичні стратегії письменників. Отже, дослідження рецепції ретродетективу дозволяє вийти за межі опису окремих сюжетів і простежити глибинні механізми взаємодії тексту й аудиторії, що пояснюють успіх цього піджанру та висвітлюють ширші тенденції сучасної літературної культури.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняному й зарубіжному літературознавстві натепер представлені різні підходи до осмислення читацької рецепції. В. Ізер [16] розглянув процес читання як феноменологічний акт, в якому смисл тексту формується завдяки активності читача. Г.Р. Яусс [17] у монографії «Toward an Aesthetic of Reception» обґрунтував поняття «горизонту очікувань» і показав його значення для історії літературного

сприйняття. Сучасний розвиток цих ідей представлено в статті А. Хассана [18], де йдеться про функції рецептивної теорії у визначенні літературного значення, та в дослідженні А.Б. Кулкарні [19], що пропонує оновлене трактування reader-response theory. В українському літературознавстві рецептивна проблематика простежується в праці Р.Т. Гром'яка [2], де подано методику реалізації рецептивного підходу в компаративних студіях.

І.Д. Нагай [12; 13] детально схарактеризувала художню рецепцію як літературознавче поняття, а також окреслила її адаптаційний потенціал. Прикладні аспекти читацького сприйняття досліджуються в статті В. Клімука, О. Клімук та А. Рябець [6], присвяченій впливу детективної літератури на розвиток особистості. Т. Кузьмик і Л. Йолкіна [9] аналізують проблематику сучасної літературної рецепції на матеріалі творчості Мирослава Дочинця. І.М. Ліпницька та І.В. Савченко [10] дослідили жанрові особливості рецепції ретродетективу Юрія Винничука «Вілла Деккера», а І. Монолатій [11] зосередив увагу на тому, як роман Ю. Винничука «Танго смерті» формує в читача уявлення про міський простір Львова.

Метою статті є студіювання особливостей читацької рецепції ретродетективів у трьох основних вимірах (фабульно-детективному, історико-автентифікаційному і психологічно ідентифікаційному) на прикладі популярних зразків україномовної белетристики 2021–2025 рр.

Методи та методики дослідження. Дослідження здійснено в межах аналітично-рецептивного підходу, спрямованого на виокремлення й опис специфіки читацького сприйняття україномовного ретродетективу 2021–2025 рр. Для цього проведено аналіз художніх текстів, які набули популярності в українському книжковому просторі, із залученням теоретико-методологічних положень рецептивної естетики Г. Яусса та літературної антропології В. Ізера. Додатково використано інструменти якісного контент-аналізу для виявлення культурних кодів, топографічних маркерів і психологічних архетипів персонажів.

Результати та дискусії. Читацька рецепція традиційно трактується в літературознавчій науці як складний процес індивідуального сприйняття художнього тексту. Один із засновників школи рецептивної естетики Г. Яусс підкреслював, що значення твору не є остаточно зафіксованим у його письмовій структурі, воно відкривається в межах «горизонту очікувань», який формується та трансформується кожним новим поколінням читачів. Класик писав: «Літературний твір – це не об'єкт, що існує сам по собі й відкриває кожному читачеві в кожну епоху один і той самий вигляд. Це не монумент, який монологічно виявляє свою позачасову сутність» [17, с. 21].

Фундатор літературної антропології В. Ізер розглядав читацьке сприйняття як окремий «естетичний полюс» літератури: воно співіснує та взаємодіє з авторським, «творчим» полюсом. Він зазначав: «…літературний твір має два полюси, які можна назвати артистичним і естетичним: артистичний відноситься до тексту, створеного автором, а естетичний – до реалізації, здійсненої читачем. Із цієї полярності випливає, що літературний твір не може повністю збігатися ні з текстом, ні з його реалізацією, а насправді перебуває посередині між ними» [16, с. 279–280].

Таким чином, літературна інтерпретація не може бути зведена лише до впливу історичної доби чи національної культурної традиції. Вона значною мірою визначається «індивідуальними психологічними характеристиками реципієнтів, крізь призму яких відбувається художнє сприйняття об'єкта (у даному випадку художнього тексту)», а трактувати поняття рецепції в літературознавчому вимірі як «процес сприймання та подальшого відтворення на ґрунті отриманого досвіду (прочитаного, побаченого, усвідомленого чи емоційно пережитого) власних текстів, тобто систем думок, ідей, уявних картин та вражень» [13, с. 226–230]. Особлива

 DOI 10.32782/2412-933X

ж увага має приділятися необхідності методологічного розмежування категорій, що нерідко взаємно ототожнюються: рецепції як форми читацького сприйняття, інтертекстуальності як діалогу текстів, заснованого на їх прихованих або явних відсиланнях до попередніх творів, та інтерпретації як суб'єктивного переосмислення вже наявних текстових смислів.

Комплексний аналіз читацької рецепції здійснив Р. Гром'як [2], запропонувавши поділити її на два етапи: первинний і вторинний. Перший рівень полягає в безпосередньому особистісному контакті читача з художнім текстом, що не опосередкований жодними зовнішніми впливами. Вторинний рівень виникає тоді, коли сприйняття твору розширюється через критичні оцінки, наукові інтерпретації та літературознавчі дискусії, з якими ознайомлюється читач. Літературознавець підкреслює, що характер формування обох рівнів визначається горизонтом очікувань, властивим конкретному поколінню в його соціокультурному середовищі.

Рецепція літературного твору не є разовим актом: вона розгортається у вигляді послідовності інтерпретацій, що щоразу переосмислюють уже відомий текст. Кожне нове культурне середовище актуалізує твір по-іншому – через появу перекладів, перевидань, нових коментарів або зміну суспільних орієнтирів. Завдяки цьому літературний текст постає не як завершений продукт, а як динамічне смислове утворення, здатне відроджуватися в нових рецептивних контекстах [2, с. 65].

Рецептивне сприйняття ретродетективів становить особливий інтерес для літературознавця, адже постмодерний ретродетектив можна розглядати як синтез двох різних художніх площин – детективної фабули та історичної прози. Саме це поєднання відкриває широкі можливості для читацьких інтерпретацій. Для аудиторії жанру ключовим є ефект подвійного кодування: читач одночасно занурюється в розслідування та спробу розкрити таємницю й водночас відновлює картину минулого, співвідносячи авторську реконструкцію з власними знаннями, уявленнями та культурним досвідом. У результаті формується горизонт очікувань, де і сюжетна інтрига, і достовірність історичного тла мають рівнозначну вагу для розуміння тексту.

Сприйняття ретродетективу, на наш погляд, відбувається в кількох взаємопов'язаних вимірах. Найпомітніший із них – фабульно-детективний: він пов'язаний з уважністю до логіки слідства, мотивів персонажів, структури причинно-наслідкових зв'язків та очікування фінального розв'язання. В. Клімук, О. Клімук і А. Рябець [6] окреслюють низку прикладних аспектів цього рівня:

– когнітивну активізацію, адже більшість сюжетів тримають увагу на складних загадках, розгадка яких з'являється лише наприкінці, змушуючи читача мислити активно протягом усього процесу;

– прагнення до пізнання людської природи і соціальних взаємодій, що допомагає глибше зрозуміти поведінку інших і вдосконалити власні комунікативні навички;

– розвиток логічного та критичного мислення через структуру доказів і взаємопов'язаних подій;

– особистісну мотивацію, оскільки успішне розкриття таємниці дає відчуття досягнення й підсилює самооцінку;

– емоційну включеність, пов'язану з драматичними або психологічно насиченими сюжетними лініями, що підсилюють емпатію читача [6, с. 224].

Водночас рецепція детективного жанру, зазначають дослідники, не позбавлена й потенційно негативних чинників. Зображення жорстокості та насильства здатні викликати відчуття дискомфорту, тривожності чи навіть відрази, особливо в людей із травматичним досвідом або підвищеною чутливістю. Атмосфера страху, властива сюжетам на межі

з трилером чи літературою жахів, може спричиняти надмірне емоційне напруження, що негативно впливає на читачів зі схильністю до тривожних і депресивних станів.

Окреслені вище закономірності читацької інтерпретації знаходять наочне підтвердження в ретродетективі Лори Підгірної «Проскурівський психопат» [15]. Композиційна структура роману – від убивства юної Головіної, доньки імператорської фрейліни, у львівському поїзді до серії злочинів у Проскурові та повного інтриги зв'язку з французькою клінікою, де свого часу лікувався Вінсент Ван Гог, – вибудовується як послідовність загадок, розгадка яких відкладена до фіналу. Така побудова фабули вимагає від читача постійної реконструкції причинно-наслідкових зв'язків та концентрації уваги на складній логіці слідства.

Протиставлення професійного детектива Завальського та його коханки-аматорки Інеси Путс актуалізує інтерес до психології поведінки та соціальної взаємодії, репрезентуючи конфлікт офіційного й приватного, раціонального й інтуїтивного способів мислення. Доказова структура твору, підкріплена несподіваними сюжетними поворотами, стимулює логічне та критичне осмислення, а розкриття особи злочинця й мотивів убивств дарує читачеві відчуття інтелектуальної завершеності й досягнення.

Отже, ретродетективний бестселер «Проскурівський психопат» демонструє амбівалентність рецептивного процесу: з одного боку, він сприяє когнітивній активізації та розвитку критичного мислення, з іншого – здатний провокувати емоційне перевантаження чи психологічний дискомфорт. Саме ця напруга між інтелектуальним викликом і потенційною емоційною втомою, на нашу думку, пояснює сталу привабливість подібних творів у контексті масової літератури.

Сюжетно-детективний вимір ретродетективу Василя Добрянського «Мертві птахи падають в небо. Помилка капітана Жеграя» [4] постає передусім як інтелектуальний виклик для читача. Раптовий початок – «Оглушливі постріли – різкі, гарячкові…» – занурює в атмосферу тривоги та водночас активізує пошук причин подій. У такий спосіб текст стимулює відновлення причинно-наслідкових зв'язків, що становить сутнісну ознаку рецепції детективного жанру. Паралельно актуалізується дослідження людської поведінки: спостереження Жеграя за викрадачами автомобіля та водіями у «шкірянках» інтерпретується не лише як вияв злочинної практики, а й як симптом суспільних трансформацій – «деякі опинилися в народній міліції. І закон помер».

Читач разом із героєм занурюється в логічний аналіз, де навіть деталь на кшталт «випадкова людина за кермо не сяде» перетворюється на аргумент для висновків. Інтрига посилюється й особистісним виміром: образ Жеграя, який «тихо-мирно зник, немов його й не було», створює ефект прихованого знання, а його маскувальні навички надають розслідуванню характеру інтелектуальної гри. Атмосфера Києва з його переплетінням злочинного світу та владних структур, драматичні постаті злочинців і жертв формують ґрунт для емоційного співпереживання, але водночас породжують відчуття тривоги. У підсумку сюжетно-детективна рецепція базується на поєднанні логічної реконструкції та психологічної напруги, що утримує читацьку увагу аж до фінальної розв'язки [4, с. 5–15].

Багато сучасних українських ретродетективів переконливо демонструють, що в жанровій поетиці масового детективу «негативний» емоційний компонент виступає органічним складником як структурної, так і стилістичної організації. Натуралізація наративу – тобто сенсорно-перцептивне деталювання тілесності, насильства та оточення – має не декоративний, а рецептивно-функціональний характер. На відміну від класичного детективу, де «брудні» подробиці свідомо редукуються, аби не відволікати реципієнта від логіки розгадки, у масовій детективній белетристиці негативний афект часто використовується як інструмент активізації читацької уваги та уяви. Саме він загострює пильність, підтримує

 DOI 10.32782/2412-933X

напруження між вузловими точками фабули й водночас підсилює когнітивну активність читача, змушуючи його постійно оновлювати гіпотези, систематизувати сигнали й перевіряти причинно-наслідкові зв'язки.

Це яскраво ілюструє, на наш погляд, «Трибунал апостолів» [5] В. Добрянського, де образ Анохіна, поданий у просторі депо, вибудовується через словесне перенасичення: «лискучі нитки колій», «густий дух згорілого вугілля», «чмихаючий потяг» формують не лише відчуття матеріальної присутності, але й атмосферу загрози та дискомфорту. Читач отримує не абстрактний опис сцени, а досвід майже фізичного занурення – жар металу та задушливий запах постають як відчутні. Така тілесна «надмірність» занурює у стан напруження, що поєднується з грою уяви: потяг «роздушив Давида маревною хвилею» і відпускає його лише з появою силуету Анохіна. Унаслідок цього формується подвійний ефект: тривожне відчуття небезпеки не лише утримує увагу, а й спонукає читача до пошуку прихованої логіки появи персонажа, осмислення його ролі та мотивацій у сюжеті. Такий прийом можна розглядати як показовий приклад того, як негативний афект (тривожність, відчуття загрози) виконує активізаційну рецептивну функцію: він концентрує увагу на фабульних «вузлах» і стимулює когнітивну роботу інтерпретації [5, с. 3].

Емоційна напруга, викликана натуралістичними фрагментами, посилює інтерпретацію: досягнення розв'язки переживається значно інтенсивніше (ефект інтерпретаційної мети), оскільки вибудовується на тлі постійної підозри та внутрішнього напруження. Саме тому натуралізація сюжетних деталей у масовому ретродетективі, зокрема творах Василя Добрянського, має конститутивний характер: вона поєднує логічну гру з афективним залученням і забезпечує характерну для жанру безперервність інтерпретаційного процесу. Водночас така стратегія породжує амбівалентність читацького сприйняття – від ефекту «втягування» до ризику емоційного перевантаження, що залежить від індивідуальної чутливості реципієнта.

Рецептивний потенціал негативних переживань у детективній прозі полягає у стимулюванні інтерпретаційної активності: відчуття загрози чи дискомфорту спонукають уважніше стежити за деталями, співвідносити факти та прогнозувати можливі розв'язки. Такий тип залучення формує ефект співучасті, який є визначальним для детективного жанру й значною мірою пояснює його стійку популярність.

Другий суттєвий вимір рецепції ретродетективу можна окреслити як історико-автентифікаційний. Його суть полягає в перевірці достовірності мовлення персонажів, побутових деталей, соціальних звичаїв та способів мислення певної епохи. На відміну від класичного детективу, де сюжетна інтрига може існувати майже автономно, у ретродетективі переконливість фабули безпосередньо залежить від того, наскільки правдоподібно відтворене минуле.

Ця специфіка відрізняє його і від містичного детективу, де читацька рецепція ґрунтується на готовності прийняти умовність надприродного чи паранормального елементу. У такому випадку критична установка знижується: читач погоджується на авторські «правила гри», де логічна завершеність може поступатися художньому ефекту.

Для порівняння, іронічний детектив тримається на грі з усталеними жанровими кліше. Тут увага читача спрямована на розпізнавання пародійних відсилань, стилістичних перебільшень і авторського гумору. Основним стає не перевірка правдоподібності, а співучасть у жанровій грі. Ретродетектив натомість завжди апелює до критичного погляду реципієнта, якщо останній інтелектуальний. Читач уважно перевіряє історичний антураж, культурні деталі, лексику героїв, і будь-яка недостовірність підриває довіру до тексту. Саме тому рецепція ретродетективу відзначається вищим рівнем інтелектуальної вимогливості порівняно з іншими піджанрами детективної літератури.

Вдумливо читаючи ретродетективний текст, читач тим самим здійснює складну когнітивну роботу, спрямовану на співвіднесення художньої реальності з колективною пам'яттю та історичними знаннями. Тому будь-які порушення історичної правдоподібності – анахронізми, мовно-стилістичні похибки чи поверхове відтворення середовища – зазвичай провокують критичне дистанціювання, тоді як ретельна деталізація історичного контексту, навпаки, поглиблює ефект занурення і підсилює задоволення від читання.

Важливим елементом рецептивного процесу є тлумачення реципієнтом інтертекстуальних кодів – алюзій на відомі історичні події, образи або культурні символи. Їх розпізнавання відкриває додаткові рівні інтерпретації та формує своєрідний діалог між авторською реконструкцією минулого і колективними уявленнями про нього. У цьому діалозі часто виникає напруження: читач може як прийняти запропоновану художню версію, так і відкинути її як неприйнятну, що підсилює критичний вимір рецепції.

Це виразно простежується, наприклад, у прочитанні роману Юрія Винничука «Вілла Деккера» [1]. Завдяки історико-журналістському досвіду автора та його вправності у створенні художніх містифікацій [7] у тексті досягнуто багатопланової реконструкції антуражу минулого. Цей твір вирізняється серед подібних зразків тривіальної літератури точністю відтворення атмосфери й реалій відповідної епохи, панорамністю зображення історичного часу, акцентом на впізнаваних урбаністичних просторах, а також поєднанням містичних елементів, іронічної гри та динамічного сюжету, що підтримує жанрову напруженість [10, с. 179].

Точні статистичні дані на кшталт «Львів того року налічував 318 186 мешканців, абонентів Львівського радіо було 51 024» формують ілюзію документальної достовірності й відсилають до конкретного історичного контексту міжвоєнного Львова. Одночасно згадка про «фордансерку з "Баґателі"» актуалізує культурний простір міських розваг, упізнаваний для тих, хто орієнтується в історії львівських закладів дозвілля. Такий прийом поглиблює зв'язок між художньою реконструкцією та колективними уявленнями про автентичне минуле [20].

І. Монолатій [11], аналізуючи роман Ю. Винничука «Танго смерті» у контексті історико-автентифікаційного сприйняття, наголошує, що «львівська пам'ять» у цьому творі функціонує як маркер темпорального горизонту. Комунікативна пам'ять передає історичний досвід міста через індивідуальні біографії персонажів, спогади та усні наративи, що формують у читача ефект безпосередньої причетності [11, с. 141]. У рецептивному вимірі вона виступає посередником між текстом і горизонтом очікування, активізуючи механізми автентифікації: реципієнт співвідносить художню реконструкцію з уже наявними уявленнями про минуле Львова. Це зумовлює зміщення читацького сприйняття з художньо-естетичного рівня на історико-дослідницький, де постає можливість як прийняти, так і відкинути авторське бачення міста.

На думку І. Ліпницької та І. Савченко [10], серед визначальних жанрових ознак прози Ю. Винничука слід виокремити увагу до міських локацій. Автор відтворює атмосферу Львова через систему топографічних маркерів, докладно локалізує місця злочинів, вводить у сюжет урбаністичні топоси й архітектурні об'єкти, що нині не існують, але мають художню вагу. У його текстах оживають вулиці, кнайпи та ресторації минулого, відтворюється багатоголосся львівської мови – від ґвари до кримінального арґо, що репрезентує соціальну та етнічну строкатість міського середовища [10, с. 178]. Така реконструкція формує ефект історичної присутності та сприяє ідентифікації читача з міським простором. У результаті виникає подвійний рецептивний ефект: текст сприймається і як автентичне історичне свідчення, і як літературна містифікація, яка вимагає критичного осмислення межі між реальністю та авторською інтерпретацією.

 DOI 10.32782/2412-933X

Крім сюжетно-детективного та історико-автентифікаційного вимірів, у рецепції сучасних ретродетективів доцільно виокремити психологічно-ідентифікаційний аспект. Одним із ключових чинників цього рівня є подвійна ідентифікація реципієнта: з одного боку, він асоціює себе з детективом, який розкриває злочин, а з іншого – з дослідником минулого, що оцінює правдоподібність художньої реконструкції. Таке поєднання емоційної залученості до інтриги й раціональної оцінки культурно-історичного матеріалу формує багатовимірне читацьке сприйняття.

Разом із тим ідентифікаційний потенціал ретродетективної прози не обмежується дихотомією «детектив – спостерігач». Значну роль у популярності піджанру відіграє апеляція до архетипних типажів, з якими може ототожнюватися читач: Жертви, що символізує невинність і страждання; Антагоніста, який уособлює Тінь; Свідка-Хранителя пам'яті, що транслює колективний досвід тощо.

Як приклад можна навести роман Ілларіона Павлюка «Білий попіл» [14], інспірований гоголівським «Вієм». Головний герой Тарас Білий постає як архетип Героя – мислителя й шукача, котрий долає темряву невідомого та прагне впорядкувати хаос. Образ Соломії Засухи втілює архетип Жертви: її смерть уособлює невинність і водночас резонує з гоголівською панночкою, що тяжіє до Тіні. Антагоністи (Лисиця та його соратники) виводять на поверхню колективні страхи як проєкцію Тіні, тоді як Томаш Болгар виконує функцію Провідника або Трикстера, провокуючи героя на пошук істини. Селяни-хуторяни виступають архетипом Свідка-Хранителя пам'яті, адже їхні вірування та страхи артикулюють колективний досвід спільноти. Усі ці образи створюють можливість багаторівневої самоідентифікації: від Героя до Жертви, від Свідка до Тіні.

У романі Юрія Даценка «Пастка для різника» [3] психологічна рецепція зосереджується на моделі колективної тривоги. Фігура Джека Різника виводить сюжет за межі конкретного історичного хронотопу, репрезентуючи архетип Тіні як руйнівного й неконтрольованого начала. Головний герой Яків Ровнєр поєднує риси Шукача та Свідка: як хірург, він володіє раціональним знанням, але змушений зіткнутися з хаотичною реальністю Зла. Це переводить читацьке сприйняття від класичної логіки «розкриття злочину» до екзистенційної ідентифікації, де проєктуються власні відчуття страху, безсилля й пошуку сенсу.

Інший варіант психологічної ідентифікації демонструє роман Андрія Кокотюхи «Автомобіль із Пекарської» [8]. Образ Агнелі уособлює архетип Персони – маски соціального престижу, що зводить сенс існування до демонстративних атрибутів і «світського» стилю життя. Для читача цей персонаж є водночас дзеркалом і карикатурою: він може ототожнитися з прагненням самоствердитися в суспільстві й водночас дистанціюватися від гротескної надмірності героїні. Така подвійність забезпечує ідентифікаційний ефект і водночас виконує компенсаторну функцію: Агнеля стає «безпечним» образом для проєкції страхів (самотності, маргіналізації, старіння) і водночас дозволяє позбутися їх через іронічне сприйняття.

Отже, психологічно-ідентифікаційна рецепція ретродетективу забезпечує складну систему читацьких проєкцій, де індивідуальне переживання інтегрується з архетипними моделями. Це не лише посилює емоційне занурення читача, а й виконує афективно-розрядну й компенсаторну функції, у чому ретродетективна белетристика, як видається, не менш ефективна за елітарну літературу.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що рецепція сучасного популярного ретродетективу в основному розгортається у трьох взаємопов'язаних вимірах: сюжетно-детективному, історико-автентифікаційному та психологічно-ідентифікаційному. Кожен із них формує специфічні механізми читацького сприйняття: перший забезпечує когнітивну активізацію, критичне мислення та ефект інтелектуальної гри;

другий – перевірку достовірності історичного середовища, що вимагає від читача критичності й культурної обізнаності; третій – залучає індивідуально-психологічні та архетипні проєкції, які підсилюють емоційне занурення та забезпечують ефект співучасті. Таким чином, ретродетектив виступає як багаторівневий жанр, де фабульна інтрига невіддільна від історичної реконструкції та психологічної самоідентифікації.

Із цього випливає, що жанрова привабливість ретродетективу пояснюється не лише напруженою фабулою, але й багатошаровістю рецептивного процесу. Тексти цього піджанру інтегрують інтелектуальне, культурно-пізнавальне й емоційно-архетипне залучення читача, завдяки чому поєднують функції розваги, культурної пам'яті та психологічної компенсації. Саме ця комплексність визначає популярність ретродетективної прози у масовій культурі та робить її продуктивним об'єктом літературознавчого аналізу, адже вона демонструє, як масова література може поєднувати когнітивну, культурну й афективну цінність в єдиному художньому просторі.

Література:

1. Винничук Ю. Вілла Деккера. Книга 1. Київ : Фабула, 2021. 304 с.
2. Гром'як Р. Т. Методика реалізації рецептивного підходу до літературних явищ у компаративних студіях. *Літературна компаративістика*. 2005. Вип. І. С. 64–73.
3. Даценко Ю. Пастка для різника. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2024. 320 с.
4. Добрянський В. Мертві птахи падають у небо. Помилка капітана Жеграя. Харків : Фоліо, 2025. 416 с.
5. Добрянський В. Трибунал апостолів. Харків : Фоліо, 2025. 416 с.
6. Клімук В., Клімук О., Рябець А. Вплив книжок детективного жанру на розвиток особистості. *Культурологічний альманах*. 2023. № 2. С. 239–247. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.33.
7. Ковбаса І. Містифікатор Винничук. ЛітАкцент. 2019. 25 червня. URL: https://litakcent.online/2009/06/25/mistyfikator-vynnychuk/
8. Кокотюха А. Автомобіль із Пекарської. Харків : Фоліо, 2022. 288 с.
9. Кузьмик Т., Йолкіна Л. Проблематика сучасної літературної рецепції на прикладі творчості Мирослава Дочинця. *Grail of Science*. 2023. № 33. С. 304–306. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.10.11.2023.46.
10. Ліпницька І.М., Савченко І.В. Жанрові особливості ретродетективу «Вілла Деккера» Юрія Винничука. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. С. 174–179. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-25.
11. Монолатій І. Від міста-перехрестя до міста-жертви: Львів у романі Юрія Винничука «Танго смерті». *City History, Culture, Society*. 2020. Т. 9. № 2. С. 141–154. DOI: https://doi.org/10.15407/mics2020.09.141.
12. Нагай І.Д. Рецепція в аспекті літературознавчої адаптації. *Міжнародні наукові інтернет-конференції.* 2023. 14 червня. URL: https://www.economy-confer.com.ua/full-article/4464/
13. Нагай І.Д. Художня рецепція як літературознавче поняття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. VII. С. 226–231.
14. Павлюк І. Білий попіл. Львів : Видавництво старого Лева, 2018. 352 с.
15. Підгірна Л. Проскурівський психопат. Харків : Фоліо, 2025. 480 с.
16. Iser W. The reading process: A phenomenological approach. *New Literary History*. 1972. Vol. 3. № 2. P. 279–299. DOI: https://doi.org/10.2307/468316.
17. Jauss H. R. Toward an Aesthetic of Reception. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1982. 264 p.
18. Hassan A. R. S. A. R. Reception theory and its perceptions of literary meaning. *Journal of the Faculties of Education*. University of Aden. 2024. Vol. 18, № 2. С. 730–742. DOI: https://doi.org/10.47372/jef.(2024)18.2.97.
19. Kulkarni A. B. Revisiting reader response theory. *Creative Saplings*. 2024. Vol. 3, № 7. P. 1–11. – DOI: https://doi.org/10.56062/gtrs.2024.3.7.633.

20. Read Ukrainian Books. «Читати книгу – “Вілла Деккера”». 2025. URL: https://readukrainianbooks.com/642-villa-dekkera-jurij-pavlovich-vinnichuk.html

References:

1. Vynnychuk, Yu. (2021). Villa Dekkera. Knyha 1 [Villa Dekkera. Book 1]. Fabula. [in Ukrainian].

2. Hromyak, R. T. (2005). Metodyka realizatsii retseptyvnoho pidkhodu do literaturnykh yavyshch u komparatyvnykh studiiakh [Methodology of applying the receptive approach to literary phenomena in comparative studies]. *Literaturna komparatyvistyka*, (I), 64–73. [in Ukrainian].

3. Datsenko, Yu. (2024). Pastka dlia riznyka [The Butcher’s Trap]. Klub Simeinoho Dozvillia. [in Ukrainian].

4. Dobrianskyi, V. (2025a). Mertvi ptakhy padaiut u nebo. Pomylka kapitana Zhehraia [Dead birds fall into the sky. Captain Zhehrai’s mistake]. *Folio*. 416 p. [in Ukrainian].

5. Dobrianskyi, V. (2025b). Trybunal apostoliv [Tribunal of the Apostles]. *Folio*. [in Ukrainian].

6. Klimuk, V., Klimuk, O., & Riabets, A. (2023). Vplyv knyzhok detektyvnoho zhanru na rozvytok osobystosti [The impact of detective genre books on personal development]. *Kulturolohichnyi almanakh*, 2, 239–247. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.33 [in Ukrainian].

7. Kovbasa, I. (2019, June 25). Mistyfikator Vynnychuk [The mystifier Vynnychuk]. LitAktsent – LitAccent. Retrieved from: https://litakcent.online/2009/06/25/mistyfikator-vynnychuk/ [in Ukrainian].

8. Kokotiukha, A. (2022). Avtomobil iz Pekarskoi [The Car from Pekarska Street]. *Folio.* [in Ukrainian].

9. Kuzmyk, T., & Yolkina, L. (2023). Problematyka suchasnoi literaturnoi retseptsii na prykladi tvorchosti Myroslava Dochyntsia [Problems of modern literary reception on the example of Myroslav Dochynets’ works]. *Grail of Science,* 33, 304–306. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.10.11.2023.46 [in Ukrainian].

10. Lipnytska, I. M., & Savchenko, I. V. (2025). Zhanrovi osoblyvosti retrodetektyvu “Villa Dekkera” Yuriia Vynnychuka [Genre features of Yurii Vynnychuk’s retro detective “Villa Dekkera”]. *Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky*, 174–179. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-25 [in Ukrainian].

11.Monolatii, I. (2020). Vid mista-perekhrestia do mista-zhertvy: Lviv u romani Yuriia Vynnychuka “Tanho smerti” [From crossroads city to victim city: Lviv in Yurii Vynnychuk’s novel “Tango of Death”]. *City History, Culture, Society*, 9(2), 141–154. https://doi.org/10.15407/mics2020.09.141 [in Ukrainian].

12. Nahai, I. D. (2023, June 14). Retseptsiia v aspekti literaturoznavchoi adaptatsii [Reception in the aspect of literary adaptation]. *Mizhnarodni naukovi internet-konferentsii*. Retrieved from: https://www.economy-confer.com.ua/full-article/4464/ [in Ukrainian].

13. Nahai, I. D. (2015). Khudozhnia retseptsiia yak literaturoznavche poniattia [Artistic reception as a literary concept]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, VII, 226–231. [in Ukrainian].

14. Pavliuk, I. (2018). Bilyi popil [White Ash]. Vydavnytstvo Staroho Leva. [in Ukrainian].

15. Pidgirna, L. (2025). Proskurivskyi psykhopat [The Psychopath of Proskuriv]. *Folio.* [in Ukrainian].

16. Iser, W. (1972). The reading process: A phenomenological approach. *New Literary History*, 3(2), 279–299. https://doi.org/10.2307/468316 [in English].

17. Jauss, H. R. (1982). Toward an Aesthetic of Reception. University of Minnesota Press. [in English].

18. Hassan, A. (2024). Reception theory and its perceptions of literary meaning. *Journal of the Faculties of Education*. University of Aden, 18(2), 730–742. https://doi.org/10.47372/jef.(2024)18.2.97 [in English].

19. Kulkarni, A. B. (2024). Revisiting reader response theory. Creative Saplings, 3(7), 1–11. https://doi.org/10.56062/gtrs.2024.3.7.633 [in English].

20. Read Ukrainian Books. (2025). Chytaty knyhu – “Villa Dekkera” [Read the book – “Villa Dekkera”]. Retrieved from: https://readukrainianbooks.com/642-villa-dekkera-jurij-pavlovich-vinnichuk.html [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 26.09.2025
Дата прийняття статті: 20.10.2025
Опубліковано: 10.12.2025

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Випуск XXV

Головний редактор –
доктор філологічних наук, професор **Ольга Харлан**

Комп'ютерна верстка – **Оксана Молодецька**

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Підписано до друку 10.12.2025.
Формат 60×84/8. Гарнітура Arial.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 22,09. Замов. № 1225/953. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК No 7623 від 22.06.2022 р.